

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«Національний гірничий університет»

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

П.В. ХРЯПІНСЬКИЙ

КРИМІНАЛЬНА ПРАВОТВОРЧІСТЬ
(ТЕОРІЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ)

Навчальний посібник

Дніпропетровськ
2011

ББК 67.308 (4Укр)
К 82

Матеріали навчального посібника складені за вимогами кредитно-модульної системи та утворюються з програми спецкурсу «Кримінальна правотворчість (Теорія кваліфікації злочинів)», опорного конспекту лекцій, планів семінарських занять, самостійної підготовки, завдань практичних робіт та питань модульного контролю для студентів з напрямку підготовки 6.030401 - «Правознавство» / Автор - упорядн.: П.В. Хряпінський. - Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2011. – 302 с.

Автор-упорядник: *професор кафедри кримінального права та кримінології, д.ю.н., професор Хряпінський Петро Васильович*

Рецензенти:

Ємельянов В.П. – д.ю.н., професор, завкафедрою кримінально-правових дисциплін Східноєвропейського університету економіки і права (м. Черкаси);

Куц В.М. - к.ю.н., професор, проректор з наукової роботи Національної академії прокуратури України (м. Київ).

Навчальний посібник обговорений та схвалений на засіданні кафедри кримінального права та кримінології (протокол № __ від _____ 2011 р.) та рекомендовано до друку Вченою радою юридичного факультету ДВНЗ «НГУ» (протокол № __ від _____ 2011 р.)

ISBN _____

© Хряпінський П.В.

© ДВНЗ «Національний гірничий університет»

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Навчальна програма.....	5
Нормативні акти.....	13
Судова практика.....	18
Основна література.....	21
Склад модулів.....	25
Лекційний модуль № 1.....	27
Практичний модуль № 2.....	73
Лекційний модуль № 3.....	82
Практичний модуль № 4.....	120
Тести лекційного модульного контролю № 1.....	130
Тести лекційного модульного контролю № 3.....	151
Контрольні питання.....	178
Додатки.....	185

ВСТУП

Мета спецкурсу “Теорія кваліфікації злочинів”:

Теорія кваліфікації злочинів є центральною частиною процесу застосування кримінального закону. Теоретичні основи кваліфікації злочинів не мають законодавчого регулювання, однак повсякдень використовується законодавцем та правозастосувачем. Теоретичні засади, що стосуються загальних положень, існують у вигляді наукових концепцій, практичних рекомендацій доктринального характеру, частина їх відображена у керівних роз'ясненнях Пленуму Верховного суду України з питань застосування норм про відповідальність за окремі види злочинів.

Досконале вивчення теорії та методології кваліфікації злочинів передбачає засвоєння студентами різноманітних теоретичних концепцій кваліфікації злочинів, оволодіння загальною методологією, окремими методами та тактичними прийомами кваліфікації злочинів, опрацювання практичних навичок та вмінь кримінального правозастосування.

Завдання спецкурсу “Теорія кваліфікації злочинів”:

- а) ознайомити студентів зі специфікою теорії та методології кваліфікації злочинів, її метою, завданнями, функціональним призначенням та роллю в системі навчальних дисциплін;
- б) розкрити зміст концептуальних засад теорії та методології кваліфікації;
- в) висвітлити взаємозв'язок та взаємообумовленість правильної кваліфікації злочинів з ефективністю протидії злочинності;
- г) проаналізувати основні етапи розвитку теорії кваліфікації в Україні;
- д) надати студентам уявлення про особливості окремих етапів кваліфікації злочинів в Україні;
- е) ознайомити студентів з основними напрямками кваліфікації злочинів при попередній злочинній діяльності, співучасті, множині злочинів тощо в Україні;
- є) надати методологічне обґрунтування закріплення моделі кваліфікації злочинів у вигляді складу злочину;
- ж) висвітлити тенденції розвитку теорії кваліфікації в Україні.

Вимоги до теоретичних знань і практичних навичок зі спецкурсу “Теорія кваліфікації злочинів”:

Знати:

- основи загальної теорії кваліфікації злочинів;
- методологію та основні методи кваліфікації злочинів;
- загальні правила конкуренції кримінально-правових норм;
- алгоритми кваліфікації одиничного, складного злочину та їх множини.

Вміти:

- застосовувати методи та прийоми кваліфікації;
- орієнтуватися у складних ситуаціях правозастосування;
- повно та остаточно кваліфікувати вчинений злочин;
- аналізувати помилки кваліфікації та усувати їх.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА спецкурсу “Теорія кваліфікації злочинів”:

Тема № 1. Генеза теорії кваліфікації злочинів.

Виникнення проблеми кваліфікації злочинів. Характерні риси розвитку кримінального законодавства у стародавній час. Вчення про кваліфікацію злочинів у римських юристів. Дігести Юстиніана - перша історична пам'ятка по правилах кваліфікації злочинів.

Проблема кваліфікації злочинів у період буржуазних революцій в Європі.

Становлення та розвиток теорії кваліфікації злочинів у класичній школі кримінального права. Основні положення теорії кваліфікації у працях видатних вчених XVIII-XIX сторіч. Ставлення соціологічної та антропологічної шкіл кримінального права до кваліфікації злочинів.

Періодизації розвитку теорії кваліфікації у сучасний період. Стан розвитку теорії кваліфікації з 1917 р. до кінця 50 років. Розвиток теорії кваліфікації від 50 років до наших днів.

Основні положення вчення про кваліфікації у працях А.А. Герцензона, А.М. Трайніна, В.М. Кудрявцева, Я.М. Брайніна, Б.А. Курінова, Ф.Г. Бурчака, С.А. Тарарухіна, В.О. Навроцького, М.І. Коржанського.

Сучасний стан теорії кваліфікації злочинів. Проблеми загальнотеоретичного характеру, особливі (видові) проблеми теорії кваліфікації, конкретні (одиничні) проблеми кваліфікації окремих злочинів.

Тема № 2. Поняття, види та принципи кваліфікації злочинів.

Подвійний характер поняття кваліфікації злочинів. Об'єкт кваліфікації, зміст процесу кваліфікації злочинів, суб'єктний склад. Закріплення кваліфікації як логічний результат. Методи наукового пізнання дійсності, що використовуються при кваліфікації злочинів.

Кримінально-правова кваліфікація. Співвідношення кваліфікації злочинів та кримінально-правової кваліфікації

Види кваліфікації злочинів. Правове значення офіційної кваліфікації злочинів. Суб'єкти кваліфікації, правове значення процесуальних актів про кваліфікацію.

Поняття та види принципів права. Принципи кваліфікації як система науково-обґрунтованих, основних положень, якими керуються здійснюючи кваліфікацію злочинів. Закріплення принципів кваліфікації злочинів.

Значення правильної кваліфікації злочинів. Соціально-політичний та правовий аспекти значення. Зміст правового аспекту правильної кваліфікації злочинів.

Тема № 3. Підстави кваліфікації злочинів.

Поняття та види підстав кваліфікації злочинів.

Встановлення фактичних обставин скоєного злочину як підстава кваліфікації злочинів. Місце обставин, що враховуються при кваліфікації в предметі доказування в кримінальній справі. Доказування фактичних обставин, що враховуються при кваліфікації.

Кримінально-правова норма як правова підстава кваліфікації злочинів. Співвідношення кримінально-правової норми і статті кримінального закону. Види кримінально-правових норм, які використовуються при кваліфікації злочинів та кримінально-правовій кваліфікації.

Вплив кримінально-правових норм Загальної частини на кваліфікацію. Взаємодія кримінально-правових норм Особливої та Загальної частин при кваліфікації злочинів.

Значення диспозиції і санкції статті Особливої частини для кваліфікації скоєного. Види диспозиції кримінально-правової норми. Види санкцій кримінально-правової норми. Врахування санкції кримінально-правової норми при кваліфікації діяння.

Значення практики для кваліфікації злочинів.

Значення для кваліфікації міжнародно-правових договорів.

Шляхи вдосконалення кримінального закону з метою покращення кваліфікації.

Узагальнення Верховного Суду України судової практики у справах про злочини проти власності.

Тема № 4. Склад злочину як основа кваліфікації злочинів.

Поняття та функції складу злочину. Елементи та ознаки складу злочину, які використовуються при кваліфікації злочину. Співвідношення складу злочину та кримінально-правової норми Особливої частини.

Значення конструкції складу злочину для встановлення моменту закінчення злочину. Врахування при кваліфікації ознак, обов'язкових для певного складу злочину.

Види складів злочину та їх значення для кваліфікації злочинів. Класифікація складів злочину: за ступенем суспільної небезпеки злочину, законодавчим описом відповідних ознак злочину, особливостями конструкції кримінальному законі.

Загальна програма кваліфікації злочинів. Послідовність аналізу та доказування наявності ознак складу злочину.

Значення ознак складів злочинів для їх розмежування.

Узагальнення Верховного Суду України судової практики у справах про хуліганство.

Тема № 5. Кримінально-правова оцінка фактичних обставин при кваліфікації злочинів.

Діалектичний процес встановлення фактичних обставин. Загально визнаний порядок дослідження фактичних обставин у теорії кваліфікації злочинів.

Встановлення фактичних обставин, що відносяться до об'єкту і предмету злочину. Особа потерпілого як фактична ознака.

Встановлення фактичних обставин, що відносяться до об'єктивної сторони злочину. Обов'язковість суспільно-небезпечного діяння (дії чи бездіяльності). Факультативність суспільно-небезпечних наслідків, причинного зв'язку, спосіб, час, місце, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину.

Встановлення фактичних обставин, що відносяться до суб'єктивної сторони злочину. Обов'язковість вини (умислу чи необережності). Особливості встановлення подвійної та змішаної форми вини. Факультативність мотиву, мети, емоційного стану особи, яка вчинила злочин.

Встановлення фактичних обставин, що відносяться до суб'єкту злочину. Особливості встановлення додаткових ознак спеціального суб'єкту злочину.

Особливості кримінально-правової оцінки фактичних обставин при юридичних і фактичних помилках.

Узагальнення Верховного Суду України судової практики у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи

Тема № 6. Кваліфікація одиничного злочину.

Поняття та ознаки одиничного злочину. Одиничність суспільно-небезпечного діяння та суспільно-небезпечних наслідків. Внутрішній взаємозв'язок елементів складу одиничного злочину.

Співвідношення одиничного злочину і статті Особливої частини.

Відмінність одиничного від складного злочину.

Види одиничних злочинів. Простий, продовжуваний, триваючий одиничні злочини. Початок та закінчення одиничних злочинів.

Одиничний злочин як складова сукупності та множини злочинів.

Тема № 7. Кваліфікація повторних злочинів.

Поняття та ознаки повторності злочинів. Співвідношення одиничного злочину зі повторністю злочинів.

Повторність як конструктивна ознака злочину. Неодноразовість та систематичність вчинення злочину. Відмінність повторності від продовжуваного злочину.

Повторність як кваліфікуюча ознака.

Повторність як обставина, що обтяжує покарання.

Конкуренція повторності як кваліфікуючої ознаки зі обставиною, що обтяжує покарання.

Узагальнення Верховного Суду України судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України)

Тема № 8. Кваліфікація сукупності злочинів.

Поняття та ознаки сукупності злочинів. Передумови утворення сукупності злочинів. Особливості утворення сукупності злочинів.

Особливості конструювання окремих складів злочину, що поглинають сукупність: злочин та спосіб його вчинення, злочин та знаряддя чи засоби його вчинення.

Сукупність злочинів та стадії вчинення злочину.

Реальна сукупність злочинів та її ознаки. Характеристика злочинів, що утворюють реальну сукупність злочинів.

Ідеальна сукупність злочинів та її ознаки. Характеристика злочинів, що утворюють ідеальну сукупність злочинів.

Узагальнення Верховного Суду України судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України)

Тема № 9 Кваліфікація рецидиву злочинів.

Поняття та ознаки рецидиву злочинів. Передумови визнання рецидиву злочинів. Рецидив як найбільш суспільно-небезпечний різновид множини злочинів.

Види рецидиву та їх ознаки. Загальний та спеціальний рецидиви злочинів. Пенітенціарний рецидив.

Рецидиви тяжких і особливо тяжких злочинів.

Вплив видів рецидиву на кваліфікацію злочинів.

Рецидив злочину як кваліфікуюча і особливо кваліфікуюча ознака.

Врахування рецидиву злочинів при призначенні покарання, вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

Значення правильної кваліфікації рецидиву злочинів у ефективній протидії рецидивній злочинності.

Узагальнення Верховного Суду України судової практики розгляду кримінальних справ про службові злочини з ознаками корупційних діянь (статті 364, 365 та 368 Кримінального кодексу України), а також справ про

адміністративну відповідальність за порушення вимог Закону від 5 жовтня 1995 р. «Про боротьбу з корупцією»

Тема № 10. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм.

Поняття конкуренції кримінально-правових норм. Характерні особливості конкуренції кримінально-правових норм. Співвідношення конкуренції та колізії кримінально-правових норм.

Різновиди конкуренції кримінально-правових норм.

Конкуренція загальної і спеціальної норм. Правило подолання конкуренції загальної і спеціальної норм.

Конкуренція безпосередніх об'єктів посягання різних кримінально-правових норм. Правило подолання конкуренції об'єктів посягання різних кримінально-правових норм.

Конкуренція цілого – всіх ознак певного складу злочину і частини – певної кількості цих ознак. Правило подолання конкуренції цілого та його частини.

Конкуренція кваліфікуючих ознак одних і тих самих кримінально-правових норм. Правило подолання конкуренції кваліфікуючих ознак одних і тих самих кримінально-правових норм.

Конкуренція кримінально-правових норм з пом'якшуючими та обтяжуючими обставинами. Правило подолання конкуренції кримінально-правових норм з пом'якшуючими та обтяжуючими обставинами.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру».

Тема № 11. Кваліфікація незакінчених злочинів.

Поняття та види попередньої злочинної діяльності. Кримінально-правове та кримінологічне значення стадій вчинення злочину.

Закінчений злочин. Взаємозв'язок конструкції складу злочину з моментом закінчення злочину.

Незакінчений злочин та його види.

Поняття готування до злочину та його ознаки. Особливості кваліфікації готування до злочину.

Поняття та види замаху на злочин. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки замаху на злочин. Особливості кваліфікації закінченого та незакінченого замаху на злочин.

Непридатний замах на злочин та його види.

Кримінально-правова кваліфікація добровільної відмови доведення злочину до кінця. Ознаки добровільної відмови доведення злочину до кінця. Особливості кримінальної відповідальності особи, яка добровільно відмовилася від злочину.

Відмінність добровільної відмови доведення злочину до кінця від діяльного каяття.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 6 «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ в судах першої інстанції».

Тема № 12 Кваліфікація злочинів вчинених у співучасті.

Поняття та ознаки співучасті у злочині. Характеристика суспільної небезпеки злочинів, що вчиняються у співучасті.

Об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті.

Форми співучасті за об'єктивним критерієм. Співвиконання та співучасть з розподілом ролей. Особливості кваліфікації злочинів вчинених у формі співвиконання та у співучасті з розподілом ролей.

Форми співучасті за суб'єктивним критерієм. Співучасть без попередньої змови та співучасть з попередньою змовою. Особливості кваліфікації злочинів, які вчинені у співучасті без попередньої змови та з попередньою змовою.

Поняття та ознаки елементарної групи, організованої групи, злочинної організації. Особливості кваліфікації злочинів, що вчинені організованими злочинними групами та злочинними організаціями. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика злочинів, що вчинені організованими злочинними групами та злочинними організаціями.

Види співучасників злочину. Поняття та ознаки виконавця, організатора, підбурювача, посібника. Особливості кваліфікації дій виконавця, організатора, підбурювача, посібника.

Екセス виконавця та його види. Кваліфікація дій співучасників вчинення злочину при кількісному та якісному ексцесі виконавця.

Добровільна відмова від доведення злочину до кінця при співучасті. Особливості кримінально-правової кваліфікації добровільної відмови у діях виконавця, організатора, підбурювача, посібника.

Особливості кваліфікації злочинів при посередницькому виконанні та його відмінність від співучасті у злочині.

Поняття та ознаки причетності до злочину. Форми причетності та їх вплив на кваліфікацію вчиненого злочину.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»

Тема № 13. Кримінально-правова кваліфікація обставин, що виключають злочинність діяння.

Поняття та види обставин, що виключають злочинність діяння. Соціальна та правова оцінка обставин, що виключають злочинність діяння.

Поняття та ознаки необхідної оборони. Умови правомірності необхідної оборони, що відносяться до нападу та умови правомірності дій особи, які відносяться до оборони. Особливості кваліфікації злочинів при перевищенні меж необхідної оборони.

Поняття та ознаки затримання особи, яка вчинила злочин. Особливості кваліфікації злочинів при перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця.

Поняття та ознаки крайньої необхідності. Умови правомірності крайньої необхідності, що характеризують небезпеку та дії по її усуненні.

Поняття та ознаки фізичного або психічного примусу. Умови правомірності фізичного або психічного примусу як обставини, що усуває злочинність діяння.

Поняття виконання законного наказу або розпорядження як обставини, що усуває злочинність діяння. Умови правомірності, що пов'язані з виданням наказу або розпорядження та умови правомірності, що пов'язані з виконанням наказу або розпорядження.

Поняття діяння, пов'язаного з ризиком. Види ризиків діяння. Виправданість ризику та її ознаки.

Поняття виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття діяльності організованої групи чи злочинної організації. Особливості кваліфікації дій особи та призначення їй покарання при скоєнні злочинів при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про необхідну оборону».

Тема № 14. Кримінально-правова кваліфікація обставин при звільненні від кримінальної відповідальності.

Поняття та значення звільнення від кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності як прояв принципів демократизму, гуманізму, економії кримінальної репресії.

Види звільнення від кримінальної відповідальності. Загальні та особливі види звільнення від кримінальної відповідальності.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Передумови, підстави та наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Передумови, підстави та наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки. Передумови, підстави та наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки. Передумови, підстави та наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Терміни строків давності кримінальної відповідальності. Умови зупинення та перерви строків давності. Обмеження застосування строків давності за окремі злочини.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з актами амністії та помилування. Відмінність амністії від помилування. Закон України від 1 жовтня 1996 р. «Про застосування амністії в Україні». Указ Президента України від 12 квітня 2000 р. «Положення про порядок здійснення помилування».

Особливості спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачені нормами Особливої частини. Передумови та підстави застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачені нормами Особливої частини.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності».

Узагальнення Верховного Суду України про застосування судами законодавства, що регулює закриття кримінальних справ.

Тема № 15. Зміна кримінально-правової кваліфікації.

Поняття та підстави зміни кримінально-правової кваліфікації.

Криміналізація та декриміналізація як підстави для зміни кримінально-правової кваліфікації. Посилення та пом'якшення санкцій кримінально-правових норм Особливої частини як підстави для зміни кваліфікації.

Внесення змін та доповнень у диспозиції кримінально-правових норм Загальної та Особливої частин як підстави зміни кваліфікації.

Взаємовідношення кримінально-правової кваліфікації з дією кримінального закону у часі, просторі та особах.

Зміна кримінально-правової кваліфікації та стадії кримінального процесу. Зміна кваліфікації на досудовому слідстві, перевірці кримінальної справи з обвинувальним висновком прокурором, на стадії судового розгляду справи, у стадії апеляційного та касаційного провадження по справі.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 1 «Про практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку».

Тема № 16. Практика Верховного Суду України та її вплив на кваліфікацію злочинів.

Поняття та види практики розгляду Верховним Судом України кримінальних справ. Правовий статус практики та роз'яснень Верховного Суду України.

Постанови Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ та їх значення для кваліфікації злочинів.

Ухвали Судової колегії з кримінальних справ Верховного Суду України щодо окремих кримінальних справ.

Узагальнення судової практики з розгляду судами України певних категорій кримінальних справ. Єдиний реєстр судових рішень з кримінальних справ.

Офіційні видання Верховного Суду України. Вісник Верховного Суду України. Інтернет ресурси Верховного Суду України.

Закон України від 7 лютого 2002 р. «Про судоустрій України».

НОРМАТИВНІ АКТИ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.

2. Кримінальний кодекс України: Офіційне видання. - К.: Ін Юре, 2009. - 238 с.

3. Про затвердження Концепції реформування кримінальної юстиції України: Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7703.html>

4. Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян: Указ Президента України № 143/2002 від 18 лютого 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. - № 8. – Ст. 331.

5. Европейская конвенция прав человека // Основные документы Организации Объединенных Наций, Документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и Документы Совета Европы о правах человека. - Варшава: Изд-во ОБСЕ/БДИПЧ, 1997. - С. 127-134.

6. Митний кодекс України: Закон України від 11 липня 2002 року № 92-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 38-39. - Ст. 288 (Із змінами і доповненнями).

7. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 1 грудня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 52. - Ст. 455. (Із змінами і доповненнями).

8. Про військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 7 березня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2002.- №32.-Ст. 225.

9. Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України: Закон України від 26 березня 1992 р. № 2235-ХП (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 29. - Ст. 397.

10. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 11. - Ст. 50 (Із змінами і доповненнями).
11. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: У Законі України від 4 березня 1998 року № 160/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 35. - Ст. 236 (Із змінами і доповненнями).
12. Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 12 грудня 1990 р. № 509-XII (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 6. - Ст. 37.
13. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 27. - Ст. 206.
14. Про державну службу: Закон України. (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 27. - Ст. 206.
15. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1998.- № 35. - Ст. 236.
16. Про дозвільну систему: Положення, затверджене Постановою № 576 КМ України від 12.10.1992 // Іменем закону. - 1992. - № 44. - С. 9.
17. Про дорожній рух: Закон України від 30 червня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 31. - Ст. 338.
18. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 11. - Ст. 51.
19. Про затвердження Інструкції про організацію здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 4 листопада 2003 року № 1303/203 // Окремий відбиток. – К.: ДДУзВП, 2007. – 36 с.
20. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 4. - Ст. 20.
21. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 24. - Ст. 170.
22. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIУ (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 20-21. - Ст. 190.
23. Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією: Указ президента України від 6 лютого 2003 р. // Офіційний вісник України. - 2003. - № 6. - Ст. 228.
24. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303.

25. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-ХІІ (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 35. - Ст. 358.
26. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 39. - Ст. 351.
27. Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України: Указ президента України від 5 квітня 1994 р. № 139/94 // Окремий відбиток. – К.: МОУ, 1994. – 102 с.
28. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 35. - Ст. 360.
29. Про порядок виконання постанов прокурорів, суддів, слідчих, органів дізнання і ухвал судів про привід підозрюваних, обвинувачених судних, свідків і потерпілих: Інструкція затверджена наказом МІС України від 28 грудня 1995 р. № 864. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10 січня 1996 р. за № 14/1039 // Юридичний вісник України. - 1996. - № 23. - С. 10.
30. Про прокуратуру: Закон України ХІІ (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 53. - Ст. 793.
31. Про розвідувальні органи України: Закон України від 22 березня 2001 р. № 2331-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 19. - Ст. 94.
32. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. ХІІ (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 27. - Ст. 382.
33. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 3. - Ст. 17.
34. Про статус суддів: Закон України від 15 грудня 1992 року № 2862-ХІІ (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 8. - Ст. 56.
35. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. (Із змінами і доповненнями) // Офіційний вісник України. - 1999. - № 20. - Ст. 872.
36. Про судоустрій України: Закон України від 7 лютого 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 27-28. - Ст. 180.
37. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону Закон України від 22 червня 2000 р. № 1835-ІІІ ХІІ (Із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 40. - Ст. 338.
38. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. Офіційний вісник України. - 2000. - № 12. - Ст. 444.
39. Про амністію: Закон України від 11 травня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - Ст. 885.
40. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 1 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 48. - Ст. 263.
41. Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 14 квітня 2000 р. // Офіційний вісник України від 12 квітня 2000 р. - № 15. - Ст. 610.

42. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №13. – Ст.65.
43. Про державний кордон: Закон України від 04.11.1991 р. в ред. від 18.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - №2. – Ст.5.
44. Про дію міжнародних договорів на території України: Закон України від 10.12.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - №10. – Ст.137.
45. Про міжнародні договори України: Закон України від 22.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - №10. – Ст.45.
46. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. // Голос України. - 1994. - 10 березня.
47. Про дорожній рух: Закон України від 30 червня 1993 р. // Голос України. - 1993. - 16 липня.
48. Про запобігання захворювань на СНІД та соціальний захист населення: Закон України від 12 грудня 1991 р. // Голос України. - 1992. - 9 січня.
49. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16 жовтня 1992 р. // Голос України. - 1992.- 17 листопада.
50. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - №49. - Ст. 668.
51. Про природно - заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 р. // Голос України. - 1992. - 25 липня.
52. Про тваринний світ: Закон України від 3 березня 1993 р. // Голос України. - 1993. - 6 квітня.
53. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 р. // Голос України. - 1995. - 11 січня.
54. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету міністрів України від 19 лютого 1993 р. // Голос України. - 1993.- 12 березня.
55. Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи: Наказ Міністерства охорони здоров'я України 17.01.95 N 6 // Правова система НАУ України. Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/>
56. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 // Правова система НАУ України. Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/>
57. Про амністію з нагоди першої річниці Конституції України: закон України від 26 червня 1997 р. № 401/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 31. – Ст. 202
58. Про банки і банківську діяльність: закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - № 4-6. – Ст. 30.
59. Про боротьбу з тероризмом: закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 25. – Ст. 180.
60. Про військовий обов'язок і військову службу: закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII [електронний ресурс] // Інформаційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

61. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: закон України від 15 квітня 2008 р. № 270-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. - № 24. – Ст. 236

62. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: закон України від 24 березня 1999 р. № 551-XIV [електронний ресурс] // Інформаційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

63. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: закон України від 19 липня 2003 р. [електронний ресурс] // Інформаційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

64. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: закон України від 23 вересня 1999 р. [електронний ресурс] // Інформаційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

65. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: закон України від 2 березня 2000 р. [електронний ресурс] // Інформаційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

66. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням: закон України від 18 січня 2001 р. [електронний ресурс] // Інформаційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

67. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 // Офіційний вісник України. – 1998. - № 42. – Ст. 1574.

68. Про затвердження Переліку закладів охорони здоров'я кримінально-виконавчої системи [електронний ресурс]: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 24 грудня 2004 р. № 247 // Офіційний веб-сайт Державного департаменту України з питань виконання покарань. Режим доступу: <http://www.kvs.gov.ua/punish/control/>

69. Про затвердження Переліку отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнологій та інших біологічних агентів, виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізація яких здійснюються за наявності дозволу [електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 1995 р. № 440 // Офіційний інтернет-портал Кабінету Міністрів України. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>

70. Про затвердження Переліку сильнодіючих лікарських засобів [електронний ресурс]: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14 травня 2003 р. № 211 // Офіційний інтернет-портал Кабінету Міністрів України. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>

71. Про об'єкти підвищеної небезпеки: закон України від 18 січня 2001 р. № 2245- III [із змінами і доповненнями] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 15. – Ст. 73.

72. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: закон України від 8 липня 1999 р. № 863-XIV [електронний ресурс] // Інформаційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

73. Про оплату праці: закон України від 24 березня 1995 року № 108/95 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. - № 17. – Ст. 121.

74. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-XII [електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>

75. Про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність): рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням МВС України від 28 жовтня 1999 р., справа № 9-рп/99 // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. - № 5. – С. 7-13.

76. Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування [електронний ресурс]: закон України від 11 січня 2001 р. // Інформаційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

77. Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності [електронний ресурс]: закон України від 22 лютого 2001 р. // Інформаційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

СУДОВА ПРАКТИКА:

1. Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ в судах першої інстанції: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 6 // Вісник Верховного Суду України. – 2008. - № 6(94). – С. 10-17.

2. Про практику застосування судами законодавства, що регулює закриття кримінальних справ: узагальнення судової практики // Вісник Верховного Суду України. – 2004. - № 2. – С. 27-33.

3. Про практику застосування судами законодавства, яким забезпечені права потерпілих від злочинів [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 2004 р. № 13 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

4. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 //

Інформаційний сервер Верховного Суду України Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

5. Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 19 // Вісник Верховного Суду України. – 2004. - № 2. – С. 9-11.

6. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх [електронний ресурс]: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті [електронний ресурс]: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 14 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

8. Про практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку [електронний ресурс]: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 1 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

9. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 // Бюлетень Верховного Суду України. – 2003. - № 6. – С. 14-20.

10. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

11. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

12. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

13. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

14. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26

квітня 2002 р. № 4 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

15. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

16. Про судову практику у справах про необхідну оборону [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

17. Про судову практику у справах про хабарництво [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua

18. Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 р. № 15 [електронний ресурс] // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

19. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким [електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 2 // Інформаційний сервер Верховного Суду України <http://www.scourt.gov.ua/>

20. Рішення Верховного Суду України у 2000 р. – К.: Верховний Суд України, 2001. – 184 с.

21. Рішення Верховного Суду України у 2001 р. – К.: Верховний Суд України, 2002. – 176 с.

22. Рішення Верховного Суду України у 2002 р. – К.: Верховний Суд України, 2003. – 176 с.

23. Рішення Верховного Суду України. – К.: Верховний Суд України, 2004. – Вип. 1(8). - 128 с.

24. Рішення Верховного Суду України. – К.: Верховний Суд України, 2005. – Вип. 2(9). - 128 с.

25. Рішення Верховного Суду України. – К.: Верховний Суд України, 2005. – Вип. 1(10). - 128 с.

26. Рішення Верховного Суду України. – К.: Верховний Суд України, 2005. – Вип. 1(14). - 128 с.

27. Рішення Верховного Суду України. – К.: Верховний Суд України, 2007. – Вип. 2(15). - 128 с.

28. Практика судів України з кримінальних справ (2001 – 2005) Укладачі В.В. Сташис, В.І. Тютюгін / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – Київ - Харків: Юрінком Інтер, 2005. - № 11. – 464 с.

29. Судово-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Автор-упорядник М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 550 с.

30. Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах. Офіційне видання / Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Верховний Суд України, Видавничій Дім «Ін Юре», 2006. – 392 с.
31. Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах. Офіційне видання / Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Верховний Суд України Концерн «Ін Юре», 2007. – 696 с.
32. Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2006. – Вип. 1-2. – 288 с.
33. Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 1(3). – 108 с.
34. Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 2(4). – 112 с.
35. Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 3(5). – 148 с.
36. Судова практика у кримінальних справах // Кримінальне судочинство. – 2007. – Вип. 4(6). – 160 с.
37. Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства). Офіційне видання / Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К.: Верховний Суд України, Видавничій Дім «Ін Юре», 2007. – 960 с.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурчак Ф.Г. Кваліфікація преступлений: Монографія. – К.: - Політиздат України. – 1985. -120 с.
2. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: Навчальний посібник. - К.: Юрінком Інтер. – 1998. - 416 с.
3. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: Навчальний посібник. Видання 2-е.- К.: Атіка, 2002. - 640 с.
4. Коржанський М.Й. Проблеми кримінального права. Монографія. – Київ: Атіка, 2003. – 280 с.
5. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
6. Навроцький В. О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації: Монографія. – К.: Атіка. - 1999. - 418 с.
7. Навроцький В. О. Проблеми кваліфікації злочинів: Конспект лекцій. - Львів: Львів. держ. ун-т, 1993. - 45 с.
8. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.): Монографія. – К.: Атіка, 2001. – 272 с.
9. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений: Монография. - М.: Юристъ, 1999. - 304 с.
10. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений: Монография. – 2-е изд., исправл. и допол. – М.: «Юристъ», 2004. – 304 с.

11. Парог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений: Учебное пособие. – М.: Профобразование, 2001. – 134 с.
12. Парог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам: Монография. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 304 с.
13. Тарарухин С.А. Понятие и значение квалификации преступлений: Учебное пособие – К.: КВШ МВД СССР. – 1990.- 60 с.
14. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике: Монография. – К.: Юринком. - 1995 . - 208 с.
15. Кузнецов В.В., Савченко А.В. Теорія кваліфікації злочинів: Підручник / За заг. ред. Є.М. Моїсєєва, О.М. Джузи. 2-е вид., переробл. – К.: КНТ, 2007. – 300 с.
16. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений: Учебное пособие. – М.: Изд-во Моск. ун-та, - 1984. – 182 с
17. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.
18. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: Монографія. – К.: Атіка, 2005. – 332 с.
19. Фріс П.Л. Нариси історії кримінально-правової політики України: Монографія. – К.: Атіка, 2003. – 124 с.
20. Брайнін Я.М. Основні питання загального вчення про склад злочину: Монографія. - К.: Вид-во Київськ. ун-ту. – 1964. – 188 с.
21. Карпушин М.П., Курлядский В.И. Уголовная ответственность и состав преступления: Монография – М.: Юрид. лит. – 1974. – 230 с.
22. Віденко В.П. Кримінальний закон та його тлумачення: Монографія. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 208 с.
23. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика: Монография. 3-е изд., перераб. и дополн. – М.: АО "ЦентрЮрИнфор", 2005. – 316 с.
24. Короленко М.П. Проблемы квалификации і класифікації злочинів за ступенем їх тяжкості: Монографія. - К.: Науковий світ, 2000. – 211 с.
25. Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, - 2004. – 480с.
26. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, - 2004. – 544с.
27. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко [та ін.]. / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
28. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник / За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, - 2004. – 544с.

- 29.Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов [та ін.]. / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-е вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.
- 30.Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько [та ін.]. Вид. 2-е, переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.
- 31.Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко [та ін.]. Вид. 3-е, переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка.– К.: Атіка, 2008. - 712 с.
- 32.Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко [та ін.]. Вид. 2-е перероб. і под. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – 656 с.
- 33.Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров [та ін.]. Вид. 4-е перероб. і под. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Атіка, 2008. – 376 с.
- 34.Сучасне кримінальне право України: Курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – К.: Вид. Паливода А.В., 2005. – 640с.
- 35.Сучасне кримінальне право України: нормативно-правові документи та судова практика: Хрестоматія / Упоряд. А.В. Савченко та ін. За заг. ред. В.В. Кузнецова. – К.: Вид. Паливода А.В., 2005. – 496с.
- 36.Пинаєв А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга 1. О преступлении. – Х.: Харьков юридический, 2001. – 207 с.
- 37.Пинаєв А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права. Книга 2. О наказании. – Х.: Харьков юридический, 2002. – 195 с.
- 38.Пинаев А.А. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебное пособие. – Харьков: «Харьков юридический», 2005. – 664 с.
- 39.Хряпінський П.В. Кримінальне право України: Загальна частина: Навчальний посібник. – Суми: Університетська книга, 2009. – 687 с.
- 40.Хряпінський П.В. Кримінальне право України. Загальна частина: Тести. - Запоріжжя: ЗДУ, 2004. – 106 с.
- 41.Хряпінський П.В. Кримінальне право України. Особлива частина: Тести. - Запоріжжя: ЗДУ, 2004. – 114 с.
- 42.Хряпінський П.В. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини: Практикум. - Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – 120 с.
- 43.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-е вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.
- 44.Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 6-е вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2009. – 1236 с.
- 45.Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-е вид., перероб. та доп. / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.
- 46.Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Отв. ред. С.С. Яценко. Изд. 3-е исправл. и дополн.. – К.: А.С.К., 2004. – 1096с.

47. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. О.М. Потебенька, В.Г. Гончаренка – К.: ФОРУМ, 2001. – 942 с.
48. Кримінальні кодекси України 2001 та 1960 років: порівняльні таблиці / Упорядники: Є.В. Фесенко, Я.Є. Фесенко. – К.: Істина, 2001. – 272 с.
49. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар. / За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 1193 с.
50. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар. / За ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перер. та доп. – Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. – 1152 с.
51. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш [та ін.] / За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. 3-е, перероб. та допов. - Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – 1184 с.
52. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар. П'яте видан., перер. та допов. / [відп. ред. Є.Л. Стрельцов]. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 800 с.
53. Кримінально-процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар. / В.Т. Маляренко, В.Г. Гончаренко [та ін.]. / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – Вид. 3-е, переробл. та подовн. – К.: «Юрисконсульт», КНТ. – 2006. – 890 с.
54. Кримінально-процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар. / В.Т. Маляренко, В.Г. Гончаренко [та ін.]. / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – Вид. 4-е, переробл. та доповн. – К.: «Юрисконсульт», 2008. – 1000 с.
55. Курс советского уголовного права: В 6 т. / Под ред. П.С. Ромашкина, В.М. Чхиквадзе, А.А. Пионтковского. – М.: Наука, 1970.
56. Курс советского уголовного права: В 5 т. / Отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968-1971.
57. Курс уголовного права. В пяти томах. / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, Зерцало М, 2002.
58. Курс российского уголовного права. Общая часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М.: Спарк, 2001. – 767 с.
59. Курс российского уголовного права. Особенная часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М.: Спарк, 2002. – 1040 с.
60. Энциклопедия уголовного права. Том 1. Понятие уголовного права. – СПб: Издание В.Б. Малинина, 2005. – 698 с.
61. Энциклопедия уголовного права. Том 2. Уголовный закон. – СПб: Издание В.Б. Малинина, 2005. – 631 с.
62. Энциклопедия уголовного права. Том 3. Понятие преступления. – СПб.: Издание В.Б. Малинина. 2005. – 522 с.
63. Энциклопедия уголовного права. Том 4. Состав преступления. – СПб.: Издание В.Б. Малинина. 2005. – 798 с.
64. Энциклопедия уголовного права. Том 5. Неоконченное преступления. – СПб.: Издание В.Б. Малинина. 2006. – 463 с.
65. Энциклопедия уголовного права. Том 8. Уголовная ответственность и наказание. – СПб: Издание В.Б. Малинина, СПб ГКА, 2007. – 800 с.

66.Энциклопедия уголовного права. Том 10. Освобождение от уголовной ответственности и наказания. – СПб: Издание В.Б. Малинина, СПб ГКА, 2008. – 880 с.

СКЛАД МОДУЛІВ
спеціальної дисципліни «Теорія кваліфікації злочинів»,
розподіл часу на їх засвоєння, терміни контролю

Напрямок - 0601 Право
Спеціальність – 6.030401 Правознавство

№ Модуля	Змістові модулі	Розподіл часу		
		аудиторні	самостійна робота	загальний
1	2	3	4	5
<i>Лекції – 7 семестр, II чверть (11...22 тиждень) Аудиторні:</i>		<i>2 год. на тиждень</i>		
№1	1. Генеза теорії кваліфікації злочинів.	2	1	3
	2. Поняття, види та принципи кваліфікації злочинів.	2	2	4
	3. Підстави кваліфікації злочинів.	2	1	3
	4. Склад злочину як основа кваліфікації злочинів.	2	2	4
	5. Кримінально-правова оцінка фактичних обставин при кваліфікації злочинів.	2	1	3
	6. Кваліфікація одиничного злочину.	2	1	3
	7. Кваліфікація повторних злочинів.	2	1	3
	8. Кваліфікація сукупності злочинів.	2	1	3
	Контрольна модульна робота за розкладом занять (21...22 тижні)	4	-	4
	Разом	20	10	30
<i>Практичні заняття – 7 семестр, II чверть (11...22 тиждень) Аудиторні:</i>		<i>1 год. на тиждень</i>		
№2	1. Поняття, види та принципи кваліфікації злочинів.	2	2	4
	2. Склад злочину як основа кваліфікації злочинів.	2	4	6

1	2	3	4	5
	<i>3. Кримінально-правова оцінка фактичних обставин при кваліфікації злочинів.</i>	2	4	6
	<i>4. Кваліфікація одиничного та множини злочинів.</i>	2	4	6
	<i>Захист практичного модуля за розкладом занять (21...22 тижні)</i>	2	-	2
	Разом	10	14	24
Лекції – 8 семестр, III чверть (23...32 тиждень) Аудиторні:		2 год. на тиждень		
№3	<i>1. Кваліфікація рецидиву злочинів.</i>	2	1	3
	<i>2. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм.</i>	2	2	4
	<i>3. Кваліфікація незакінчених злочинів.</i>	2	1	3
	<i>4. Кваліфікація злочинів вчинених у співучасті.</i>	2	1	3
	<i>5. Кримінально-правова кваліфікація обставин, що виключають злочинність діяння.</i>	2	1	3
	<i>6. Кримінально-правова кваліфікація обставин при звільненні від кримінальної відповідальності.</i>	2	1	3
	<i>7. Зміна кримінально-правової кваліфікації.</i>	2	1	3
	<i>8. Практика Верховного Суду України та її вплив на кваліфікацію злочинів.</i>	2	2	4
	<i>Контрольна модульна робота за розкладом занять (31...32 тижні)</i>	4	-	4
	Разом	20	10	30
Практичні заняття – 8 семестр, III чверть (23...32 тиждень) Аудиторні:		1 год. на тиждень		
№4	<i>1. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм.</i>	2	4	6
	<i>2. Кримінально-правова кваліфікація обставин, що виключають злочинність діяння.</i>	2	2	4
	<i>3. Зміна кримінально-правової кваліфікації.</i>	2	4	6
	<i>4. Практика Верховного Суду України та її вплив на кваліфікацію злочинів.</i>	2	4	6
	<i>Захист практичного модуля за розкладом занять (31...32 тижні)</i>	2	-	2

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
	<i>Разом</i>	<i>10</i>	<i>14</i>	<i>24</i>
<i>Разом по дисципліні</i>		<i>60</i>	<i>48</i>	<i>108</i>
<i>Частка навантаження</i>			<i>0,44</i>	

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛЕКЦІЙНОГО МОДУЛЮ №1

ЛЕКЦІЇ - 7 СЕМЕСТР, 2 ЧВЕРТЬ (11...22 ТИЖДНІ).

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 1:

ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1

Гене́за теорії кваліфікації злочинів.

План лекції:

1. Розвиток теорії кваліфікації злочинів в первісний період.
2. Розвиток теорії кваліфікації злочинів в часи Древнього Риму.
3. Розвиток теорії кваліфікації злочинів у період середньовіччя.
4. Розвиток кваліфікації злочинів у радянській науці кримінального права.

Питання для самостійного опрацювання

1. Погляд на теорію кваліфікації злочинів представників антропологічної, соціологічної та класичної шкіл науки кримінального права.
2. Значення прецеденту для кримінально-правової кваліфікації.
3. Значення практики для кримінально-правової кваліфікації.
4. Розвиток теорії кваліфікації злочинів у сучасний період.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Первісний період розвитку теорії кваліфікації злочинів характеризувався: - відсутністю поділу на Загальну та Особливу частини кримінального права, а відповідно і Кримінального кодексу; - казуїстичністю існуючих диспозицій; - неглибокою диференціацією відповідальності; -

невеликою кількістю норм. За таких умов вибір «потрібної» норми не становив великих труднощів і проблеми кваліфікації як такої взагалі не існувало.

2. В часи Древнього Риму: - були закладені основи теорії кваліфікації; - почали розроблятися питання, пов'язані з правилами застосування закону; - почали розроблятися питання, пов'язані з подоланням неясностей, прогалин та суперечностей закону; - були сформульовані максими - відомі висловлювання з приводу основ кваліфікації римських юристів; - створені перші норми, що передбачали відповідні правила (зокрема, подолання суперечностей між законами).

Прикладом, таких норм є Дігести Юстиніана, в яких була закладена низка принципів положень вчення стосовно застосування закону, в тому числі й кримінально-правової кваліфікації: - при конкуренції загальної і спеціальної норм застосовується спеціальна норма - *lex speziale derogat generale* (дослівно: спеціальний закон відміняє загальний); - у випадку сумніву застосовується закон, найбільш сприятливий для підсудного - *in poenalibus causis benignius interpretandum est*; *in dubius - mitius* (дослівно: до обвинуваченого закон тлумачиться поблагливі, в сумнівних випадках - тим більше); - співучасник не може нести відповідальність за більш тяжкий злочин, ніж головний винуватець - *accessorius sequitur naturam sut principalis* (дослівно: співучасник слідує за головним винуватцем); - *consentiendes et agentes pari poena plectentur* - ті, які погоджуються на вчинення злочину як учасники групи підлягають такій же відповідальності, як і ті, які діють; - *de similibus idem est iudicium* - в подібних справах виносяться однакові рішення.

3. У період середньовіччя: - майже повна відсутність уваги до питань кримінально-правової кваліфікації; - проблеми матеріального кримінального права відігравали незначну роль; - завдання полягало не у вирішенні загальних питань, а лише у встановленні конкретного злочину (злочинця); - панувало свавілля у правотворчості та правозастосуванні; - норми кримінально-правового характеру творив не лише законодавець та суд, а і інші юрисдикційні органи; - не було вичерпного переліку злочинів і покарань; - не було жорсткої

відповідності між диспозицією статті Особливої частини Кримінального кодексу та її санкцією; - проблема кваліфікації не виникала на практиці, відповідно, їй не могла приділятися увага в теорії права.

Злочином могла бути оголошена будь-яка дія, що посягала на інтереси політично панівних верств суспільства, суд не був пов'язаний існуючим правом. Особа могла бути притягнута до кримінальної відповідальності за нормою, що прямо не передбачала її діяння. Коло діянь, що визнавалися злочином, могло бути розширене суддею довільно, виходячи з його власного уявлення щодо відповідності не букві, а духу закону.

4. У вченні про кваліфікацію злочинів у радянській науці кримінального права виділено два періоди: - перший період (1917-1950 р.р.), якому притаманним є відсутність глибоких досліджень у цій сфері - декларативність публікацій, засилля в них ідеологічних штампів щодо значення правильної кваліфікації, підміна потреб практики в чітких, однозначно сформульованих правилах кваліфікації злочинів численними прикладами з слідчо-прокурорської та судової практики.

Представники: 1) В. Ленін, який обґрунтував на ідеологічному рівні відмову від розробки загальних правил кримінально-правової кваліфікації, стверджуючи, що ніяких загальних правил застосування закону не існує і не може існувати, оскільки кожна кримінальна справа своєрідна і вирішуватися повинна не на основі якихось заздалегідь розроблених положень, а відповідно до індивідуального досвіду, навиків, відчуття права слідчим, прокурором, суддею; 2) А. Вишинський, який теоретично обґрунтовувався суб'єктивізм у застосуванні кримінального закону, у тому числі і при вирішенні питань кваліфікації; 3) Г. Левицький, який відзначав, що орієнтація на норму, яка описувала подібний злочин, була правильною лише відносно, бо вона не прямо, а лише наближено могла вказувати на суспільну небезпеку діяння, що розглядалося; 4) С. Голунський, який є автором методичного листа, опублікованого в журналі "Социалистическая законность", в якому рекомендував кваліфікацію починати зі встановлення ознак суб'єкта посягання;

5) О. Герцензон, який є автором навчального посібника "Квалификация преступлений", був зорієнтований на практичні потреби підготовки кадрів правоохоронних органів і не акцентував увагу на теоретичних проблемах кваліфікації злочинів; 6) Т. Сергеева, яка є автором монографії "Вопросы виновности и вины в практике Верховного Суда СССР по уголовным делам", в якій питанням кваліфікації злочинів присвятила окремий параграф, проте теоретичні проблеми кваліфікації не розглядала; 7) С. Гофман, який є автором статті "О сущности юридической квалификации преступлений" вказав на роль кваліфікації злочинів у правозастосовчій діяльності, підкреслив значення використання логічних операцій аналізу та синтезу фактичних обставин справи, а також абстрактних кримінально-правових норм для пізнання фактичної і юридичної підстав кваліфікації, звернув увагу на значення попередньої кваліфікації, що здійснюється слідчим і прокурором та остаточної - судової кваліфікації скоєного, показавши їх взаємо обумовленість; 8) Анонімний автор статті в журналі "Советская юстиция" дотримувався послідовності встановлення ознак складу злочину - від об'єктивних (об'єкта та об'єктивної сторони) до суб'єктивних (суб'єкта та суб'єктивної сторони).

- другий період (1950-1990 р.р.) пов'язаний із запровадженням нового кримінального законодавства, яке питанням кваліфікації надавало куди більшої уваги, ніж попередні нормативні акти. Представники: 1) Г. Левицький, який підкреслював, що кваліфікація злочину не повинна зводитися до механічного процесу порівняння, зіставлення й встановлення збігу чи розбіжностей ознак діяння й тієї чи іншої кримінально-правової норми; 2) В. Кудрявцев, який в 1963 р. захистив докторську дисертацію, пов'язану із загальними проблемами теорії кваліфікації злочинів, виділивши офіційну та неофіційну кваліфікацію та у 1972 р. звернув увагу на проблеми, пов'язані з функціями складу злочину які реалізуються за кваліфікації; 3) Я. Брайнін, який досліджував питання розмежування стадій застосування закону - встановленні фактичного складу, відшуканні відповідного кримінального закону й підведенні під нього фактичного складу; 4) А. Наумов та А. Новиченко, які звертали увагу на

питання, що виникають в ході встановлення кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню, зокрема колізії кримінально-правових норм, конкретизації оціночних понять, подоланню помилок при кваліфікації; значенню чіткого формулювання диспозиції статті кримінального закону для правильної кваліфікації; використанню категорій матеріалістичної діалектики та законів логіки при кваліфікації діяння; 5) А. Горбуз і Є. Сухарєв, які відстоювали думку, що кваліфікація проходить три відносно самостійних етапи, в ході яких послідовно потрібно пройти шлях від загального - встановлення того, що скоєне є правопорушенням і що воно відноситься до злочинів, до особливого - коли визначаються родові ознаки вчиненого злочину, а потім до одиничного, що полягає у остаточній кваліфікації діяння відповідно до конкретних складів злочину; 6) М. Коржанський, який звернув увагу на роль точного встановлення елементів складу злочину для правильної кваліфікації, зокрема на кваліфікацію злочину при конкуренції безпосередніх об'єктів злочину, у разі помилки в об'єкті та предметі; 7) С. Тарарухін, який розглядав питання кваліфікації в зв'язку зі встановленням мотиву злочину, зокрема виробив рекомендації щодо кваліфікації при суміщенні і конкуренції мотивів.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 2:

*ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-2*

Поняття, види та принципи кваліфікації злочинів.

План лекції:

1. Поняття кримінально-правової кваліфікації.
2. Види кримінально-правової кваліфікації.
3. Принципи кримінально-правової кваліфікації.

Питання для самостійного опрацювання

1. Правове значення офіційної кваліфікації злочинів.
2. Значення практики для кваліфікації злочинів.
3. Значення для кваліфікації міжнародно-правових договорів.

4. Значення правильної кримінально-правової кваліфікації.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Встановлення поняття кримінально-правової кваліфікації доцільно почати із з'ясування слова, яке лежить в основі відповідного терміна. Слово "кваліфікація" походить від двох латинських слів – "qualis" (якість, який за якістю) та "facio" (роблю). Таким чином, в буквальному перекладі "кваліфікація" - це визначення якості, оцінка.

Кримінально-правова кваліфікація - це оцінка діяння, яке заподіяло чи могло заподіяти істотну шкоду та характеризується ознаками кримінальної протиправності, що полягає у визначенні того, якою статтею (частиною, пунктом статті) кримінального закону передбачене вказане діяння. Вона включає вибір відповідної статті, обґрунтування необхідності її застосування, процесуальне закріплення висновку про те, що діяння передбачене вказаною статтею та, відповідно, що воно є (не є) злочином чи іншим діянням, передбаченим кримінальним законом.

Кваліфікація злочинів - це вид кримінально-правової кваліфікації, при проведенні якої встановлено відповідність фактичних ознак посягання всім ознакам злочину, передбаченого статтею Кримінального кодексу України (далі – КК України), що містить забороняючу кримінально-правову норму. Кваліфікація злочинів - це результат кримінально-правової оцінки діяння органами дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, внаслідок чого констатовано, що скоєне є злочином, визначена норма(и) кримінального закону, яка(і) передбачає(ють) відповідальність за вчинене, встановлена відповідність між юридично значущими ознаками посягання і ознаками злочину, передбаченими законом, та процесуально закріплений висновок про наявність такої відповідності.

Поняття кримінально-правової кваліфікації характеризується такими найважливішими ознаками, як зміст і обсяг. Зміст поняття кримінально-правової кваліфікації полягає у визначенні кримінально-правової норми, яка

передбачає скоєне діяння. Обсяг поняття кримінально-правової кваліфікації визначається шляхом дихотомічного поділу родового поняття кримінально-правової кваліфікації - двочленний поділ на дві частини, а саме коли обсяг поняття ділиться на два суперечливих поняття (А та не-А). Такий поділ завжди: 1) співрозмірний (сума обсягів видових понять рівна обсягу поділеного родового поняття); 2) члени поділу виключають один одного(не мають спільних елементів, не перетинаються); 3) поділ здійснюється лише за однією підставою; 4) поділ є безперервним. Провівши такий поділ поняття кримінально-правової кваліфікації, отримаємо дві частини – "кваліфікація злочинів" і "кваліфікація не-злочинів".

2. Здійснюючи поділ кваліфікації злочинів на види, доцільно керуватися класифікаціями видів злочинів, які містяться у кримінальному законі, враховувати особливості кваліфікації окремих видів злочинів, відображених у нормах чинного кримінального законодавства процесуальні підстави. З врахуванням викладеного, доцільно враховувати такі критерії поділу кваліфікації злочинів на види: 1) за стадією, якої досягло посягання: - кваліфікація закінченого злочину; - кваліфікація готування до злочину; - кваліфікація замаху на злочин. 2) залежно від того, вчинений злочин "одноосібно" чи у співучасті: - кваліфікація злочину, вчиненого однією особою; - кваліфікація злочину, вчиненого у співучасті. 3) виходячи з кількості злочинів, які піддані кваліфікації: - кваліфікація одиничного злочину; - кваліфікація множинності злочинів. 4) залежно від співставлення моменту вчинення діяння і часу проведення кваліфікації: - перспективна кваліфікація (оцінка діяння, яке ще не вчинене); - ретроактивна кваліфікація (оцінка вже вчиненого діяння). 5) з врахуванням того, чи встановлена особа, діяння якої піддаються оцінці (тобто, здійснюється оцінка певного діяння чи поведінки конкретної особи): - кваліфікація "за фактом"; - кваліфікація діяння особи. 6) з врахуванням того, які учасники процесу кваліфікують скоєне: - кваліфікація, яка здійснюється органами досудового слідства; - судова кваліфікація. 7) виходячи з того, на якій із стадій кримінального процесу проводиться

відповідна діяльність: - кваліфікація до порушення кримінальної справи (кваліфікація при перевірці повідомлень і заяв про злочин); - кваліфікація при порушенні кримінальної справи; - кваліфікація при закінченні досудового слідства; - кваліфікація при перевірці прокурором справи з обвинувальним висновком тощо. 8) залежно від процесуального порядку внесення змін у проведену кваліфікацію: - кваліфікація попередня; - кваліфікація остаточна. 9) враховуючи суть змін, які можуть бути внесені у кваліфікацію: - кваліфікацію, що змінює становище особи в сторону погіршення; - кваліфікацію, яка змінюється у сторону покращання становища особи. 10) залежно від того, хто здійснює кваліфікацію злочинів: - офіційна (легальна) кваліфікація - це кваліфікація злочину, яку здійснюють уповноважені на те державою особи (працівники органів дізнання, слідчі, прокурори та судді). Наслідки такої кваліфікації закріплюються в процесуальних документах і мають обов'язковий характер; - неофіційна (доктринальна) кваліфікація - це правова оцінка, яку здійснюють громадяни, адвокати, журналісти, науковці в наукових статтях, монографіях, підручниках, навчальних посібниках, у виступах на наукових конференціях. Така кваліфікація не має обов'язкового характеру, однак може братися до уваги при офіційній кваліфікації, впливати на розвиток науки кримінального права та законотворчу діяльність.

3. Принципи кримінально-правової кваліфікації - це система науково обґрунтованих, стабільних, таких, що застосовуються свідомо, найбільш загальних правил, на підставі яких здійснюється вибір статті кримінального закону, котра передбачає скоєне діяння, доводиться необхідність застосування саме даної статті і процесуально закріплюється висновок, що діяння охоплюється саме обраною статтею.

Ознаки принципів кримінально-правової кваліфікації: - системний характер, який відображає те, що принципи кримінально-правової кваліфікації несуперечливі, узгоджені між собою, можливі протиріччя між ними усуваються за допомогою звернення до того принципу, котрий є головним у даній системі; - наукова обґрунтованість - ознака, яка вказує, що вони відображають

об'єктивно існуючі закономірності функціонування права; - стабільність - свідчить про те, що положення витримали перевірку часом, апробовані у ході теоретичних пошуків та у практиці правозастосування (вони не можуть змінюватися вольовим шляхом у зв'язку з потребами сьогодення).

Є підстави твердити, що кримінально-правова кваліфікація повинна здійснюватися з дотриманням наступних принципів: 1) законність - цей принцип пов'язаний з вирішенням усіх питань кримінально-правової кваліфікації, він справляє визначальний вплив на зміст усіх інших принципів кваліфікації, тому є головним серед них, а його дія виявляється у таких положеннях: - питання кваліфікації злочинів мають однаково вирішуватися на всій території держави; - має забезпечуватися однакова правова оцінка діянь усіх однойменних суб'єктів, незалежно від їх соціальних, демографічних та інших ознак; - законність кваліфікації повинна забезпечуватися у діяльності всіх правоохоронних та судових органів, незалежно від їх рівня; - фактичною підставою кваліфікації можуть бути лише дані, отримані відповідно до вимог кримінально-процесуального закону; - при кваліфікації має місце пріоритет диспозиції над санкцією кримінально-правової норми; - не допускається кваліфікація за аналогією, тобто за статтею, яка прямо не передбачає скоєне посягання. 2) офіційність – цей принцип стверджує реалізацію правозастосовної діяльності, яка є прерогативою держави через створений механізм застосування права, який стосовно кримінально-правової кваліфікації включає: - заздалегідь встановлений і вичерпний перелік органів, які здійснюють кримінально-правову кваліфікацію, визначення компетенції кожного з них; - закріплення обов'язковості проведення результатів кримінально-правової кваліфікації (офіційність кваліфікації передбачає її обов'язковість, яка виявляється у двох моментах: по-перше, у тому, що ініціатива кримінально-правової оцінки діяння, здійснення кваліфікації скоєного повинні виходити від відповідних державних органів.; по-друге, кримінально-правова кваліфікація діяння повинна здійснюватися уповноваженими на те органами безумовно і неодмінно); - встановлення

процесуальної форми, у якій повинна проводитися кримінально-правова кваліфікація (офіційність кримінально-правової кваліфікації передбачає її здійснення з дотриманням усіх правил та формальностей); - офіційність кримінально-правової кваліфікації означає її проведення від імені держави, на підставі встановлених нею норм матеріального і процесуального права.

3) об'єктивність – цей принцип стверджує, що кваліфікація здійснюється конкретними працівниками - людьми, котрим властиві суб'єктивні уподобання та настрої. Запорукою об'єктивності кваліфікації є використання у її ході об'єктивно встановлених підстав. Тому при кваліфікації слід виходити зі встановлених у процесуальному порядку обставин справи, а не з власних догадок, припущень, уподобань. Водночас необхідно керуватися кримінальним законом, актами його офіційного тлумачення, а не своєю суб'єктивною оцінкою скоєного та розумінням закону, уявленнями про оцінку вчиненого потерпілим чи іншими особами.

4) точність – цей принцип стверджує, що точність кримінального закону має проявлятися і у точності кримінально-правової кваліфікації. Це означає, що діяння повинно бути кваліфіковане не взагалі за кримінальним законом як злочин, не просто за однією із статей, що охоплює скоєне, а має кваліфікуватися саме за тією статтею, частиною статті, пунктом, яка введена у законодавство для оцінки певних посягань. Таким чином, точність кримінально-правової кваліфікації полягає у двох аспектах: - конкретності кримінально-правової оцінки діяння, що ґрунтується на індивідуальній відокремленості кожної з кримінально-правових норм; - обов'язковості досягнення точності кримінально-правової кваліфікації, а саме, досягнення на практиці "чистої кваліфікації" (під нею якраз і розуміють точність кримінально-правової оцінки скоєного, інкримінування саме тих норм кримінального закону, які передбачають діяння, безвідносно до можливого покарання або застосування інших заходів до особи).

5) індивідуальність – цей принцип стверджує, що кожне діяння, яке підлягає кваліфікації, своєрідне, неповторне відрізняється тільки йому притаманними ознаками, а отже його кримінально-правова оцінка повинна здійснюватися у кожному випадку

окремо, індивідуально. Індивідуальність кваліфікації має різноманітні прояви: - стосується оцінки кожного злочину окремо, самотійно - немає і не може існувати двох абсолютно однакових, співпадаючих за усіма ознаками діянь, кожне з них своєрідне, відрізняється від інших за часом і місцем вчинення, суб'єктами, безліччю інших індивідуальних особливостей; - означає, що кримінально-правова оцінка діяння кожної особи стосується лише її самої тобто кваліфікація має персональний характер; - здійснюється відповідною посадовою особою одноосібно, навіть коли вона виступає від імені чи у складі колегіального органу. 6) повнота – цей принцип кваліфікації передбачає, що при її здійсненні використані всі чинні правові норми. Під повнотою кваліфікації також потрібно розуміти її закінченість та вичерпність. Нарешті, повнота кваліфікації передбачає, що вона досягла того ступеня досконалості, коли вже не може бути доповнена, уточнена, змінена. Це досягається при її проведенні з використанням всіх існуючих і таких, що належать до даного випадку, правил кримінально-правової оцінки діяння як писаних, так і неписаних, як загальних, так і тих, що стосуються окремих видів злочинної діяльності чи окремих злочинів. При цьому нерідко виникає проблема конкуренції між такими правилами та колізії між ними. 7) вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються – цей принцип зазначає, що будь-які сумніви при тлумаченні закону, його застосуванні повинні вирішуватися на користь підсудного. Крім того, відомо, що право на притягнення до кримінальної відповідальності, на офіційну кримінально-правову кваліфікацію дій особи - це прерогатива держави. Воно реалізується на підставі встановленого цією ж державою закону. У разі ж нечіткості закону виникає колізія між інтересами держави та громадянина, дії якого кваліфікуються. У силу загальноновизнаного в сучасному праві пріоритету прав громадянина - індивідуальних прав над правами держави і суспільства, питання кваліфікації повинні вирішуватися на користь особи, дії якої кваліфікуються. 8) недопустимість подвійного інкримінування – цей принцип означає, що посягання не може кваліфікуватися за статтею Особливої частини

кримінального законодавства, якщо інша стаття з числа інкримінованих цій же особі повністю охоплює скоєне. Конституція України (далі - Конституція) закріпила загально-правовий принцип «non bis in idem», передбачивши у ч. 1 ст. 61, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Ще один аспект проблеми недопустимості подвійного інкримінування пов'язаний з врахуванням при кваліфікації діянь, які є частиною адміністративного проступку чи іншого правопорушення і вже отримали відповідну правову оцінку. З принципу недопустимості подвійного інкримінування випливає, коли певні діяння вже враховані як ознака іншого правопорушення, то вони одночасно не повинні враховуватися як ознака злочину. Адже їх правові наслідки погашені фактом накладення адміністративного стягнення. Подвійне врахування одних і тих же дій як складових і адміністративного проступку, за котрий вже накладено стягнення, і злочину означає: за одні й ті ж дії особа двічі несе юридичну відповідальність. Причому тут немає кумуляції правопорушень різних видів - коли однією дією вчиняється, наприклад, злочин і цивільний делікт, а є одне правопорушення, яке складається з декількох діянь. 9) стабільність – цей принцип кваліфікації означає, що вона повинна бути стабільною, тобто не може змінюватися довільно і надто легко. Водночас стабільність кваліфікації не означає її абсолютну незмінність. За наявності відповідних підстав, з дотриманням встановленого процесуального порядку вона може бути уточнена, змінена. Стабільність кваліфікації є гарантією прав учасників процесу. Можливість зміни кваліфікації лише за наявності належних підстав, необхідність мотивування такого рішення робить більш стійким процесуальне становище як обвинуваченого, так і потерпілого. Стабільність кваліфікації сприяє підвищенню авторитету осіб, уповноважених на її здійснення. Підтвердження на наступних стадіях процесу правильності проведеної кримінально-правової оцінки свідчить про належний рівень роботи, дотримання законності особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором, суддею. І, навпаки, зміни у кваліфікації - це, як правило, свідчення браку в

роботі. Тому посадові особи, які здійснюють кваліфікацію, прагнуть, щоб вона залишалася незмінною.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 3:

ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1

Підстави кваліфікації злочинів

План лекції:

1. Поняття та види підстав кваліфікації злочинів.
2. Види кримінально-правових норм, які використовуються при кримінально-правовій кваліфікації.

Питання для самостійного опрацювання

1. Характеристика юридичних підстав кримінально-правової кваліфікації.
2. Характеристика фактичної підстави кримінально-правової кваліфікації.
3. Статті кримінального закону, які використовуються при кваліфікації злочинів.
4. Субсидіарне застосування кримінально-правових норм.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Підстави кримінально-правової кваліфікації - це правові явища, виходячи з яких здійснюється кримінально-правова оцінка діяння, тобто те, що лежить у її основі. Кваліфікацію діяння можна здійснювати, лише маючи для цього відповідні підстави, які мають бути наявними вже на момент початку діяльності з кримінально-правової оцінки вчиненого діяння і у її ході залишатися незмінними.

У кримінально-правовій літературі поряд з поняттям підстав кваліфікації використовується також поняття її передумов. Передумови кваліфікації - те, що передує кваліфікації, це діяльність, яка, власне, приводить до виникнення її підстав. Тому підстави кваліфікації слід відрізняти від її передумов. Передумовами кваліфікації є: - збирання і аналіз доказів у справі та встановлення фактичних обставин справи; - аналіз наявних кримінально-

правових норм, які можуть бути застосовані до конкретного випадку, встановлення їх змісту, тлумачення, визначення меж чинності.

Відмінність між підставами кваліфікації та її передумовами полягає у ряді ознак: по-перше, підстави кваліфікації - це ті обставини, які у часі мають існувати на момент початку процесу кваліфікації, а передумови здійснюються до її початку; по-друге, передумови кваліфікації створюються у ході процесуальної діяльності, регламентованої нормами Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) (збирання, перевірка та оцінка доказів), яка зовні об'єктивна, перебігає в установлених законом формах, а також виникають під час операцій з правовими нормами, що значною мірою є формалізованими (операції з підставами кваліфікації здійснюються лише у ході процесу мислення); по-третє, передумови кваліфікації полягають у дослідженні широкого кола фактичних і юридичних явищ, які можуть мати відношення до даного випадку, а можуть і не стосуватися його, а підстави кваліфікації - тільки ті факти, що прямо стосуються оцінки конкретного діяння.

Види підстав кримінально-правової кваліфікації: - фактична; - юридична (поділяється на основну і додаткову). Під фактичною підставою кваліфікації здебільшого розуміють вчинене діяння, фактичні обставини, які підлягають правовій оцінці, співставляються з правовою нормою. Слід уточнити, що саме по собі діяння не може бути визнане підставою кримінально-правової кваліфікації. Для того, щоб воно увійшло у сферу уваги органів, які здійснюють кваліфікацію, потрібна наявність доказової інформації про скоєне. Таким чином, фактичною підставою кваліфікації виступає не саме вчинене діяння, а інформація про нього, яка стала відома відповідним органам і одержана ними у законному порядку. Під юридичною підставою кримінально-правової кваліфікації розуміють склад злочину, іноді - кримінально-правову норму. Враховуючи, що нині у законі закріплене правило про те, що законодавство про кримінальну відповідальність становить лише КК України, можна уточнити: юридичною підставою кримінально-правової кваліфікації виступають статті Загальної та Особливої частин КК України. При цьому слід враховувати, що

жодна кримінально-правова норма, жодний склад злочину не виражений у якійсь одній статті КК України.

Основною юридичною підставою кваліфікації визнається стаття Особливої частини КК України, у якій виражена правова норма, що регламентує діяння, що піддається оцінці. Однак у статті кримінального закону законодавець часто не може виключно описати всі ознаки юридичного складу, оскільки вона повинна відзначатися лаконізмом. У той же час задум законодавця повинен бути максимально формалізованим, оскільки, застосуванню підлягає закон, а не мотиви закону, не наміри законодавця. Тому часто окремо взятої статті кримінального закону для кваліфікації недостатньо (наприклад, у разі застосування бланкетних диспозицій, при безпосередній відсилці до комплексу не-правових норм, використанні оціночних понять, наявності прогалин у праві). У таких випадках застосовуються додаткові підстави кваліфікації.

Додатковими юридичними підставами кваліфікації можуть бути: - інші статті кримінального закону (інші стосовно тих, за якими кваліфікується діяння; - нормативні акти інших галузей права, до яких відсилають бланкетні диспозиції статей кримінального закону або котрі застосовуються у порядку субсидіарного застосування правових норм у тих випадках, коли прямих відсилок у статті Особливої частини немає, але їх використання впливає із змісту відповідних норм; - норми моралі, звичаї, правові принципи, загальні уявлення про право використовуються при з'ясуванні змісту оціночних понять, що використані у кримінально-правових нормах; - прецедент; - акти офіційного тлумачення кримінального закону, які дозволяють запровадити однакоє в межах держави розуміння правових норм, усунути виявлені у них незрозумілості.

Слід пам'ятати, додаткові юридичні підстави кримінально-правової кваліфікації: - можуть застосовуватися тільки разом з основною юридичною підставою кваліфікації; - не відіграють самостійної ролі у кваліфікації, оскільки їх використання у відриві від основної підстави не дає можливості провести

кримінально-правову оцінку скоєного; - потрібні лише для того, щоб встановити зміст, уточнити і деталізувати зміст положень, викладених у КК України.

Множинність підстав кримінально-правової кваліфікації об'єктивно виступає передумовою можливої колізії між ними. У зв'язку з цим виникає питання про те, на яких засадах повинні долатися неузгодженості, суперечності між окремими підставами кримінально-правової кваліфікації. Воно має вирішуватися відповідно до розроблених теорією права і частково закріплених у Конституції та інших нормативно-правових актах, зокрема у статтях Загальної частини КК України, колізійних правил - у випадку розбіжностей між основною і додатковими юридичними підставами кримінально-правової кваліфікації за основу потрібно брати положення КК України як основної такої підстави.

2. У статтях Загальної та Особливої частин КК України викладена велика кількість правових норм, які до того ж у загальній теорії права та кримінально-правовій науці піддаються класифікації за різноманітними критеріями.

Види норм кримінального права, які мають кваліфікаційне значення: - забороняючі (заборонні); - роз'яснюючі (дефінітивні); - виключні (обмежувальні); - стимулюючі (заохочувальні).

Забороняючі норми встановлюють ознаки злочину та передбачають вид і міру покарання за його вчинення. Диспозиції і санкції таких норм закріплені в статтях Загальної та Особливої частин КК України. У них виражене те специфічне, що є в кожному посяганні, що відрізняє його від усіх інших. Не встановивши, що діяння передбачене якоюсь забороняючою нормою, його не можна взагалі оцінювати з точки зору кримінального закону. Тому при кваліфікації неодмінно посилаються на статті кримінального закону, які виражають забороняючі кримінально-правові норми. Забороняючі норми є не лише найбільш поширеними у кримінальному праві, а й типовими для нього, такими, які перебувають у взаємозв'язку з іншими видами кримінально-правових норм, визначають всю систему кримінального права.

Роз'яснюючі норми у кримінальному праві є двох видів: перші - це норми, виражені в статтях Загальної частини КК України, які визначають межі чинності забороняючих та стимулюючих норм, дають визначення поняттям, що стосуються всіх чи більшості злочинів, називають ознаки окремих видів кримінального покарання; другі - норми у статтях Особливої частини КК України, які роз'яснюють зміст термінів і термінологічних зворотів, що стосуються окремих злочинів. Роз'яснюючі норми доповнюють та розвивають інші кримінально-правові норми, не змінюючи їх змісту, сприяють встановленню забороняючих і стимулюючих норм. Кожна роз'яснююча норма тлумачить лише певну частину ознак, у яких виражається діяння, що підлягає кваліфікації. Самі по собі роз'яснюючі норми не застосовуються при кваліфікації. Безпосередньо кваліфікувати діяння за роз'яснюючою нормою неможливо хоча б тому, що жодна з них не розкриває всіх ознак діяння. Звернення до роз'яснюючих норм - передумова застосування забороняючих кримінально-правових норм.

Виключні норми - ті, які встановлюють винятки із загальних правил - передбачають випадки, коли кримінальна відповідальність не настає. У КК України є, принаймні, дві такі норми (ч. 2 ст. 385 та ч. 2 ст. 396, де передбачено випадки, коли не настає відповідальність за відмову від давання показань та за приховування злочину). У КК України є ще статі, де виключні норми поєднуються із забороняючими - встановлені часткові обмеження, що стосуються окремих ознак складу злочину. Наприклад, у ст. 240 КК України передбачена відповідальність за незаконне видобування корисних копалин, крім загальнопоширених, предметом ряду злочинів є вогнепальна зброя, крім гладкоствольної мисливської. Виключні норми застосовуються при кваліфікації лише діянь, на які вони поширюються. Причому, спочатку слід встановити наявність підстав для кваліфікації діяння за відповідною забороняючою нормою, а потім - що скоєне підпадає під дію відповідної виключної норми.

Стимулюючі норми кримінального права заохочують громадян до поведінки, бажаної для держави і суспільства. Одні з них містяться в статтях

Загальної частини КК України (норми про обставини, що усувають злочинність діяння, добровільну відмову, дієве каяття), інші - у статтях Особливої частини КК України (норми про звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці). Для застосування кримінально-правових стимулюючих норм необхідно попередньо звернутися до відповідних роз'яснюючих та забороняючих норм. Адже для того, щоб встановити, наприклад, наявність ознак позитивної посткримінальної поведінки, потрібно спочатку довести, що попередня поведінка була кримінально караною. Інакше - якщо діяння особи не підлягали б кваліфікації як злочинні - немає підстав застосовувати норму, яка звільняє від кримінальної відповідальності. Стимулюючі норми, як і забороняючі, є підставою для остаточної кримінально-правової оцінки діяння. Наявність у діянні всіх ознак, передбачених забороняючою нормою кримінального права, виступає підставою для кваліфікації діяння як злочину; наявність ознак, встановлених стимулюючою нормою, є підставою для кваліфікації діяння як правомірного або ж такого, за яке не настає кримінальна відповідальність.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 4:

ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-2

Склад злочину як основа кваліфікації злочинів.

План лекції:

1. Склад злочину і його значення для кримінально-правової кваліфікації.
2. Функції складу злочину.
3. Правила складання формули кваліфікації.
4. Функції кримінально-правової кваліфікації.

Питання для самостійного опрацювання

1. Загальна програма кваліфікації злочинів.
2. Структура кримінально-правової кваліфікації.
3. Значення конструкції складу злочину для встановлення моменту закінчення злочину.
4. Стадії кримінально-правової кваліфікації.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Процес кваліфікації злочинів складається з наступних стадій: 1) вибір кримінально-правової норми (норм), які передбачають вчинене діяння; 2) встановлення відповідності між юридично значущими фактичними ознаками діяння і ознаками, передбаченими законом (доведення того, що скоєне має кваліфікуватися саме за обраною нормою, а не за іншою, та що відсутні обставини, які усувають злочинність діяння); 3) юридичне закріплення висновку про те, що інкримінуванню підлягає конкретна норма (норми) - юридичне закріплення результатів кваліфікації.

У свою чергу, названі стадії можуть бути поділені на етапи, аналізуючи які й можна розкрити зміст відповідних стадій. Співвідношення стадій та етапів кваліфікації, їх послідовність виглядає так:

1) стадія вибору правової норми (мова йде саме про "вибір" норми чи норм з декількох існуючих, а не про її або їх "відшукування" чи "встановлення"): - етап впорядкування зібраних фактичних даних (впорядкування фактичних даних передбачає, що саме такі дані вже зібрані у ході проведення дослідчої перевірки матеріалів, досудового слідства чи судового розгляду; починається упорядкування отриманих даних з поділу їх на індиферентні для права (наприклад ті, що стосуються батьків винного, поведінки осіб, які не причетні до посягання) та юридично значущі; з них, у свою чергу, виділяються ознаки, які мають лише доказове значення, та ознаки, що враховуються при вирішенні матеріально-правових питань; останні поділяються на такі, які враховуються при вирішенні питань про звільнення від юридичної відповідальності, призначення покарання та звільнення від нього, і ті, що мають кваліфікуюче значення; кваліфікуюче ж значення мають, головним чином, ознаки, які вказані у диспозиціях статей КК України; таким чином, можна констатувати, що передумовою упорядкування встановлених фактичних обставин справи є знання особою, яка здійснює кваліфікацію, усієї сукупності правових норм,

розуміння меж правового регулювання, вміння розрізнити право і "не право"); - етап висунення версій кваліфікації (полягає у висуненні версій кваліфікації - виявленні групи суміжних складів правопорушень (складів інших діянь) і норм, які можуть охоплювати скоєне, чи то однієї такої норми; для цього з груп ознак, які належать до окремих елементів складу, виділяються ті, що характеризують конкретні діяння; у ході висунення версій кваліфікації відбувається перше порівняння фактичного і юридичного складів; при цьому формується один фактичний склад правопорушення (чи іншого передбаченого кримінальним законом діяння) і, як правило, декілька можливих юридичних складів, що відповідають виявленому фактичному складу); - етап розмежування складів діянь (полягає у розмежуванні юридичних конструкцій - складів діянь, які створені у ході попереднього етапу; розмежування діянь відбувається за вертикаллю, тобто між окремими галузями права; крім того, розмежування проводиться і за горизонталлю - між інститутами та нормами однієї галузі права; здійснюється розмежування шляхом порівняння однойменних позитивних (тих, які потрібно встановити) або негативних (відсутність яких слід довести) ознак фактичного та юридичного складів правопорушень); - етап виявлення правової норми (норм), яка підлягає застосуванню (виявлення однієї чи декількох (при сукупності) норм, які підлягають застосуванню, що відбувається внаслідок розширення переліку правових норм, що можуть застосовуватися у ході висунення версій кваліфікації та наступного звуження цього переліку до однієї (чи декількох) норми у зв'язку з розмежуванням правопорушень, інших діянь; виявлення норми означає тільки формальну відповідність фактичних і юридичних ознак діяння (фактичного і юридичного складу правопорушення); для того, щоб констатувати, що скоєне є саме злочином (чи іншим правопорушенням), потрібно довести ще й наявність фактичних або сутнісних ознак);

2) стадія встановлення відповідності між ознаками діяння і нормою (відбувається доведення істинності кваліфікації, яка на попередній стадії проведена лише за формальними ознаками, підтвердження того, що вчинене

посягання є саме злочином, та що відсутні передбачені законом обставини, які усувають суспільну небезпеку і протиправність діяння): - етап доведення наявності ознак складу злочину (полягає у доведенні наявності ознак складу злочину; полягає у послідовному співставленні фактичних ознак посягання з ознаками злочину, передбаченими кримінально-правовою нормою; при цьому використовується юридична конструкція складу злочину; послідовно проаналізувавши всі елементи та обов'язкові ознаки, які їх утворюють, можна зробити узагальнений висновок про наявність або відсутність складу конкретного злочину); - етап визначення стадії вчинення діяння (визначається, чи має місце закінчений злочин, який кваліфікується, лише за статтею Особливої частини КК України, чи вчинене готування до злочину або замах на нього, котрі кваліфікуються з посиланням на відповідні частини статей Загальної частини КК України); - етап оцінки діяння, виконаного спільно кількома особами (визначається форма співучасті та вид співучасника і ці обставини враховуються при кваліфікації посягання; якщо має місце співучасть у незакінченому злочині, то при кваліфікації враховується поєднання цих двох кримінально-правових інститутів); - етап оцінки діяння, передбаченого декількома нормами (з'ясовується, чи є вчинений злочин одиничним; якщо так, то який його вид - простий чи складний (продовжуваний, триваючий, складений); якщо має місце множинність злочинів, то визначається вид множинності, з'ясовується, чи потребують самостійної кваліфікації окремі прості злочини, які утворюють множинність, або все охоплюється нормою, що передбачає відповідальність за множинність посягань); - етап оцінки суспільної небезпеки діяння (доведення відповідності фактичних і юридичних ознак посягання, або, підведення факту під закон - констатація того, що у вчиненому є всі обов'язкові ознаки складу злочину, далеко не завершує кваліфікації; розкриття ж суспільно-політичної сутності посягання - це не що інше, як визначення характеру і ступеня його суспільної небезпеки, яке охоплює також встановлення відсутності малозначності дії або бездіяльності); - етап визначення наявності обставин, що виключають злочинність діяння (пов'язаний

з доведенням того, що в скоєному наявні чи відсутні обставини, які виключають злочинність діяння);

3) стадія юридичного закріплення результатів кваліфікації (встановлення відповідності між юридично значущими ознаками посягання і ознаками злочину, передбаченими законом, тобто обґрунтування (доведення) правильності вибору норми - діяльність, яка відбувається у свідомості особи, котра проводить кваліфікацію): - етап формулювання результатів кваліфікації (включає три дії: перша, виклад фактичних обставин справи - полягає у формулюванні фактичного складу діяння, тобто, з усіх встановлених у справі фактичних даних вибираються ті, які мають значення, враховуються при її вирішенні, виступають фактичною підставою застосування правової норми; друга, складання формули кваліфікації - це вказівка на статті Особливої, а у певних випадках і Загальної частини кримінального закону, якими передбачено вчинене діяння, шляхом використання скорочених, умовних позначень, яка є сукупністю цифрових та буквених позначень, що вказують на статті (а також їх частини та пункти) Загальної та Особливої частин КК України, за якими кваліфікується діяння; третя, викладення формулювання обвинувачення - словесне посиленням на ті кримінально-правові норми, які відображені у формулі кваліфікації; юридичні формулювання, що відображають норми закону, в яких встановлена відповідальність за вчинене посягання); - етап мотивування кваліфікації (висновок щодо необхідності кваліфікації скоєного за певними статтями кримінального закону повинен бути не лише правильним по суті, а й обґрунтованим; обґрунтування кримінально-правової кваліфікації повинно складатися із сукупності міркувань, які стосуються: мотивування того, які саме встановлені фактичні ознаки враховуються при кваліфікації; пояснення вибору кримінально-правової норми; з'ясування логічної структури кримінально-правової норми, за якою кваліфікується діяння; виклад того, які ознаки складу злочину є у даному разі обов'язковими, тобто вказівка на юридичний склад злочину; доведення відповідності між кожною ознакою

фактичного і юридичного складу; мотивування кваліфікації полягає у посиланні на акти офіційного тлумачення закону).

Під результатом кваліфікації слід розуміти кінцевий підсумок, завершення, висновок про правову оцінку скоєного.

2. Кримінально-правова теорія та судово-слідча практика виробили такі правила кваліфікації злочинів: 1) усі фактичні ознаки вчиненого мають відповідати юридичним ознакам складу злочину; 2) ознаки вчиненого злочину слід відмежовувати, відокремлювати від суміжних складів злочинів; 3) до вчиненого злочину завжди повинна застосовуватися та кримінально-правова норма, яка найбільш повно охоплює його ознаки; 4) за наявності у вчиненому діянні ознак загальної та спеціальної норм застосовують спеціальну норму; 5) кваліфікований склад злочину має пріоритет (перевагу) перед основним складом, а особливо кваліфікований - перед кваліфікованим і поглинає його; 6) діяння, при якому заподіяння шкоди додатковому безпосередньому об'єктові посягання є способом, складовою частиною заподіяння шкоди основному об'єктові, кваліфікується як один злочин; діяння, при вчиненні якого шкода додатковому об'єктові заподіюється факультативне, кваліфікується як сукупність злочинів; 7) спосіб учинення злочину не утворює сукупності злочинів, якщо він є обов'язковою, необхідною та невід'ємною ознакою певного діяння; 8) кожна наступна стадія завершення злочину поглинає попередню: склад закінченого злочину поглинає склад замаху, а склад замаху поглинає склад готування до цього злочину; 9) умисел завжди поглинає необережність, а будь-який вищий ступінь вини поглинає нижчий; 10) при конкуренції самостійної норми та норми про співучасть у більш тяжкому злочині застосовується норма про співучасть.

Складання формули кваліфікації - це здійснення вказівки на статті Особливої, а за певних умов - і Загальної частин КК України, які передбачають вчинене діяння через використання скорочених, умовних позначень. Формула кваліфікації - це сукупність буквених (літерних) і цифрових позначень, які вказують на кримінально-правові норми (статті, їх частини та пункти), що

підлягають застосуванню. Вона дає відповідь на запитання: чи має діяння склад злочину та якою власне статтею кримінального закону його передбачено?

Значення формули кваліфікації - стисле й точне посилання на закон про кримінальну відповідальність, що скорочує обсяг процесуальних документів.

Формула кваліфікації має містити: 1) обов'язкове посилання на статтю (частину, пункт частини, статті) Особливої частини КК України, що містить юридичний склад злочину, який відповідає встановленим фактичним обставинам; 2) обов'язкове посилання на конкретні частини відповідних статей Загальної частини КК України - якщо йдеться про: - готування до злочину (у такому разі при кваліфікації потрібно посилатися на ч. 1 ст. 14 КК України та на відповідну статтю (частину, пункт частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за закінчений злочин); - замах на злочин (за таких умов, залежно від виду замаху (закінчений або незакінчений), при кваліфікації потрібно посилатися на частини 2 або 3 ст. 15 КК України та на відповідну статтю (частину, пункт частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за закінчений злочин); - співучасть у злочині (у такому разі, залежно від виду співучасника, при кваліфікації потрібно посилатися на частини 3, 4 або 5 ст. 27 КК України та на відповідну статтю (частину, пункт частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за закінчений злочин); 3) обов'язкове окреме посилання на статті (частини, пункти частин статей) Особливої частини КК України, якщо в межах кваліфікації злочинів встановлена відповідність фактичних обставин кільком різним юридичним складам злочинів і принаймні два з них інкримінуються особі (зокрема, при сукупності злочинів); 4) поєднання другого та третього випадків; 5) правильне розташування розділових знаків і наведення відомостей у формі, яка б усувала непорозуміння чи двозначність.

3. Функції кваліфікації злочинів розрізняють за такими критеріями:

1) ступінь важливості: - основні - полягають у визначенні того, чи є вчинене діяння злочином, тобто, чи наявні ознаки злочину у кваліфікованих

діяннях; - другорядні - полягають у визначенні того, який саме злочин вчинено (віднесення його до певного роду та виду злочинних посягань, встановлення ступеня тяжкості); 2) походження: - первинні - це встановлення кримінально-правової норми (норм), яка визначає діяння як злочин чи дає іншу оцінку; - похідні - полягають у обґрунтуванні правильності вибору норми, що передбачає вчинене діяння, а також у юридичному оформленні та закріпленні результатів кваліфікації; 3) сфера їх дії: - внутрішні - пов'язані з вирішенням питань матеріального кримінального права; - зовнішні - характеризують призначення кваліфікації щодо суміжних видів діяльності, інших галузей права;

4) зміст: - соціально-політичні - полягають в оцінці діяння щодо суспільних і державних інтересів; - логічні - полягають в побудові силогізму, де більшим посиленням буде норма закону, що регламентує відповідне діяння, меншим - фактичні ознаки вчиненого діяння, а висновком - результат кваліфікації, тобто констатація того, що скоєне підпадає під ознаки певної кримінально-правової норми чи не містить таких ознак; - гносеологічна - передбачає накопичення та збільшення кількості суспільно корисної інформації; - психологічні - полягають в тому, що конкретне завдання кваліфікації вирішується у процесі мислення; 5) юридичне значення: - правофіксувальні - кваліфікація констатує факт наявності чи, навпаки, відсутності відповідних правових відносин; - правоконкретизувальні - кваліфікація забезпечує піднормативне індивідуальне регулювання суспільних відносин; - правовстановлювальні - кваліфікація є підставою для визначення обсягу прав і обов'язків учасників процесу; - кримінологічні - кваліфікація є засобом попередження вчинення злочинів, умовою формування правомірної поведінки.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ №5:

*ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1*

Кримінально-правова оцінка

фактичних обставин при кваліфікації злочинів

План лекції:

1. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до об'єкта злочину.
2. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до суб'єкта злочину.
3. Особливості кримінально-правової оцінки фактичних обставин при юридичних і фактичних помилках.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до предмета злочину.
2. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до об'єктивної сторони складу злочину.
3. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до суб'єктивної сторони складу злочину.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Встановлення об'єкта злочину має велике теоретичне та практичне значення. Сьогодні теорія кримінального права виходить із того, що об'єктом злочину є суспільні відносини, які перебувають під охороною кримінального закону, на які посягає злочин, яким заподіюється шкода або які ставляться під загрозу заподіяння суспільно небезпечної шкоди.

До обов'язкових ознак об'єкта злочину належать суспільні відносини, до факультативних - предмет злочину та потерпілий від злочину. Суспільні відносини як об'єкт злочину мають внутрішню структуру. У науці кримінального права немає єдиного погляду на структуру суспільних відносин. Усе ж таки найбільш поширена думка, що структурними елементами суспільних відносин є: - суб'єкти суспільних відносин - це учасники, тобто носії цих відносин; - предмет суспільних відносин - це все те, з приводу чого і в зв'язку з чим існують ці суспільні відносини; - соціальний зв'язок, як суть суспільних відносин - обов'язок певної поведінки суб'єктів суспільних відносин.

Об'єкт злочину має важливе практичне значення: - для відмежування злочинів від інших правопорушень; - для визначення соціальної сутності

злочину; - для визначення суспільних відносин, які потребують кримінально-правової охорони; - для класифікації всіх злочинів; - для встановлення характеру та ступеня суспільної небезпечності злочину; - для правильної кваліфікації злочину.

У науці кримінального права широкого поширення набула тричленна класифікація об'єктів злочину на загальний, родовий і безпосередній. Це так звана класифікація "по вертикалі", яка була запропонована в 1938 р. професором В. Меньшагінім і нині підтримується більшістю юристів. Загальним об'єктом злочинів визнається вся сукупність суспільних відносин, які охороняє кримінальне законодавство. Під родовим об'єктом злочинів звичайно розуміють суспільні відносини, на які посягає певна група злочинів. Це можуть бути тотожні чи однорідні суспільні відносини, що охороняються комплексом пов'язаних кримінально-правових норм. Безпосередній об'єкт - це суспільні відносини, на які посягає конкретне злочинне діяння. Це суспільні відносини, поставлені під охорону певного кримінального закону. Питання про те, які суспільні відносини можуть бути об'єктом злочину, вирішує законодавець прийняттям або відміною кримінального закону. Безпосередній об'єкт поділяється на: - основний безпосередній об'єкт - це суспільні відносини, порушення яких становить соціальну сутність злочину; визначає суспільну небезпечність певного злочину, місце кримінально-правової норми в системі Особливої частини КК України; суспільні відносини, котрі переважно законодавець поставив під охорону, приймаючи кримінальний закон; визначення основного безпосереднього об'єкта дозволяє встановити кримінально-правову норму, за якою необхідно кваліфікувати суспільно небезпечне діяння; - додатковий безпосередній об'єкт: - додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт злочину - це суспільні відносини, посягання на які не є суттю цього злочину, та вони порушуються або ставляться під загрозу порушення поряд з основним безпосереднім об'єктом; додатковий безпосередній об'єкт має важливе значення для встановлення соціально-політичної суті злочину, визначення тяжкості наслідків, які настали чи могли

настати; Установлення додаткового безпосереднього об'єкта сприяє правильній кваліфікації злочинів і відмежуванню одного злочину від іншого; - додатковим факультативним безпосереднім об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, що їх цей злочин в деяких випадках порушує, а в інших не порушує; встановлення факультативного безпосереднього об'єкта допомагає правильно кваліфікувати злочин.

2. Питання про суб'єкт злочину, фактично, є питанням про особу, що вчинила злочин і підлягає кримінальній відповідальності.

Суб'єктом злочину, згідно з ч. 1 ст. 18 КК України "є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може наставати кримінальна відповідальність". Ознаки суб'єкта злочину: фізична особа, осудність і вік.

Для визнання суспільно небезпечної дії злочином необхідний суб'єкт - людина, людська особистість.. Тож суб'єкт злочину як фізична особа, що його вчинила, є у кримінальному праві необхідною ознакою складу злочину. Та суб'єктом злочину може бути не будь-яка особа, а тільки та, що відповідно до кримінального закону має визначені якості. До них належать установлений законом вік, по досягненні якого можлива кримінальна відповідальність, і осудність. Разом ці якості забезпечують здатність особи, що вчинила небезпечні для суспільства дії, бути винною в здійсненні злочину. Суб'єкт злочину в реальному житті - це завжди людина, яка володіє не тільки названими обов'язковими ознаками, але й іншими якостями, що можуть мати визначене кримінально-правове значення. Мова йде як про біологічні, так і про соціальні ознаки: статеву належність, стан здоров'я, службове становище й інші дані, що визначають становище людини в суспільстві. Фізична особа - це завжди людина, яка має не тільки всі названі обов'язкові ознаки, а й інші якості, що можуть мати певне кримінально-правове значення. Тварини, неживі істоти, предмети, сили природи, юридичні особи не можуть бути суб'єктами злочинів, а заходи, до яких вдаються для відвернення завданої шкоди, не є покаранням. Осудність - це психічний стан особи, що полягає в її здатності за станом

психічного здоров'я, за рівнем соціально-психологічного розвитку та соціалізації, а також за віком усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своїх дій, керувати ними під час скоєння злочину й нести у зв'язку з цим кримінальну відповідальність. Кримінально-правове визначення осудності дало можливість законодавчо в ст. 19 КК України закріпити формулу осудності через поєднання двох критеріїв: юридичного (психологічного) та медичного (біологічного). Стан осудності - це норма, типовий стан психіки людини, характерний для її певного віку. Здебільшого, стан осудності презюмується, бо він характерний для переважної більшості людей. Осудність можна поділити на два види: повна й обмежена. Обмежена осудність - це психічний стан особи під час вчинення злочину, що характеризується неможливістю особи повністю через психічний розлад усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і (або) керувати ними.

Наведену в законі сукупність ознак, які характеризують неосудність, називають формулою неосудності. Причому ця формула містить як медичні, так і юридичні ознаки (критерії). У науці кримінального права така формула дістала назву змішаної формули неосудності. Поєднавши в цій формулі медичні та юридичні ознаки, законодавець у такий спосіб увів поняття неосудності в чіткі, суворо окреслені законом рамки. Медичний критерій окреслює всі можливі психічні захворювання, що істотно впливають на свідомість і волю людини. У ч. 2 ст. 19 КК України зазначено чотири види психічних захворювань: хронічна психічна хвороба; тимчасовий розлад психічної діяльності; недоумство; інший хворобливий стан психіки. Юридичний критерій неосудності виражається в нездатності особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок наявності психічного захворювання, тобто критерію медичного. У ч. 2 ст. 19 КК України юридичний критерій неосудності передбачає дві ознаки: інтелектуальну - особа не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність); вольову - особа не могла керувати ними.

Вік особи - це такий календарний період психофізіологічного розвитку особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та правові наслідки для юридичного статусу особи. У ч. 1 ст. 22 КК України зазначено, що "кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років". Цей вік називається загальним віком кримінальної відповідальності. У ч. 2 цієї ж статті встановлюється знижений вік кримінальної відповідальності - чотирнадцять років - за деякі, прямо перелічені законом, злочини. Вік - це визначений за документами юридичний період життя людини. Вік вимірюється часом. За наявності документів вік особи визначається документами. За відсутності документів вік встановлює судово-медична експертиза. Особа вважається такою, що досягла певного віку не в день народження, а починаючи з наступної доби. Для цього треба взяти до уваги поясовий час, літній і зимовий час. Якщо вік неповнолітньої особи встановлює судово-медична експертиза, то при визначенні року народження, наприклад, "народився в 1980 році", днем народження вважається останній день цього року - 31 грудня 1980 р. Якщо ж судово-медична експертиза визначила вік неповнолітнього мінімальною та максимальною кількістю років, наприклад, "неповнолітній має вік 15-16 років", то вважається, що ця особа має вік 15 років, а днем її народження також буде остання доба року народження.

3. Помилка у кримінальному праві - це неправильне уявлення особи про дійсний юридичний або фактичний характер учиненого нею діяння та його наслідки. Характер помилки може значно вплинути на правильне встановлення дійсного змісту суб'єктивної сторони злочину, а також на вирішення питання про правову оцінку вчиненого.

Залежно від змісту неправильного уявлення особи розрізняють два види помилки: - юридичну; - фактичну.

Юридична помилка - це неправильне уявлення особи про юридичну природу вчиненого діяння, його правову оцінку та наслідки. Вирізняють такі види юридичної помилки: - помилка в злочинності діяння; - помилка у кваліфікації вчиненого; - помилка у виді та мірі покарання.

За помилкового уявлення особи проте, що вчинене нею є злочином, тоді як насправді закон його таким не визнає, наявний так званий "уявний злочин". У такому разі кримінальна відповідальність за вчинене виключається, оскільки воно не є злочином. Помилка у злочинності діяння може полягати й у іншому, а саме, неправильному уявленні особи про незлочинність діяння, тоді як за законом воно є злочинним. За таких обставин кримінальна відповідальність не виключається. Відповідно до ч. 2 ст. 68 Конституції, незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Неправильне уявлення суб'єкта про кваліфікацію скоєного ним діяння чи про вид і міру покарання, що може бути призначене за вчинений злочин, не мають принципового значення для відповідальності особи. Фактична помилка - це неправильне уявлення особи про обставини, що утворюють об'єктивні ознаки конкретного складу злочину. Залежно від того, у змісті яких саме об'єктивних ознак помиляється особа, розрізняють такі види фактичної помилки: - помилка в об'єкті; - помилка в характері діяння (дії чи бездіяльності); - помилка в розвитку причинного зв'язку; - помилка щодо суспільно небезпечних наслідків.

Помилка в об'єкті, тобто в характері тих суспільних відносин, на які здійснюється посягання, наявна, якщо винний спрямовує свої дії проти одного об'єкта, помилково сприймаючи його як інший. У разі помилки в предметі злочину шкода спричиняється саме тому об'єктові, який є мішенню злочинця, але безпосередньому впливу піддається не намічений винним, а інший предмет. Помилка в особі потерпілого полягає в тому, що винний вирішив, наприклад, убити певну особу, помилково приймає за неї іншу особу, на яку й здійснює посягання. Помилка в характері вчиненого діяння полягає в неправильному уявленні особи про наявність або відсутність у її діянні фактичних ознак, які утворюють об'єктивну сторону конкретного складу злочину. Помилка в розвитку причинного зв'язку означає неправильне уявлення особи про дійсний розвиток причинного зв'язку між вчиненим нею діянням і злочинним результатом, який настав. Помилка щодо суспільно небезпечних наслідків

найчастіше полягає в помилковому уявленні особи про розмір спричиненої злочином шкоди.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 6:

*ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1*

Кваліфікація одиничного злочину.

План лекції:

1. Поняття одиничності та множинності злочинів.
2. Поняття, види та ознаки одиничного злочину.

Питання для самостійного опрацювання

1. Співвідношення одиничного злочину і статті Особливої частини КК України.
2. Відмінність простого одиничного злочину від складного одиничного злочину.
3. Загальна характеристика (з наведенням прикладів та з посиланням на КК України) всіх видів одиничних злочинів.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Множинність означає те, що існує у багатьох формах, видах, сукупність елементів, об'єднаних за певною ознакою. Множинність перебуває у діалектичному зв'язку з одиничним - елементами, які її утворюють. З одного боку, вона протиставляється одиничному - наявність множинності означає відсутність одиничного. З іншого ж - множинність не може існувати поза одиничним, вона є формою прояву і об'єднання одиничних процесів, предметів, явищ. При цьому множинність передбачає наявність, принаймні, двох одиничних елементів, у розглядуваному випадку - злочинів.

Під злочином же у контексті множинності розуміють діяння, передбачене кримінальним законом, те, яке містить ознаки будь-якого складу злочину: -

закінчене посягання, готування до злочину, замах на злочин; - діяння, виконане «одноосібно», діяння вчинене у співучасті.

Важливо, щоб кожне таке посягання було передбачене як окремий злочин, могло кваліфікуватися самостійно за певною статтею Особливої частини КК України. Очевидно, що множинність можуть утворювати лише діяння, за кожне із яких може наставати кримінальна відповідальність, існують як матеріально-правові, так і процесуальні підстави для притягнення до неї. При цьому слід розрізняти матеріально-правові і процесуальні перепони для визнання окремих злочинів елементами множинності. Тому окремі злочини утворюють множинність за умови, що: - не сплив строк давності притягнення до кримінальної відповідальності; - не погашена чи не знята судимість; - особа не звільнена за даний злочин від кримінальної відповідальності у встановленому законом порядку (не існує не скасованої постанови про звільнення від кримінальної відповідальності за цей злочин); - особа не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності у зв'язку з актом амністії; - є скарга потерпілого у справах приватного обвинувачення; - отримана згода на притягнення до кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом (щодо народного депутата, судді).

Ознаки множинності: 1) одна і та ж особа одна чи у співучасті вчинила два або більше закінчених чи незакінчених злочини; 2) кожен із злочинів передбачений самостійною кримінально-правовою нормою, він не є необхідною ознакою іншого злочину, з числа вчинених цією ж особою (немає множинності, наприклад, при заподіянні тілесних ушкоджень під час розбою); 3) хоча б по двох злочинах не "погашені" їх юридичні наслідки; 4) хоча б щодо двох злочинів відсутні процесуальні перепони для притягнення до кримінальної відповідальності. Таким чином, множинність злочинів має місце при вчиненні однією особою двох чи більше злочинів, кожний із яких передбачений окремою кримінально-правовою нормою і за які особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

Розділ VII (статті 32-35) Загальної частини КК України визначає окремі види множинності, врахування якої передбачено при вирішенні цілого ряду питань: - наявність множинності злочинів є перепорою для застосування певних видів звільнення від кримінальної відповідальності; - вчинення нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого є підставою для переривання перебігу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності; - вчинення злочину повторно та рецидив злочинів є обставинами, які обтяжують покарання; - встановлені спеціальні правила призначення покарання при сукупності злочинів та сукупності вироків, складанні покарань; - звільнення від відбування покарання з випробуванням передбачає врахування тяжкості злочину, особи винного та інших обставин справи, які визначаються з врахуванням наявності множинності; - вчинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину є безумовною підставою для скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням; - вчинення нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого є підставою для переривання строку давності виконання обвинувального вироку; - наявність множинності враховується при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання та заміні не відбутої частини покарання більш м'яким, звільненні від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, та скасуванні цих мір; - вчинення нового злочину до закінчення строку погашення судимості є підставою для переривання перебігу строку погашення судимості; - наявність множинності є перепорою для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

У багатьох же статтях Особливої частини КК України такі види множинності як повторність та рецидив передбачаються як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака відповідних злочинів. Крім того, в Особливій частині КК України передбачені положення про відповідальність за організовану злочинну діяльність, яка, за своїм визначенням, спрямована на вчинення багатьох злочинів. Отже, множинність злочинів є умовою

застосування відповідних статей чи частин (пунктів) статей Особливої частини КК України.

Таким чином, відповідальність за множинність злочинів регламентована як Загальною, так і Особливою частинами КК України.

Види множинності: 1) сукупність злочинів; 2) повторність злочинів; 3) рецидив злочинів.

2. Множинність складається з окремих злочинів, які й виступають її елементами. Кожний із елементів множинності повинен відповідати таким ознакам: 1) становити собою самостійний склад злочину; 2) не виступати необхідною складовою іншого злочину. Це означає, що кожний одиничний злочин передбачений окремою статтею Особливої частини КК України. Якщо певне посягання "охоплюється" іншою кримінально-правовою нормою і в даному випадку не підлягає самостійній кримінально-правовій оцінці, то множинність відсутня. Кожний одиничний злочин може виступати і як елемент множинності, і як окремих злочин, тобто може бути вчинений поза множинністю. Кримінально-правова кваліфікація множинності злочинів включає в себе кваліфікацію одиничних злочинів, які її утворюють. При цьому кожний одиничний злочин оцінюється з врахуванням стадії його вчинення, наявності чи відсутності співучасті, а його кваліфікація у певних випадках проводиться з посиланням на статті Загальної частини КК України.

Наявність ознак незакінченого одиничного злочину - одного із елементів множинності - зовсім не означає, що визначена стадія (готування, замах) поширюється на всю множинність злочинів. Так само, і вчинення одного із злочинів у співучасті не стосується усіх інших злочинів, які утворюють множинність. Не існує, наприклад, незакінченого замаху на повторність певних злочинів чи підбурювання до сукупності тих чи інших злочинів. З викладеного випливає, що при остаточній кваліфікації множинності злочинів посилання на статті Загальної частини КК України, які стосуються окремих елементів множинності, повинні бути збережені. Однозначно, що й вказівки на статті Загальної та Особливої частин КК України, які передбачають злочин, який

виявився незакінченим, чи злочин, вчинений у співучасті, мають відображатися у формулі кваліфікації множинності злочинів. Питання ж про те, чи слід окремо кваліфікувати злочини, які утворюють множинність в інших випадках, зокрема, коли всі вони досягли однієї стадії, вчинені співучасниками одного виду чи при одній формі співучасті, потребує самостійного аналізу.

Для одиничного злочину, як елемента множинності, характерно те, що він передбачений в Особливій частині КК України як одне самостійне посягання. В юридичній літературі відзначається, що одиничний злочин має місце там, де він передбачений кримінальним законом як один самостійний склад злочину. Одиничний злочин характеризується єдністю всіх його елементів: - має один і той же безпосередній об'єкт посягання і злочинні наслідки (здоров'я і заподіяні тілесні ушкодження); - вчинюється однією або кількома тотожними діями (нанесення кількох ударів, кілька епізодів розкрадання чужого майна); - вчинюється за одним видом вини (умисно чи необережно).

Особливою частиною КК України передбачаються різні види одиничних злочинів. Диспозиції одних статей вказують лише на одну однойменну ознаку - передбачають посягання на один об'єкт, містять вказівку на один вид предмета або одного потерпілого, одне діяння та один наслідок і т.д. Такі одиничні злочини в юридичній літературі пропонується називати простими. Простий одиничний злочин складається з однієї дії ("формальний склад") або з однієї дії й одного виду наслідків ("матеріальний склад"). У інших же статтях передбачені ними злочини описані таким чином, що вони передбачають порушення водночас різних об'єктів, наявність різних видів предметів чи потерпілих, можуть бути вчинені шляхом виконання кількох діянь, заподіюють кілька наслідків і т.д. У таких статтях можлива велика кількість комбінацій ознак, які утворюють окремі види злочинів. Чинним КК України передбачені і злочини, об'єктивна сторона яких включає вчинення інших правопорушень. Всі такі злочини прийнято називати складними.

Види складних злочинів: 1) злочин, що складається з двох чи більше різноманітних дій; 2) злочин, що має додаткові тяжкі наслідки; 3) складений

злочин, що має: - декілька об'єктів посягання; - два види дій; - два види злочинних наслідків. 4) злочини, об'єктивна сторона яких виконується не в один момент, а нібито «розтягнута» у часі: - триваючі; - продовжувані.

Триваючий злочин – така злочинна дія чи бездіяльність, після якої настає тривале невиконання особою свого важливого обов'язку: продовжити службу в армії чи сплачувати аліменти. Продовжуваний злочин – це злочин, що складається з кількох тотожних злочинних актів, які поєднані одним умислом і спрямовані на досягнення однієї загальної мети. Всі злочинні акти продовжуваного злочину мають спільну (одну) суб'єктивну сторону, і тому вони утворюють один злочин. Продовжуваний злочин виключає повторність, а повторність виключає продовжуваний злочин. Наприклад, розкрадання чужого майна частинами (автомобіля, будівельних матеріалів, пар взуття, частин одягу (костюмів, спідньої білизни) або обман покупців. Але всі вони об'єднані в один самостійний, окремий злочин єдністю умислу (наміру). Тільки завдяки єдності наміру всі ці окремі дії утворюють один продовжуваний злочин, який кваліфікується за відповідною нормою закону.

Кваліфікація будь-якого з одиничних злочинів – як простих, так і складних характеризується тим, що вона здійснюється лише за однією статтею Особливої частини КК України. Тобто, у будь-якому випадку одиничний злочин передбачений однією кримінально-правовою нормою, яка може бути: - самостійною; - входити як обов'язковий елемент в іншу кримінально-правову норму.

Алгоритм множинності злочинів включає послідовне вчинення таких дій: 1) кваліфікація кожного із одиничних злочинів, які входять у множинність, чи встановлення того, яка кваліфікація була дана цьому злочину раніше та чи зберігає вона юридичну силу; 2) визначення того, має місце вчинення складного одиничного злочину чи множинності злочинів; 3) встановлення виду множинності злочинів; 4) остаточна кваліфікація вчиненого з врахуванням виду множинності - за однією чи кількома статтями КК України.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 7:

*ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1*

Кваліфікація повторності злочинів.

План лекції:

1. Поняття та ознаки повторності злочинів.
2. Види повторності злочинів.
3. Неодноразовість та систематичність вчинення злочину.

Питання для самостійного опрацювання

1. Особливості кваліфікації злочинів з адміністративною преюдицією за КК України.
2. Вчинення злочинів у вигляді промислу.
3. Відмінність повторності злочинів від продовжуваного злочину.
4. Правила кваліфікації повторності злочинів.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Повторність злочинів – це вчинення особою вдруге злочину, в якому згідно з кримінальним законом передбачена ознака повторності незалежно від того, чи була ця особа притягнута до відповідальності за попередній (перший) злочин.

Повторність, яка виступає ознакою складу злочину, виділяється як один із видів множинності злочинів. При наявності такої повторності виникає потреба кваліфікувати як перший злочин, так і наступний (наступні), причому з врахуванням того, що його вчинено повторно, дати оцінку цьому виду множинності злочинів в цілому. Ознакою складу злочину повторність визнається тоді, коли вчинення наступного злочину якимось пов'язано з попереднім, свідчить про певну лінію у поведінці суб'єкта.

Про такий зв'язок можна говорити тоді, коли вчиняються злочини:

- тотожні, тобто ті, які збігаються за усіма обов'язковими ознаками складу (наприклад, перший раз вчинено крадіжку і другий злочин теж становить собою

крадіжку). Як правило, це злочини, які передбачені однією і тією ж статтею Особливої частини КК України;

- однорідні - які збігаються за більшістю ознак складу злочину (так, однорідними є такі злочини, як крадіжка та грабіж). Однорідні злочини звичайно передбачені статтями Особливої частини КК України в одному з її розділів.

Залежно від виду попереднього і наступного злочину виділяють: - повторність тотожних злочинів; - повторність однорідних злочинів.

Ознаки, які характеризують повторність, за виключенням тих ознак які притаманні повторності, як виду множинності: - посягання вчиняється шляхом повторення, тобто неодноразового вчинення діянь, кожне з яких становить собою злочин; - за перший злочин особа не була засуджена або ж була засуджена, однак, цій судимості закон не надає кваліфікуючого значення (інакше кажучи, повторність включає в себе рецидив злочинів у тому випадку, якщо рецидив не виступає ознакою складу злочину - не передбачений іншою частиною цієї ж статті КК України); - у статті Особливої частини КК України повторності надано значення ознаки складу злочину; - кожне з двох чи більше діянь становить собою окремий злочин (вони не є складовими одного і того ж посягання).

Значення повторності злочинів: - загальне - повторність виступає як обставина, що обтяжує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України). Таке значення повторність має тоді, коли вона не виступає як ознака складу злочину; - необхідне - повторення діяння є обов'язковою ознакою простого (основного) складу злочину. При цьому перше діяння, тотожне з наступними, не визнається злочином. Необхідна повторність перетворює адміністративний, дисциплінарний або інший проступок у злочин. Ряд тотожних проступків складають лише один злочин, тому при цьому відсутня множинність злочинів; - кваліфікуюче, коли повторності надане значення ознаки складу злочину, а її наявність впливає на кваліфікацію скоєного. Така повторність за чинним законодавством відіграє значення кваліфікуючої ознаки складу злочину. Її

утворює вчинення двох чи більше тотожних (тобто, передбачених однією і тією ж статтею Особливої частини КК України) злочинів, а у ряді випадків і однорідних злочинів. При цьому й перше діяння визнається злочином, за наявності ж повторності має місце множинність злочинів.

Отже, повторність утворює вчинення двох чи більше злочинів, визначених в статті Особливої частини КК України: - попереднього - вчинення якого передує повторності; - наступного - який, власне, і є повторним. Причому вимагається, щоб за кожен із них особа підлягала кримінальній відповідальності. Такі злочини виступають елементами повторності. Кожен із них може бути як закінчений, так і перерваний на стадії готування, незакінченого або закінченого замаху; бути вчинений як "одноосібно", так і в співучасті.

Попередній злочин позначається в КК України по-різному: - шляхом вказівки на його назву (зокрема, в ч. 2 ст. 187 КК України передбачено: «Розбій, вчинений ... особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм»); - через перелік статей Особливої частини КК України, які передбачають відповідний злочин (зокрема, в ч. 2 ст. 307 КК України вказано: «Ті самі дії, вчинені повторно або ... особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315, 317 цього Кодексу»); - називається родове поняття певного злочину та визначаються обмеження - вчинення яких саме злочинів не повинно утворювати повторність (наприклад, в п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України встановлена відповідальність за умисне вбивство «вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу»).

Злочин, який є повторним (наступним), також названий в диспозиції відповідної частини статті Особливої частини КК України. Оскільки повторність становить собою кваліфікуючу ознаку, то вказівка на неї звичайно міститься в частині другій відповідної статті КК України. При цьому законодавець використовує різні прийоми вказівки на такий злочин: - прямо називає його - це має місце тоді, коли простий вид злочину вчиняється однією

дією (наприклад, в ч. 2 ст. 185 КК України зазначається: «Крадіжка, вчинена повторно...»); - вказує на те, що повторність утворюють "ті ж дії", "ті самі дії" - ті, які передбачені частиною першою статті, такий прийом зустрічається тоді, коли простий вид злочину може бути виконаний багатьма альтернативними діями (зокрема, злочин, передбачений ст. 199 КК України, може бути вчинений шляхом виконання 7 дій, а в ч. 2 цієї статті передбачена відповідальність за "ті самі дії, вчинені повторно". Вчинення будь-якої із них дає підставу кваліфікувати злочин за ознакою повторності, причому, повторність утворює вчинення злочинів такими діями в будь-яких комбінаціях - інакше кажучи, попередній і наступний (повторний) злочини можуть бути вчинені не обов'язково однаковими діями, а будь-якими з тих, які вказані в диспозиції статті про простий вид відповідного злочину); - встановлює відповідальність за повторність у випадку вчинення дій, передбачених певною частиною статті КК України (зокрема, у ч. 3 ст. 109 КК України зазначено: «Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені... повторно», у таких випадках наступний злочин має полягати у діях, які тотожні тим, що передбачені частиною статті, до якої відсилає норма про відповідний повторний злочин).

2. Види повторності: 1) повторність як обставина, що обтяжує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України); 2) повторність як кваліфікуюча ознака злочину, що передбачена статтями Особливої частини КК України. Повторність як обставина, що обтяжує кримінальну відповідальність і покарання, не впливає на кваліфікацію діяння, її враховує суд лише при призначенні міри покарання за злочин, вчинений вдруге (втретє і більше). У п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами України законодавства про повторні злочини" від 29.06.1994 року судам вказується, що відповідно до п. 1 ст. 67 КК України "вчинення злочину особою, яка раніше вчинила будь-який злочин, є обставиною, що обтяжує відповідальність ...". Хоча, суд має право не визнавати повторне вчинення злочину обставиною, що обтяжує відповідальність. Це може бути тоді, коли один із вчинених злочинів

був необережним або коли вчинені злочини занадто відрізняються тяжкістю заподіяної шкоди (наприклад, при заподіянні смерті після умисного заподіяння легкого тілесного ушкодження).

Повторність як кваліфікуюча ознака злочину, що встановлена у багатьох статтях Особливої частини КК України, має значення головним чином для кваліфікації діяння. Певний злочин може кваліфікуватися за відповідною кримінально-правовою нормою як повторний лише у випадках: 1) якщо особа вчинила два і більше злочинів, передбачених цією кримінально-правовою нормою; 2) якщо ця норма містить ознаку повторності вчинення цього злочину; 3) якщо не минули строки притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності за перший (попередній) злочин, або якщо особу не було звільнено на законних підставах від кримінальної відповідальності за перший злочин, або якщо судимість за перший злочин ще не було знято чи погашено.

Наявність у чинному законодавстві двох видів повторності призводить до їх конкуренції. Вирішується вона на користь повторності як кваліфікуючої ознаки. Таке рішення зумовлене тим, що у випадку повторності як кваліфікуючої ознаки злочину підвищену суспільну небезпечність і тяжкість злочину вже враховано у статті Особливої частини КК України, а тому немає потреби ще раз брати їх до уваги при призначенні покарання.

3. На кваліфікацію злочинів суттєво впливає наявність окремих видів повторності: - неодноразовість вчинення злочину (ч. 2 ст. 149 КК України); - систематичність (ч. 2 ст. 162 КК України); - вчинення злочину у вигляді промислу (ст. 198 КК України).

Неодноразовість – вчинення злочину два і більше разів, більше як два рази. Діяння кваліфікується за ознакою неодноразового його вчинення у випадках вчинення одного й того ж злочину більш як два рази, якщо ця ознака зазначена у диспозиції певної статті кримінального закону.

Систематичне вчинення злочину характеризується не тільки певною кількістю вчинених злочинів, а й деякою їх взаємопоєднаністю, взаємопов'язаністю. Сукупність цих злочинів поєднується метою і мотивами їх

вчинення. Систематичне вчинення злочинів – така злочинна діяльність, яка має минуле і майбутнє – вже вчинено кілька злочинів (не менше як три – інакше це буде неодноразовість вчинення злочинів) і ще припускається вчинення не меншої кількості, бо не буде системи.

Вчинення злочину у вигляді промислу (злочинний промисел) є вчинення злочину з корисливих мотивів, систематично, з метою отримати істотний прибуток як засіб до існування.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 8:

*ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1*

Кваліфікація сукупності злочинів.

План лекції:

1. Поняття та ознаки сукупності злочинів.
2. Види сукупності злочинів.

Питання для самостійного опрацювання

1. Випадки, коли ідеальна сукупність не може мати місця.
2. Типові правозастосовні ситуації, при яких сукупність злочинів відсутня.
3. Характеристика злочинів, що утворюють реальну сукупність злочинів.
5. Характеристика злочинів, що утворюють ідеальну сукупність злочинів.
5. Правила кваліфікації сукупності злочинів

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Сукупністю злочинів є вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними кримінально-правовими нормами, за жоден з яких її не було засуджено.

Сукупність злочинів характеризується такими ознаками: - вчинення однією особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями кримінального закону (різними кримінально-правовими нормами); - скоєне не охоплюється одним складом злочину; - вчинені однією особою злочини мають

різні юридичні ознаки, підпадають під ознаки різних статей кримінального закону або різних частини однієї статті кримінального закону; - за вчинені злочини особа ще не притягалася до кримінальної відповідальності і не була за них покараною.

Ознаки сукупності злочинів мають значення і для кваліфікації злочинів, які утворюють сукупність. При цьому треба мати на увазі, що кваліфікація злочину проводиться (здійснюється) не за статтею кримінального закону, а за кримінально-правовою нормою, оскільки переважна більшість статей чинного КК України містить не одну, а декілька кримінально-правових норм. Тому кваліфікувати злочин за статтею, тобто за кількома кримінально-правовими нормами, - значить припуститися грубої помилки. Правильною може бути кваліфікація злочину за статтею кримінального закону лише у тому випадку, коли ця стаття має (містить) одну кримінально-правову норму (наприклад: статті 111-113, 116-118, 138, 285, 304 КК України та деякі інші). Хоча у п. 6 ст. 228 КПК України мовиться, що прокурор перевіряє "чи правильно кваліфіковано дії обвинуваченого за статтями кримінального закону", а в п. 5 ст. 242 КПК України визнано, що суд з'ясовує при відданні обвинуваченого до суду "чи правильно кваліфіковані дії обвинуваченого за статтями кримінального закону", але треба виходити з того, що не може бути правильною кваліфікація діяння за статтею кримінального закону, якщо ця стаття має (містить) декілька кримінально-правових норм, як, наприклад статті 109, 115, 185-189, 344-347, 364-370 КК України та багато інших. Крім того, при кваліфікації сукупності злочинів треба враховувати, що сукупність утворюють різні злочини, передбачені різними кримінально-правовими нормами, які мають власні санкції. Не буде сукупності злочинів у тих випадках, коли вчинені діяння передбачені різними пунктами однієї статті (наприклад ч. 2 ст. 115 КК України), якщо ці пункти не мають власних санкцій. Таке діяння кваліфікується як один злочин, але до вини надаються всі ті пункти ч. 2 ст. 115 КК України, які є у діях винної особи.

Сукупність злочинів має місце тоді, коли: 1) вчинене повністю не охоплюється будь-якою однією статтею Особливої частини КК України; 2) кожний із злочинів, які утворюють сукупність, підлягає кваліфікації за окремою статтею чи частиною статті Особливої частини КК України; 3) ці злочини передбачені різними статтями чи частинами статті Особливої частини КК України; 4) за жодний із злочинів, які утворюють сукупність особу не було засуджено.

З поняття сукупності злочинів випливає, що при її наявності кожний із злочинів кваліфікується окремо, а відповідальність настає за двома чи більше статтями Особливої частини КК України.

Сукупність можуть утворювати лише ті злочини, які згідно з законом тягнуть за собою кримінальну відповідальність, тобто злочини, щодо яких: - не закінчилися строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності; - немає акта амністії; - немає інших обставин, що виключають кримінальну відповідальність, наприклад відсутність заяви потерпілого при вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 152, ч. 1 ст. 125, ч. 1 ст. 126 КК України (ч. 1 і ч. 2 ст. 27 КПК України).

2. У кримінальному праві та кримінально-правовій практиці розрізняють два види сукупності злочинів (підставою поділу сукупності на види є кількість діянь, якими вчиняється два чи більше злочини; адже два чи більше злочини можуть бути виконані як внаслідок вчинення кількох діянь, так і внаслідок одного діяння): 1) реальну сукупність злочинів - вчинення різними, окремими самостійними діями двох або більше злочинів, передбачених різними кримінально-правовими нормами, за жодний з яких винний ще не був засуджений; 2) ідеальну сукупність злочинів - вчинення однією дією (бездією) двох або більше злочинів одночасно, одноразово.

Проблема кваліфікації сукупності кожного із видів полягає у виявленні того, чи взагалі має місце сукупність, а чи вчинено одиничний злочин, можуть чи не можуть певні діяння утворювати сукупність. Тобто, потрібно чи не

потрібно все вчинене кваліфікувати за кількома статтями Особливої частини КК України, чи ж воно поглинається (охоплюється) якоюсь однією статтею.

Для реальної сукупності характерне різночасне вчинення злочинів, але тривалість перерви між злочинами юридичного значення не має. Реальну сукупність утворюють: - подібні (однорідні) злочини - грабіж і розбій; - злочини різнорідні - розкрадання і хуліганство; - тотожні злочини - зґвалтування, передбачене різними частинами ст. 152 КК України; - закінчені злочини, а також готування до злочину або замах на вчинення злочину; - вчинення злочину самостійно (виконавець), а також у ролі пособника, організатора чи підмовника.

Класичним прикладом ідеальної сукупності є вчинення посадовою особою кількох злочинів лише одним словом або навіть одним кивком голови на знак згоди незаконно відпустити покупцям наркотичні засоби чи психотропні речовини завідомо для перепродажу за винагороду. Таке діяння кваліфікується як три злочини: за ст. 308, 364 та 368 КК України. Ідеальна сукупність злочинів характеризується усіма загальними ознаками сукупності, хоча має одну специфічну ознаку - два або більше злочинів вчиняються одним і тим же діянням, причому, одне діяння вчиняється в один і той же час, в одному і тому ж місці. Таке діяння одночасно є ознакою складів різних злочинів, внаслідок чого й утворюється сукупність злочинів.

Аналіз чинного законодавства дозволяє вказати такі випадки, коли одним діянням не можна вчинити кілька злочинів - ідеальна сукупність злочинів відсутня: 1) діянням заподіяні наслідки, які вказують на порушення підпорядкованих між собою об'єктів, причому має місце однакова форма вини; 2) діянням заподіяно кілька однакових наслідків, які відносяться до одного і того ж об'єкта; 3) діянням заподіяні наслідки, які полягають у порушенні кількох тотожних об'єктів, причому, шкода заподіяна одному і тому ж потерпілому; 4) якщо злочин вчиняється лише шляхом активної поведінки - дії, а інший може вчинятися тільки шляхом бездіяльності, або ж навпаки - має місце бездіяльність, а інший злочин вчиняється тільки шляхом дії; 5) у зв'язку з

особливостями суб'єктивного ставлення до вчиненого діяння; б) вчиненим діянням виконуються злочини, які є обов'язковою (конститутивною) ознакою посягання, передбаченого однією статтею Особливої частини КК України; 7) якщо вчинене діяння передбачене кількома кримінально-правовими нормами, які передбачають різні види складу одного і того ж злочину; 8) якщо вчинене діяння є попередньою стадією вчинення того самого злочину; 9) якщо вчинене діяння становить собою складову злочину, виконаного в співучасті і не передбачене як самостійне кримінально каране діяння.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПРАКТИЧНОГО МОДУЛЮ №2

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ №1

Семінарське заняття-2 година
Самостійна робота – 2 години

План семінарського заняття № 1.

Тема № 2. Поняття, види та принципи кваліфікації злочинів

1. Поняття та ознаки кримінально-правової кваліфікація.
2. Співвідношення кваліфікації злочинів та кримінально-правової кваліфікації.
3. Подвійний характер поняття кваліфікації злочинів.
4. Види кваліфікації злочинів. Правове значення офіційної кваліфікації злочинів.
5. Принципи кваліфікації, значення правильної кваліфікації злочинів. кваліфікації злочинів.

Питання для самостійного опрацювання

1. Об'єкт кваліфікації, зміст процесу кваліфікації злочинів, суб'єктний склад.
2. Закріплення кваліфікації як логічний результат. Методи наукового пізнання дійсності, що використовуються при кваліфікації злочинів.
3. Правове значення офіційної кваліфікації злочинів. Суб'єкти кваліфікації, правове значення процесуальних актів про кваліфікацію.

4. Принципи кваліфікації як система науково-обґрунтованих, основних положень, якими керуються здійснюючи кваліфікацію злочинів.
5. Закріплення принципів кваліфікації злочинів.
6. Значення правильної кваліфікації злочинів.

Практичні завдання

1. Синицин запропонував Михалкові (службовцю державного підприємства, що займається будівництвом) купити в нього цемент за 15 000 гривень, на що останній погодився. Синицин привів Михалка в офіс великої фірми, яка займається продажем будівельних матеріалів, дав якійсь людині розпорядження вантажити цемент у вантажівку, а потім узяв гроші і, нібито для того, щоб перевірити їх, пішов у сусіднє приміщення. Коли через півгодини Синицин не повернувся, Михалко запитав про нього у секретаря. З'ясувалося, що Синицина в цій фірмі взагалі ніхто не знає.

Кваліфікуйте дії Синицина.

2. Пекаренко вирішив заволодіти машиною свого знайомого Глинянського. Для цього він прийшов до Глинянського додому з двома пляшками горілки, напоїв останнього, а потім попросив у нього ключі від його машини, сказавши, що поїде на ній за наступною порцією спиртного. Вранці Глинянський не міг згадати, що відбувалося ввечері і куди зникла його машина.

Кваліфікуйте дії Пекаренка.

3. Мульченко, раніше судимий за вчинення крадіжки (судимість не знята та не погашена), вчинив напад на листоношу Онищенка, який розносив грошові перекази. В під'їзді будинку Мульченко підійшов до Онищенка і, погрожуючи йому ножом, став вимагати гроші. Забравши їх він залишив місце події.

Кваліфікуйте дії Мульченка.

4. Граченко і Беляєв знали, що бухгалтер підприємства поїхав у банк за грошима (він повинен був отримати 1200 грн.). Коли він повертався, вони зупинили його машину і, погрожуючи пістолетом, вимагали, щоб він віддав гроші. Бухгалтер відповів, що грошей не одержав, тоді Граченко і Беляєв відібрали в нього годинник і куртку.

Кваліфікуйте дії Граченка і Беляєва.

5. На вулиці до Іриновського підійшов Серденко і, погрожуючи йому пістолетом, сказав, щоб він віддав усі цінні речі. Однак у цей час мимо проходили двоє працівників міліції, які й затримали Серденка. Під час слідства з'ясувалось, що пістолет Серденка був не придатний для використання.

Кваліфікуйте дії Серденка.

6. Раніше судимий за квартирну крадіжку Сидоренко проник у квартиру Мульченка. Однак у квартирі знаходився якийсь чоловік. Вирішивши, що це

хазяїн квартири, Сидоренко вдарив його гайковим ключем по голові, після чого забрав гроші, магнітофон та інші цінні речі. Повернувшись додому, Мультченко знайшов сторонню людину в несвідомому стані і викликав міліцію. Як потім з'ясувалося, сторонньою людиною виявився Михайленко, який проник у квартиру з метою вчинити крадіжку.

Кваліфікуйте дії Сидоренка і Михайленка.

Додаткова література:

1. Навроцький В.О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації. – К.: Атіка. - 1999. - 418 с.
2. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
3. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм. – К.: Атіка, 2003. – 224с.
4. Бурчак Ф.Г. Квалификация преступлений. – К.: Политиздат Украины, 1985. – 120 с.
5. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2002. - 640 с.
6. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. - М.: Юристъ, 1999. - 304 с.
7. Наумов А.В., Новиченко А.С. Квалификация преступлений как логическая форма юридической оценки // Правоведение. – 1981. - № 2. – С. 86-90
8. Кузнецов В.В. Сучасні фактори нормотворення у сфері кримінального права // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 12 (88). – С. 37–39.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ №2

*Семінарське заняття-2 година
Самостійна робота – 4 години*

План семінарського заняття № 2.

Тема № 4. Склад злочину як основа кваліфікації злочинів.

1. Поняття та функції складу злочину.
2. Елементи та ознаки складу злочину, які використовуються при кваліфікації злочину.
3. Співвідношення складу злочину та кримінально-правової норми Особливої частини.
4. Значення конструкції складу злочину для встановлення моменту закінчення злочину.
5. Види складів злочину та їх значення для кваліфікації злочинів.

6. Загальна програма кваліфікації злочинів.

Питання для самостійного опрацювання

1. Послідовність аналізу та доказування наявності ознак складу злочину. Значення ознак складів злочинів для їх розмежування.

2. Класифікація складів злочину за ступенем суспільної небезпеки злочину, законодавчим описом відповідних ознак злочину, особливостями конструкції кримінальному законі.

3. Класифікація складів злочину за законодавчим описом ознак злочину, особливостями конструкції кримінальному законі.

Практичні завдання

1. Кілька місцевих жителів прийшли на танцювальний майданчик туристичної бази. Вони вели себе нахабно і дівчата відмовились з ними танцювати. Костюк (один з місцевих жителів), отримавши в черговий раз відмову, вдарив дівчину по обличчю. Данильченко, який знаходився поряд з нею, зробив Костюку зауваження. Останній запропонував Данильченку вийти. Відійшовши метрів на 10 від виходу, Костюк вийняв ніж і ударом у груди вбив Данильченка.

Кваліфікуйте дії Костюка.

2. Максимова приховувала вагітність. Народивши в гуртожитку дитину, вона відразу загорнула її в ганчірку, накрила подушкою і задушила. Переконавшись, що дитина мертва, Максимова поклала її в сумку і сховала під ліжко.

Кваліфікуйте її дії.

3. Іванишина, самотня стара жінка, знала, що в неї невиліковна хвороба - рак нирок. Вона бачила безрезультатність проведених сеансів хіміотерапії і тому звернулась до знайомої медсестри Лазаревої з проханням допомогти їй без страждань померти. Лазарева, щиро співчуваючи їй, вколола смертельний препарат.

Кваліфікуйте дії медсестри.

Варіант: Лазарева погодилась допомогти тільки за умови, що Іванишина заповість їй свою квартиру.

4. Мухін, працюючи на присадибній ділянці, помітив собаку сусідів, яка ходила по кущах полуниці, і кинув у неї каміння. Власник собаки, побачивши це, став обурюватися поведінкою Мухіна, назвав його "шкуродером". Між ними виникла сварка, яка закінчилася тим, що Мухін кинув каміння в сусіда. Каміння потрапило чоловікові в голову, заподіявши здоров'ю шкоду середньої тяжкості.

Кваліфікуйте дії Мухіна.

5. Ільїн запропонував Жукову вчинити вбивство Березіна, за що обіцяв виплатити 5 тис. грн. Коли Березін підходив до під'їзду свого будинку, Жуков кинув йому під ноги гранату. Вона не вибухнула, і Березін не постраждав. Жуков, маючи в запасі іншу гранату, кидати її не став, оскільки злякався, що Березін у відповідь кине в нього ту гранату, яка не вибухнула, і втік.

Кваліфікуйте дії Жукова та Ільїна.

6. Галкін, перебуваючи в нетверезому стані, самовільно зняв з автомобіля Шахова акумулятор і став встановлювати його на свій автомобіль. Побачивши це, Шахов підійшов до нього й у процесі конфлікту, що виник, вдарив Галкіна по обличчю. Після цього останній забіг у будинок, зарядив рушницю і, підійшовши до Шахова, вистрілив у землю, а потім у Шахова, який від отриманого поранення помер на місці події.

Дайте правову оцінку діям Галкіна.

Додаткова література:

1. Брайнін Я.М. Основні питання загального вчення про склад злочину. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1964. – 188с.
2. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. - М.: Госюриздат, 1957. – 364 с.
3. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. – М.: АО «ЦентрЮрИнфор», 2001. – 316с.
4. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. – М.: Юрид. лит., 1972. – 352 с.
5. Короленко М. П. Проблемы квалификации и классификации злочинів за ступенем їх тяжкості. — К.: Науковий світ, 2000. —211 с.
6. Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений. – Харьков: Вища школа, 1983. – 129с.
7. Строган А.Ю. Состав злочину як підстава кримінальної відповідальності. – К.: Атіка, 2007. – 424 с.
8. Бажанов М.И. О функциях состава преступления // Проблемы законности. – 1995. – Вып. 29. - С. 96-102.

План семінарського заняття № 3.

Семінарське заняття-2 години

Самостійна робота – 4 години

Тема № 5. Кримінально-правова оцінка фактичних обставин при кваліфікації злочинів.

1. Порядок дослідження фактичних обставин у теорії кваліфікації злочинів.
2. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до об'єкту і предмету злочину.
3. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до суб'єктивної сторони злочину.
4. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до суб'єкту злочину.
5. Особливості кримінально-правової оцінки фактичних обставин при юридичних і фактичних помилках.

Питання для самостійного опрацювання

1. Діалектичний процес встановлення фактичних обставин.
2. Особа потерпілого як фактична ознака.
3. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до об'єктивної сторони злочину.
4. Встановлення додаткових ознак спеціального суб'єкту злочину.

Практичні завдання

1. Федоренко та Нікітін викрали 16-річну Марченко для її сексуальної експлуатації з метою отримання прибутків від цієї діяльності. Дівчину вони тримали у будинку Федоренка. Для того, щоб примусити потерпілу вступати в статеві зв'язки, Нікітін тричі на добу вводив у її організм наркотичні речовини (героїн) для формування хворобливої пристрасті. Одного разу Нікітін, перебуваючи в стані наркотичного сп'яніння, під час проведення чергової ін'єкції Марченко нестерильною голкою не влучив у вену. У дівчини почався процес сепсису, який завершився смертю потерпілої.

Кваліфікуйте дії Федоренка та Нікітіна.

2. Черненко, Скрипка, Кузнецов, Плахов та Нестеренко, перебуваючи у стані сп'яніння, їхали автомобілем, яким керував Плахов. Між Кузнецовим і Нестеренком виникла сварка і бійка, під час якої перший умисно вдарив Нестеренка кулаком по обличчю і злавав йому щелепу. Оскільки на вимогу Черненка припинити бійку Кузнецов не реагував, то Черненко і Нестеренко стали бити його самого. Побоюючись помсти з боку Кузнецова, Черненко разом із Скрипкою та Плаховим вбили його, а труп сховали.

Визначте об'єкт злочину, вчиненого винними.

3. Вироком місцевого суду Антоненка засуджено за ст. 354 КК України. Його визнано винним у тому, що, працюючи теслярем ремонтно-будівельного управління, він неодноразово шляхом вимагання одержував незаконну

винагороду від громадян за покриття шифером дахів їх будинків, що до цього були вкриті листовою сталлю. Апеляційний суд, розглянувши справу, встановив, що Антоненко на прохання замовників покривав дахи житлових будинків шифером, не знімаючи старої покрівлі. Такий вид робіт прейскурантами на будівельні роботи не передбачений і в коло службових обов'язків Антоненка не входив.

Яке рішення має прийняти апеляційний суд.

4. Екіпажем прикордонно-сторожового катеру під час бойового чергування з охорони морського кордону України, що пролягає в акваторії Чорного моря, були затримані Манойло і Толстіков. Досудовим слідством встановлено, що затримані, минаючи пункт пропуску на кордоні (не маючи при цьому відповідних документів), на моторному гумовому човні намагалися втекти в Туреччину і залишитися в ній на постійне місце проживання.

Визначте об'єктивну сторону якого злочину вчинили Манойло і Толстіков.

5. Під час здійснення ремонтних робіт на лінії електропередачі, що проходить по території КСП "Утішне", у зв'язку з недотриманням правил техніки безпеки з боку електриків і безконтрольності з боку начальника ділянки Гризлова, відбулося коротке замикання в електромережі, при якому був смертельно травмований один із робітників. При цьому від іскор зайнялися скошені валки пшениці, що знаходилися під ЛЕП. Через вітряну погоду вогонь швидко поширився по полю і до приїзду пожежників цілком знищив урожай на 73-х га поля сільськогосподарського підприємства.

Визначте характеристику діяння Гризлова і злочинних наслідків, що настали від нього.

6. Під час спільного вживання спиртних напоїв між Грушевським і Бойко відбулася сварка, яка перейшла в бійку. Під час бійки Бойко рукою вдарив Грушевського по голові, заподіявши йому тілесне ушкодження (удар м'яких тканин обличчя), що спричинило крововилив у мозок і, як наслідок, смерть останнього. Судово-медична експертиза встановила, що головною причиною крововиливу, який призвів до смерті Грушевського, була патологія артеріальних судин його головного мозку, а супутніми – захворювання (гіпертонія), алкогольне сп'яніння і заподіяне тілесне ушкодження.

Проаналізуйте дії Бойка і визначте, чи є причинний зв'язок (якщо так, то який) між ними і смертю Грушевського.

Додаткова література:

1. Воробей П.А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину: Монографія. – К.: Изд-во НАВСУ. – 1997. – 184 с.

2. Пономаренко Ю.А. Чинність і дія кримінального закону в часі: Монографія – К.: Атіка, 2005. – 288 с.

3. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 192 с.

4. Хряпінський П.В. Позитивна кримінальна відповідальність (зміст, форми та реалізація): Наукове видання. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – 115 с.

5. Таций В. Я. Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву: Монография – Харьков: Вища школа, 1988. – 198 с.

6. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность: Монография. – Харьков: Высшая школа, 1982. – 161 с.

7. Ярмыш Н.Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). – Харьков: Основа, 1999. – 84 с.

8. Ярмыш Н.Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): Монография. – Харьков: Право, 2003. – 512 с.

План семінарського заняття № 4.

Семінарське заняття-2 години

Самостійна робота – 4 годин

Тема № 6-8. Кваліфікація одиничного злочину та множини злочинів.

1. Поняття та ознаки одиничного злочину. Відмінність одиничного від складного злочину.
2. Види одиничних злочинів.
3. Одиничний злочин як складова сукупності та множини злочинів.
4. Поняття та ознаки повторності злочинів. Повторність як конструктивна ознака злочину.
5. Неодноразовість та систематичність вчинення злочину.
6. Конкуренція повторності як кваліфікуючої ознаки зі обставиною, що обтяжує покарання.

Питання для самостійного опрацювання

1. Співвідношення одиничного злочину і статті Особливої частини.
2. Простий, продовжуваний, триваючий одиничні злочини.
3. Відмінність повторності від продовжуваного злочину.
4. Повторність як кваліфікуюча ознака. Повторність як обставина, що обтяжує покарання.

Практичні завдання

1. Усов познайомився в парку із Сомовим і запросив його до себе додому подивитися відеофільми. Під час перегляду одного з порнографічних фільмів Усов запропонував Сомову вступити в статевий зв'язок, на що останній погодився. Після виконання статевого акту Сомов намагався піти, але Усов знов став вимагати задоволення статевої пристрасті. З метою зупинити Сомова він накинув йому на шию пасок від штанів і потягнув до себе. Як встановила судово-медична експертиза, в результаті цих дій Сомов помер від асфіксії.

Кваліфікуйте дії Усова.

2. Викладач фізкультури середньої школи вирізав фотографії із зображенням оголених жінок з порнографічних журналів і неодноразово демонстрував їх ученицям 5-го класу, нібито як зразки фігур, яких можна досягти завдяки заняттям спортом за розробленими ним вправами. Одна з учениць розповіла про це батькові, який звернувся до прокуратури.

Чи є в діях вчителя ознаки складу злочину?

3. Пізно ввечері Мамедов і Абдулов, повертаючись додому, знайшли в під'їзді п'яну Лютову, яка спала під сходами, і вирішили звалтувати її. Вони віднесли Лютову на двір, поклали в очищене від снігу заглиблення, роздягнули і по черзі вступили з нею в статевий зв'язок. Залишивши непритомну потерпілу на снігу, злочинці з місця події втекли. Від переохолодження Лютова померла.

Кваліфікуйте дії винних.

4. У період з 1997 по 2001 р. Смирнов підстерігав у під'їздах висотних будинків неповнолітніх дівчат, з якими заходив у ліфт і там під погрозою вбивства вчиняв насильницькі статеві акти.

Кваліфікуйте дії Смирнова.

5. Маляренко з помсти вирішив зірвати весілля своєї знайомої Данилової, яка не погодилась з ним одружитись. З цією метою він під незначним приводом запросив до себе додому її нареченого Фролова, примусив його спуститися у підвал, де протримав останнього дві доби. У призначений час весілля не відбулося. Данилова почувала себе зганьбленою тим, що Фролов з нею не одружився, в результаті чого з нею трапився серцевий напад і протягом двох місяців дівчина знаходилась у лікарні.

Чи підлягає він відповідальності за шкоду, заподіяну здоров'ю Данилової.

6. Посварившись зі своєю неповнолітньою дочкою Ганною, подружжя Котових вирішили не пускати її на вулицю, щоб "відбити" від поганої компанії. Проте дівчина заявила, що сама має право обирати собі друзів, і стала збиратися, щоб вийти з будинку, тоді батьки відібрали в неї ключі і замкнули в одній із кімнат, а приятелям Ганни і вчителям у школі сказали, що вона виїхала з міста до родичів. Через кілька днів Ганні вдалося повідомити своїх друзів, про

те, що вона примусово позбавлена можливості виходити з будинку, а ті заявили про це до прокуратури.

Чи підлягають батьки Ганни кримінальній відповідальності.

Додаткова література:

1. Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы). – К.: Вища школа, 1990. – 159 с.
2. Зелинский А.Ф. Рецидив преступлений (структура, связи, прогнозирование). – Харьков: Высшая школа, 1980. – 152 с.
3. Зинченко И.А. Составные преступления: Монография. – Харьков: СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. – 176 с.
4. Малков В.П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву. – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1982. – 174с.
5. Южанин В.Е., Армашова А.В. Проблемы рецидива преступлений и ответственности за него по уголовному праву России: Монография– М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2007. – 192 с.
6. Зінченко І.О., Тютюгін В.І. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання. За заг. ред. В.І. Тютюгіна. – Харків: Вид-во «Фінн», 2008. – 336 с.
7. Бажанов М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Харьков: Право, 2000. – 124с.
8. Даньшин І.М. Усталені форми злочинності: Кримінологічний нарис. - Х.: Акта, 2002. - 110 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЛЕКЦІЙНОГО МОДУЛЮ №3

ЛЕКЦІЇ – 8 СЕМЕСТР, ІІІ ЧВЕРТЬ (23...32 ТИЖДЕНЬ).

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 9:

*ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1*

Кваліфікація рецидиву злочинів.

План лекції:

1. Поняття та ознаки рецидиву злочинів.
2. Види рецидиву злочинів.
3. Пенітенціарний рецидив як найбільш суспільно-небезпечний різновид.

Питання для самостійного опрацювання

1. Рецидив як різновид множини злочинів.
2. Рецидиви тяжких і особливо тяжких злочинів.
3. Особливості кваліфікації рецидиву злочинів.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Рецидив - повторність, пов'язана із засудженням за попередній злочин. Стаття 34 КК України містить поняття рецидиву злочинів, яким визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Таким чином, необережні злочини не можуть утворювати рецидив.

Рецидив можна класифікувати за: 1) кількістю засуджень (була особа вперше засуджена у повнолітньому чи неповнолітньому віці, який проміжок часу пройшов після попереднього засудження); 2) однорідні чи різнорідні злочини, які утворюють рецидив.

Для кримінально-правової кваліфікації рецидиву значення має: - наявність чи відсутність зв'язку між злочином, за який особа була засуджена раніше, та новим - рецидивним - посяганням; - вчинений новий злочин після відбування покарання чи у ході його відбування.

2. Виходячи, із вищезазначеного значення, виділяємо такі види рецидиву:

1) загальний (вчинення нового злочину особою, яка має непогашену або не зняту судимість, якщо КК України не передбачає цього як ознаку простого або кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складу злочину, при кваліфікації, за єдиним винятком, не враховується. Він має таке ж значення, як і загальна повторність; кваліфікуюче ж значення загальний рецидив має лише в складі злочину, передбаченого ст. 395 КК України «Порушення правил адміністративного нагляду», оскільки такий нагляд встановлюється тільки щодо осіб, які мають судимість);

2) спеціальний (характерним, є те, що особа була засуджена за певний злочин і знову вчинила злочин, ознакою складу якого є вчинення його особою, раніше судимою за такий злочин);

3) пенітенціарний (має місце за умови, що новий злочин вчинений під час відбування покарання за раніше вчинений злочин, причому це передбачене законом як ознака складу злочину).

Слід зазначити, що пенітенціарний рецидив є різновидом спеціального рецидиву. Але якщо в тому рецидиві, який прийнято іменувати спеціальним, на перший план виходить судимість не за будь-який раніше вчинений злочин, а за злочин певного виду, то для пенітенціарного - факт вчинення злочину у період відбування покарання.

Для кваліфікації спеціального рецидиву найбільш важливим є встановлення того, за який саме злочин була засуджена особа раніше. Вказівка на це в КК України здійснюється по-різному - в деяких випадках наведена назва злочину, в інших - позначені номери статей Особливої частини КК України, ще використовується такий прийом, як посилання на "злочин, передбачений цією статтею".

При кваліфікації спеціального рецидиву слід дати кримінально-правову оцінку лише другому (рецидивному) злочину. Перший же злочин, за який особа була засуджена, вже отримав свою оцінку у вирокі суду. На відміну від вище розглянутих випадків, коли в ході кримінально-правової кваліфікації потрібно перевіряти законність та обґрунтованість рішень правозастосовних органів, якими особа притягалася до адміністративної чи інших видів юридичної відповідальності, вирок суду не піддається сумніву, оцінці, перевірці.

Спеціальний рецидив за чинним КК України в усіх випадках виступає кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою. Тому кваліфікація злочину, ознакою складу якого є спеціальний рецидив, включає в себе встановлення ознак складу відповідного простого складу злочину.

В ході кваліфікації рецидиву злочинів потрібно: - встановити, що особа вчинила новий злочин у період після вступу в силу вироку за раніше вчинений злочин і до погашення або зняття судимості за нього; - кваліфікувати новий (рецидивний) злочин - встановити наявність ознак складу простого злочину, врахувати положення КК України про стадії вчинення злочину, форму

співучасті та вид співучасника; - визначити, що раніше вчинений злочин, за який особа була засуджена, є таким, на який вказує диспозиція статті про рецидивний злочин; - остаточно кваліфікувати скоєне з врахуванням наявності спеціального рецидиву.

3. Пенітенціарний рецидив за чинним КК України виступає ознакою основного (простого) складу злочину. Про те, що відповідальність за відповідний злочин настає за наявності такого рецидиву, можна зробити висновок з диспозиції статті Особливої частини КК України - вона повинна містити вказівку, що злочин вчиняється в ході відбування строкового покарання, до якого раніше було засуджено особу. Як правило, це вказівка на суб'єкт злочину, яким виступає особа у період відбування покарання.

Для встановлення пенітенціарного рецидиву, за що (за який саме злочин) засуджена особа, значення не має, в КК України вказується (і то не в усіх випадках) хіба що вид покарання, в ході відбування якого вчинено рецидивний злочин.

Деякі з видів злочинів - пенітенціарного рецидиву - можуть бути вчинені лише в місцях відбування покарання (виправних установах).

Кваліфікація пенітенціарного рецидиву в цілому здійснюється так же, як і загального. Насамперед вона включає визначення статусу суб'єкта злочину як особи, яка відбуває покарання. Важливо мати на увазі, що кримінальна відповідальність за злочин, який становить собою пенітенціарний рецидив, може наставати лише тоді, коли особа перебуває у місцях відбування покарання на законних підставах.

Кваліфікація пенітенціарного рецидиву включає: - встановлення того, що злочин вчинений особою в період відбування покарання за раніше вчинений злочин;- підтвердження законності призначення особі покарання, в період відбування якого вона вчинила новий злочин; - кваліфікацію нового (рецидивного) злочину - встановлення наявності ознак складу простого злочину, кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, врахування

положень КК України про стадії вчинення злочину, форму співучасті та вид співучасника.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 10.

ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-2

Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм.

План лекції:

1. Поняття та види конкуренції кримінально-правових норм.
2. Конкуренція загальної і спеціальної норм.
3. Конкуренція безпосередніх об'єктів злочинного посягання.

Питання для самостійного опрацювання

1. Загальні правила подолання конкуренції кримінально-правових норм.
2. Конкуренція простих і кваліфікованих складів злочину.
3. Конкуренція цілого (всіх ознак певного складу злочину) і частини (певної кількості цих ознак).
4. Конкуренція кримінально-правових норм з пом'якшуючими та обтяжуючими обставинами.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Конкуренцією кримінально-правових норм називається передбачення певного діяння двома (кількома) кримінально-правовими нормами одночасно. Характерною особливістю конкуренції кримінально-правових норм є те, що вона виникає лише тоді, коли було вчинено один злочин (на відміну від повторності чи сукупності злочинів). Але такий злочин має ознаки, передбачені двома (кількома) кримінально-правовими нормами, тобто при кваліфікації такого злочину виникає конкуренція двох чи більше кримінально-правових норм.

Вирішення конкуренції - це розв'язання питання про те, яка з конкуруючих кримінально-правових норм має бути застосована у конкретному

випадку. Конкурувати між собою можуть дві або декілька кримінально-правових норм.

Конкуренція зумовлена: - диференціацією кримінально-правових норм; - прагненням законодавця диференціювати кримінальну відповідальність, посилюючи її в одних нормах і пом'якшуючи в інших; - недосконалістю системи кримінального законодавства. Конкуренція кримінально-правових норм має єдиний позитивний момент - сприяє розвитку кримінального законодавства.

Від конкуренції кримінально-правових норм треба відрізнити їх колізію, яка є результатом неузгодженості між окремими нормами закону, суперечностей між ними, дублювання норм. Колізія кримінально-правових норм - це лише наслідок недоліків побудови системи кримінального законодавства, ніякого позитивного значення вона не має. Перебувають у колізії, наприклад, норми ст. 188 КК України з нормами статей 185-191 КК України.

Конкуренція кримінально-правових норм, навпаки, є наслідком розвитку законодавства, створення нових кримінально-правових, виділення конкретизованих норм з більш загальних норм, які передбачають відповідальність за окремі випадки вчинення загальних видів злочинів. Але недоцільно і свавільно створювати нові норми. Конкуренція норм, яка не має відповідного обґрунтування, призводить лише до ускладнень кваліфікації злочинів і спричинюється до численних судових помилок.

Види конкуренції кримінально-правових норм:

1) конкуренція загальної і спеціальної норм; 2) конкуренція безпосередніх об'єктів посягання різних кримінально-правових норм; 3) конкуренція цілого - всіх ознак певного складу злочину і частини - певної кількості цих ознак; 4) конкуренція кваліфікуючих ознак одних і тих самих кримінально-правових норм.

У спеціальній літературі наводиться дещо інша класифікація видів конкуренції: 1) В. Кудрявцев та С. Тарарухин виділяють: - конкуренцію

загальної і спеціальної норм; - конкуренцію частини і цілого; 2) В. Малков виділяє: - конкуренцію загальної і спеціальної норм; - конкуренцію спеціальних норм; - конкуренцію норм різних союзних республік; - конкуренцію норм національного законодавства і норм міжнародного права.

2. Конкуренція загальної і спеціальної кримінально-правових норм виникає з прагнення законодавця диференціювати кримінальну відповідальність способом виділення із загальної норми спеціальних норм, які передбачають або більш сувору, або пом'якшену відповідальність порівняно із загальною нормою.

Наприклад, загальною нормою про відповідальність за умисне вбивство є норма ч. 1 ст. 115 КК України. Але законодавець вважає, що умисне вбивство вчинюється за дуже різних обставин, які або суттєво обтяжують відповідальність (вбивство двох потерпілих, повторне вбивство, вбивство з особливою жорстокістю) або значно пом'якшують відповідальність (вбивство у відповідь на протизаконне насильство з боку потерпілого чи вбивство в стані необхідної оборони). Щоб зробити відповідальність і покарання за вбивство відповідними цим обставинам, законодавець виділив із загальної норми ч. 1 ст. 115 КК України спеціальні норми: ч. 2 ст. 115 КК України - про відповідальність за умисне вбивство, вчинене за обтяжуючих обставин, статті 116 КК України - про відповідальність за умисне вбивство, вчинене за пом'якшуючих обставин (у стані фізіологічного афекту, спричиненого протиправними діями потерпілого в стані необхідної оборони, але з перевищенням її меж).

Оскільки при конкуренції кримінально-правових норм кваліфікації підлягає один злочин, то вирішення конкуренції полягає в застосуванні до вчиненого діяння однієї із усіх конкуруючих норм. При конкуренції загальної і спеціальної норм конкуренція вирішується за допомогою такого загального правила: застосовується лише спеціальна норма. Таке вирішення цього виду конкуренції ґрунтується на волі законодавця, який, виділивши спеціальну норму, вказав - при наявності ознак, передбачених спеціальною нормою,

повинна застосовуватися саме вона. У деяких випадках законодавець безпосередньо вказує на це в тексті закону. Зокрема, у п. 13 ч. 2 ст. 115 КК України зазначено: "за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу".

При застосуванні загального правила кваліфікації злочинів при конкуренції загальної і спеціальної норм, згідно з яким діяння повинно кваліфікуватися лише за спеціальною нормою, треба мати на увазі дві важливі обставини: 1) конкуренція загальної і спеціальної норм вирішується з допомогою цього правила лише за умови, що винна особа вчинила один злочин, а якщо ж винна особа вчинила два або більше (кілька) злочинів, то кваліфікація цих злочинів залежатиме від виду сукупності злочинів; 2) співвідношення загальної і спеціальної кримінально-правових норм є відносним, оскільки певна кримінально-правова норма може бути загальною відносно однієї і спеціальною відносно іншої норми (зокрема, норма ст. 366 КК України є спеціальною відносно загальної норми ст. 364 КК України, але вона є загальною відносно норм, що передбачають відповідальність за інші види спеціальної посадової фальсифікації документів - статті 372, 375 КК України).

3. Основним і найпоширенішим видом конкуренції є конкуренція безпосередніх об'єктів злочинного посягання, яка виникає у зв'язку з тим, що злочин заподіює суспільно небезпечну шкоду не одному, а кільком об'єктам одночасно. Ця обставина значно ускладнює кваліфікацію діяння. Таким чином, оскільки злочин заподіює шкоду або створює загрозу і заподіяння шкоди не одному, а кільком безпосереднім об'єктам кримінально-правової охорони, то при кваліфікації діяння необхідно виділити ті суспільні відносини, які в цьому конкретному випадку є головним, визначальним, провідним об'єктом посягання. Інші безпосередні об'єкти цього посягання, яким заподіюється шкода, є додатковими чи факультативними. Визначальними ознаками головного безпосереднього об'єкта злочину є те, що з посягання на головний об'єкт впливає суспільна сутність злочину, що головний об'єкт злочину визначає його суспільну сутність. Зокрема, хуліганство у багатьох випадках

заподіює шкоду здоров'ю, відносинам власності, але суспільна сутність хуліганства полягає в посяганні на громадський спокій (порядок). Те саме можна сказати і про розбій, суспільна сутність якого - посягання на відносини власності та деякі інші злочини. Отже, головний безпосередній об'єкт можна визначити як ті суспільні відносини, посягання на які є суспільною сутністю певного злочину і з метою охорони яких було створено саме цю кримінально-правову норму. Головний об'єкт має бути визначальним для кваліфікації злочину та для розміщення певної норми у КК України. Додатковим безпосереднім об'єктом злочину є ті суспільні відносини, посягання на які не становить суспільної сутності цього злочину, але які руйнуються цим злочином поряд з головними або яким загрожує небезпека порушення разом з головними.

Конкуренція об'єктів значно ускладнює кваліфікацію злочинів і призводить до помилок, що зумовлено складністю суспільного життя. Всезагальна поєднаність явищ реальної дійсності призводить до того, що злочини у багатьох випадках заподіюють шкоду кільком суміжним суспільним відносинам. Встановлюючи кримінальну відповідальність за певні злочини, законодавець враховує цю особливість злочинного заподіяння шкоди. Виділення з кількох конкуруючих безпосередніх об'єктів злочину головного, додаткового і факультативного значно полегшує проблему кваліфікації діяння, але повністю її не вирішує. Для цього ще необхідно з'ясувати ролі додаткового і факультативного об'єктів у механізмі вчинення злочину. До того ж виявляється, що у багатьох випадках заподіяння шкоди додатковому об'єктові є способом, складовою частиною заподіяння шкоди головному. Іноді шкода головному об'єктові може бути заподіяна лише способом заподіяння шкоди додатковому.

Все викладене можна узагальнити у вигляді такого правила кваліфікації злочинів при конкуренції безпосередніх об'єктів: діяння, при вчиненні якого заподіяння шкоди додатковому безпосередньому об'єктові посягання є способом, невід'ємною складовою частиною заподіяння шкоди головному об'єктові, кваліфікується як один злочин; діяння, при вчиненні якого шкода

додатковому безпосередньому об'єктові заподіюється факультативно, кваліфікується за сукупністю злочинів.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 11.

ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1

Кваліфікація незакінчених злочинів.

План лекції:

1. Поняття попередньої злочинної діяльності.
2. Кваліфікація закінченого злочину.
3. Кваліфікація незакінченого злочину.

Питання для самостійного опрацювання

1. Взаємозв'язок конструкції складу злочину з моментом закінчення злочину.
2. Відмінність добровільної відмови доведення злочину до кінця від діяльного каяття.
3. Кримінально-правова кваліфікація добровільної відмови доведення злочину до кінця.
4. Кваліфікація при "відхиленні дії" (*aberratio ictus*).

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Види стадій вчинення злочину, які враховуються при кваліфікації: - готування до злочину; - замах на злочин; - закінчений злочин.

Готування до злочину та замах на нього у КК України називається незакінченим злочином, у теорії та на практиці їх ще прийнято називати попередньою злочинною діяльністю (або попередніми стадіями вчинення злочину).

Обґрунтованим є твердження про наявність ієрархії стадій вчинення злочину, сутність якої полягає у тому, що кожна нижчестояща стадія є складовою вищестоящої, а будь-яка вищестояща охоплює нижчестоящу. Кожне діяння досягає якоїсь однієї стадії. Діяння не може досягти одночасно двох стадій його вчинення, а тому воно завжди повинно кваліфікуватися за найвищою стадією його завершеності.

При кваліфікації злочину необхідно враховувати стадії його вчинення, які полягають: - у побудові формули кваліфікації, яка щодо кожної із стадій має специфічний зміст; - у оцінці певних видів злочинної діяльності як незакінчених злочинів; - у вирішенні питань конкуренції закінчених та незакінчених злочинів; - у визнанні наявності сукупності у випадках, коли попередня злочинна діяльність становить собою самостійний закінчений злочин.

2. Закінчений злочин - це типовий вид злочину, ознаки котрого встановлені у нормах Особливої частини КК України, стосовно якого сконструйовані основні інститути Загальної частини (вина, співучасть, причетність). За загальним правилом, злочин визнається закінченим, якщо у фактично скоєному є всі ознаки посягання, передбачені статтею Особливої частини КК України. З наведеного випливає, що при визначенні моменту закінчення злочину потрібно враховувати:

1) описання злочину в Особливій частині КК України – чим більше ознак злочину названо у диспозиції статті КК України, тим більше їх потрібно для того, щоб були підстави вважати злочин закінченим;

2) фактичне виконання об'єктивної сторони злочину - злочин може бути визнаний закінченим лише тоді, коли є всі обов'язкові ознаки об'єктивної сторони.

У статтях Особливої частини КК України злочини описуються по-різному, що враховується при визначенні моменту закінчення передбачених відповідними нормами злочинів. Можуть бути виділені, принаймні, три різновиди моменту закінчення злочину: - злочини з матеріальним складом (злочин з матеріальним складом вважається закінченим тоді, коли настали суспільно небезпечні наслідки посягання, передбачені диспозицією статті Особливої частини кримінального закону); - злочини з формальним складом (злочин з формальним складом вважається закінченим тоді, коли повністю виконане (завершене) діяння, що назване у диспозиції статті Особливої частини як ознака складу такого посягання; у формальних складах злочинів може бути

одне діяння, декілька обов'язкових або кілька альтернативних діянь); - злочини з усіченим складом (злочин з усіченим складом вважається закінченим з моменту початку виконання суспільно небезпечного діяння, вказаного у диспозиції статті Особливої частини КК України).

Кваліфікація злочину як закінченого означає, що у її ході враховуються всі обов'язкові ознаки (у тому числі декілька діянь, кілька наслідків чи хоча б однієї з кожної із альтернативних ознак) складу злочину. Наявність закінченого злочину також означає, що кваліфікацією охоплена вся попередня діяльність, пов'язана з готуванням до цього злочину чи початком його виконання - тобто діяння, вчинені до моменту закінчення злочину. Разом з тим, якщо у ході попередньої злочинної діяльності виконувалися посягання, що містять ознаки самостійних, не менш небезпечних злочинів, то вони підлягають окремій кваліфікації.

3. Готування до злочину та замах на злочин характеризуються, зокрема, тим, що при їх вчиненні відсутні всі ознаки злочину, передбачені статтею Особливої частини кримінального закону. Можна стверджувати, що готування до злочину і замах на нього характеризуються недорозвиненою об'єктивною стороною. Для готування характерна повна відсутність діянь, які описані у диспозиції статті Особливої частини КК України, а тим більше суспільно небезпечних наслідків; для замаху - відсутність суспільно небезпечних наслідків чи (та) неповне або часткове виконання діяння, яке є ознакою об'єктивної сторони відповідного злочину. Тобто, незакінчений злочин має місце при відсутності деяких обов'язкових ознак складу злочину, описаного у статті Особливої частини КК України.

Ознаки готування до злочину: - виконуються дії, які не описані у диспозиції статті Особливої частини КК України, тобто не входять у об'єктивну сторону даного злочину; - винний виконує одну з дій, що названі у ч. 1 ст. 14 КК України; - приготувальні дії є завершеними; - злочинна діяльність не продовжилася з причин, не залежних від волі винного.

Готування до злочину завжди виражається у конкретних діяннях та характеризується тим, що вчиняються діяння, які не входять у об'єктивну сторону відповідного злочину, адже вони не вказані у диспозиції статті Особливої частини КК України, як обов'язкова ознака злочину, до якого має місце готування.

Ознаки замаху на вчинення злочину: - виконуються дії, які безпосередньо спрямовані на вчинення злочину (вчиняється діяння, описане у диспозиції статті Особливої частини КК України, яке входить у об'єктивну сторону злочину; проводиться розмежування між готуванням до злочину та замахом на той же злочин); - об'єктивна сторона злочину не завершується – не настають наслідки або ж, навіть, діяння не доводиться до кінця (полягає відмінність замаху на злочин від закінченого злочину, який характеризується об'єктивною стороною, що повністю виконується); - злочин не доводиться до кінця з причин, що не залежали від волі винного (посягання переривається вимушено, всупереч бажанню того, хто посягає; саме цим замах відрізняється від добровільної відмови, при якій також має місце незавершеність об'єктивної сторони посягання, але воно припиняється відповідно до волевиявлення особи).

Є ряд посягань, при вчиненні яких відповідальність за замах не настає, зокрема: - при заподіянні шкоди при перевищенні меж необхідної оборони; - щодо злочинів, які вчиняються у стані сильного душевного хвилювання; - за ті злочини з формальним складом, об'єктивна сторона яких включає лише одну обов'язкову дію або бездіяльність; - за злочини, які вчиняються шляхом бездіяльності; - щодо злочину з двома формами вини.

Види замаху: 1) за ступенем реалізації злочинного умислу: - закінчений; - незакінчений; 2) з урахуванням причин, залежно від яких злочин не було доведено до кінця: - здійснений; - "нездійснений".

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 12:

*ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1*

Кваліфікація злочинів вчинених у співучасті.

План лекції:

1. Поняття та ознаки співучасті у злочині.
2. Види співучасників злочину.
3. Форми співучасті у злочині (поняття елементарної групи, організованої групи, злочинної організації).
4. Екссес виконавця та його види.

Питання для самостійного опрацювання

1. Особливості кваліфікації добровільної відмови співучасників від вчинення злочину.
2. Поняття причетності до злочину та її кваліфікація.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Законодавче визначення поняття "співучасть" включає в себе такі ознаки: 1) наявність двох чи більше суб'єктів злочину, які беруть участь у вчиненні одного і того умисного злочину; 2) спільність їх участі у злочині; 3) умисний характер діяльності співучасників.

Першою об'єктивною ознакою співучасті є множинність учасників злочину. Закон говорить про "декількох суб'єктів злочину", що передбачає участь у вчиненні злочину двох чи більше суб'єктів злочину. Таким чином, участь у вчиненні одного і того умисного злочину двох чи більше осіб, які відповідно до закону не є суб'єктами злочину (наприклад, неосудних), не утворює співучасті у злочині.

Спільна участь у вчиненні злочину передбачає: - об'єднання окремих зусиль кожного співучасника у взаємообумовлену злочинну діяльність усіх співучасників; - те, що вчинюваний співучасниками злочин є єдиним для їх усіх; - спрямування зусиль кожного співучасника на досягнення загального результату злочину; - причинний зв'язок між діями усіх співучасників і загальним злочинним результатом.

Спільна участь у вчиненні злочину може проявитися як у дії, так і в бездіяльності. Головною рисою спільності дій (бездіяльності) співучасників є те, що дії (бездіяльність) кожного з них є складовою частиною загальної діяльності з вчинення злочину. Вони діють разом, вносячи кожний свій внесок у вчинення злочину. Дії (бездіяльність) кожного співучасника за конкретних обставин є необхідною умовою для вчинення злочинних дій (бездіяльності) іншим співучасником, а, зрештою, - необхідною умовою настання спільного злочинного результату. Прагнення досягти різних злочинних результатів є підставою для невизнання співучастю у злочині участі двох або більше осіб у вчиненні одного посягання.

Суб'єктивна ознака розглядуваної злочинної діяльності проявляється в умисній формі вини співучасті, що передбачає: - наявність умислу кожного з учасників стосовно їх власних дій (бездіяльності); - наявність умислу стосовно діянь інших співучасників, у т.ч. виконавця чи співвиконавця; - єдність наміру всіх співучасників вчинити один і той же злочин; - єдність злочинного інтересу для всіх співучасників, тобто спрямованість їх умислу на досягнення загального злочинного результату.

У своїй сукупності зазначені ознаки утворюють спільність психічної діяльності співучасників. Єдність наміру всіх співучасників щодо спільності їх дій і єдиного злочинного результату не означає обов'язкового збігу їх мотивів: злочинна діяльність кожного зі співучасників може бути викликана різними спонуканнями.

Співучасть можлива на всіх стадіях умисного злочину - готування, замаху, безпосереднього виконання об'єктивної сторони злочину (як приєднання до злочинної діяльності), а також закінченого злочину. Співучасть на стадії закінченого злочину можлива у єдиному випадку: коли пособник, відповідно до попередньої домовленості з іншими співучасниками, починає діяти після вчинення злочину. При цьому його дії спрямовуються на переховування злочинця, зняття чи засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, на придбання чи збут таких

предметів, інше приховування злочину. Попередня домовленість про вчинення таких дій є не лише юридичною підставою для визнання зазначених дій пособництвом, але й ознакою, яка відмежовує співучасть у вигляді такого пособництва від причетності до злочину.

2. Відповідно до ч. 1 ст. 27 КК України, співучасниками злочину, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник. Вказана класифікація співучасників ґрунтується на тій функціональній ролі, яку виконує конкретний суб'єкт при спільному вчиненні злочину. У свою чергу, роль кожного суб'єкта визначається його вкладом у досягнення загального результату, характером виконуваних дій (бездіяльності), їх інтенсивності.

Виконавцем (співвиконавцем) злочину визнається особа, яка безпосередньо вчинила злочин. Ознаками такої особи, є: - вона є суб'єктом злочину; - вчинила злочин, передбачений КК України; - вчинила такий злочин у співучасті з іншими суб'єктами злочину.

Вчинення злочину у співучасті з іншими суб'єктами злочину означає, що виконавець, вчиняючи злочин, діє спільно з іншими особами, які, будучи суб'єктами злочину, виконують роль організатора, пособника, підбурювача чи співвиконавця.

Організатором злочину є особа, яка вчинила хоча б одну з таких дій: 1) організувала вчинення злочину (злочинів); 2) керувала підготовкою злочину (злочинів) або його (їх) вчиненням; 3) утворила організовану групу чи злочинну організацію; 4) керувала організованою групою чи злочинною організацією; 5) забезпечувала фінансування організованої групи чи злочинної організації; 6) організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Підбурювачем визнається особа, яка схилила іншого співучасника до вчинення злочину. Схиляння до вчинення злочину передбачає збудження бажання (переконання у бажаності, вигідності, потребі), викликання рішимості або зміцнення наміру іншого співучасника вчинити злочин. Оскільки у законі йдеться про схиляння "іншого співучасника", то підбурюванням може бути

визнано лише схиляння до вчинення злочину особи, яка може бути суб'єктом злочину. Закон (ч. 4 ст. 27 КК України) називає такі способи схиляння іншого співучасника до вчинення злочину: - умовляння; - підкуп; - погроза; - примус; - схиляння іншим чином - вчинення будь-яких інших, крім зазначених вище, дій, за допомогою яких особа схилила співучасника до вчинення злочину.

Пособником визнається особа, яка сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками: - порадами чи вказівками; - наданням засобів чи знарядь; - усуненням перешкод, - а так само особа, яка заздалегідь обіцяла: - переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом; - придбати чи збути такі предмети; - іншим чином сприяти приховуванню злочину.

3. Форма співучасті передбачає специфіку об'єднання співучасників, яка обумовлюється змістом об'єктивних і суб'єктивних ознак спільної участі кількох суб'єктів у вчиненні злочину. Такими ознаками є спосіб взаємодії співучасників і наявність та характер змови між ними.

Форми співучасті: 1) залежно від ступеня узгодженості дій співучасників: - співучасть без попередньої змови; - співучасть за попередньою змовою. 2) залежно від способу взаємодії співучасників між собою: - співвиконавство; - співучасть у власному розумінні слова. 3) за характером участі окремих співучасників у вчиненні злочину: - проста; - складна.

Виділення форм співучасті має істотне значення для кримінальної відповідальності співучасників, оскільки: - дозволяє обґрунтувати з правової точки зору відповідальність не лише виконавця, а й інших учасників спільного вчинення злочину; - впливає на кваліфікацію дій співучасників.

Проста співучасть (співвиконавство) передбачає таке об'єднання зусиль співучасників, за якого кожен із них вчинює однакові з правової точки зору діяння і виступає як виконавець злочину. Різновидами такої форми співучасті є група осіб без попередньої змови і група осіб з попередньою змовою. Ця форма співучасті характеризується тим, що всі співучасники безпосередньо беруть участь у виконанні об'єктивної сторони злочину.

Складна співучасть передбачає вчинення кожним із учасників різних за характером і правовою оцінкою дій або бездіяльності. Для такої форми співучасті характерним є розподіл ролей між співучасниками, які виступають як виконавець, організатор, підбурювач, пособник, але не обов'язково, щоб співучасники при вчиненні певного злочину виконували всі перелічені ролі - достатньо наявності виконавця і ще хоча б одного з названих інших видів співучасників (виконавець і організатор, виконавець і підбурювач тощо). Складна співучасть охоплює також такі форми спільної злочинної діяльності, як організована група і злочинна організація.

Що стосується групової злочинної діяльності, то закон (ст. 28 КК України) передбачає чотири види злочинних спільнот (критеріями такої диференціації групової злочинної діяльності виступають наявність і зміст попередньої змови, кількість учасників та ступінь їх зорганізованості): 1) група без попередньої змови - це два або більше виконавців, які утворили групу для спільного вчинення злочину без попередньої домовленості між собою про це; для цієї групи характерне спонтанне, ситуативне об'єднання зусиль виконавців для досягнення загального злочинного результату безпосередньо перед його вчиненням або в процесі його вчинення; учасники такої групи можуть бути незнайомими між собою; 2) група з попередньою змовою - означає спільне вчинення цього злочину декількома (двома і більше) суб'єктами злочину, які заздалегідь домовились про спільне його вчинення; домовитись про спільне вчинення злочину заздалегідь - означає дійти згоди щодо його вчинення до початку виконання його об'єктивної сторони; така домовленість може відбутися у будь-якій формі (усній чи письмовій); учасники вчинення злочину такою групою діють як співвиконавці; при цьому можливий технічний розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль; 3) організована група - це стійке об'єднання декількох осіб (трьох і більше суб'єктів злочину), які попередньо зорганізувалися для готування або вчинення злочинів; стійкість об'єднання осіб є визначальною рисою організованої групи; групу слід вважати стійкою за умови, якщо вона є стабільною і згуртованою, а особи, які до неї

входять, мають єдині наміри щодо вчинення злочинів; згуртованість групи виражається у її спаяності та однаковості; стабільність групи виражається у її міцності та постійності; діяльність учасників організованої групи може характеризуватися як розподілом ролей, так і співвиконавством або ж поєднанням цих форм співучасті; 4) злочинна організація - об'єднання осіб (суб'єктів злочину), яке: є стійким, ієрархічним, об'єднує декількох осіб (п'ять і більше), за попередньою змовою зорганізоване його членами або структурними частинами для спільної діяльності, метою якої (діяльності) є: безпосереднє вчинення ними тяжких або особливо тяжких злочинів, керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

4. Співучасники несуть відповідальність лише за діяння, вчинені в межах згоди (домовленості), що відбулася між ними. Відхилення від такої домовленості може призвести до ситуації, за якої вчинене виконавцем не підпадає під ознаки співучасті. Йдеться про ексцес виконавця, тобто вчинення ним діяння, яке не охоплюється умислом інших співучасників.

У таких ситуаціях виконавець виходить за рамки домовленості з іншими співучасниками і вчиняє більш тяжкий, ніж було домовлено, або взагалі інший злочин. Не визнається ексцесом таке відхилення виконавця від досягнутої з іншими співучасниками домовленості, яке не має юридичного значення (наприклад, згідно із домовленістю виконавець мав позбавити жертву життя за допомогою ножа, а фактично вбив потерпілого сокирою). Залежно від ступеня відхилення поведінки виконавця в теорії кримінального права прийнято розрізняти кількісний і якісний ексцес.

Кількісний ексцес має місце тоді, коли виконавець, виходячи за рамки домовленості з іншими співучасниками, вчиняє однорідний із задуманим злочин (наприклад, за домовленості вчинити крадіжку він вчиняє грабіж). Якісний ексцес - це вчинення виконавцем зовсім іншого порівняно із задуманим співучасниками злочину (наприклад, за домовленості вчинити крадіжку виконавець вчинив вбивство). Цей "інший" злочин може бути

вчинений виконавцем замість того, про який він домовився з іншими співучасниками, або в додаток до нього.

Оскільки у випадку ексцесу виконавця між ним та іншими співучасниками відсутній суб'єктивний зв'язок (єдність умислу) стосовно вчиненого, відповідальність за цей злочин несе тільки його виконавець. Інші співучасники повинні відповідати лише за злочини, вчинені виконавцем у межах домовленості з ними. Така правова оцінка дій співучасників при ексцесі виконавця характерна для співучасті як у формі співвиконавства, так і з розподілом ролей.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 13:

*ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1*

Кримінально-правова кваліфікація обставин, що виключають злочинність діяння.

План лекції:

1. Поняття та види обставин, що виключають злочинність діяння.
2. Поняття та ознаки необхідної оборони.
3. Поняття та умови наявності крайньої необхідності.

Питання для самостійного опрацювання

1. Соціальна та правова оцінка обставин, що виключають злочинність діяння.
2. Особливості кваліфікації злочинів при перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця.
3. Поняття виконання законного наказу або розпорядження як обставини, що усуває злочинність діяння.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Питанням про правомірність чи злочинність кола діянь, які можуть бути вчинені особою у певних, екстремальних для неї, ситуаціях передбачено розділом VIII Загальної частини КК України. Вирішення цих питань

безпосередньо пов'язане із з'ясуванням наявності в діянні особи всіх ознак злочину, передбачених ч. 1 ст. 11 КК України. Відсутність хоча б однієї з цих ознак у діянні означає, що воно не є злочином. Саме така ситуація має місце у випадках, коли, незважаючи на шкоду, завдану особі, власності, правам і законним інтересам фізичних та юридичних осіб, певні діяння розглядаються законом як суспільно корисні, або як суспільно прийнятні, або як вибачальні з позицій кримінального права, але у всіх випадках - як такі, що виключають злочинність діяння, а отже, і не тягнуть за собою кримінальної відповідальності (є правомірними). Законодавство формулює поняття й ознаки обставин, що виключають злочинність діяння, оскільки вони за певними зовнішніми ознаками схожі із злочинами. Зовнішня схожість вказаних обставин із злочинами насамперед полягає в тому, що наслідки у виді фізичної, майнової або моральної шкоди, які настають від перших і других проявів, збігаються (настання смерті, нанесення тілесних ушкоджень, знищення або пошкодження майна тощо). А це вимагає у кожному випадку ретельного дослідження обставин вчиненого діяння для його правильної правової оцінки і відповідного, такого, що базується на законі, рішення компетентного органу відносно його правомірності чи злочинності. Отже, мова йде про схожість обставин, що виключають злочинність діяння, саме із злочинами, а не якимись іншими правопорушеннями.

Існують такі види обставин, що виключають злочинність діяння: - необхідна оборона; - уявна оборона; - затримання особи, що вчинила злочин; - крайня необхідність; - фізичний або психічний примус; - виконання наказу або розпорядження; - діяння, пов'язане з ризиком; - виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Значення наявності цих обставин у КК України полягає в тому, що вони: 1) чітко відрізняють злочинний прояв від правомірного діяння, яке схоже на нього, а, отже, забезпечують законність і справедливість рішення відносно поведінки конкретної особи, що далеко не завжди є очевидним; 2) сприяють

підвищенню правової активності і правової свідомості громадян і службових осіб, які потребують законодавчих гарантій своєї захищеності в разі заподіяння ними шкоди при здійсненні свого права або виконання службових чи громадських обов'язків; 3) мають важливе профілактичне значення.

Вказані обставини впливають із конституційних положень, відповідно до яких людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції), ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності (ч. 2 ст. 41 Конституції).

Обставини, що виключають злочинність діяння - це поведінка людей, яка зовнішньо схожа з об'єктивною стороною певних злочинів, але за підставами, вказаними в законі, фактично є суспільно корисною або суспільно прийнятною або вибачальною з позицій кримінального права, а отже, у всіх випадках правомірною, такою, що виключає кримінальну відповідальність особи за завдану шкоду. Кримінальне право, крім передбачених у розділі VIII Загальної частини обставин, передбачає і деякі інші обставини, що виключають злочинність діяння і тісно пов'язані з його іншими інститутами: - діяння, яке хоча формально і містить ознаки злочину, але через малозначність не становить суспільної небезпеки; - діяння, вчинене особою, яка не має всіх ознак суб'єкта злочину; - добровільна відмова при незакінченому злочині.

2. Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної й достатньої у даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (ч. 1 ст. 36 КК України). Необхідна оборона - найбільш поширена на практиці обставина, що виключає злочинність діяння. Вона є дійовим засобом боротьби зі злочинністю, який закон дає можливість застосовувати кожній людині, незалежно від її соціального статусу і

спеціальної підготовки. Ще стародавні юристи вказували на те, що самозахист є природним правом людини, яке вже потім було відбите у праві писаному. Необхідна оборона є суб'єктивним правом людини, а не її обов'язком. Вона може реалізувати його в межах вимог закону, виходячи зі своєї оцінки реалій конкретної ситуації.

Теорія кваліфікації злочинів визначила певні умови правомірності необхідної оборони: 1) посягання повинно бути суспільно небезпечним - це означає, що за своїм характером і можливими наслідками воно підпадає під ознаки певного злочину, передбаченого КК України; 2) посягання повинно бути наявним - це передбачає обов'язкове визначення початкового та кінцевого моментів здійснення посягання, протягом часу між якими і можлива необхідна оборона; 3) при необхідній обороні заподіяння шкоди можливе тільки тому, хто посягає – що характеризується позбавленням його життя, нанесенням тілесного ушкодження, знищенням або пошкодженням його майна; 4) необхідна оборона може здійснюватися для захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави - тобто, особа вправі захищати не тільки власні інтереси, а й інтереси інших громадян, суспільства та держави, а відповідні службові особи зобов'язані це робити в межах своїх повноважень; 5) у процесі необхідної оборони не повинно бути ексцесу оборони, тобто перевищення її меж - умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці захисту.

3. Крайня необхідність полягає у зіткненні двох охоронюваних законом інтересів фізичних чи юридичних осіб, суспільних інтересів чи інтересів держави, коли захистити один із них можна тільки шляхом заподіяння шкоди іншому. За певних умов таке заподіяння шкоди розглядається як правомірне.

Для громадянина дії, вчинені у стані крайньої необхідності, є реалізацією його суб'єктивного права, а для певних категорій службових осіб (працівників міліції, пожежної охорони тощо) - обов'язком. Згідно з ч. 1 ст. 39 КК України, не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані

крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при Цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Умовами наявності крайньої необхідності виступає сукупність обставин:

- 1) небезпека може загрозувати особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави;
- 2) ця загроза має мати безпосередній характер, тобто бути наявною, такою, за якою правоохоронюваний інтерес уже піддається небезпеці, а суттєва шкода є неминучою без відповідних дій особи, що вчиняє їх у стані крайньої необхідності. Наявність загрози зберігається до її остаточного усунення;
- 3) джерело небезпеки може бути різноманітним: сили природи, технічні засоби й пристрої, поведінка тварини, фізичні процеси, що протікають в організмі людини, протиправні дії людини, колізія обов'язків;
- 4) шкода при крайній необхідності заподіюється третім особам, тобто інтересам фізичних чи юридичних осіб, що не мали відношення до створення небезпеки, або суспільним чи державним інтересам;
- 5) небезпеку у даній обстановці не можна було усунути іншими засобами, без нанесення шкоди, тому дії і зводяться вчиненими у стані крайньої необхідності. Наявність варіанта усунення небезпеки без нанесення шкоди виключає стан крайньої необхідності. Відповідальність у такому разі настає на загальні підставах;
- 6) не повинно бути допущено перевищення меж, крайньої необхідності, тобто умисного заподіяння шкоди праву охоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернута шкода (ч. 2 ст. 39 КК України).

Перевищення меж крайньої необхідності може бути тільки умисним, тобто усвідомлюваним, передбаченим і бажаним або свідомо припущеним. Необережне перевищення меж крайньої необхідності виключає кримінальну відповідальність.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 14:

*ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1*

Кримінально-правова кваліфікація обставин, при звільненні від кримінальної відповідальності.

План лекції:

1. Поняття та види звільнення від кримінальної відповідальності.
2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Питання для самостійного опрацювання

1. Звільнення від кримінальної відповідальності, як прояв принципів демократизму, гуманізму й економії кримінальної репресії.
2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з актами амністії та помилування.
3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.
4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.
5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки.
6. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Звільнення від кримінальної відповідальності - це врегульована кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством відмова держави в особі компетентних органів від засудження особи, яка вчинила злочин, від застосування до неї кримінально-правових засобів примусового характеру.

За своїм змістом звільнення від кримінальної відповідальності характеризується трьома моментами: - не відбувається державний осуд особи, яка вчинила злочин (обвинувальний вирок суду не постановляється); - до винного не застосовується покарання; - через відсутність обвинувального

вироку звільнена від кримінальної відповідальності особа вважається такою, що не має судимості.

Звільнення від кримінальної відповідальності в контексті розглядуваного правового інституту не свідчить про виправдання особи, про визнання її невинною у вчиненні злочину. У даному випадку КК України виходить із встановлення факту вчинення особою кримінальне караного діяння, а тому передбачені розділом IX Особливої частини КК України підстави звільнення від кримінальної відповідальності визнаються nereабілітуючими.

Від кримінальної відповідальності звільняється особа, яка вчинила суспільне небезпечне діяння, що містить склад конкретного злочину, передбаченого КК України. У зв'язку з цим звільнення від кримінальної відповідальності потрібно відрізняти від випадків, коли склад злочину як підстава кримінальної відповідальності взагалі відсутній, що виключає кримінальну відповідальність. Йдеться про: - дію або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого кримінальним законом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки; - добровільну відмову; - обставини, що виключають злочинність діяння.

Існують такі види звільнення від кримінальної відповідальності:

- 1) у зв'язку з дійовим каяттям;
- 2) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим;
- 3) у зв'язку з передачею особи на поруки;
- 4) у зв'язку із зміною обстановки;
- 5) у зв'язку із закінченням строків давності;
- 6) на підставі закону про амністію або акта помилування;
- 7) у зв'язку із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру;
- 8) спеціальні випадки звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні окремих злочинів.

Закон визначає звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК України, виключною компетенцією суду.

2. Особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, якщо: 1) вона вчинила злочин вперше;

2) вчинене нею діяння належить до злочинів невеликої тяжкості чи необережних злочинів середньої тяжкості; 3) її посткримінальна поведінка є позитивною і повністю відповідає змісту дійового каяття, яке включає такі обов'язкові елементи, як: - щире покаяння особи; - активне сприяння розкриттю злочину; - повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям слід встановити, як правило, сукупність всіх перерахованих елементів. Проте, якщо посягання фактично не спричинило суспільне небезпечних наслідків, дійове каяття може не включати повне відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди.

Сфера застосування цієї норми закону охоплює як закінчені, так і незакінчені злочини. Якщо злочин вчинено у співучасті, то питання про звільнення від відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям вирішується лише щодо того співучасника, який виконав усі зазначені у цій статті вимоги.

Під вчиненням злочину вперше розуміється, що особа раніше не вчинила будь-якого діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, про що на практиці свідчить відсутність: по-перше, у особи непогашеної або незнятої судимості за раніше скоєний злочин; по-друге, кримінальної справи, порушеної у зв'язку із вчиненням особою будь-якого злочину. Особою, яка вперше вчинила злочин, з юридичної точки зору слід також визнавати того, кого за раніше пред'явленим обвинуваченням судом було виправдано, а також того, хто раніше хоч і вчинив кримінальне каране діяння, проте у встановленому законом порядку був звільнений від кримінальної відповідальності.

Щире покаяння означає, що особа визнає свою вину за усіма пунктами висунутого проти неї обвинувачення, дає правдиві свідчення, щиро жалкує про вчинене, негативно оцінює злочин, співчуває потерпілому, демонструє готовність понести заслужене покарання. Будучи внутрішнім, морально-

психічним процесом у свідомості особи, яка вчинила злочин, щире покаяння підлягає встановленню у кожному конкретному випадку з урахуванням посткримінальної поведінки винного, правдивості його свідчень під час досудового слідства і розгляду справи у суді.

Під активним сприянням розкриттю злочину слід розуміти дії винної особи, спрямовані на те, щоб надати допомогу органам дізнання, досудового слідства і суду у встановленні істини у справі, з'ясуванні фактичних обставин, які мають істотне значення для розкриття злочину. Це може полягати зокрема у: повідомленні про всі відомі епізоди й обставини вчинення злочину; викритті інших співучасників; визначенні ролі кожного з них у вчиненні злочину; повідомленні про їхнє місцезнаходження; поданні допомоги в їх затриманні; видачі знарядь і засобів вчинення злочину, майна, здобутого злочинним шляхом.

Відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди - це дії, які фактично усувають негативні наслідки вчиненого злочину. Закон прямо вказує на те, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям можливе тільки у разі реального відшкодування у повному обсязі заподіяної злочином шкоди, з огляду на це, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, не може бути застосоване у випадках, коли обвинувачений (підсудний) лише обіцяє відшкодувати заподіяні ним збитки у майбутньому.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 15:

*ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-1*

Зміна кримінально-правової кваліфікації.

План лекції:

1. Підстави зміни кримінально-правової кваліфікації.
2. Межі зміни кримінально-правової кваліфікації.

Питання для самостійного опрацювання

1. Посилення та пом'якшення санкцій кримінально-правових норм Особливої частини КК України, як підстави для зміни кваліфікації.

2. Внесення змін та доповнень у диспозиції кримінально-правових норм Загальної та Особливої частин КК України, як підстави зміни кваліфікації.

3. Взаємовідношення кримінально-правової кваліфікації з дією кримінального закону у часі, просторі та за колом осіб.

4. Криміналізація, як підстава для зміни кримінально-правової кваліфікації.

5. Декриміналізація, як підстава для зміни кримінально-правової кваліфікації.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Внесення змін до кримінально-правової кваліфікації - типова і поширена дія, яка здійснюється у кримінальній справі. Дотримання законності при внесенні змін до кримінально-правової кваліфікації прямо й безпосередньо пов'язане із забезпеченням прав всіх учасників процесу, інтересів держави і суспільства. Зміни до кримінально-правової кваліфікації повинні здійснюватися з врахуванням всіх принципів її проведення, сама необхідність внесення змін спрямована на забезпечення реалізації таких принципів. Особливо важливо не стільки те, щоб була дана правильна кримінально-правова оцінка діяння на початку кримінального процесу, скільки забезпечення точної, повної, індивідуалізованої кваліфікації на його завершальних стадіях.

Для вказівки на зміни до кримінально-правової кваліфікації в теорії кримінального права і процесу використовують різні терміни: «перекваліфікація», «доповнення кваліфікації», «уточнення кваліфікації», «розвиток кваліфікації», «конкретизація кваліфікації», «виправлення кваліфікації» тощо. Всі ці терміни позначають одне і теж поняття, виражають виправлення, поправку, зміну того, що було проведене раніше, існуючого, поворот до нового. Оскільки таким існуючим раніше і новим є кримінально-правова оцінка діяння, то зміни саме і стосуються такої оцінки.

Зміни до кримінально-правової кваліфікації характеризуються такими рисами: 1) наявність попередньої (предикатної) кваліфікації цього ж діяння, яка

була здійсненна у відповідному процесуальному порядку, закріплена у документі, який набрав чинності; 2) прийняття нового процесуального акта, яким кваліфікація змінена; 3) створення формули кваліфікації та формулювання обвинувачення, які відрізняються від попередніх; 4) зміни до кваліфікації є результатом діяльності уповноважених на те службових осіб.

Виділяють наступні підстави зміни вже проведеної і зафіксованої в процесуальних документах кваліфікації: 1) встановлені нові фактичні обставини справи, які мають кримінально-правове значення, або ж навпаки, ті обставини, які раніше бралися до уваги при кваліфікації, визнані недоведеними; 2) змінився кримінальний закон у бік пом'якшення відповідальності; 3) виявлена помилка, яка була допущена при попередній кваліфікації; 4) встановлені зловживання посадових осіб, допущені при кваліфікації діяння; 5) змінилися обов'язкові правила кваліфікації.

2. Межі зміни кваліфікації – недопустимість повороту до гіршого. Відповідно до чинного законодавства, за загальним правилом, зміна кваліфікації можлива лише у бік покращення становища обвинуваченого чи підсудного, тобто на статтю Особливої частини КК України, яка передбачає менш тяжкий вид злочину. Якщо ж в ході розслідування чи розгляду справи виникає потреба кваліфікувати скоєне за нормою, яка передбачає більш тяжкий вид злочину (інкримінувати статтю КК України, що передбачає більш суворе покарання, притягти до відповідальності не за простий, а за кваліфікований вид злочину), то справа має бути повернута на попередню стадію - пред'явлене нове звинувачення, повернута для проведення додаткового розслідування.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство передбачає різні форми провадження на досудових стадіях кримінального процесу: 1) досудове слідство, яке є типовою формою провадження і здійснюється в переважній більшості кримінальних справ; 2) протокольна форма досудової підготовки матеріалів - передбачена щодо справ про злочини, вичерпний перелік яких наведений в ст. 425 КПК України; 3) притягнення до кримінальної відповідальності не інакше, як за скаргою потерпілого - здійснюється щодо

злочинів, вказаних у ч. 1 ст. 27 КПК України (у таких випадках дізнання і досудове слідство не проводяться, справа так званого приватного звинувачення порушується судом).

Таким чином, форма провадження на досудових стадіях процесу прямо обумовлена кваліфікацією скоєного. В ході провадження на досудових стадіях кримінального процесу буде виявлено необхідність зміни кваліфікації на статтю Особливої частини КК, справи про які мають іншу форму провадження. У таких випадках провадження в існуючій формі має бути припинене й прийняте процесуальне рішення про початок провадження у формі, яка передбачена законом для даної категорії справ.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ ПО ТЕМІ № 16:

ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ (ГОДИН)-2
САМОСТІЙНА РОБОТА (ГОДИН)-2

Практика Верховного Суду України та її вплив на кваліфікацію злочинів.

План лекції:

1. Поняття та види практики розгляду Верховним Судом України кримінальних справ.
2. Правовий статус практики Верховного Суду України кримінально-правової кваліфікації.
3. Узагальнення судової практики з розгляду судами України певних категорій кримінальних справ.

Питання для самостійного опрацювання

1. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінально-правовій кваліфікації.
2. Правовий статус роз'яснень Верховного Суду України.
3. Ухвали Судової колегії з кримінальних справ Верховного Суду України щодо окремих кримінальних справ.

ТЕЗИ ЛЕКЦІЇ

1. Уперше Пленум було створено у складі Єдиного Найвищого Трибуналу УРСР, положення про який було затверджене постановою ВУЦВК від 23 липня 1921 р. З того часу він пройшов (зі значною перервою — з 1938 по 1960 р.) кілька етапів свого розвитку як найвищого судового органу, що зумовлюється істотними змінами в його повноваженнях. Останні такі зміни відбулись у зв'язку із прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України і 7 лютого 2002 р. Закону «Про судоустрій України» (далі — Закон). Пленум перестав бути судовим органом і вже не переглядає судових рішень у порядку нагляду. Водночас йому надано нові повноваження. До них згідно зі статтями 110, 111, 128 Конституції України, ст. 55 Закону віднесено: обрання та звільнення з посад Голови Верховного Суду, його заступників і секретаря Пленуму; утворення судових палат, визначення їх кількісного складу, призначення та звільнення голів палат, їх заступників; визначення кількісного складу Президії Верховного Суду України та обрання до неї суддів; заслуховування інформації Голови Верховного Суду, голів його судових палат, вищих спеціалізованих судів, Касаційного суду України та апеляційних судів щодо організації роботи відповідних судів і палат; прийняття рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України і законів; затвердження Регламенту Верховного Суду України; інші повноваження, передбачені законом. Звичайно, важливими є всі ці повноваження. Проте з огляду на повсякденні потреби головним залишається надання роз'яснень судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства (п. 6 ч. 2 ст. 55 Закону).

Незважаючи на те, що останніми роками в цьому напрямі було виконано значну роботу, ще багато постанов Пленуму потребують внесення змін і доповнень, викликаних змінами в законодавстві та формуванням нової судової практики. Деякі з них зовсім застаріли, тому існує потреба в розробленні та прийнятті нових. Передусім це стосується питань розгляду справ в апеляційному та касаційному порядках. Загалом перегляду підлягають декілька

десятків чинних постанов. Із урахуванням кількісного складу суддів Верховного Суду України та їх завантаженості судовими справами вирішити цю проблему власними силами найближчим часом нереально. У зв'язку з цим досягнуто домовленості з провідними юридичними навчальними закладами та науковими установами України про спільну роботу над проектами постанов Пленуму. Особливу активність виявили науковці та викладачі Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Вони погодились опрацювати майже півтора десятка проектів постанов. Звичайно ж, провідну роль у вирішенні цього завдання мають відіграти члени Науково-консультативної ради при Верховному Суді України. Будемо також вдячні всім, хто долучиться до цієї роботи. Здійснюючи нові повноваження, передбачені ст. 55 Закону, Пленум затвердив Регламент своєї діяльності; обрав Голову Верховного Суду, призначив двох його заступників, секретаря Пленуму, голову Судової палати у кримінальних справах і створив Судову палату у господарських справах, визначив її кількісний склад, призначив голову палати та його заступника; визначив кількість суддів у Президії Верховного Суду України та обрав їх до складу цього органу; неодноразово порушував перед Конституційним Судом України питання щодо конституційності законів та офіційного тлумачення положень Конституції України.

2. Процесуальне законодавство України закріплює, що суд вирішує справи на підставі Конституції та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України. Однак чинне законодавство, на жаль, грішить на велику кількість суперечностей, прогалин, неясностей. У переважній більшості норми законів мають абстрактно-загальний характер. Внаслідок цього у судів виникають труднощі в розумінні і застосуванні норм та приписів нормативно-правових актів. А ці труднощі, в свою чергу, тягнуть за собою порушення конституційних принципів рівності осіб перед законом та судом, верховенства

закону, оскільки дія закону не забезпечується однаковим і правильним судовим правозастосуванням з боку всіх судових органів. Такий стан речей обумовлює необхідність забезпечення однаковості та правильності у розумінні і застосуванні всіма судами загальної юрисдикції абстрактно-загальних норм та приписів законів. Досягнення цієї мети є одним з основних завдань найвищого органу у системі судів загальної юрисдикції – Верховного Суду України.

За Верховним Судом України закріплено повноваження давати судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики (п. 2 ч. 2 ст. 47 Закону України «Про судоустрій України» від 07.02.2002 р.). У процесі надання роз'яснень беруть участь різні структурні підрозділи та посадові особи ВСУ: – голови Судових палат ВСУ організують вивчення і узагальнення судової практики у справах юрисдикції відповідної Судової палати (п.3 ч.3 ст.53 ЗУ «Про судоустрій України»); вносять на розгляд Пленуму ВСУ пропозиції щодо необхідності роз'яснення судам окремих питань застосування законодавства у судовій практиці (п.5 ч.3 ст.53); – Президія ВСУ розглядає матеріали узагальнення судової практики та аналізу судової статистики, приймає відповідні рекомендації (п.3 ч.3 ст.54); – Пленум ВСУ дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства шляхом прийняття відповідних постанов (п.6 ч.2, ч.8 ст.55).

Визначення правової природи постанов Пленуму ВСУ з питань застосування законодавства та їх місця в системі права було і залишається предметом дискусій, що тривають і на сьогоднішній день. У радянській юридичній доктрині діапазон підходів до визначення правової природи постанов Пленумів Верховних Судів був досить широким: від визнання їх як нормативних актів до категоричного заперечення нормативної природи. Для визначення співвідношення постанов Пленуму ВСУ з нормативно-правовими актами проведемо аналіз зазначених постанов на предмет наявності в них ознак нормативно-правових актів. По-перше, нормативно-правові акти – це результат правотворчої діяльності компетентних органів, що виражає державну волю.

ВСУ не наділений функцією правотворчості ні Конституцією України, ні ЗУ «Про судоустрій України», який визначає його завдання і повноваження. По-друге, нормативно-правові акти містять загальнообов'язкові правила поведінки. Щодо постанов Пленуму ВСУ, то на даний час їх обов'язковість нормативно не закріплена. Доцільно згадати історію питання «обов'язковості» постанов Пленуму ВСУ. Закон «Про судоустрій України» від 05.06.1981р. № 2022-Х (який з подальшими змінами діяв до 1 червня 2002 року) в абз.3 ч.1 ст.40 передбачав, що ВСУ «вивчає і узагальнює судову практику, аналізує судову статистику і дає керівні роз'яснення судам у питаннях застосування республіканського законодавства, що виникають при розгляді судових справ. Керівні роз'яснення Пленуму ВСУ є обов'язковими для судів, інших органів і службових осіб, що застосовують закон, по якому дано роз'яснення». У подальшому це правило було виключено. У результаті проведення так званої малої судової реформи Законом від 21.06.2001р. № 2331-ІІІ «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» шляхом новелізації ст. 40 Закону № 2022-Х була фактично скасована обов'язковість для судів постанов Пленуму ВСУ, в яких надається роз'яснення законодавства. У п. 39 того Закону було зазначено: «У ст.40: у частині першій: ... в абзаці третьому слова «керівні» та «республіканського», а також друге речення виключити». 1 червня 2002 року набув чинності ЗУ «Про судоустрій України» від 07.02.2002 р. № 3018-ІІІ. У ньому була продовжена позиція «нейтралітету» щодо обов'язковості постанов Пленуму ВСУ, в яких дається роз'яснення чинного законодавства, вони вже не мають загальнообов'язковий чи «керівний» характер. Натомість зазначається, що «суди здійснюють правосуддя самостійно», «нікому не підзвітні», «підкоряються лише закону» (ч. 1 ст. 14), «суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону» (ч. 6 ст. 14). Супротивники обов'язковості роз'яснень Пленуму ВСУ пояснюють свою позицію тим, що їх обов'язковий характер суперечитиме конституційному принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону. У той же час апологети обов'язковості

зауважують, що судді повинні підкорятися закону, а тому, якщо обов'язковість постанов буде закріплена законом, то судді абсолютно обґрунтовано будуть змушені підкорятися і передбаченим ним роз'ясненням ВСУ. Слід зазначити, що деякі науковці стверджують, що незважаючи на такі зміни в ЗУ «Про судоустрій України», постанови Пленуму ВСУ є обов'язковими і на сьогоднішній день. Так, Д.В. Кухнюк наводить ряд аргументів на користь цього, серед яких на певну увагу заслуговує один, а саме: згідно з ч.9 ст.55 ЗУ «Про судоустрій України» на секретаря Пленуму ВСУ серед інших функцій покладено здійснення контролю за виконанням прийнятих Пленумом постанов. З цього можна припустити (але не з абсолютною однозначністю), що оскільки є контроль, то повинен бути і обов'язок виконання. Не можна сказати, що в сфері законодавства нічого не робиться заради чіткого вирішення питання обов'язковості постанов Пленуму ВСУ. Так, 12.10.2005 р. народні депутати В. Мусяка та В. Онопенко внесли на розгляд Верховної Ради України проект закону № 8272 щодо удосконалення судоустрою України, яким пропонувалось доповнити ЗУ «Про судоустрій України» статтею 11-1 «Забезпечення однакового застосування законів», в якій передбачалося закріпити: «... рішення щодо єдиного порядку здійснення судочинства і застосування законодавства приймаються у формі загальнообов'язкових постанов, які підлягають застосуванню всіма судами загальної юрисдикції». Однак, на даний час цей законопроект залишається нерозглянутим. Повертаючись до аналізу ознак постанов Пленуму ВСУ, слід зазначити, що окремі з них є спільними з іншими ознаками нормативно-правових актів. Зокрема постанови: – приймаються в особливому процесуальному порядку, визначеному Регламентом Пленуму ВСУ, затвердженим постановою Пленуму ВСУ від 10.06.2002 р. № 7; – мають суворо визначену документальну форму – форму постанов, що закріплено в ч. 8 ст. 55 ЗУ «Про судоустрій України»; – спрямовані на регулювання типових правовідносин; – не персоніфіковані й адресуються до невизначеного великого кола осіб. Однак, незважаючи на часткову спільність ознак, вважаємо, що підстави визнавати постанови Пленуму ВСУ різновидом нормативно-правових

актів відсутні, оскільки вони не мають таких обов'язкових і визначальних ознак останніх, як: обов'язковий характер та прийняття в результаті правотворчої діяльності, дозволеної законом.

3. За своєю суттю роз'яснення та тлумачення – це синонімічні поняття. У науковій літературі визначення одного з цих понять дається, як правило, шляхом посилання на інше і навпаки. Тлумачення за суб'єктами його здійснення поділяється на автентичне (здійснюється органом, який видав норму, що тлумачиться) та легальне (здійснюється спеціально уповноваженим органом держави, що не є «правотворцем»). В силу ст.19 Конституції України та інших законодавчих норм ні Верховна Рада України, ні Президент України, ні Кабінет Міністрів України не наділені повноваженнями здійснювати автентичне тлумачення. Офіційне тлумачення Конституції України, законів та інших актів Верховної Ради України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим здійснює Конституційний Суд України (п.4 ст.13 ЗУ «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 р. № 422-96/ВР). В інших випадках офіційне загальнообов'язкове тлумачення нормативно-правових актів шляхом відповідних роз'яснень здійснюють інші органи державної влади на підставі повноважень, наданих їм законом. Наприклад, Центральна виборча комісія згідно з п.5 ст.17 ЗУ «Про Центральну виборчу комісію» від 30.06.2004 р. № 1932-IV вправі приймати обов'язкові роз'яснення і рекомендації з питань застосування законодавства про вибори і референдуми; органи податкової служби на підставі п.4 ст.8 ЗУ «Про державну податкову службу в Україні» від 04.12.1990 р. № 509-ХІІ та п.4.4.2 ст.4 ЗУ «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами і державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р. № 2182-ІІІ вправі давати податкові роз'яснення.

У ЗУ «Про судоустрій України» (п.2 ч.2 ст.47) закріплено повноваження ВСУ давати судам загальної юрисдикції роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики. Тому можна говорити про офіційний характер роз'яснень, що

містяться у постановах Пленуму ВСУ. Суть цих роз'яснень виражається у знятті ними невизначеності у змісті законів, інших нормативно-правових актів, що застосовуються судами, шляхом конкретизації неясних, неповних чи суперечливих положень законодавства. Слід зазначити, що Пленум ВСУ не є правотворчим органом, а, значить, за своїми повноваженнями не вправі змінювати або доповнювати норми права. Тому всі роз'яснення ВСУ повинні здійснюватися тільки в межах обсягу чинних норм права та їх змісту. Будучи правозастосовним органом і в силу конституційного принципу поділу влади, суд може тільки роз'яснювати чинні правові норми. Однак, на жаль, Пленум ВСУ не завжди дотримується вищезазначених принципів, часто закріплюючи в своїх постановах з питань застосування законодавства фактично нові норми права, що створюються ним самим. Одним з яскравих прикладів подібних перевищень своїх повноважень є роз'яснення, вміщені до п.9 постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 р. № 13. Як відзначав відомий науковець з питань міжнародного приватного права А.С. Довгерт зазначеною постановою була встановлена, зокрема, заборона учасникам господарського товариства підпорядковувати розгляд корпоративних спорів міжнародним комерційним арбітражним судам, що не тільки не передбачено нормами українського законодавства, але й суперечить багатьом чинним нормативним актам, зокрема, ст.1 ЗУ «Про міжнародний комерційний арбітраж» та ст.26 ЗУ «Про режим іноземного інвестування». Щоправда, пізніше ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності третейських судів та виконання рішень третейських судів» від 05.03.2009 р. № 1076- VI, який набрав чинності 31 березня 2009 року, виключив з компетенції третейських судів, зокрема, справи, що виникають з корпоративних відносин. Інший приклад створення ВСУ нових за змістом правил поведінки наводить З.В. Ромовська. Це – визначення суб'єкта відповідальності у випадках протиправного заволодіння автомобілем іншою особою (п. 3 постанови Пленуму ВСУ від 27.03.1992 р. № 6

«Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди»)

Роз'яснення з питань застосування законодавства здійснюється ВСУ з метою забезпечення: 1) однаковості судової практики, а з нею – і дотримання конституційних принципів верховенства закону та рівності перед законом і судом; 2) системності застосування законодавства судами загальної юрисдикції; 3) пріоритетної реалізації у судовому правозастосуванні правових засад, перш за все, загально визнаних міжнародно-правових принципів. Поряд із законодавчо закріпленим повноваженням ВСУ давати роз'яснення з питань застосування законодавства має місце відсутність законодавчо закріпленого кореспондуючого обов'язку судів враховувати ці роз'яснення під час здійснення правосуддя. Разом з тим, слід констатувати, що постанови Пленуму ВСУ з питань застосування законодавства, формально не будучи обов'язковими, фактично слугують орієнтиром у правозастосуванні. Причому, не лише для судів, але й для учасників правовідносин, які ще на досудових стадіях будують свої відносини, враховуючи узагальнену практику розгляду судами справ, що виникають з аналогічних правовідносин. Таким чином, постанови Пленуму ВСУ з питань застосування законодавства, – це різновид офіційного (виходять від уповноваженого органу) виду роз'яснень, що здійснюються дедуктивним методом – від загальних норм права до так званих правоположень, що їх конкретизують.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПРАКТИЧНОГО МОДУЛЮ №4

СЕМІНАРИ – 8 СЕМЕСТР, ІІІ ЧВЕРТЬ (23...32 ТИЖДЕНЬ).

План семінарського заняття № 1.

Семінарське заняття-2 година
Самостійна робота – 4 години

Тема № 10. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм

1. Поняття конкуренції кримінально-правових норм.
2. Загальні правила подолання конкуренції кримінально-правових норм.
3. Конкуренція простих і кваліфікованих складів злочину.
4. Конкуренція цілого (всіх ознак певного складу злочину) і частини (певної кількості цих ознак).
5. Конкуренція кримінально-правових норм з пом'якшуючими та обтяжуючими обставинами.

Питання для самостійного опрацювання

1. Співвідношення конкуренції та колізії кримінально-правових норм.
2. Різновиди конкуренції кримінально-правових норм.
3. Правило подолання конкуренції загальної і спеціальної норм.
4. Правило подолання конкуренції об'єктів посягання різних кримінально-правових норм.
5. Правило подолання конкуренції цілого та його частини.
6. Правило подолання конкуренції кваліфікуючих ознак одних і тих самих кримінально-правових норм.

Практичні завдання

1. Греченко, відчувши себе погано, відпросився з роботи. Прийшовши додому, він через деякий час почув, що хтось намагається відчинити двері його квартири, а оскільки він жив один, то вирішив, що це - злодії. Будучи фізично розвинутою людиною, Греченко вирішив не викликати міліцію, а самостійно захистити себе і своє майно. Взявши гантель, він різко відкрив двері і, вдаривши по голові одного з грабіжників (яким, як з'ясувалося пізніше, виявився починаючий злодій Сорокін), знову закрив. Другий грабіжник, злякавшись, утік. Тільки після цього Греченко викликав міліцію. Сорокіну були заподіяні тяжкі тілесні ушкодження.

Кваліфікуйте дії Греченка.

2. Филипов, який працює слюсарем-збирачем на заводі "Радіоприлад", вирішив викрасти радіоприймач "Зміна". Реалізуючи свій злочинний намір, він вісім разів під своїм верхнім одягом виносив з території заводу комплектуючі деталі, з яких у домашніх умовах зібрав радіоприймач. Визначте, чи присутні в діях Филипова ознаки множинності злочинів, а також дайте характеристику вчиненого ним діяння.

3. Раніше судимий за ч. 2 ст.152 КК України Скрябін після звільнення з місць позбавлення волі приїхав до Щербакової, з якою до цього познайомився через листування, з метою вступити з нею в шлюбні відносини. Однак остання, познайомившись з ним ближче, відмовила йому в цьому. Отримавши відмову, Скрябін повалив Щербакову на підлогу і, не зважаючи на опір, намагався вчинити з нею насильницький статевий акт. Прагнучи перебороти опір жінки, Скрябін схопив її руками за шию і став душити. Після згвалтування він побачив, що Щербакова мертва. Виходячи з будинку потерпілої, Щербаков помітив магнітофон, який знаходився на підвіконні, і забрав його з собою. Кваліфікуйте дії Скрябіна.

4. Мініна запропонувала своєму співмешканцю Устинову і сину Борисову пограбувати стару Климакову, яка, за її даними, мала у своєму розпорядженні велику суму грошей. З цією метою вони прибули в село і, дочекавшись темряви, прийшли до будинку Климакової. Устинов і Борисов одягли на свої обличчя маски і, розбивши вікно, проникли в будинок, а Мініна, згідно з раніше розробленим планом вчинення злочину, залишилася на вулиці для спостереження. У будинку вони катували Климакову, вимагаючи видати їм гроші, а потім, накинувши на шию мотузку, задушили її. Увійшовши в будинок і побачивши труп, Мініна стала дорікати Устинову і синові за вбивство Климакової, після чого активно включилася разом з ними до пошуку грошей. Після того, як Мініна знайшла заховані потерпілою під іконою 5000 гривень, злочинці залишили будинок.

Кваліфікуйте дії винних.

5. Циганенко під час спільного вживання спиртних напоїв із Селезньовим і Кондратьєвим розповів їм, що в його знайомого Бурдея, який мешкає самотньо, він бачив великі суми грошей, а також багато золотих ювелірних прикрас і думає про те, як би їх викрасти. Після цієї розмови Циганенко більше не зустрічався із Селезньовим і Кондратьєвим. Останні ж вирішили вбити Бурдея, викрасти гроші і коштовності. Через якийсь час Кондратьєв проник у будинок Бурдея і шляхом застосування до нього фізичного насильства примусив видати йому їх, після чого задушив його. Селезньов у цей час залишався на вулиці, спостерігаючи, щоб хто-небудь зі сторонніх не увійшов до будинку потерпілого. Після вчинення вбивства Селезньов і Кондратьєв поділили між собою викрадене. Селезньов свою частку золотих виробів передав для реалізації Рибалку, не повідомивши його про обставини їх придбання, а Кондратьєв передав на збереження своїй знайомій Слойкіній.

Кваліфікуйте дії винних.

6. Кабанов неодноразово чув від знайомих, що його дружина зраджує його з Голенком, з яким він знаходився у дружніх стосунках. Одного разу, повертаючись з роботи з нічної зміни раніше звичайного, він помітив світло у вікні спальної кімнати будинку, а підійшовши до нього, побачив, що його дружина здійснює статевий акт з Голенком. Схвильований побаченням, Кабанов пішов у сарай, узяв каністру з бензином, облив ним дерев'яні стіни будинку, а потім, підперши вхідні двері колодою, підпалив. Коли вогонь охопив стіни будинку і дах, дружина Кабанова і Голенко намагалися вибратися з будинку,

але металеві ґрати, що були на вікнах, не дали їм цього зробити і вони загинули у вогні. Кабанов добровільно з'явився в РВ УМВС і заявив про вчинений злочин. Кваліфікуйте дії Кабанова.

Додаткова література:

1. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм: Монографія – К.: Атіка, 2003. – 224с.
2. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.
3. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция норм уголовного права: Монография. – М.: Щит, 1999. – 288 с.
4. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция норм при освобождении от уголовной ответственности // Правоведение – 2001 - № 6 – С. 116-128.
5. Готін О. Подвійні стандарти спеціальних кримінально-правових норм: деякі міркування з приводу здобутків та витрат криміналізації // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 10. – С. 133–136.
6. Мантуляк Ю. Конкуренція кримінально-правових норм // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. - № 7. – С. 47-51.
7. Сердюк П. Конкуренція загальної та спеціальної «охоронних» кримінально-правових норм: проблема концепту // Підприємництво, господарство і право. – 2006. - № 9. – С. 71-76.
8. Хряпінський П.В. Альтернативи кримінальній відповідальності за наркотичні злочини в Україні та державах СНД // Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин у сучасних умовах. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2007. - С. 60-67.

План семінарського заняття № 2.

Семінарське заняття-2 година

Самостійна робота – 2 години

Тема № 10. Кримінально-правова кваліфікація обставин, що виключають злочинність діяння

1. Соціальна та правова оцінка обставин, що виключають злочинність діяння.
2. Поняття та ознаки необхідної оборони.
3. Поняття та ознаки затримання особи, яка вчинила злочин.
4. Поняття та ознаки фізичного або психічного примусу.
5. Поняття виконання законного наказу або розпорядження як обставини, що усуває злочинність діяння.
6. Поняття виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття діяльності організованої групи чи злочинної організації

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття та види обставин, що виключають злочинність діяння.
2. Умови правомірності фізичного або психічного примусу як обставини, що усуває злочинність діяння.
3. Особливості кваліфікації злочинів при перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця.

Практичні завдання

1. Вироком місцевого суду Ляпинський був засуджений за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень Грибенку, передбачених ст. 124 КК України. Під час досудового слідства було встановлено, що Грибенко підійшов на вулиці до Ляпинського і, погрожуючи ножем, вимагав у нього гроші, годинник і куртку. Але Ляпинський вчинив опір і під час боротьби двічі вдарив Грибенка по голові каменем, що призвело до закритого перелому кістки зведення черепа. Чи правильно суд кваліфікував дії Ляпинського? Обґрунтуйте свою відповідь.

2. Прохоров знаходився у своїй квартирі, коли його сусід Іванов, перебуваючи в нетверезому стані, ввірвався до квартири і спробував напасти на нього (Іванов озброєним не був). Прохоров, побоюючись за своє життя, схопив зі столу кухонний ніж і кілька разів ударив ним Іванова, що призвело до смерті останнього. Чи підпадають дії Прохорова під ознаки необхідної оборони? Чи має місце в даному випадку перевищення меж необхідної оборони?

3. Співробітник органів внутрішніх справ Колесников, проходячи повз склад будівельних матеріалів, побачив Федорченка, який крізь отвір у паркані виносив зі складу алюмінієвий провід. На вимогу Колесникова зупинитися, Федорченко кинув провід і спробував утекти. Колесников, зрозумівши, що наздогнати злочинця йому не вдасться, вихопив табельну вогнепальну зброю і після попередження про її застосування, вистрілив убік злочинця, вбивши останнього. Під час досудового слідства Колесников стверджував, що не мав наміру вбивати Федорченка. Чи підлягає Колесников кримінальній відповідальності за вчинене?

4. Щоб захистити свій сад від можливих злодіїв, Санін підключив до металевого паркану електричний струм. Неповнолітній Кривсун, проходячи повз сад Саніна, побачив на дереві спілі груші. Під час спроби перелізти через паркан Кривсун був смертельно травмований електричним струмом. Кваліфікуйте дії Саніна. Чи містить дане діяння ознаки необхідної оборони або крайньої необхідності?

5. Анасян подав позов до суду з вимогою до Лимонова відшкодувати вартість собаки рідкісної породи, яку вбив останній. У ході судового засідання було встановлено, що Лимонов застрелив собаку Анасяна через те, що вона пробігла по його городу, зламавши при цьому кілька кущів помідорів. На суді Лимонов стверджував, що він діяв у стані крайньої необхідності. Чи містить діяння Лимонова ознаки обставин, що виключають злочинність діяння?

6. На вулиці до Іриновського підійшов Серденко і, погрожуючи пістолетом, став вимагати в нього всі коштовні речі. У відповідь на це Іриновський вихопив ніж і кілька разів ударив Серденка, в результаті чого настала смерть останнього. Під час слідства було встановлено, що пістолет Серденка був незаряджений. Кваліфікуйте дії Іриновського.

Додаткова література:

1. Андрушко П.П. Юридическая природа и значение исполнения приказа и выполнения профессиональных функций в советском уголовном праве. Автореф. дис. – К.: Киевск. ун-т им. Тараса Шевченко, 1987. – 21 с.
2. Анчукова М.В. Виправданий ризик як обставина, що виключає злочинність діяння: Монографія. – Харків: ФОРМ, 2006. – 168 с.
3. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния: Монография. – Х.: Основа, 1991. – 360 с.
4. Баулин Ю.В. Право граждан на задержание преступника: Монография. – Харьков: Изд-во «Вища школа», 1986. – 152 с.
5. Дячук С.І. Виконання наказу чи розпорядження у кримінальному праві (основні поняття, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства): Монографія. - К.: Атіка, 2001. – 176 с.
6. Хряпінський П.В. Обставини, що виключають злочинність діяння, як різновид заохочувальних кримінально-правових норм. // Збірник тез доповідей: В 3-х томах. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. – С. 216-217.
7. Орехов В.В. Необходимая оборона и иные обстоятельства, исключающие преступность деяния. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 217с.
8. Смирнова Л.Н. Уголовно-правовое регулирование задержание лица, совершившего преступление: Монография. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2005. – 281 с.

План семінарського заняття № 3.

*Семінарське заняття-2 година
Самостійна робота – 4 години*

Тема № 15. Зміна кримінально-правова кваліфікації.

1. Поняття та підстави зміни кримінально-правової кваліфікації.
2. Посилення та пом'якшення санкцій кримінально-правових норм Особливої частини як підстави для зміни кваліфікації.
3. Внесення змін та доповнень у диспозиції кримінально-правових норм Загальної та Особливої частин як підстави зміни кваліфікації.
4. Взаємовідношення кримінально-правової кваліфікації з дією кримінального закону у часі, просторі та особах.
5. Зміна кримінально-правової кваліфікації та стадії кримінального процесу.

Питання для самостійного опрацювання

1. Криміналізація та декриміналізація як підстави для зміни кримінально-правової кваліфікації.
2. Зміна кваліфікації на досудовому слідстві, перевірці кримінальної справи з обвинувальним висновком прокурором.
3. Зміна кваліфікації на стадії судового розгляду справи, у стадії апеляційного та касаційного провадження по справі.

Практичні завдання

1. До власника кіоску Сомова прийшли Василенко і Шарко, які запропонували йому щомісяця виплачувати їм по 30% від свого доходу, а натомість обіцяли захищати його. Сомов відмовився виконувати ці умови, після чого Василенко дав йому зрозуміти, що з кіоском може що-небудь трапитись. Наступного дня Сомов побачив, що його кіоск згорів.

Кваліфікуйте дії Василенка і Шарка.

2. Директор магазину Петренко став вимагати від працюючого там же вантажника Михайленка (який розуміється на машинах) провести ремонт його власного автомобіля, за що пообіцяв не розголошувати відомості особистого характеру, що стали йому відомі внаслідок прийому останнього на роботу (Михайленко раніше був засуджений за згвалтування).

Кваліфікуйте дії Петренка.

3. Сидоренку зателефонував невідомий і, назвавши домашню адресу останнього, а також ім'я і місце навчання його доньки, сказав, що якщо він хоче спокійно жити і мати здорову дитину з нормальною психікою, то повинен привезти гроші в сумі 5000 грн. в обумовлений час і встановлене місце. Однак Сидоренко звернувся до міліції. При спробі передати гроші був затриманий Орленко, знайомий Сидоренка, який зізнався, що вимагав гроші з останнього, але додав, що він таким чином намагався одержати борг, який Сидоренко відмовлявся повертати.

Кваліфікуйте дії Орленка.

4. Приватному підприємцю Іванчуку зателефонував невідомий, котрий сказав, що його син Сергій (11 років) викрадений, і повернеться до батька живим і здоровим тільки тоді, коли за нього заплатять 20000 грн. Коли Сергій дійсно не повернувся зі школи, Іванчук звернувся до правоохоронних органів. При спробі передати викуп були затримані Валеренко і Зверев, під час допиту яких з'ясувалося, що дитина мертва.

Кваліфікуйте дії Валеренка і Зверева.

5. Вночі, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, Волков прийшов до двору Федоренко і, вважаючи, що її дочка Катерина припинила з ним спільне проживання за порадою матері, з метою помсти вчинив такі дії: спочатку обрізав електропроводку, підставив під двері дошку, щоб не можна було відчинити двері зсередини, і, знаючи, що Федоренко зазвичай спить головою до вікна, розбив його ломом, вилив через нього з трилітрової банки задалегідь підготовлений бензин, підпалив його, а коли приміщення охопило полум'я, зник з місця події. Потерпіла прокинулася від чаду, піднялася з ліжка і спробувала вийти через двері, але не змогла, тоді вона розбила вікно веранди і вистрибнула у двір, отримавши опіки обох гомілок, що можна вважати тілесними ушкодженнями середньої тяжкості.

Чи підлягає Волков кримінальній відповідальності?

6. Леоненко і Борисов за попередньою змовою вчинили розбій з проникненням у магазин з метою заволодіння чужим майном. Коли злочинці, погрожуючи застосуванням вогнепальної зброї (обрізу), заволоділи коштами на суму 6 тис. 845 грн. і намагалися втекти, їх почали переслідувати охоронці Кузьменко та Миронов, тоді Леоненко передав гроші більш спритнішому Борисову, після чого вони розбіглися в різні боки. Охоронці кинулись за Леоненком, вважаючи, що викрадені гроші у людини з обрізом. Леоненко, щоб уникнути затримання, вистрилив у Кузьменка з обріза, але не влучив. Під час переслідування з тією самою метою Леоненко з близької відстані намагався зробити постріл в Миронова, але через осічку пострілу не сталося, і в цей момент Леоненка було затримано. Кваліфікуючи дії Леоненка за ст. ст. 187 та 263 КК, суд вважав, що їх слід додатково кваліфікувати за ч. 2 ст. 15 і п. 6 ч. 2 ст. 115 КК (за замах на вбивство з корисливих мотивів).

Чи правильне рішення суду?

Додаткова література:

1. Шевченко Т.В. Проблеми застосування норм КК та КПК України в світлі юридичної техніки // Юридичний журнал. - 2003. - № 3. - С. 34-35.
2. Костюченко О.Ю. Про доцільність запровадження окремого оскарження і перегляду постанов судді та ухвал суду в кримінальному

судочинстві України. Веб-портал Апеляційного суду м. Київ
<http://www.apcourtkiev.gov.ua/control/uk/publish/article/>

3. Хряпінський П.В. Спірні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності // Вісник Академії адвокатури України. – 2006. - №2(6). – с. 120-128.

4. Причини необґрунтованого засудження громадян та безпідставного виправдання винних осіб. Аналіз судової практики // Вісник Верховного Суду України. - 2000. - № 5. – С. 26-31.

5. Маляренко В.Т., Музика А.А. Амністія та помилування в Україні: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 700 с.

6. Маляренко В.Т. Про закриття кримінальної справи (окремі аспекти) // Вісник Верховного Суду України. – 2003. - № 3. – С. 55-62.

7. Козак О.С. Критерії оцінки механізму правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності як основні ознаки його ефективності // Підприємництво, господарство і право. – 2008. - № 5. – С. 123-126.

8. Дудоров О.О. Бланкетність у кримінальному праві: проблеми і перспективи // Запорізькі правові читання. – Запоріжжя: Запор. націон. ун-т, 2008. – С. 372-378.

План семінарського заняття № 4.

Семінарське заняття-2 година

Самостійна робота – 4 години

Тема № 16. Практика Верховного Суду України та її вплив на кваліфікацію злочинів.

1. Поняття та види практики розгляду Верховним Судом України кримінальних справ.

2. Постанови Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ та їх значення для кваліфікації злочинів.

3. Узагальнення судової практики з розгляду судами України певних категорій кримінальних справ.

4. Офіційні видання Верховного Суду України.

5. Інтернет ресурси Верховного Суду України.

Питання для самостійного опрацювання

1. Правовий статус практики та роз'яснень Верховного Суду України.

2. Значення для кваліфікації злочинів роз'яснень Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ.

3. Ухвали Судової колегії з кримінальних справ Верховного Суду України щодо окремих кримінальних справ.
4. Єдиний реєстр судових рішень з кримінальних справ.
5. Вісник Верховного Суду України.

Практичні завдання

1. Опрацюйте постанову Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 6 «Про практику застосування кримінально-процесуального законодавства при попередньому розгляді кримінальних справ в судах першої інстанції» // Вісник Верховного Суду України. – 2008. - № 6(94). – С. 10-17.

2. Опрацюйте постанову Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [електронний ресурс]: // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

3. Опрацюйте постанову Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» [електронний ресурс]: // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

4. Опрацюйте узагальнення Верховного Суду України «Розгляд судами кримінальних справ про хуліганство» [електронний ресурс]: // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

5. Опрацюйте узагальнення Верховного Суду України «Судова практика розгляду кримінальних справ про службові злочини з ознаками корупційних діянь (статті 364, 365 та 368 Кримінального кодексу України), а також справ про адміністративну відповідальність за порушення вимог Закону від 5 жовтня 1995 р. «Про боротьбу з корупцією» [електронний ресурс]: // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

6. Опрацюйте узагальнення Верховного Суду України «Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність» [електронний ресурс]: // Інформаційний сервер Верховного Суду України. Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>

Додаткова література:

1. Пилипчук П.П. Верховний Суд України і забезпечення однакового застосування судами законодавства // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 11. – С. 3-6.

2. Грищенко А.В. Правовий закон: питання теорії та практики в Україні: Автореф. дис. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченко, 2002. – 21 с.

3. Селіванов А.О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7. – С. 2-6.

4. Кухнюк Д.В. Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України як засіб забезпечення однакового застосування законодавства судами України // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 12. – С. 27-30.

5. Кухнюк Д.В. Судовий прецедент у кримінальному процесі: проблеми впровадження // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 4. – С. 41-44.

6. Довгерт А. Питання міжнародного приватного права у корпоративних відносинах // Юридичний вісник України. – 2009. – 24-30 січня. – № 4 (708). – С. 5-8.

7. Дроздов О.М. До проблеми роз'яснень Пленуму Верховного Суду України як джерела кримінально-процесуального права // Вісник Хмельн. ун-ту управління і права. – 2003. – Вип. 5. – С. 38-41.

8. Карнаух Т. Постанови Пленуму Верховного Суду України: правова природа та місце в системі джерел права. Інтернет-сайт Юрінком Інтер [електронний ресурс] Режим доступу: http://www.yuricom.com/ua/analytical_information/?id=3497

ТЕСТИ МОДУЛЬНОГО ЛЕКЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ № 1.

1. Кваліфікація злочину це:

- 1) застосування кримінально-правової норми;
- 2) встановлення і юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння і ознаками складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою;
- 3) винесення обвинувального вироку і реалізація покарання у відповідній виправно-трудовай установі.

2. Що таке формула кваліфікації?

- 1) стаття Особливої частини КК України, яка підлягає застосуванню;
- 2) правила, за якими потрібно притягати особу до кримінальної відповідальності;
- 3) сукупність цифрових і буквених позначень, які містять вказівку на кримінально-правові норми, що підлягають застосуванню.

3. Де вказаний суб'єкт неофіційної кримінально-правової кваліфікації?

- 1) слідчий;
- 2) особа, яка проводить дізнання;
- 3) адвокат;
- 4) прокурор;

5)суддя.

4. Що є фактичною підставою кваліфікації злочинів?

- 1) кримінально-правова норма;
- 2) інформація про діяння здобута законним шляхом;
- 3) стаття Особливої частини кримінального законодавства країни;
- 4) діяльність органів дізнання, попереднього розслідування, прокуратури, суду;
- 5) покарання, яке передбачене за діяння, що підлягає кваліфікації.

5. Чи допускається аналогія при застосуванні кримінально-правових норм?

- 1) аналогія при застосуванні кримінально-правових норм не допускається;
- 2) кримінально-правові норми можуть застосовуватися за аналогією без будь-яких обмежень;
- 3) аналогія допускається при застосуванні норм Загальної частини і не може мати місце при застосуванні норм Особливої частини;
- 4) аналогія не допускається при застосуванні норм Загальної частини і може мати місце при застосуванні норм Особливої частини;
- 5) кримінально-правові норми можуть застосовуватися за аналогією лише при наявності прогалин у законодавстві.

6. Що є об'єктом кваліфікації?

- 1) кримінально-правова норма;
- 2) особа, яка вчинила злочин;
- 3) суб'єктивна сторона посягання, яке підлягає кримінально-правовій оцінці;
- 4) вчинене діяння, яке підлягає кримінально-правовій оцінці;
- 5) норми Особливої частини кримінального законодавства України.

7. Хто є (виступає) суб'єктом офіційної кримінально-правової кваліфікації?

- 1) особа, яка вчинила злочин;
- 2) встановлення відповідності між ознаками фактично вчиненого діяння і ознаками злочину, закріпленими законом;
- 3) органи держави, уповноважені законом здійснювати кримінально-правову оцінку діянь громадян;
- 4) органи державної виконавчої влади;
- 5) правоохоронні органи держави.

8. Що є нормативною підставою кваліфікації злочинів?

- 1) статті лише Особливої частини КК України;
- 2) норма кримінального закону, яка передбачає вчинене посягання як злочин;

- 3) вчинене суспільно-небезпечне діяння;
- 4) діяльність органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду;
- 5) внутрішнє переконання особи, яка проводить кваліфікацію посягання.

9. Які особи, органи є суб'єктами офіційної кваліфікації злочинів?

- 1) обвинувачений;
- 2) прокурор;
- 3) захисник;
- 4) потерпілий від злочину;
- 5) суд першої інстанції;
- 6) обласний суд;
- 7) Верховний Суд України.

10. Що є фактичною підставою для зміни кваліфікації?

- 1) встановлення нових фактичних обставин справи, які є ознаками складу злочину;
- 2) встановлення фактів зловживань з боку слідчого;
- 3) зміна кримінального закону;
- 4) персональні зміни офіційних суб'єктів кваліфікації;
- 5) виявлення нових учасників кримінального процесу;
- 6) видання акта амністії, який передбачає звільнення від кримінальної відповідальності певних категорій осіб;
- 7) визнання недоведеними тих фактичних обставин справи, які раніше вважалися встановленими.

11. В якій відповіді правильно сформульовано поняття аналогії в кримінальному праві?

- 1) аналогія - це поширювальне тлумачення кримінально-правових норм;
- 2) аналогія - це обмежувальне тлумачення кримінально-правових норм;
- 3) аналогія - це спосіб подолання колізій між кримінально-правовими нормами;
- 4) аналогія - це застосування до суспільних відносин, які вимагають правового регулювання, але прямо не передбачених законодавством правових норм, які регламентують схожі правові відносини, або ж загальних начал і принципів певної галузі права чи правового інституту;
- 5) аналогія - це такий спосіб подолання конкуренції, при якому переваги надаються спеціальній нормі над загальною, нормі, яка передбачає посягання в цілому над нормою, що охоплює лише частину посягання;
- 6) аналогія - це логічне тлумачення кримінально-правової норми;
- 7) аналогія - це прогалина у законодавстві.

12. Злочини, вчинені якими співучасниками (співучасниками яких видів) слід кваліфікувати з посиланням на відповідну частину ст. 19 КК?

- 1) ініціатором;
- 2) організатором;

- 3) пособником;
- 4) особою, яка не повідомила про вчинений злочин;
- 5) підмовником;
- 6) причетним до злочину;
- 7) жодним із співучасників.

13. Де названі види співучасників, посягання яких слід кваліфікувати з посиланням на відповідну частину ст. 19 КК?

- 1) підмовник;
- 2) зачинщик;
- 3) організатор;
- 4) пособник;
- 5) особа, яка виявила умисел на вчинення злочину;
- 6) особа, яка готувалася до злочину;
- 7) жодний із співучасників.

14. Де вказані положення, які стосуються кваліфікації при конкуренції кримінально-правових норм?

- 1) при конкуренції загальної і спеціальної норми перевага надається загальній нормі;
- 2) при конкуренції кількох спеціальних норм, кожна з яких передбачає кваліфікований вид злочину, перевага надається нормі, яка передбачає найбільш тяжкий вид злочину;
- 3) при конкуренції “частини і цілого” перевага надається нормі, яка передбачає “ціле” (весь злочин в цілому);
- 4) при конкуренції норм скоєне кваліфікується за всіма конкуруючими нормами;
- 5) при конкуренції кількох спеціальних норм пріоритет надається загальній нормі;
- 6) при конкуренції загальної і спеціальної норми перевага надається спеціальній нормі;
- 7) при конкуренції норми про складений злочин і норм, які утворюють такий злочин, перевага надається останнім.

15. Де наведені неправильні положення, що стосуються кваліфікації при конкуренції кримінально-правових норм:

- 1) при конкуренції норми про складений злочин і норм, які утворюють такий злочин, перевага надається останнім;
- 2) при конкуренції загальної і спеціальної норми перевага надається загальній нормі;
- 3) при конкуренції двох спеціальних норм, одна з яких передбачає вид злочину, вчиненого при пом'якшуючих ознаках, а інша - кваліфікований вид злочину, перевага надається нормі, яка передбачає найменш небезпечний вид злочину;

4) при конкуренції “частини і цілого” перевага надається нормі, яка передбачає “ціле” (весь злочин в цілому);

5) при конкуренції норм скоєне кваліфікується за всіма конкуруючими нормами;

6) при конкуренції кількох спеціальних норм пріоритет надається загальній нормі;

7) при конкуренції загальної і спеціальної норми перевага надається спеціальній нормі.

16. Які особи, органи мають право давати слідчому обов'язкові вказівки з питань кваліфікації злочинів?

1) голова районної Ради;

2) начальник слідчого відділу;

3) арбітражний суд;

4) прокурор;

5) начальник відділу внутрішніх справ;

6) адвокат;

7) потерпілий - в справах, які порушуються не інакше, як за його скаргою;

8) всі названі вище особи;

9) жодна з осіб, вказаних вище.

17. В яких відповідях наведені правильні положення, які стосуються кримінально-правової кваліфікації?

1) правила кримінально-правової кваліфікації вичерпно закріплені в нормах Особливої частини КК;

2) офіційна кримінально-правова кваліфікація полягає в ретроспективній оцінці діяння;

3) формулювання звинувачення повинно містити посилання на деякі норми кримінального закону, які передбачають вчинене посягання;

4) формула кваліфікації злочинів у процесуальних документах не наводиться;

5) суб'єктами офіційної кримінально-правової кваліфікації^є і учасники процесу;

6) всі правила кримінально-правової кваліфікації викладені в нормах Загальної частини кримінального законодавства;

7) суб'єктами офіційної кримінально-правової кваліфікації є всі зацікавлені особи;

8) при кримінально-правовій кваліфікації посилаються лише на норми Особливої частини КК;

9) норми Загальної частини КК при кримінально-правовій кваліфікації не використовуються.

18. В якому значенні поняття “кваліфікація” вживається в кримінальному праві?

1) кваліфікація - це розподіл злочинів на групи в залежності від ступеня

їх тяжкості;

2) кваліфікація - не характеристика певного виду роботи, що встановлюється залежно від її складності, точності та відповідальності;

3) кваліфікація - це характеристика предмета або явища, віднесення його до певної категорії, групи, визначення якості, оцінка;

4) кваліфікація - це визначення місця кримінально-правової норми в системі Особливої частини кримінального законодавства;

5) кваліфікація - це ступінь, рівень, професійної підготовки працівника, наявність у нього знань, умінь і навичок, необхідних для виконання певного виду роботи;

6) кваліфікація - це оцінка діяння з точки зору кримінального закону шляхом встановлення кримінально-правової норми, яка передбачає вчинене діяння;

7) кваліфікація - це звільнення від кримінальної відповідальності;

8) кваліфікація - це призначення кримінального покарання у відповідності з суспільною небезпекою посягання;

9) кваліфікація - це звільнення від кримінальної відповідальності на підставі норм Особливої частини КК.

19. В якій відповіді сформульовані положення, які правильно характеризують застосування інституту аналогії в кримінальному праві України?

1) аналогія при застосуванні кримінально-правових норм не допускається;

2) аналогія допускається при застосуванні норм Загальної частини;

3) аналогія допускається при застосуванні норм Особливої частини;

4) кримінально-правові норми як Загальної так і Особливої частини можуть застосовуватися за аналогією при наявності прогалин у законодавстві;

5) аналогія не допускається при застосуванні норм Загальної частини;

6) аналогія не допускається при застосуванні норм Особливої частини й;

7) кримінально-правові норми можуть застосовуватися за аналогією без будь-яких обмежень;

8) аналогія застосовується при вирішенні питань про зняття і погашення судимості;

9) аналогія застосовується при вирішенні питань про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі норм Особливої частини КК.

20. В яких відповідях правильно вказані положення, що стосуються кваліфікації при конкуренції кримінально-правових норм:

1) при конкуренції кількох спеціальних норм пріоритет надається загальній нормі;

2) при конкуренції загальної і спеціальної норми перевага надається спеціальній нормі;

3) при конкуренції норми про складений злочин і норм, які утворюють такий злочин, перевага надається останнім.

4) при конкуренції загальної і спеціальної норм перевага надається загальній нормі;

5) при конкуренції кількох спеціальних норм, кожна з яких передбачає вид злочину, вчиненого при пом'якшуючих ознаках, перевага надається нормі, яка передбачає найменш небезпечний вид злочину;

6) при конкуренції норм покарання призначається в межах санкції статті, яка передбачає найбільш тяжкий вид злочину;

7) при конкуренції норм не застосовується звільнення від кримінальної відповідальності;

8) при конкуренції “частини і цілого” перевага надається нормі, яка передбачає “ціле” (весь злочин в цілому);

9) при конкуренції норм скоєне кваліфікується за всіма конкуруючими нормами.

21. В яких відповідях наведені неправильні положення, що стосуються кваліфікації при конкуренції кримінально-правових норм:

1) при конкуренції двох спеціальних норм, одна з яких передбачає вид злочину, вчиненого при пом'якшуючих ознаках, а інша - кваліфікований вид злочину, перевага надається нормі, яка передбачає найменш небезпечний вид злочину;

2) при конкуренції “частини і цілого” перевага надається нормі, яка передбачає “ціле” (весь злочин в цілому);

3) при конкуренції норм скоєне кваліфікується за всіма конкуруючими нормами;

4) при конкуренції кількох спеціальних норм пріоритет надається загальній нормі;

5) при конкуренції загальної і спеціальної норми перевага надається спеціальній нормі;

6) при конкуренції норми про складений злочин і норм, які утворюють такий злочин, перевага надається останнім.

7) при конкуренції загальної і спеціальної норми перевага надається загальній нормі.

8) при конкуренції норм скоєне кваліфікується за нормою, яка передбачає більш суворе покарання;

9) при конкуренції норм скоєне кваліфікується за нормою, яка прийнята пізніше.

22. Що є фактичною підставою кримінальної відповідальності?

1) вчинення особою суспільне небезпечного діяння;

2) вчинення особою суспільне небезпечного діяння, передбаченого в КК, що містить склад злочину;

3) виявлення наміру вчинити злочин.

23. Індетермінізм, як філософська підстава кримінальної відповідальності, визнає:

- 1) волю людини автономною силою, і тому воля і зумовлює відповідальність особи;
- 2) що воля людини залежить виключно від зовнішніх обставин. Воля не зумовлює кримінальну відповідальність;
- 3) поведінка людини зумовлена як зовнішніми обставинами, так і її волею.

24. Правова підстава кримінальної відповідальності - це:

- 1) вказівка в Законі України «Про прокуратуру» на повноваження працівників прокуратури;
- 2) вказівка в КК про те, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільне небезпечного діяння, яке містить склад злочину;
- 3) правосвідомість суддів при вирішенні питання про кримінальну відповідальність особи.

25. Кримінальна відповідальність передбачена:

- 1) тільки в Кримінальному кодексі;
- 2) в Кримінальному кодексі та міжнародних договорах, учасником яких є Україна;
- 3) в Кримінально-процесуальному кодексі та Законі «Про судоустрій».

26. Повною мірою кримінальна відповідальність вичерпується:

- 1) фактом порушення кримінальної справи;
- 2) фактом притягнення особи як обвинуваченої;
- 3) фактом погашення чи зняття судимості.

27. Неосудна особа вчинила суспільне небезпечне діяння. Щодо неї застосовані примусові заходи медичного характеру. Чи є факт застосування до цієї особи зазначених заходів реалізацією кримінальної відповідальності?

- 1) ні;
- 2) так;
- 3) це питання віднесено до компетенції суду, який і вирішує його.

28. Особа вчинила умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК) і ухилялась від слідства та суду протягом 15 років. Нових злочинів у цей час особа не вчинила. Чи вичерпала себе кримінальна відповідальність?

- 1) так;
- 2) це питання вирішує суд;
- 3) це питання вирішує Закон «Про амністію».

29. Особа визнана винною у плануванні агресивної війни (ч. 1 ст. 437 КК). Кримінальна відповідальність вичерпує себе:

- 1) через 15 років;
- 2) через 20 років;

3) за таких умов термін кримінальної відповідальності не обмежено.

30. В рамках яких із наведених правових відносин реалізується кримінальна відповідальність?

- 1) цивільно-правових;
- 2) кримінально-процесуальних;
- 3) трудових.

31. Суб'єктами відносин, в яких реалізується кримінальна відповідальність, є:

- 1) дружина підсудного;
- 2) контролер слідчого ізолятора, де перебуває арештований;
- 3) суддя, який розглядає кримінальну справу.

32. Громадянин України відбув покарання за вчинений за кордоном злочин, судимість не погашена. Повернувшись в Україну, він вчинив новий злочин. Чи впливатиме на кримінальну відповідальність за новий злочин нереалізована кримінальна відповідальність за перший злочин?

- 1) ні, адже перший злочин вчинено за межами України;
- 2) впливає (наприклад, на кваліфікацію нового злочину);
- 3) впливає тільки тоді, коли особа є іноземцем.

33. Іноземний громадянин, перебуваючи на території України, вчинив діяння, яке за КК його держави є злочином. В КК України це діяння злочином не визнано. Чи породжує факт вчинення такого діяння кримінальну відповідальність в Україні?

- 1) так, адже на батьківщині цієї особи вчинене нею діяння є злочином;
- 2) кримінальна відповідальність виникне лише у випадку, коли держава, громадянином якої є зазначена особа, буде вимагати її видачі;
- 3) кримінальна відповідальність не виникне.

34. Особа відбула покарання за вчинення тяжкого злочину. Чи можна вважати, що кримінальна відповідальність реалізована повністю?

- 1) кримінальна відповідальність буде реалізована повністю, коли судимість з особи буде знята або погашена;
- 2) кримінальна відповідальність реалізована повною мірою, адже особа відбула покарання;
- 3) питання повної реалізації кримінальної відповідальності за наведених умов вирішує адміністрація виправної установи.

35. Особа вчинила готування до порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК), але потім відмовилась від продовження цього злочину. Чи можлива за таких умов реалізація кримінальної відповідальності в рамках кримінально-виконавчих відносин?

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) це питання віднесено до компетенції адміністрації виправної установи.

36. Чотирнадцятирічна особа незаконно заволоділа транспортним засобом (ч. 1 ст. 289 КК). Чи можлива за таких умов реалізація кримінальної відповідальності?

- 1) можлива, адже вчинено злочин, передбачений ч. 1 ст. 289 КК;
- 2) неможлива, бо вчинене підпадає під ознаки ч. 1 ст. 289 КК;
- 3) можлива, але лише за умови, що незаконне заволодіння ставило мету обернення транспортного засобу на свою користь.

37. Неповнолітній вперше вчинив злочин невеликої тяжкості і був звільнений від кримінальної відповідальності. Щодо нього суд застосував примусові заходи виховного характеру. Чи є факт застосування таких заходів реалізацією кримінальної відповідальності?

- 1) так, адже ці заходи передбачені в Кримінальному кодексі;
- 2) факт застосування заходів виховного характеру є реалізацією кримінальної відповідальності, бо особа зазнає певних обмежень, передбачених в Кримінальному кодексі;
- 3) застосування примусових заходів виховного характеру не є реалізацією кримінальної відповідальності.

38. Застосування судом примусового лікування до особи, що вчинила злочин:

- 1) є реалізацією кримінальної відповідальності;
- 2) не має нічого спільного із кримінальною відповідальністю;
- 3) не є реалізацією кримінальної відповідальності, але пов'язано з нею.

39. Чи передбачено в статтях Особливої частини КК випадки завершення реалізації кримінальної відповідальності до погашення чи зняття судимості?

- 1) не передбачено, бо питання погашення або зняття судимості викладені в Розділі XIII Загальної частини;
- 2) передбачено в кожній статті Особливої частини КК;
- 3) передбачено, але лише як виняток.

40. Особа була звільнена від відбування покарання в зв'язку з декриміналізацією діяння. Коли себе вичерпує кримінальна відповідальність?

- 1) в момент звільнення такої особи від відбування покарання;
- 2) через один рік після звільнення;
- 3) після реєстрації такої особи за місцем проживання.

41. За вироком суду особа була звільнена від покарання, бо на час розгляду справи в суді її не можна вважати суспільно небезпечною (ч. 4 ст. 74 КК). Вкажіть на момент припинення реалізації кримінальної відповідальності:

- 1) з моменту оголошення вироку;

- 2) з моменту набрання вироком суду законної сили;
- 3) з моменту отримання копії вироку.

42. Що таке склад злочину?

- 1) це сукупність ознак, за допомогою яких можна злочин відрізнити від інших правопорушень;
- 2) це суспільне небезпечне діяння, яке передбачене кримінальним законом, є винним і караним;
- 3) це сукупність встановлених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують суспільно небезпечне діяння як злочин.

43. Назвіть підстави кримінальної відповідальності:

- 1) кримінальній відповідальності підлягає особа, яка вчинила протиправне діяння;
- 2) кримінальній відповідальності підлягає особа, в діях якої є склад злочину;
- 3) кримінальній відповідальності підлягає особа, яка вчинила умисно чи необережно будь-яке протиправне діяння.

44. Яке співвідношення між злочином і складом злочину?

- 1) поняття злочин характеризує соціальну сутність кримінально-карного діяння, а склад злочину розкриває його юридичну структуру, його необхідні властивості;
- 2) поняття злочин і склад злочину - тотожні, бо характеризують діяння, яке об'єктивно має властивість суспільної небезпеки;
- 3) злочин - це скоєне в реальному житті суспільне небезпечне, винне, протиправне і карне діяння, а склад злочину - це юридична конструкція закріплення злочину.

45. Вкажіть види складів злочинів за ступенем суспільної небезпечності.

- 1) формальний склад, основний склад;
- 2) основний, кваліфікований, матеріальний;
- 3) основний, кваліфікований, особливо кваліфікований, з пом'якшуючими обставинами.

46. Вкажіть види складів злочинів за конструкцією:

- 1) основні, кваліфіковані, формальні;
- 2) матеріальні, прості, складні;
- 3) матеріальні, формальні, усічені.

47. Залежно від способу описування в законі склади злочинів поділяються на:

- 1) прості, складні, альтернативні;

- 2) прості, особливі, факультативні;
- 3) прості, тяжкі, особливо тяжкі.

48. Злочин з матеріальним складом має місце тоді:

- 1) коли обов'язково настали суспільно небезпечні наслідки;
- 2) коли створена можливість настання суспільно небезпечних наслідків;
- 3) коли суспільно небезпечні наслідки, що настали, є тяжкими.

49. Злочин з усіченим складом має місце:

- 1) коли пропущена хоча б одна стадія попередньої злочинної діяльності (приготування або замах):
 - 2) коли наслідки не настали, незважаючи на те, що винний зробив все від нього залежне для їх настання;
 - 3) коли стадія приготування або незакінченого замаху законом визнається закінченим злочином.

50. 14-річний Салій таємно викрав чуже майно на суму 900 гривень. Щоб встановити, чи є в діях Салія склад злочину, що передбачає відповідальність за таємне викрадення чужого майна, потрібно звернутись:

- 1) до норми Загальної частини КК;
- 2) до диспозиції Особливої частини КК;
- 3) до норми Загальної та диспозиції Особливої частин КК України.

51. У відповідь на скаргу Радченка про відмову квартиронаймачами сплатити обумовлену суму за 6-місячне проживання дільничний інспектор зазначив, що відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину. Яку функцію в даному випадку виконує склад злочину?

- 1) фундаментальну;
- 2) процесуальну;
- 3) розмежувальну.

52. На рівні загального поняття про склад злочину спосіб як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1. ст. 185 КК «Таємне викрадення чужого майна», належить до категорії:

- 1) обов'язкових ознак;
- 2) факультативних;
- 3) кваліфікуючих ознак

53. Шевчук був затриманий під час спроби заволодіти чужим майном, з застосуванням вогнепальної зброї. Слідчий кваліфікував його дії

як закінчений злочин, передбачений ч. 1 ст. 187 КК «Розбій», посилаючись на те, що розбій вважається закінченим злочином з моменту нападу, і те, що Шевчук не встиг заволодіти майном, на кваліфікацію не впливає. Чи правильне рішення прийняв слідчий?

- 1) так, розбій - злочин з усіченим складом;
- 2) ні, розбій - злочин з матеріальним складом;
- 3) ні, розбій - злочин з формальним складом.

54. Сорока тривалий час не працював і не мав засобів до існування. Щоб купити продукти, він вкрав у сусіда велосипед, який продав за 50 гривень. Дії Сороки були кваліфіковані за ч. 1 ст. 185 КК. Залежно від ступеня суспільної небезпеки, до якого виду належить цей склад злочину?

- 1) основний;
- 2) кваліфікований;
- 3) з пом'якшуючими обставинами.

55. Бутько під час керування автомобілем вчинив наїзд на пішохода, який помер на місці пригоди. Під час слідства з'ясувалось, що ДТП сталась через прихований технічний брак гальмівної системи автомобіля, допущений при виробництві автомобіля. Який елемент складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК «Порушення правил безпеки руху...», відсутній?

- 1) об'єкт;
- 2) об'єктивна сторона;
- 3) суб'єктивна сторона.

56. Ч. 1 ст. 310 КК передбачає кримінальну відповідальність за «Незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель». Залежно від способу описування в законі, до якого виду віднесено цей склад злочину?

- 1) простий;
- 2) складний;
- 3) кваліфікований.

57. Бондарю було пред'явлено обвинувачення в скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 129 КК. Диспозиція цієї норми передбачає відповідальність за погрозу вбивством, якщо були реальні підстави побоюватись здійснення цієї погрози. Визначить, які ознаки об'єктивної сторони злочину є обов'язковими?

- 1) діяння;
- 2) діяння, обстановка;
- 3) діяння, наслідки, причинний зв'язок.

58. Науковий співробітник Геращенко надрукував у газеті «Урядовий кур'єр» рекомендації щодо кваліфікації окремих злочинних проявів у сфері оподаткування. Стаття містила аналіз найбільш

поширених помилок, які допускали судді та слідчі при кваліфікації таких діянь. До якого виду кваліфікації можна віднести ці рекомендації:

- 1) офіційна кваліфікація;
- 2) неофіційна кваліфікація;
- 3) матеріальна кваліфікація.

59. Для того, щоб відмежувати таємне викрадення чужого майна (ч. 1 ст. 185 КК) від відкритого викрадення чужого майна, (ч. 1 ст. 186 КК) потрібно скористатись:

- 1) поняттям злочину;
- 2) поняттям складу злочину;
- 3) поняттям кримінальної відповідальності.

60. Що таке стадії злочину?

- 1) це певні етапи злочину;
- 2) це структурний елемент складу злочину;
- 3) це ознаки злочину.

61. Стадіями злочину є:

- 1) замах, добровільна відмова, діяльне каяття;
- 2) готування, замах, виявлення наміру;
- 3) готування, замах, закінчений злочин.

62. Готуванням до злочину є:

- 1) змова на вчинення злочину;
- 2) оприлюднення наміру вчинити злочин;
- 3) наявність умислу на вчинення злочину.

63. Для якого виду вини характерно готування до злочину?

- 1) прямого умислу,
- 2) злочинної самовпевненості;
- 3) злочинної недбалості.

64. Готування до якого злочину не тягне за собою кримінальної відповідальності?

- 1) до злочину з необережною формою;
- 2) до злочину з формальним складом;
- 3) до злочину з невеликою тяжкістю.

65. З яким видом вини вчиняється замах?

- 1) прямим умислом;
- 2) непрямим умислом;
- 3) злочинною самовпевненістю.

66. Замах вчиняється шляхом:

- 1) дії;
- 2) бездіяльності;
- 3) дії або бездіяльності.

67. Вкажіть на ознаку замаху:

- 1) злочин не доведений до кінця;
- 2) об'єктивна сторона ще не виконувалась;
- 3) злочин доведений до кінця.

68. З яких причин замах на злочин не доводиться до кінця ?

- 1) з причин, що не залежать від волі винного;
- 2) у зв'язку з добровільною відмовою;
- 3) у зв'язку з відсутністю потреби закінчувати злочин.

69. Особа, яка добровільно відмовилася від злочину:

- 1) не підлягає кримінальній відповідальності взагалі;
- 2) підлягає кримінальній відповідальності за готування або замах;
- 3) підлягає кримінальній відповідальності лише в тому випадку, якщо фактично скоєне нею діяння містить склад іншого злочину.

70. Смагін вирішив виготовити гроші. Для цього він виготовив необхідне обладнання. Коли він виготовив кілька зразків, підбираючи необхідний колір, його було затримано. На виготовлених зразках номіналу купюр ще не було. Смагіна притягнуто до кримінальної відповідальності за виготовлення з метою збуту підробних грошей (ст. 199 КК). Визначить стадію вчинення злочину:

- 1) приготування;
- 2) замах;
- 3) закінчений злочин.

71. Під час полювання Вовалюк, з порушенням встановлених правил, зробив кілька пострілів. Одним пострілом був поранений Овчаренко, який знаходився на лінії вогню. Слідчий кваліфікував дії Вовалюка як замах на необережне вбивство (ст. 15, ч. 1 ст. 119 КК). Чи правильним є рішення слідчого?

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) так за умови, що поранення сталося в життєво важливий орган.

72. З метою вбивства Адаменка, Мегедон підпалив вночі будинок, де той мешкав. У цей час Адаменка в будинку не було, про що Мегедон не знав. Визначить стадію вчинення злочину:

- 1) незакінчений замах;

- 2) закінчений замах;
- 3) приготування до вбивства.

73. Колесник вирішив обікрасти касу одного з підприємств. Для цього він виготовив та придбав необхідне знаряддя. Вночі він відключив сигналізацію, зробив пролом у стіні, відкрив двері, де знаходився сейф. Після кількох спроб Колесник зрозумів, що сейф відкрити він не зможе, і зник з місця події. Визначить стадію вчинення злочину:

- 1) ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК, - незакінчений замах;
- 2) ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 185, КК, - закінчений замах;
- 3) добровільна відмова.

74. Під час розмови Купріянов заявив своїм товаришам, що тепер знає, як можна «заробити» гроші. На його думку, захист практично будь-якого банківського рахунку можна подолати за допомогою сучасного комп'ютера. Купріянов вчинив:

- 1) оприлюднення наміру вчинення розкрадання;
- 2) приготування до вчинення розкрадання;
- 3) незакінчений замах на вчинення розкрадання.

75. У Крамаренка випадково опинились ключі від квартири сусідів Маслових. Встановивши відсутність Маслових, Крамаренко з метою вчинити крадіжку зайшов до їх квартири, але страх перед відповідальністю змусив його негайно піти геть. У діях Крамаренка має місце:

- 1) ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК, - незакінчений замах на крадіжку чужого майна;
- 2) ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 185, КК - закінчений замах на крадіжку чужого майна;
- 3) добровільна відмова від крадіжки чужого майна.

76. Вирішивши напасти на інкасаторів, Колінько придбав пістолет ПМ. Згодом він відмовився від злочинного наміру, зваживши всі обставини, але пістолет «про всяк випадок» продовжував зберігати. Чи підлягає Колінько кримінальній відповідальності?

- 1) так, за приготування до розбійного нападу (ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 185 КК);
- 2) ні, має місце добровільна відмова;
- 3) так, за незаконне придбання та зберігання вогнепальної зброї (ч. 1 ст. 263 КК).

77. Каратичіна, яка мешкала в комунальній квартирі, вирішила позбутись сусідки Платонової і заволодіти її кімнатою. З цією метою вона підсипала в їжу Платонової отруту. Тяжкі страждання потерпілої сильно вплинули на Каратичіну, вона викликала швидку допомогу і повідомила лікарю, яку отруту використала. Внаслідок своєчасно вжитих заходів Платонова повністю одужала, без наслідків для здоров'я. У діях Каратичіної має місце:

- 1) закінчений замах на вбивство (ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 115 КК);

- 2) добровільна відмова від вчинення вбивства;
- 3) дійове каяття.

78. Через неприязні стосунки з Морковським, Корнілов умисно обробив його земельну ділянку хімічними сполуками, що знищили весь урожай. Довідавшись про те, що за умисне знищення чужого майна передбачена кримінальна відповідальність (ст. 184 КК), Корнілов віддав Морковському свій урожай у кількості, яка б могла вирости на ділянці останнього. У діях Корнілова має місце:

- 1) добровільна відмова;
- 2) закінчений замах (ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 194 КК);
- 3) дійове каяття.

79. Після вживання спиртних напоїв Мозговий з хуліганських мотивів почав кидати каміння у вітрини магазину. Всього він розбив 2 вітрини, а ще 3 залишились цілими, бо Мозговий у них не влучив. Хуліганські дії були припинені нарядом міліції. У діях Мозгового має місце:

- 1) незакінчений замах на хуліганство (ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст. 296 КК);
- 2) закінчений замах на хуліганство (ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 296 КК);
- 3) закінчений злочин (ч. 1 ст. 296 КК).

80. Суспільна небезпечність замаху на злочин полягає в тому, що:

- 1) діяння завдає матеріальної чи фізичної шкоди потерпілим;
- 2) діяння заподіює реальну загрозу суспільним відносинам, що охороняються законом про кримінальну відповідальність;
- 3) діяння завдає шкоди відносинам, що охороняються законом про кримінальну відповідальність, або містить реальну загрозу заподіяння істотної шкоди.

81. Яка продукція є предметом злочину «Випуск або реалізація недоброякісної продукції», вказаним у диспозиції відповідної статті Особливої частини КК?

- 1) промислова;
- 2) некомплектна;
- 3) товари народного споживання;
- 4) сільськогосподарська;
- 5) призначена для реалізації.

82. Які товари є предметом злочину «Випуск або реалізація недоброякісної продукції», вказаним у диспозиції відповідної статті Особливої частини КК?

- 1) на які встановлені державні роздрібні ціни;
- 2) некомплектні;
- 3) товари народного споживання;
- 4) промислові;

5) призначені для реалізації.

83. За які з вказаних злочинів настає відповідальність при наявності адміністративної преюдиції?

- 1) Випуск або реалізація недоброякісної продукції;
- 2) Обман покупців;
- 3) Обман замовників;
- 4) Одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, зв'язаних з обслуговуванням населення;
- 5) Порушення правил торгівлі;
- 6) Штучне підвищення і підтримання високих цін на то. вари народного споживання та послуги населенню;
- 7) Зговір про фіксування цін.

84. Які дії охоплюються поняттям випуск або реалізація недоброякісної продукції?

- 1) виготовлення недоброякісної продукції;
- 2) оформлення документів, які посвідчують якість та комплектність продукції;
- 3) використання недоброякісної продукції;
- 4) виставлення відповідної продукції для продажу на товарно-сировинній біржі;
- 5) рекламування відповідної продукції;
- 6) відмова прийняти рекламу на недоброякісну чи некомплектну продукцію;
- 7) передача такої продукції представнику споживача.

85. В яких випадках обман покупців кваліфікується як господарський злочин?

- 1) якщо обман вчинено громадянином, який продає вирощені ним на городі овочі;
- 2) при вчиненні спекуляції;
- 3) при продажу товарів лише в підприємствах державної торгівлі;
- 4) при обмані у торговельних підприємствах;
- 5) при обмані у підприємствах громадського харчування;
- 6) якщо обман вчинений у зв'язку з незаконною торговельною діяльністю;
- 7) якщо відсутні ознаки шахрайства.

86. В яких відповідях вказані ознаки вимагательства у злочині одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, зв'язаних з обслуговуванням населення?

- 1) пряма вимога сплатити винагороду понад встановлений тариф під погрозою відмовити у виконанні роботи чи наданні послуги;
- 2) пропозиція оплатити додаткові послуги;
- 3) одержання винагороди без оформлення квитанції;

- 4) поставлення замовника в такі умови, коли він вимушений сплатити винагороду для попередження заподіяння шкоди своїм законним інтересам;
- 5) одержання плати за невиконану роботу;
- 6) одержання винагороди за неякісне виконану роботу;
- 7) одержання плати за ненадану послугу.

87. В яких відповідях вказані способи вчинення злочину «Порушення правил торгівлі»?

- 1) порушення режиму роботи підприємства торгівлі;
- 2) порушення санітарних правил і норм торгівлі;
- 3) продаж недоброякісних товарів;
- 4) приховування товарів від покупців;
- 5) недотримання черговості обслуговування покупців;
- 6) продаж товарів зі складів, баз, підсобних та інших приміщень;
- 7) обман покупців.

88. Яка ознака роз'яснена в примітці до ст. 212 КК «Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів»?

- 1) поняття спеціального суб'єкта цього злочину;
- 2) вік, з якого настає кримінальна відповідальність;
- 3) поняття великого та особливо великого розміру коштів від сплати яких ухиляється винний;
- 4) форма вини при ухиленні від сплати податків, зборів інших обов'язкових платежів;
- 5) поняття повторності ухилення.

89. В якій відповіді вказана ознака при наявності якої настає кримінальна відповідальність за порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю?

- 1) систематичність;
- 2) вчинення дії протягом року після накладення адміністративного стягнення за такі ж порушення;
- 3) мета наживи;
- 4) вчинення посягання у вигляді промислу;
- 5) використання найманої праці.

90. В диспозиції статті про який злочин вказано, що відповідальність за нею настає за відсутності ознак розкрадання?

- 1) Приховування банкрутства;
- 2) Обман покупців;
- 3) Порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю;
- 4) Фіктивне підприємництво;
- 5) Шахрайство з фінансовими ресурсами.

91. В якій відповіді названа дія, за вчинення якої стосовно самогону передбачена кримінальна відповідальність?

- 1) виготовлення з метою продажу;
- 2) використання як засобу платежу за виконані роботи чи надані послуги;
- 3) зберігання без мети продажу;
- 4) придбання;
- 5) обмін.

92. Обов'язковою ознакою яких посадових злочинів є заподіяння “істотної шкоди державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб”?

- 1) Одержання хабара;
- 2) Посередництво в хабарництві;
- 3) Посадовий підлог;
- 4) Провокація хабара;
- 5) Халатність.

93. Який із посадових злочинів може бути вчинений шляхом бездіяльності?

- 1) Перевищення влади або посадових повноважень;
- 2) Давання хабара;
- 3) Посадовий підлог;
- 4) Одержання хабара;
- 5) Халатність.

93. В диспозиції статті, про який із посадових злочинів, суспільно-небезпечне діяння визначене як використання влади чи посадового становища всупереч інтересам служби?

- 1) Перевищення влади або посадових повноважень;
- 2) Зловживання владою або посадовим становищем;
- 3) Посадовий підлог;
- 4) Посередництво в хабарництві;
- 5) Халатність.

94. В диспозиції статті, про який із посадових злочинів суспільно-небезпечне діяння визначене як вчинення посадовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй законом повноважень?

- 1) Зловживання владою або посадовим становищем;
- 2) Перевищення влади або посадових повноважень;
- 3) Халатність;
- 4) Посадовий підлог;
- 5) Провокація хабара.

95. В диспозиції статті, про який із посадових злочинів, суспільно-небезпечне діяння визначене як невиконання або неналежне виконання посадовою особою своїх посадових обов'язків?

- 1) Зловживання владою або посадовим становищем;
- 2) Перевищення влади або посадових повноважень;
- 3) Халатність;
- 4) Посадовий підлог;
- 5) Провокація хабара.

96. Які посадові злочини мають формальний склад?

- 1) Зловживання владою або посадовим становищем;
- 2) Перевищення влади або посадових повноважень;
- 3) Халатність;
- 4) Одержання хабара;
- 5) Дача хабара;
- 6) всі посадові злочини;
- 7) жоден із посадових злочинів.

97. Які посадові злочини мають матеріальний склад?

- 1) Зловживання владою або посадовим становищем;
- 2) Перевищення влади або посадових повноважень;
- 3) Халатність;
- 4) Одержання хабара;
- 5) Дача хабара;
- 6) всі вказані вище;
- 7) жоден із вказаних вище.

98. Суб'єктом яких посадових злочинів є лише посадова особа?

- 1) Зловживання владою або посадовим становищем;
- 2) Перевищення влади або посадових повноважень;
- 3) Халатність;
- 4) Одержання хабара;
- 5) Дача хабара;
- 6) Провокація хабара;
- 7) Посадовий підлог.

99. Які посадові злочини вчиняються загальним суб'єктом?

- 1) Зловживання владою або посадовим становищем;
- 2) Перевищення влади або посадових повноважень;
- 3) Халатність;
- 4) Одержання хабара;
- 5) Дача хабара;
- 6) Провокація хабара;
- 7) Посадовий підлог.

100. Вчинення яких дій охоплюється поняттям перевищення влади або посадових повноважень?

- 1) вчинення дій, які входять в компетенцію вищестоящої посадової особи;
- 2) використання посадовою особою влади або посадового становища всупереч інтересам служби;
- 3) невиконання або неналежне виконання посадовою особою своїх службових обов'язків;
- 4) вчинення одноособових дій, які могли бути здійснені лише колегіально;
- 5) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти;
- 6) внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей;
- 7) всіх, вказаних вище.

ТЕСТИ МОДУЛЬНОГО ЛЕКЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ № 3.

1. В яких випадках заподіяння легких тілесних ушкоджень не тягне кримінальної відповідальності?

- 1) умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності;
- 2) легке тілесне ушкодження заподіяне з необережності;
- 3) легке тілесне ушкодження заподіяне умисно;
- 4) умисне легке тілесне ушкодження, спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності;
- 5) умисне легке тілесне ушкодження заподіяне при перевищенні меж необхідної оборони;
- 6) умисне легке тілесне ушкодження заподіяне в стані сильного душевного хвилювання;
- 7) умисне легке тілесне ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я або короткочасної втрати працездатності;
- 8) побої;
- 9) мордування.

2. Яке з наведених тверджень є правильним?

- 1) в КК є перелік венеричних хвороб, за зараження якими встановлена кримінальна відповідальність;
- 2) кримінальна відповідальність встановлена за завідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження венеричною хворобою лише статевим шляхом;
- 3) за ухилення від лікування венеричної хвороби встановлена кримінальна відповідальність;
- 4) встановлена кримінальна відповідальність будь-якого суб'єкта за розголошення відомостей про захворювання іншої особи венеричною хворобою;

5) зараження венеричною хворобою є однією з ознак тілесного ушкодження.

3. Яке з наведених тверджень є правильним?

1) проведення операції штучного переривання вагітності без згоди жінки кваліфікується як умисне тяжке тілесне ушкодження;

2) незаконне проведення лікарем абортів не тягне кримінальної відповідальності;

3) при кваліфікації незаконного проведення абортів враховується вік потерпілої;

4) в КК як способи примушування жінки до вчинення абортів названі насильство, погроза, розголошення відомостей, які ганьблять потерпілу;

5) ставлення до кваліфікуючих ознак незаконного проведення абортів виражається в прямому або непрямому умислі.

4. Яке з наведених тверджень є правильним?

1) ставлення до кваліфікуючих ознак залишення в небезпеці виражається в прямому або непрямому умислі;

2) кримінальна відповідальність за неподання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі, настає лише тоді, якщо внаслідок цього сталася смерть потерпілого;

3) неподання допомоги близьким родичам не тягне кримінальної відповідальності;

4) кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці настає й тоді, коли реальна шкода потерпілому не заподіяна;

5) за неподання допомоги особою медичного персоналу кримінальну відповідальність несуть лише лікарі незалежно від того, чи перебувають вони при виконанні трудових чи службових обов'язків.

5. Яке з наведених тверджень є правильним?

1) кримінальна відповідальність встановлена лише за злісне ухилення від сплати аліментів;

2) кримінальна відповідальність за ухилення батьків від утримування повнолітніх дітей за чинним законодавством не встановлена;

3) в КК передбачені кваліфіковані види злочину ухилення від сплати аліментів на утримування дітей;

4) суб'єктом злочину ухилення від сплати коштів на утримування непрацездатних батьків є лише рідні діти;

5) зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги тягне кримінальну відповідальність якщо внаслідок цих дій заподіяна шкода здоров'ю дітей.

6. Яке з наведених тверджень є неправильним?

1) виконавцем (співвиконавцем) згвалтування може бути лише особа чоловічої статі;

2) складом зґвалтування охоплюється заподіяння потерпілій побоїв, легкого і середньої тяжкості тілесного ушкодження;

3) добровільні статеві зносини з особою жіночої статі віком до 16 років є зґвалтуванням;

4) потерпілою від злочину статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості є лише особа жіночої статі;

5) мужолозтво є кримінальне караним тоді, коли мають місце добровільні дії повнолітніх осіб.

7. Яке з наведених тверджень є правильним?

1) потерпілим від злочину “Незаконне позбавлення волі є лише повнолітня особа;

2) об'єктивна сторона злочину захоплення заложників включає в себе погрозу вбивством заложника, заподіянням йому тілесних ушкоджень або дальшим триманням цієї особи;

3) при вчиненні злочину захоплення заложника погроза має бути доведена або до заложника, або до осіб, зацікавлених у звільненні заложника;

4) місцем вчинення злочину “Незаконне поміщення в психіатричну лікарню можуть бути також амбулаторії та диспансери психіатричного профілю;

5) при здійсненні невідкладної госпіталізації осіб, які за своїм психічним станом становлять безпосередню небезпеку Для себе або оточуючих, має бути отримана згода законних представників такої особи.

8. При вчиненні яких злочинів смерть потерпілого при умисному ставленні до її настання виступає кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою?

1) залишення в небезпеці;

2) незаконне проведення абортів;

3) умисне тяжке тілесне ушкодження;

4) зґвалтування;

5) порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту;

6) пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів;

7) в жодному з названих вище.

9. Які з нижчеперелічених ознак названі в КК як кваліфікуючі чи особливо кваліфікуючі (стосовно злочинів проти особи)?

1) загибель людей;

2) середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження;

3) нещасні випадки з людьми;

4) знищення або пошкодження майна;

5) масове знищення людей;

6) фізичні страждання;

7) особливо тяжкі наслідки.

10 Які з нижчеперелічених ознак можуть виступати кваліфікуючими чи особливо кваліфікуючими (стосовно злочинів проти особи)?

- 1) смерть особи при умисному ставленні до її настання;
- 2) тяжкі наслідки при необережному ставленні до їх настання;
- 3) тяжкі наслідки при умисному ставленні до їх настання;
- 4) особливо тяжкі наслідки при необережному ставленні до їх настання;
- 5) фізичні страждання при умисному ставленні до їх заподіяння;
- 6) середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження при необережному ставленні до їх настання;
- 7) нещасні випадки з людьми при необережному ставленні до їх заподіяння.

11. Потерпілими від яких злочинів проти особи названі в законі діти чи малолітні:

- 1) розбещення неповнолітніх;
- 2) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості;
- 3) розголошення таємниці усиновлення;
- 4) ухилення від сплати аліментів на утримання дітей;
- 5) залишення в небезпеці;
- 6) викрадення чужої дитини;
- 7) зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги.

12. Неподання допомоги хворому особою медичного персоналу тягне кримінальну відповідальність за наявності, зокрема, такої ознаки:

- 1) відсутність поважних причин;
- 2) вчинене щодо неповнолітнього;
- 3) вчинене щодо двох або більше потерпілих;
- 4) неподання допомоги малолітньому;
- 5) неподання допомоги престарілій особі;
- 6) якщо за подібні дії винний протягом року піддавався заходам дисциплінарного впливу;
- 7) неодноразовість.

13. В яких відповідях вказані суб'єкти, які названі у диспозиції статті незаконне проведення абортів?

- 1) медична сестра;
- 2) акушер;
- 3) лікар;
- 4) особа, що не має спеціальної освіти;
- 5) особа, що не має медичної освіти;
- 6) особа, що не має спеціальної медичної освіти;
- 7) особа, що не має належної підготовки.

14. Способом вчинення яких злочинів проти особи є погроза?

- 1) “Погроза вчинити вбивство”;
- 2) “Розбій”;
- 3) “Примушування жінки до статевого зв'язку”;
- 4) “Згвалтування”;
- 5) “Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості”;
- 6) “Примушування жінки до вчинення абортів”;
- 7) “Доведення до самогубства”;
- 8) “Задоволення статевої пристрасті неприродним способом”;
- 9) “Незаконне поміщення в психіатричну лікарню”.

15. Ознакою яких злочинів проти особи названа в диспозиції статті Особливої частини корислива мета?

- 1) “Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах”;
- 2) “Доведення до самогубства”;
- 3) “Примушування жінки до проведення абортів”;
- 4) “Зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги”;
- 5) “Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей”;
- 6) “Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків”;
- 7) “Торгівля людьми”;
- 8) “Викрадення чужої дитини”;
- 9) “Захоплення заручників”.

16. Ознакою складу яких злочинів проти особи матеріальна залежність потерпілого від суб'єкта злочину?

- 1) “Залишення в небезпеці”;
- 2) “Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей”;
- 3) “Зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги”;
- 4) “Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків”;
- 5) “Примушування жінки до статевого зв'язку”;
- 6) “Доведення до самогубства”;
- 7) “Викрадення чужої дитини”;
- 8) “Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості”;
- 9) “Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)”.

17. В якій відповіді названий злочин обов'язковою ознакою якого, вказаною в диспозиції статті Особливої частини КК, є “злісність”?

- 1) “Викрадення чужої дитини”;
- 2) “Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах”;
- 3) “Зловживання опікунськими правами і залишення підопічних дітей без нагляду і допомоги”;
- 4) “Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей”;
- 5) “Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків”;
- 6) “Захоплення заручників”;

- 7) “Вбивство з необережності”;
- 8) “Залишення в небезпеці”;
- 9) “Неподання допомоги хворому особою медичного персоналу”.

18. Кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою якого злочину (яких злочинів) є спеціальний рецидив?

- 1) “Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах”;
- 2) “Наклеп”;
- 3) “Незаконне позбавлення волі”;
- 4) “Торгівля людьми”;
- 5) “Захоплення заручників”;
- 6) “Незаконне поміщення в психіатричну лікарню”;
- 7) “Задоволення статевої пристрасті неприродним способом”;
- 8) “Зґвалтування”;
- 9) “Умисне тяжке тілесне ушкодження”.

19. В якій відповіді названі злочини відповідальність за які настає після досягнення 14-річного віку?

- 1) “Наклеп”;
- 2) “Розбещення неповнолітніх”;
- 3) “Розголошення таємниці усиновлення”;
- 4) “Задоволення статевої пристрасті неприродним способом”;
- 5) “Зґвалтування”;
- 6) “Неподання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному стані”;
- 7) “Незаконне проведення абортів”;
- 8) “Залишення в небезпеці”;
- 9) “Примушування жінки до статевого зв'язку”.

20. Які з нижченазваних наслідків виступають кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою злочинів проти здоров'я?

- 1) смерть потерпілого;
- 2) нещасні випадки з людьми;
- 3) шкода здоров'ю людей;
- 4) загибель людей;
- 5) насильство.

21. За ухилення від лікування якої хвороби встановлена кримінальна відповідальність в окремій статті Особливої частини КК?

- 1) хронічної;
- 2) заразної;
- 3) такої, що потребує стаціонарного лікування;
- 4) венеричної;
- 5) яка має характер епідемії.

22. В якому випадку ухилення від лікування венеричної хвороби тягне кримінальну відповідальність?

- 1) якщо воно вчиняється особою, хворою на заразну форму такої хвороби;
- 2) вчинене неодноразово;
- 3) якщо воно вчиняється особою, підданою протягом року адміністративному стягненню за такі ж діяння;
- 4) якщо воно продовжується після попередження, зробленого органами охорони здоров'я;
- 5) якщо воно вчинене після попередження, винесеного органом внутрішніх справ.

23. Зараження венеричною хворобою тягне кримінальну відповідальність якщо воно вчинене:

- 1) неодноразово;
- 2) стосовно малолітнього;
- 3) стосовно неповнолітнього;
- 4) особою, яка знала про наявність у неї цієї хвороби;
- 5) з метою помсти.

24. В якій відповіді названа ознака об'єктивної сторони злочину “Побої і мордування”?

- 1) систематичність;
- 2) неодноразовість;
- 3) вчинення інших насильницьких дій, що завдали фізичного болю;
- 4) розлад здоров'я тривалістю до 6 днів;
- 5) незначна втрата працездатності.

25. В яких з перелічених відповідей, названі види тілесних ушкоджень, виділені за ступенем тяжкості?

- 1) тяжке тілесне ушкодження;
- 2) побої;
- 3) мордування;
- 4) насильство, що не є небезпечним для життя в момент заподіяння;
- 5) легке тілесне ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або короточасної втрати працездатності;
- 6) насильство, що не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого;
- 7) тривалий розлад здоров'я.

26. Кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою яких злочинів проти особи названо в КК смерть потерпілого?

- 1) умисне тяжке тілесне ушкодження;
- 2) доведення до самогубства;
- 3) зґвалтування;
- 4) незаконне проведення абортів;

- 5) умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони;
- 6) умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження;
- 7) вбивство з необережності.

27. За заподіяння якої шкоди при перевищенні меж необхідної оборони встановлена відповідальність в КК України?

- 1) тілесних ушкоджень;
- 2) вбивства;
- 3) побоїв;
- 4) мордування;
- 5) доведення до самогубства;
- 6) тяжких тілесних ушкоджень;
- 7) знищення чи пошкодження державного або колективного майна.

28. Тілесні ушкодження якого ступеня тяжкості визначаються в залежності від ступеня втрати працездатності?

- 1) тяжке тілесне ушкодження;
- 2) середньої тяжкості тілесне ушкодження;
- 3) легке тілесне ушкодження, що потягло короткочасний розлад здоров'я та короткочасну втрату працездатності;
- 4) зараження венеричною хворобою;
- 5) побоїв;
- 6) мордування;
- 7) незаконне проведення абортів, що спричинило тривалий розлад здоров'я або смерть.

29. Тілесні ушкодження якого ступеня тяжкості визначаються в залежності від тривалості розладу здоров'я?

- 1) тяжке тілесне ушкодження;
- 2) середньої тяжкості тілесне ушкодження;
- 3) легке тілесне ушкодження, що потягло короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності;
- 4) легке тілесне ушкодження, що не потягло короткочасного розладу здоров'я або короткочасної втрати працездатності;
- 5) побоїв;
- 6) мордування;
- 7) незаконне проведення абортів, що спричинило тривалий розлад здоров'я або смерть.

30. Які з наведених положень, що стосуються кваліфікуючих ознак злочинів проти здоров'я є правильними?

- 1) при умисному тяжкому тілесному ушкодженні, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, суб'єктивне ставлення винного полягає в необережності;

2) при умисному тяжкому тілесному ушкодженні внаслідок якого сталася смерть потерпілого суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій характеризується умисною формою вини;

3) заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження особливо небезпечним рецидивістом є кваліфікуючою ознакою цього злочину;

4) під “іншими тяжкими наслідками” як кваліфікуючою ознакою деяких злочинів проти здоров'я треба розуміти заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом чи більше особам, значних матеріальних збитків державній, громадській організації або громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць;

5) кваліфікуючою ознакою всіх злочинів проти здоров'я особи є заподіяння потерпілому смерті з необережності;

6) чинне законодавство передбачає кваліфікований вид злочину “побої і мордування”;

7) поняття “середньої тяжкості тілесне ушкодження” не відповідає вжитому в главі “Військові злочини” поняттю “менш тяжке тілесне ушкодження”.

31. Які з наведених положень, що стосуються злочинів проти здоров'я є правильними?

1) короткочасним належить вважати розлад здоров'я тривалістю понад 6 днів, але не більше 3 тижнів (21 день);

2) легке тілесне ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я чи незначної стійкої втрати працездатності - це ушкодження, що має незначні скороминучі наслідки, тривалістю не більше як 7 днів;

3) побої - це такий особливий вид тілесних ушкоджень, який характеризується заподіянням багаторазових ударів;

4) під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого” слід розуміти заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не призвело до короткочасного розладу здоров'я або короткочасної втрати працездатності, легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (нанесення ударів, побоїв, обмеження чи незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння;

5) тілесне ушкодження - це протиправний, чи необережний, фізичний або психічний вплив на чужий організм, який полягає в порушенні анатомічної цілісності або фізіологічних функцій органів і тканин;

6) відсутність небезпеки для життя і здоров'я є ознакою середньої тяжкості тілесного ушкодження;

7) в залежності від ступеня втрати працездатності визнається лише тяжкі тілесні ушкодження і середньої тяжкості тілесні ушкодження.

32. Назвіть види тілесних ушкоджень, відповідальність за які передбачена в КК України?

- 1) необережне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або короточасну втрату працездатності;
- 2) побої і мордування;
- 3) необережне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне при перевищенні меж необхідної оборони;
- 4) необережне середньої тяжкості тілесне ушкодження;
- 5) умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання;
- 6) умисне легке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання;
- 7) умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання.

33. В якій відповіді (в яких відповідях) правил. названий момент закінчення розкрадання майна?

- 1) вилучення майна з відання особи, яка охороняє його;
- 2) коли винний має реальну можливість розпорядитися викраденим;
- 3) розбій закінчений з моменту заподіяння тілесних ушкоджень;
- 4) вимагательство закінчене з моменту застосування насильства до потерпілого;
- 5) заподіяння майнової, моральної чи Іншої шкоди потерпілому.

34. В якій відповіді названа одна із ознак загального поняття розкрадання майна?

- 1) вчинення одним із способів, названих в законі як спосіб розкрадання;
- 2) заподіяння майнової шкоди;
- 3) вчинення повнолітньою особою;
- 4) відсутність згоди особи, яка охороняє майно, на його вилучення;
- 5) мета особистої наживи.

35. Розкрадання державного або колективного майна яким способом (в якій формі) вчиняється спеціальним суб'єктом?

- 1) крадіжка;
- 2) грабіж;
- 3) вимагання;
- 4) розбій;
- 5) розтрата.

36. В якій відповіді (в яких відповідях) дано правильне визначення розкрадання майна шляхом крадіжки?

- 1) вилучення майна всупереч волі власника;
- 2) протиправне таємне заволодіння майном;
- 3) таємне викрадення майна

- 4) заволодіння майном, за яким не спостерігають сторонні особи;
- 5) таємне звернення майна на користь окремих осіб;
- 6) заволодіння майном за відсутності власника або уповноважених ним осіб;
- 7) таємне заволодіння майном з фондів

37. В якому випадку (в яких випадках) за дрібне розкрадання державного або колективного майна, вчиненого шляхом крадіжки, настає кримінальна відповідальність?

- 1) якщо дрібна крадіжка вчинена повторно;
- 2) якщо дрібна крадіжка вчинена повторно з використанням технічних засобів;
- 3) при вчиненні її з проникненням у приміщення чи інше сховище;
- 4) якщо вартість викраденого не перевищує одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- 5) якщо дрібна крадіжка вчинена за попереднім зговором групою осіб;
- 6) в усіх вказаних вище;
- 7) в жодному з вказаних вище.

38. Розкрадання державного або колективного майна вчинене якими способами, не може кваліфікуватися як дрібне, незалежно від розміру викраденого?

- 1) крадіжка;
- 2) грабїж;
- 3) розбїй;
- 4) вимагання;
- 5) шахрайство;
- 6) привласнення;
- 7) розтрата.

39. Які обставини не повинні прийматися до уваги при визначенні розміру розкрадання майна?

- 1) кількість викрадених предметів у натурі (вага, обсяг);
- 2) дефіцитність викрадених предметів;
- 3) вчинення розкрадання однією особою, чи групою осіб;
- 4) значимість викрадених предметів для народного господарства;
- 5) місце викрадення майна (з приміщення чи іншого сховища);
- 6) вартість викраденого;
- 7) можливість відшкодування заподіяної шкоди в натурі.

40. Вирішуючи питання про розмежування дрібного розкрадання і розкрадання у значних розмірах, крім вартості викраденого, належить враховувати:

- 1) кількість викрадених предметів у натурі (вага, обсяг);
- 2) дефіцитність викрадених предметів;

- 3) вчинення розкрадання однією особою, чи групою осіб
- 4) значимість викрадених предметів для народного господарства;
- 5) місце викрадення майна (з приміщення чи іншого сховища);
- 6) попередню поведінку винного;
- 7) можливість відшкодування заподіяної шкоди в натурі

41. Які обставини приймаються до уваги при визначенні того, чи відноситься вчинене розкрадання для вчиненого у великих розмірах?

- 1) кількість викрадених предметів у натурі (вага, обсяг);
- 2) дефіцитність викрадених предметів;
- 3) вчинене розкрадання однією особою, чи групою осіб;
- 4) значимість викрадених предметів для народного господарства;
- 5) місце викрадення майна (з приміщення чи іншого сховища);
- 6) вартість викраденого;
- 7) можливість відшкодування заподіяної шкоди в натурі.

42. Які обставини приймаються до уваги при визначенні того, чи відноситься вчинене розкрадання до вчиненого в особливо великих розмірах?

- 1) значимість викрадених предметів для народного господарства;
- 2) місце викрадення майна (з приміщення чи іншого сховища);
- 3) вартість викраденого;
- 4) можливість відшкодування заподіяної шкоди в натурі;
- 5) кількість викрадених предметів у натурі (вага, обсяг);
- 6) дефіцитність викрадених предметів;
- 7) вчинене розкрадання однією особою, чи групою осіб.

43. В яких відповідях вказані правильні положення, які стосуються моменту закінчення розкрадання майна?

- 1) крадіжка з проникненням у приміщення чи інше сховище вважається закінченою з моменту доступу у вказане місце;
- 2) розкрадання є закінченим тоді, коли винний заволодів майном;
- 3) розбій є закінченим з моменту нападу;
- 4) розкрадання з охороняємої території, за загальним правилом, вважається закінченим не раніше моменту винесення (вивезення) майна за межі охороняємої території;
- 5) розкрадання майна, яке може бути використане, спожите без винесення його за межі охоронюваної території, визнається закінченим з моменту отримання можливості його використати, спожити;
- 6) грабіж є закінченим злочиним з моменту застосування насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;
- 7) момент закінчення шахрайства визначається за загальним правилом встановлення моменту закінчення розкрадання.

44. В яких відповідях вказані неправильні положення, які стосуються

моменту закінчення розкрадання майна?

1) розкрадання майна, яке може бути використане, спожите без винесення його за межі охоронюваної території, визнається закінченим з моменту отримання можливості його використати, спожити;

2) грабіж є закінченим злочином з моменту застосування насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого;

3) момент закінчення шахрайства визначається за загальним правилом встановлення моменту закінчення розкрадання.

4) крадіжка з проникненням у приміщення чи інше сховище вважається закінченою з моменту доступу у вказане місце;

5) розкрадання є закінченим тоді, коли винний заволодів майном;

6) розбій є закінченим з моменту нападу;

7) розкрадання з охоронюваної території вважається закінченим не раніше моменту винесення (вивезення) майна за межі охоронюваної території.

45. В диспозиції статті про розкрадання майна, вчиненого яким способом суспільне небезпечне діяння назване в кримінальному законі терміном “напад” ?

1) вимагательство;

2) грабіж без насильства;

3) насильницький грабіж;

4) розбій;

5) крадіжка з проникненням в приміщення або в інше сховище.

46. В якій відповіді дано визначення способу (форми) розкрадання майна?

1) це сукупність дій, завдяки яким викрадене майно передається третім особам за вибором розкрадача;

2) це сукупність прийомів, операцій по приховуванню вчиненого розкрадання;

3) це сукупність дій, прийомів, операцій завдяки яким відбувається вилучення майна з володіння підприємства, установи, організації, та звернення його на користь окремих осіб;

4) це вартість (розмір) викраденого майна;

5) це ознака об'єктивної сторони розкрадання, яка характеризує вчинене діяння та суспільне небезпечні наслідки і використовується при визначенні моменту закінчення розкрадання.

47. Терміном “заволодіння” в диспозиції відповідної статті КК характеризується розкрадання майна, вчиненого в такий спосіб:

1) крадіжка;

2) грабіж;

3) розбій;

4) вимагательство;

5) шахрайство;

- 6) привласнення;
- 7) розтрата.

48. Погроза заподіяти шкоду яким особам, передбачена нормою про вимагательство майна?

- 1) особі, у віданні якої перебуває майно;
- 2) керівнику підприємства, установи, організації, якій належить майно;
- 3) працівникам підприємства, установи, організації, якій належить майно;
- 4) наближеним до особи, яка відає майном чи охороняє його;
- 5) родичам особи, у віданні чи під охороною якої перебуває майно;
- 6) особі, під охороною якої перебуває майно;
- 7) близьким до особи, у віданні чи під охороною якої перебуває майно.

49. Погроза заподіяння якої шкоди є способом вимагательства майна?

- 1) розголошення відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці;
- 2) насильства над особою, у віданні або під охороною якої перебуває це майно;
- 3) насильства над адміністрацією підприємства, установи, організації, якій належить майно;
- 4) насильства над особами близькими до того, хто відає або охороняє це майно;
- 5) розголошення відомостей, які негативно характеризують діяльність юридичної особи, що є власником цього майна;
- 6) знищення майна, належного особі, у віданні або під охороною якої перебуває майно, що вимагається;
- 7) знищення майна, що перебуває у віданні чи під охороною особи, якій адресоване вимагательство.

50. В якій відповіді назване “насильство” яке охоплюється складом грабежу?

- 1) застосування електричного струму;
- 2) заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не привело до короткочасного розладу здоров'я або короткочасної втрати працездатності;
- 3) заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження
- 4) нанесення побоїв;
- 5) насильство, що носило характер мордування;
- 6) задушення ший, що не призвело до втрати свідомості потерпілим;
- 7) заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності.

51. Що є предметом злочину “Вимагательство чужого майна”?

- 1) послуги майнового характеру;
- 2) державне майно;
- 3) вчинення дій майнового характеру;

- 4) колективне майно;
- 5) право на майно;
- 6) інформація, що становить комерційну таємницю;
- 7) ділова репутація власника майна.

52. В яких відповідях вказані способи розкрадання предметом якого є майно, яке ввірене винному чи було в його віданні”?

- 1) крадіжка вчинена на підприємстві, де працює винний;
- 2) шахрайство;
- 3) привласнення;
- 4) розтрата;
- 5) розкрадання шляхом зловживання посадовим становищем;
- 6) розбій;
- 7) вимагательство.

53. В якій відповіді (в яких відповідях) названі ознаки розкрадання майна шляхом вимагательства?

- 1) погроза насильством над особою у віданні або під охороною якої перебуває майно;
- 2) розтрата майна;
- 3) обман;
- 4) зловживання довір'ям;
- 5) самоуправство;
- 6) попередній зговір групи осіб;
- 7) привласнення.

54. В якій відповіді (в яких відповідях) названі ознаки об'єктивної сторони розкрадання майна шляхом грабежу?

- 1) погроза насильством над близькими особи у віданні або під охороною якої перебуває майно;
- 2) розголошення відомостей, які ганьблять особу, у віданні чи під охороною якої перебуває майно;
- 3) насильство, що є небезпечним для життя або здоров'я;
- 4) розтрата;
- 5) обман;
- 6) відкрите викрадення;
- 7) самоуправство.

55. В якій відповіді (в яких відповідях) названі способи розкрадання майна шляхом шахрайства?

- 1) погроза;
- 2) насильство, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого;
- 3) розтрата майна;
- 4) обман;
- 5) зловживання довір'ям;

- 6) самоуправство;
- 7) вимагательство.

56. В якій відповіді названий спосіб (названі способи) розкрадання майна шляхом вимагательства?

- 1) погроза насильством над особою у віданні або під охороною якої перебуває майно;
- 2) розтрата майна;
- 3) обман;
- 4) зловживання довір'ям;
- 5) самоуправство;
- 6) попередній зговір групи осіб;
- 7) напад.

57. В якій відповіді названі ознаки об'єктивної сторони розкрадання майна шляхом розбою?

- 1) погроза насильством над близькими особи у віданні або під охороною якої перебуває майно;
- 2) напад;
- 3) насильство, що є небезпечним для життя або здоров'я;
- 4) розтрата;
- 5) обман;
- 6) відкрите викрадення;
- 7) самоуправство.

58. В якій відповіді (яких відповідях) названі способи розкрадання, для характеристики яких в диспозиціях відповідних статей КК використовується термін “викрадення”?

- 1) крадіжка;
- 2) грабїж;
- 3) розбїй;
- 4) вимагательство;
- 5) привласнення;
- 6) розтрата;
- 7) шахрайство.

59. Як особу, якій адресована погроза при розбої в диспозиції відповідної кримінально-правової норми названо:

- 1) потерпілого;
- 2) спеціального суб'єкта;
- 3) особу у віданні або під охороною якої перебуває майно;
- 4) осіб близьких особі, у віданні або під охороною якої перебуває майно;
- 5) особу, яка зазнала нападу;
- 6) особу, що перебуває в небезпечному для життя становищі;

7) потерпілого, якого винний сам поставив у небезпечне для життя становище;

8) особу, яка переслідує корисливу мету;

9) особу, яка є власником майна.

60. В якій відповіді (яких відповідях) вказані особи, насильство над якими, передбачено в диспозиції відповідної статті КК як ознака розкрадання майна шляхом грабежу?

1) потерпілий;

2) спеціальний суб'єкт;

3) особа у віданні або під охороною якої перебуває майно;

4) особи близькі особі, у віданні або під охороною якої перебуває майно;

5) особа, яка зазнала нападу;

6) особа, що перебуває в небезпечному для життя становищі;

7) потерпілий, якого винний сам поставив у небезпечне для життя становище;

8) особа, яка переслідує корисливу мету;

9) особа, яка виступає власником майна.

61. Адресатом погрози при розкраданні майна шляхом вимагательства в диспозиції відповідної кримінально-правової норми названі:

1) потерпілий;

2) особа, яка зазнала нападу;

3) особа у віданні або під охороною якої перебуває майно;

4) особа, яка є власником майна;

5) спеціальний суб'єкт;

6) особа, що перебуває в небезпечному для життя становищі;

7) потерпілий, якого винний сам поставив у небезпечне для життя становище;

8) особа, яка переслідує корисливу мету;

9) особи близькі особі, у віданні або під охороною якої перебуває майно.

62. Заподіяння якого насильства охоплюється кваліфікованим складом грабежу ?

1) яке потягло розлад здоров'я тривалістю 6 днів;

2) яке потягло стійку втрату працездатності в розмірі 15%;

3) яке потягло стійку втрату працездатності в розмірі 5%;

4) яке потягло розлад здоров'я тривалістю 7 днів;

5) яке потягло розлад здоров'я тривалістю 21 день,

6) яке виразилося в нанесенні побоїв;

7) яке виразилося в скиданні на ходу з поїзда;

8) яке виразилося в зв'язуванні;

9) яке потягло розлад здоров'я тривалістю 36 днів.

63. Заподіяння якого насильства охоплюється простим та кваліфікованим складом розбою?

- 1) яке потягло розлад здоров'я тривалістю 6 днів;
- 2) яке потягло стійку втрату працездатності в розмірі 15%;
- 3) яке потягло стійку втрату працездатності в розмірі 5%;
- 4) яке потягло розлад здоров'я тривалістю 7 днів;
- 5) яке потягло розлад здоров'я тривалістю 21 день;
- 6) яке виразилося в нанесенні побоїв;
- 7) яке виразилося в скиданні на ходу з поїзда;
- 8) яке виразилося в зв'язуванні;
- 9) яке потягло розлад здоров'я тривалістю 36 днів.

64. Заподіяння якого насильства не охоплюється простим і кваліфікованим складом грабежу?

- 1) яке виразилося в ударі ломом по голові;
- 2) яке виразилося в позбавленні волі, вчиненим способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого;
- 3) яке виразилося в застосуванні больового прийому;
- 4) яке потягло розлад здоров'я тривалістю 5 днів;
- 5) яке потягло стійку втрату працездатності в розмірі 10%;
- 6) яке потягло стійку втрату працездатності в розмірі 5%;
- 7) яке потягло розлад здоров'я тривалістю 14 днів;
- 8) яке потягло моральні переживання;
- 9) яке виразилося в нанесенні побоїв.

65. При заподіянні шкоди якому потерпілому настає кримінальна відповідальність за злочин “Порушення вимог законодавства про охорону праці”?

- 1) громадянину, який прибув на підприємство для отримання виготовленого на його замовлення виробу;
- 2) слідчому, який прибув на підприємство в зв'язку з розслідуванням вчиненого там розкрадання;
- 3) екскурсанту;
- 4) студенту-практиканту;
- 5) громадянину, який вирішив пройти через територію підприємства, щоб скоротити собі шлях.

66. При настанні якого з наслідків настає кримінальна відповідальність за кваліфікований вид злочину “Порушення вимог законодавства про охорону праці”?

- 1) знищення або пошкодження державного чи колективного майна;
- 2) розлад здоров'я строком до 6 днів;
- 3) створення небезпеки для життя або здоров'я;
- 4) стійка втрата працездатності більш, як на 10%;
- 5) значна матеріальна шкода потерпілому.

67. При настанні якого з наслідків настає кримінальна відповідальність за кваліфікований вид злочину “Порушення вимог законодавства про охорону праці”?

- 1) істотної матеріальної шкоди;
- 2) легкого тілесного ушкодження без наслідків у вигляді короточасного розладу здоров'я або короточасної втрати працездатності;
- 3) створення небезпеки для життя або здоров'я трудящих;
- 4) створення загрози знищення або пошкодження майна;
- 5) смерть потерпілого.

68. В якій відповіді названа особа, яка є “трудящим” - потерпілим від злочину “Порушення законодавства про працю”?

- 1) особа, яка займається індивідуальним підприємництвом;
- 2) громадянин, який займається творчою діяльністю;
- 3) члени кооперативів;
- 4) працівник, який працює за строковим трудовим договором;
- 5) безробітний.

69. В якій відповіді названа особа, яка є потерпілим від злочину “Порушення законодавства про працю”?

- 1) державний службовець;
- 2) громадянин, який за організованим набором залучений до роботи на час будівництва греблі;
- 3) військовослужбовець;
- 4) підприємець, який працює в господарському товаристві де має частку в майні;
- 5) член сім'ї фермера, який бере участь у виробництві.

70. В якій відповіді названа дія, що не охоплюється складом злочину “Перешкоджання виправленню релігійних обрядів”?

- 1) перешкоджання служителю культу або віруючим прибути до місця богослужіння;
- 2) організація або керівництво групою, діяльність якої, що здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень, пов'язана з заподіянням шкоди здоров'ю громадян;
- 3) відключення електроенергії під час релігійної церемонії з метою припинити її проведення;
- 4) створення в місці проведення релігійного обряду шкідливих чи небезпечних для життя чи здоров'я умов;
- 5) викрадення чи тимчасове вилучення предметів культу, необхідних для проведення релігійного обряду.

71. В якій відповіді правильно і повно роз'яснено зміст поняття “нещасні випадки з людьми” як кваліфікуючої ознаки “Порушення законодавства про охорону праці”?

1) загибель однієї чи більше осіб, заподіяння одній або кільком особам тілесних ушкоджень тяжких, середньої тяжкості чи легких, які спричинили короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності;

2) заподіяння одній або кільком особам тілесних ушкоджень, що не є небезпечними для життя чи здоров'я потерпілого;

3) заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження одній особі чи легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності одній чи кільком особам;

4) заподіяння матеріальних збитків державній, громадській організації або громадянам;

72. Суб'єктом яких злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина у диспозиції відповідної норми КК названа особа уповноважена громадянином-власником підприємства?

1) “Порушення авторських прав”;

2) “Порушення вимог законодавства про охорону праці”;

3) “Порушення законодавства про працю”;

4) “Перешкоджання законній діяльності профспілок”;

5) “Переслідування громадян за критику”;

6) “Перешкоджання відправленню релігійних обрядів”;

7) “Перешкоджання здійсненню виборчого права чи роботі виборчої комісії”.

73. Невиконання якого рішення суду тягне відповідальність за злочин; передбачений нормою глави “Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина”?

1) про стягнення аліментів;

2) про сплату неустойки;

3) про розірвання шлюбу;

4) про визнання батьківства;

5) про визнання права власності на будинок;

6) про стягнення моральної шкоди;

7) про поновлення на роботі.

74. Суспільне-небезпечне діяння в складі якого із нижчеперелічених злочинів полягає в невиконанні рішення суду?

1) “Перешкоджання законній діяльності профспілок”;

2) “Порушення законодавства про працю”;

3) “Порушення вимог законодавства про охорону праці”;

4) “Порушення недоторканності житла громадян”;

5) “Порушення таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень”;

6) “Перешкоджання відправленню релігійних обрядів”;

7) “Порушення авторських прав”.

75. Обов'язковою ознакою якого складу злочину, передбаченого главою “Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина” виступають особисті мотиви?

- 1) “Порушення законодавства про працю”;
- 2) “Перешкоджання законній діяльності профспілок”;
- 3) “Відмова в прийомі на роботу вагітної жінки”;
- 4) “Переслідування громадян за критику”;
- 5) “Порушення авторських прав”;
- 6) “Порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності”;
- 7) “Порушення вимог законодавства про охорону праці”.

76. Суб'єктом яких злочинів, що передбачені нормами глави “Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина”, не названо в законі посадову особу?

- 1) “Порушення вимог законодавства про охорону праці”;
- 2) “Порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності”;
- 3) “Відмова в прийомі на роботу вагітної жінки”;
- 4) “Порушення законодавства про працю”;
- 5) “Перешкоджання законній діяльності профспілок”;
- 6) “Порушення таємниці голосування”;
- 7) “Порушення недоторканності житла громадян”.

77. Основні склади яких з нижчеперелічених злочинів мають матеріальний склад?

- 1) “Порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності”;
- 2) “Порушення авторських прав”;
- 3) “Порушення вимог законодавства про охорону праці”;
- 4) “Порушення недоторканності житла громадян”;
- 5) “Порушення законодавства про референдум”;
- 6) “Порушення таємниці голосування”;
- 7) “Перешкоджання законній діяльності профспілок”;
- 8) “Перешкоджання відправленню релігійних обрядів”;
- 9) “Перешкоджання здійсненню виборчого права чи роботи виборчої комісії”.

78. Який із нижчевказаних злочинів вчиняється спеціальним суб'єктом?

- 1) “Перешкоджання законній діяльності профспілок”;
- 2) “Порушення законодавства про працю”;
- 3) “Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень, що передаються засобами зв'язку”;
- 4) “Порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності”;
- 5) “Порушення авторських прав”;
- 6) “Переслідування громадян за критику”;

- 7) “Порушення недоторканності житла громадян”;
- 8) “Перешкоджання здійсненню виборчих прав чи роботі виборчої комісії”;
- 9) “Перешкоджання відправленню релігійних обрядів”.

79. В яких випадках посадові особи, які зобов'язані забезпечувати додержання вимог законодавства про охорону праці на гірничих, будівельних роботах і роботах на вибухонебезпечних підприємствах (у цехах) можуть нести відповідальність за ст. 135 КК “Порушення законодавства про охорону праці”?

- 1) лише коли посадова особа виконує функції представника влади постійно;
- 2) лише коли посадова особа виконує організаційно-розпорядчі функції тимчасово;
- 3) лише коли посадова особа виконує адміністративно-господарські функції постійно;
- 4) лише коли посадова особа є керівником підприємства, установи, організації;
- 5) лише коли на посадову особу крім забезпечення додержання вимог законодавства про охорону праці покладено й інші виробничі обов'язки;
- 6) лише коли посадова особа виконує функції представника влади за спеціальним повноваженням;
- 7) лише коли посадова особа крім забезпечення додержання вимог законодавства про охорону праці здійснює загальне керівництво підприємством, установою, організацією;

80. Які з наведених положень, що стосуються суспільно-небезпечних наслідків у складі злочину “Порушення вимог законодавства про охорону праці” є правильними?

- 1) основний склад цього злочину є формальним, оскільки обов'язковою ознакою його є “створення небезпеки для життя і здоров'я громадян”, а не заподіяння конкретної шкоди;
- 2) обов'язковою ознакою основного складу цього злочину є заподіяння шкоди життю або здоров'ю громадян;
- 3) кваліфікуючою ознакою цього злочину в законі названо “інші тяжкі наслідки”;
- 4) кваліфікуючою ознакою цього злочину в законі названо “нешасні випадки з людьми”;
- 5) кваліфікуючою ознакою цього злочину в законі названо “шкоду здоров'ю людей”;
- 6) кваліфікуючою ознакою цього злочину в законі названо “людські жертви”;
- 7) кваліфікуючою ознакою цього злочину в законі названо “заподіяння істотної шкоди”;

8) кваліфікуючою ознакою цього злочину в законі названо “заподіяння значної шкоди потерпілому”;

9) особливо кваліфікуючою ознакою цього злочину в законі названо “нещасні випадки з людьми”.

81. Які з наведених положень, що стосуються злочину “Порушення вимог законодавства про охорону праці” є правильними?

1) відповідальність за вказаною статтею КК настає за порушення будівельних і санітарних правил при проведенні будівельних робіт у будь-якій галузі народного господарства, крім капітального будівництва;

2) відповідальність настає за порушення правил експлуатації будівельних механізмів при проведенні будівельних робіт у будь-якій галузі народного господарства;

3) випуск в експлуатацію завідомо технічно несправних будівельних машин, що використовуються як транспортні засоби, або інше грубе порушення правил їх експлуатації, які забезпечують безпеку руху, вчинене особою, відповідальною за технічний стан або експлуатацію цих засобів, за наявності підстав слід кваліфікувати за статтею КК “Порушення вимог законодавства про охорону праці”;

4) порушення посадовою особою правил техніки безпеки, промислової санітарії як інших: вимог законодавства про охорону праці, що заподіяло майнову шкоду підприємству, організації або окремим громадянам не утворює складу злочину передбаченого статтею КК “Порушення вимог законодавства “Про охорону праці”;

5) у випадку порушення правил експлуатації будівельних механізмів не при виконанні будівельних робіт, винні особи несуть відповідальність залежно від обставин за статтями про зчини проти особи або автотранспортні злочини, а посадові особи - за статтею КК “Порушення вимог законодавства охорону праці” або за статтями про посадові злочини;

82. Обов'язковою ознакою якого з нижчеперелічених злочинів виступає відповідний мотив?

1) “Порушення законодавства про працю”;

2) “Перешкоджання законній діяльності профспілок”;

3) “Відмова в прийомі на роботу вагітної жінки”;

4) “Переслідування громадян за критику”;

5) “Порушення авторських прав”;

6) “Порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності”;

7) “Порушення вимог законодавства про охорону праці”;

8) “Перешкоджання відправленню релігійних обрядів”;

9) “Порушення недоторканності житла громадян”.

83. Яку мету втручання у вирішення судових справ передбачає відповідна стаття КК?

1) образи судді або народного засідателя;

- 2) відомстити за винесене рішення;
- 3) змінити характер поведінки судді;
- 4) добитися винесення незаконного судового рішення;
- 5) перешкодити проведенню судового засідання.

84. Яку мету втручання у вирішення судових скрав передбачас відповідна стаття КК?

- 1) перешкодити всебічному, повному і об'єктивному розглядові конкретної справи;
- 2) добитися перегляду винесеного рішення в касаційному порядку;
- 3) змінити характер поведінки судді;
- 4) перегляду винесеного вироку, рішення, ухвали або постанови в касаційному порядку, або а порядку нагляду;
- 5) перешкодити проведенню судового засідання.

85. В якій відповіді вказаний, орган, завідомо неправдиве повідомлення якому про вчинений злочин не становить злочину “Завідомо неправдивий донос”?

- 1) суд;
- 2) прокурор;
- 3) слідчий;
- 4) орган дізнання;
- 5) редакція газети.

86. Хто не підлягає кримінальній відповідальності за відмову від дачі показань чи від виконання покладених в” них обов'язків?

- 1) свідок;
- 2) потерпілий;
- 3) експерт;
- 4) перекладач;
- 5) всі особи, вказані вище.

87. В якій відповіді правильно, відповідно з формулюванням, наведеним у диспозиції статті КК, названий суб'єкт злочину “Ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі”?

88. В якій відповіді правильно, відповідно з формулюванням, наведеним у диспозиції статті КК, названий суб'єкт злочину “Ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі”?

- 1) засуджений до позбавлення волі;
- 2) особа, яка відбуває покарання в колонії - поселенні для осіб, які вчинили злочини з необережності;
- 3) особа, яка вперше відбуває покарання у вигляді позбавлення волі;

4) засуджений, якому дозволено короткотерміновий виїзд з місця позбавлення волі;

5) особа, яка відбуває позбавлення волі в колонії - поселенні.

89. В якому випадку не настає кримінальна відповідальність за недонесення про злочин?

1) якщо недонесення не було заздалегідь обіцяне;

2) якщо таке діяння вчинено вперше;

3) якщо достовірно відомий підготовлений або вчинений злочин не відноситься до тяжких чи особливо тяжких;

4) якщо винний попередньо протягом року не піддавався адміністративному стягненню за таке ж порушення;

5) якщо достовірно відомий підготовлюваний або вчинений злочин вчинений батьком особи.

90. Норми про які злочини проти правосуддя є спеціальними стосовно норми КК “Перевищення влади або посадових повноважень”?

1) “Винесення суддями завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови”;

2) “Погроза щодо судді”;

3) “Завідомо неправдивий донос”;

4) “Завідомо незаконний арешт, затримання або привід”;

5) “Примушування давати показання”;

6) “Розголошення даних попереднього слідства або дізнання”;

7) “Завідомо неправдиве показання”.

91. Які з вказаних злочинів мають загальний суб’єкт?

1) “Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти”;

2) “Ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі”;

3) “Перешкоджання явці свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від дачі показань чи висновку, підкуп цих осіб або погроза помстою за раніше дані показання або висновок”;

4) “Завідомо незаконний арешт, затримання або привід”;

5) “Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності”;

6) “Винесення суддями завідомо неправдивого вироку, рішення, ухвали або постанови”;

7) “Втручання у вирішення судових справ” (основний склад злочинну).

92. Погроза заподіяння якої шкоди є ознакою злочину “Погроза щодо судді”?

1) вбивством;

2) насильством;

3) пошкодженням майна;

4) розголошенням відомостей, які ганьблять суддю;

5) розголошенням даних попереднього слідства або дізнання;

- б) розголошенням відомостей про грошові вклади судді в установах банків;
- 7) знищенням майна.

93. Яка особа не підлягає кримінальній відповідальності за злочин “втеча з місця позбавлення волі або з-під варти”?

- 1) особа, яка незаконно позбавлена волі;
- 2) особа, яка відбуває покарання;
- 3) особа, яка перебуває в попередньому ув’язненні;
- 4) особа, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі за злочин, що не становить великої суспільної небезпеки;
- 5) особа, якій за злісне ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі, воно було замінене покаранням у вигляді позбавлення волі;
- 6) особа, яка відбуває покарання за злочин, вчинений з необережності;
- 7) особа, яка відбуває покарання в колонії - поселенні.

94. Спеціальним суб’єктом яких із нижческазаних злочинів не виступає посадова особа?

- 1) “Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти”;
- 2) “Завідомо незаконний арешт, затримання або привід”;
- 3) “Ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі”;
- 4) “Невиконання судового рішення”;
- 5) “Винесення суддями завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови”;
- 6) “Примушення давати показання”;
- 7) “Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності”.

95. Якою главою Особливої частини КК передбачене відповідальність за посягання на життя судді Верховного Суду України, вчинене у зв’язку з його відповідною діяльністю?

- 1) “Злочини проти держави”;
- 2) “Злочини проти особи”;
- 3) “Посадові злочини”;
- 4) “Злочини проти правосуддя”;
- 5) “Злочини проти порядку управління”.

96. Якою главою Особливої частини КК передбачена відповідальність за посягання на життя судді обласного суду, вчинене у зв’язку з його службовою діяльністю?

- 1) “Злочини проти держави”;
- 2) “Злочини проти особи”;
- 3) “Посадові злочини”;
- 4) “Злочини проти правосуддя”;
- 5) “Злочини проти порядку управління”.

97. Наслідки ухилення від відбування виправних робіт без позбавлення волі передбачені:

- 1) нормою Загальної частини КК;
- 2) статтею глави “Злочини проти держави”;
- 3) статтею глави “Злочини проти правосуддя”;
- 4) статтею глави “Злочини проти порядку управління”;
- 5) чинний КК не передбачає відповідної норми.

98. Обов'язковою ознакою складу яких злочинів проти правосуддя є вчинення їх з корисливих мотивів або іншої особистої заінтересованості?

- 1) “Завідомо незаконний арешт, затримання або привід”;
- 2) “Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності”;
- 3) “Примушення давати показання”;
- 4) “Винесення суддями завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови”;
- 5) “Втручання у вирішення судових справ”;
- 6) “Погроза щодо судді”;
- 7) жодного з вказаних вище.

99. В яких відповідях названі особи, які підлягають кримінальній відповідальності за злочин “Винесення суддями завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови”?

- 1) заступник голови арбітражного суду області;
- 2) суддя районного суду;
- 3) голова погоджувальної комісії Верховної Ради України
- 4) член суду офіцерської честі;
- 5) голова Конституційного Суду України;
- 6) член Морської арбітражної комісії;
- 7) голова товариського суду.

100. В яких відповідях названі особи, які не є об'єктами злочину “Винесення суддями завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови”?

- 1) голова погоджувальної комісії місцевої Ради;
- 2) член суду офіцерської честі;
- 3) голова Конституційного Суду України;
- 4) член Морської арбітражної комісії;
- 5) голова товариського суду;
- 6) заступник голови арбітражного суду області;
- 7) суддя районного суду.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. Виникнення теорії кваліфікації злочинів.
2. Характерні риси розвитку кримінального законодавства у стародавній час.
3. Вчення про кваліфікацію злочинів у римських юристів.
4. Дігести Юстиніана - перша історична пам'ятка по правилах кваліфікації злочинів.
5. Проблема кваліфікації злочинів у період середньовіччя.
6. Становлення та розвиток теорії кваліфікації злочинів у класичній школі кримінального права.
7. Основні положення теорії кваліфікації у працях видатних вчених ХІХ сторіччя.
8. Ставлення антропологічної школи кримінального права до кваліфікації злочинів.
9. Основні положення класичної школи кримінального права до кваліфікації злочинів.
10. Ставлення соціологічної школи кримінального права до кваліфікації злочинів.
11. Періодизації розвитку теорії кваліфікації у радянський період.
12. Стан розвитку теорії кваліфікації у 1917 р. до кінця 50 років.
13. Розвиток теорії кваліфікації від кінця 50 років до наших днів.
14. Основні положення вчення про кваліфікації у працях Я.М. Брайніна, Ф.Г. Бурчака, В.Н Кудрявцева, В.О. Навроцького та інших
15. Сучасний стан теорії кваліфікації злочинів.
16. Проблеми загальнотеоретичного характеру, особливі (видові) проблеми теорії кваліфікації, конкретні (одиночні) проблеми кваліфікації окремих злочинів.
17. Подвійний характер поняття кваліфікації злочинів.
18. Об'єкт кваліфікації, зміст процесу кваліфікації злочинів, суб'єктний склад.
19. Закріплення кваліфікації як логічний результат.
20. Методи наукового пізнання дійсності, що використовуються при кваліфікації злочинів.
21. Кримінально-правова кваліфікація.
22. Співвідношення кваліфікації злочинів та кримінально-правової кваліфікації.
23. Види кваліфікації злочинів.
24. Правове значення офіційної кваліфікації злочинів.
25. Суб'єкти кваліфікації, правове значення процесуальних актів про кваліфікацію.
26. Поняття та види принципів права.
27. Принципи кваліфікації як система науково-обґрунтованих, основних положень, якими керуються здійснюючи кваліфікацію злочинів.

28. Закріплення принципів кваліфікації злочинів.
29. Значення правильної кваліфікації злочинів.
30. Соціально-політичний та правовий аспекти значення.
31. Зміст правового аспекту правильної кваліфікації злочинів.
32. Поняття та види підстав кваліфікації злочинів.
33. Встановлення фактичних обставин скоєного злочину як підстава кваліфікації злочинів.
34. Місце обставин, що враховуються при кваліфікації в предметі доказування в кримінальній справі.
35. Доказування фактичних обставин, що враховуються при кваліфікації.
36. Кримінально-правова норма як правова підстава кваліфікації злочинів.
37. Співвідношення кримінально-правової норми і статті кримінального закону.
38. Види кримінально-правових норм, які використовуються при кваліфікації злочинів та кримінально-правовій кваліфікації.
39. Вплив кримінально-правових норм Загальної частини на кваліфікацію.
40. Взаємодія кримінально-правових норм Особливої та Загальної частин при кваліфікації злочинів.
41. Значення диспозиції і санкції статті Особливої частини для кваліфікації скоєного.
42. Види диспозиції кримінально-правої норми.
43. Види санкцій кримінально-правової норми.
44. Врахування санкції кримінально-правової норми при кваліфікації діяння.
45. Значення практики для кваліфікації злочинів.
46. Значення для кваліфікації міжнародно-правових договорів.
47. Шляхи вдосконалення кримінального закону з метою покращення кваліфікації.
48. Поняття та функції складу злочину.
49. Елементи та ознаки складу злочину, які використовуються при кваліфікації злочину.
50. Співвідношення складу злочину та кримінально-правої норми Особливої частини.
51. Значення конструкції складу злочину для встановлення моменту закінчення злочину.
52. Врахування при кваліфікації ознак, обов'язкових для певного складу злочину.
53. Види складів злочину та їх значення для кваліфікації злочинів.
54. Класифікація складів злочину: за ступенем суспільної небезпеки злочину, законодавчим описом відповідних ознак злочину, особливостями конструкції кримінальному закону.
55. Загальна програма кваліфікації злочинів.

56. Послідовність аналізу та доказування наявності ознак складу злочину.
57. Значення ознак складів злочинів для їх розмежування.
58. Діалектичний процес встановлення фактичних обставин.
59. Загально визнаний порядок дослідження фактичних обставин у теорії кваліфікації злочинів.
60. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до об'єкту і предмету злочину.
61. Особа потерпілого як фактична ознака.
62. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до об'єктивної сторони злочину.
63. Обов'язковість суспільно-небезпечного діяння (дії чи бездіяльності).
64. Факультативність суспільно-небезпечних наслідків, причинного зв'язку, спосіб, час, місце, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину.
65. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до суб'єктивної сторони злочину.
66. Обов'язковість вини (умислу чи необережності).
67. Особливості встановлення подвійної та змішаної форми вини.
68. Факультативність мотиву, мети, емоційного стану особи, яка вчинила злочин.
69. Встановлення фактичних обставин, що відносяться до суб'єкту злочину.
70. Особливості встановлення додаткових ознак спеціального суб'єкту злочину.
71. Особливості кримінально-правової оцінки фактичних обставин при юридичних і фактичних помилках.
72. Поняття та ознаки одиничного злочину.
73. Одиничність суспільно-небезпечного діяння та суспільно-небезпечних наслідків.
74. Внутрішній взаємозв'язок елементів складу одиничного злочину.
75. Співвідношення одиничного злочину і статті Особливої частини.
76. Відмінність одиничного від складного злочину.
77. Види одиничних злочинів.
78. Простий, продовжуваний, триваючий одиничні злочини.
79. Початок та закінчення одиничних злочинів.
80. Одиничний злочин як складова сукупності та множини злочинів.
81. Поняття та ознаки повторності злочинів.
82. Співвідношення одиничного злочину зі повторністю злочинів.
83. Повторність як конструктивна ознака злочину.
84. Неодноразовість та систематичність вчинення злочину.
85. Відмінність повторності від продовжуваного злочину.
86. Повторність як кваліфікуюча ознака.
87. Повторність як обставина, що обтяжує покарання.

88. Конкуренція повторності як кваліфікуючої ознаки зі обставиною, що обтяжує покарання.
89. Поняття та ознаки сукупності злочинів.
90. Передумови утворювання сукупності злочинів.
91. Особливості утворювання сукупності злочинів.
92. Особливості конструювання окремих складів злочину, що поглинають сукупність: злочин та спосіб його вчинення, злочин та знаряддя чи засоби його вчинення.
93. Сукупність злочинів та стадії вчинення злочину.
94. Реальна сукупність злочинів та її ознаки.
95. Характеристика злочинів, що утворюють реальну сукупність злочинів.
96. Ідеальна сукупність злочинів та її ознаки.
97. Характеристика злочинів, що утворюють ідеальну сукупність злочинів.
98. Поняття та ознаки рецидиву злочинів.
99. Передумови визнання рецидиву злочинів.
100. Рецидив як найбільш суспільно-небезпечний різновид множини злочинів.
101. Види рецидиву та їх ознаки.
102. Загальний та спеціальний рецидиви злочинів.
103. Пенітенціарний рецидив.
104. Рецидиви тяжких і особливо тяжких злочинів.
105. Вплив видів рецидиву на кваліфікацію злочинів.
106. Рецидив злочину як кваліфікуюча і особливо кваліфікуюча ознака.
107. Врахування рецидиву злочинів при призначенні покарання, вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.
108. Значення правильної кваліфікації рецидиву злочинів у ефективній протидії рецидивній злочинності.
109. Поняття конкуренції кримінально-правових норм.
110. Характерні особливості конкуренції кримінально-правових норм.
111. Співвідношення конкуренції та колізії кримінально-правових норм.
112. Різновиди конкуренції кримінально-правових норм.
113. Конкуренція загальної і спеціальної норм.
114. Правила подолання конкуренції загальної і спеціальної норм.
115. Конкуренція безпосередніх об'єктів посягання різних кримінально-правових норм.
116. Правила подолання конкуренції об'єктів посягання різних кримінально-правових норм.
117. Конкуренція цілого – всіх ознак певного складу злочину і частини – певної кількості цих ознак.
118. Правила подолання конкуренції цілого та його частини.
119. Конкуренція кваліфікуючих ознак одних і тих самих кримінально-правових норм.

120. Правила подолання конкуренції кваліфікуючих ознак одних і тих самих кримінально-правових норм.
121. Конкуренція кримінально-правових норм з пом'якшуючими та обтяжуючими обставинами.
122. Правила подолання конкуренції кримінально-правових норм з пом'якшуючими та обтяжуючими обставинами.
123. Поняття та види попередньої злочинної діяльності.
124. Кримінально-правове та кримінологічне значення стадій вчинення злочину.
125. Закінчений злочин.
126. Взаємозв'язок конструкції складу злочину з моментом закінчення злочину.
127. Незакінчений злочин та його види.
128. Поняття готування до злочину та його ознаки.
129. Особливості кваліфікації готування до злочину.
130. Поняття та види замаху на злочин.
131. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки замаху на злочин.
132. Особливості кваліфікації закінченого та незакінченого замаху на злочин.
133. Непридатний замах на злочин та його види.
134. Кримінально-правова кваліфікація добровільної відмови доведення злочину до кінця.
135. Ознаки добровільної відмови доведення злочину до кінця.
136. Особливості кримінальної відповідальності особи, яка добровільно відмовилася від злочину.
137. Відмінність добровільної відмови доведення злочину до кінця від діяльного каяття.
138. Поняття та ознаки співучасті у злочині.
139. Характеристика суспільної небезпеки злочинів, що вчиняються у співучасті.
140. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті.
141. Форми співучасті за об'єктивним критерієм.
142. Співвиконання та співучасть з розподілом ролей.
143. Особливості кваліфікації злочинів вчинених у формі співвиконання та у співучасті з розподілом ролей.
144. Форми співучасті за суб'єктивним критерієм.
145. Співучасть без попередньої змови та співучасть з попередньою змовою.
146. Особливості кваліфікації злочинів, які вчинені у співучасті без попередньої змови та з попередньою змовою.
147. Поняття та ознаки елементарної групи, організованої групи, злочинної організації.
148. Особливості кваліфікації злочинів, що вчинені організованими злочинними групами та злочинними організаціями.

149. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика злочинів, що вчинені організованими злочинними групами та злочинними організаціями.
150. Види співучасників злочину.
151. Поняття та ознаки виконавця, організатора, підбурювача, посібника.
152. Особливості кваліфікації дій виконавця, організатора, підбурювача, посібника.
153. Експес виконавця та його види.
154. Кваліфікація дій співучасників вчинення злочину при кількісному та якісному експесі виконавця.
155. Добровільна відмова від доведення злочину до кінця при співучасті.
156. Особливості кримінально-правової кваліфікації добровільної відмови у діях виконавця, організатора, підбурювача, посібника.
157. Особливості кваліфікації злочинів при посередницькому виконанні та його відмінність від співучасті у злочині.
158. Поняття та ознаки причетності до злочину.
159. Форми причетності та їх вплив на кваліфікацію вчиненого злочину.
160. Поняття та види обставин, що виключають злочинність діяння.
161. Соціальна та правова оцінка обставин, що виключають злочинність діяння.
162. Поняття та ознаки необхідної оборони.
163. Умови правомірності необхідної оборони, що відносяться до нападу та умови правомірності дій особи, які відносяться до оборони.
164. Особливості кваліфікації злочинів при перевищенні меж необхідної оборони.
165. Поняття та ознаки затримання особи, яка вчинила злочин.
166. Особливості кваліфікації злочинів при перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця.
167. Поняття та ознаки крайньої необхідності.
168. Умови правомірності крайньої необхідності, що характеризують небезпеку та дії по її усуненні.
169. Поняття та ознаки фізичного або психічного примусу.
170. Умови правомірності фізичного або психічного примусу як обставини, що усуває злочинність діяння.
171. Поняття виконання законного наказу або розпорядження як обставини, що усуває злочинність діяння.
172. Умови правомірності, що пов'язані з виданням наказу або розпорядження та умови правомірності, що пов'язані з виконанням наказу або розпорядження.
173. Поняття діяння, пов'язаного з ризиком.
174. Види ризиків діяння.
175. Виправданість ризику та її ознаки.
176. Поняття виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття діяльності організованої групи чи злочинної організації.

177. Особливості кваліфікації дій особи та призначення їй покарання при скоєні злочинів при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття діяльності організованої групи чи злочинної організації.
178. Поняття та значення звільнення від кримінальної відповідальності.
179. Звільнення від кримінальної відповідальності як прояв принципів демократизму, гуманізму, економії кримінальної репресії.
180. Види звільнення від кримінальної відповідальності.
181. Загальні та особливі види звільнення від кримінальної відповідальності.
182. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.
183. Передумови, підстави та наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.
184. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.
185. Передумови, підстави та наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.
186. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.
187. Передумови, підстави та наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.
188. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки.
189. Передумови, підстави та наслідки звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки.
190. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.
191. Терміни строків давності кримінальної відповідальності.
192. Обмеження застосування строків давності за окремі злочини.
193. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з актами амністії та помилування.
194. Відмінність амністії від помилування.
195. Особливості спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачені нормами Особливої частини.
196. Передумови та підстави застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачені нормами Особливої частини.
197. Поняття та підстави зміни кримінально-правової кваліфікації.
198. Криміналізація та декриміналізація як підстави для зміни кримінально-правової кваліфікації.
199. Посилення та пом'якшення санкцій кримінально-правових норм Особливої частини як підстави для зміни кваліфікації.
200. Внесення змін та доповнень у диспозиції кримінально-правових норм Загальної та Особливої частин як підстави зміни кваліфікації.
201. Взаємовідношення кримінально-правової кваліфікації з дією кримінального закону у часі, просторі та особах.

202. Зміна кримінально-правової кваліфікації та стадії кримінального процесу.

203. Зміна кваліфікації на досудовому слідстві, перевірці кримінальної справи з обвинувальним висновком прокурором, на стадії судового розгляду справи, у стадії апеляційного та касаційного провадження по справі.

204. Поняття та види практики розгляду Верховним Судом України кримінальних справ.

205. Правовий статус практики та роз'яснень Верховного Суду України.

206. Постанови Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ та їх значення для кваліфікації злочинів.

207. Ухвали Судової колегії з кримінальних справ Верховного Суду України щодо окремих кримінальних справ.

208. Узагальнення судової практики з розгляду судами України певних категорій кримінальних справ.

209. Офіційні видання Верховного Суду України.

210. Єдиний реєстр судових рішень з кримінальних справ.

ДОДАТКИ:

1. Узагальнення Верховного Суду України «Практика розгляду судами справ про злочини проти власності»: (підготовлене суддею Верховного Суду України С.М. Міщенком і головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики В.В. Антощуком).

Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Суб'єктами права власності є фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства), юридичні особи (господарські товариства, професійні спілки, громадські, релігійні об'єднання тощо), держава. Їх рівність перед законом і забезпечення захисту їхніх прав державою закріплено у ст. 13 Конституції. Право власності в Україні охороняється законом. Зокрема, у розд. VI Кримінального кодексу України (далі - КК) встановлено, які саме суспільно небезпечні діяння проти власності є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Злочини проти власності становлять одну із найпоширеніших груп злочинних дій. Так, у 2007 р. їх кількість складала 46,7% від загальної кількості вчинених злочинів. Родовим об'єктом злочинів, передбачених розд. VI Особливої частини КК, є право власності, зміст якого становлять володіння, користування і розпорядження своїм майном. Об'єктами злочинів, які вчиняються з використанням насильства або погрозою його застосування (насильницький грабіж, розбій, вимагання, погроза знищення майна), є також життя, здоров'я, психічна або фізична недоторканність людини.

Предметом злочинів проти власності є, як правило, майно, яке має вартість, ціну і перебуває у чужій для винної особи власності. Предметом таких злочинів також можуть бути гроші, цінні папери, документи, які є еквівалентом вартості, та документи, які засвідчують право певної особи на майно.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 25 грудня 1992 р. N 12 "Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності" (зі змінами та доповненнями, внесеними у 1993, 1995 та 1997 роках; далі - постанова Пленуму від 25 грудня 1992 р. N 12) надав судам роз'яснення з питань застосування законодавства при розгляді справ цієї категорії. Але із введенням у дію в 2001 р. нового КК у законодавство про відповідальність за злочини проти власності були внесені зміни, у зв'язку з чим виникла необхідність внесення відповідних доповнень у постанову Пленуму від 25 грудня 1992 р. N 12. З метою подальшого удосконалення практики застосування судами законодавства про відповідальність за злочини проти власності Верховний Суд України вивчив судову практику розгляду справ цієї категорії.

Аналіз статистичних даних:

Згідно з даними Міністерства внутрішніх справ України у 2007 р. зареєстровано вчинення 187 тис. 768 (215 тис. 648)(2) злочинів проти власності, що на 12,9% менше порівняно з 2006 р. Основну частину злочинів проти власності становлять: крадіжки - 114 тис. 665 випадків, або 61,1% (132 тис. 159, або 61,3%) та грабежі - 32 тис. 268 випадків, або 17,2% (41 тис. 663, або 19,3%). У 2007 р. в судах у провадженні перебувало 74 тис. 61 (80 тис. 698) справ щодо злочинів проти власності. Це на 8,2% менше, ніж у 2006 р., і складає 32,5% (34,9%) від усіх кримінальних справ, які перебували у провадженні. Закінчено провадження у 59 тис. 475 (65 тис. 281) справі, що на 8,9% менше, ніж у 2006 р., у тому числі із постановленням вироку суди розглянули 49 тис. 612 (55 тис. 715) справ, на додаткове розслідування повернули 2 тис. 521 (2 тис. 829) справ щодо 3 тис. 829 (4 тис. 243) осіб. Суди закрили провадження у 5 тис. 156 (4 тис. 84) справах, що на 26,2% більше від попереднього року, щодо 6 тис. 218 (4 тис. 829) осіб. Заходи медичного характеру застосовувалися до 377 (367) осіб, що на 1,8% більше. Відповідно до вироків, що набрали законної сили, у 2007 р. суди засудили за злочини проти власності 59 тис. 614 (67 тис. 083) особи, з яких: за ст. 185 КК - 32 тис. 823 (39 тис. 914), ст. 186 КК - 14 тис. 348 (14 тис. 899), ст. 187 КК - 4 тис. 790 (4 тис. 709), ст. 188 КК - 540 (554), ст. 188(1) КК - 3 (7), ст. 189 КК - 1 тис. 244 (2 тис. 443), ст. 190 КК - 3 тис. 728 (3 тис. 377), ст. 191 КК - 2 тис. 138 (1 тис. 180). Більшість засуджених за злочини проти власності вчинили їх у віці до 30 років - 42 тис. 173, з них неповнолітні - 8 тис. 189, у тому числі віком до 16 років - 2 тис. 413. На час вчинення злочину не працювали і не навчалися 40 тис. 618 осіб, або 68,1% від кількості всіх засуджених за такі злочини. Серед непрацюючих особи, які мали судимість, становлять 18,9%. У стані алкогольного та наркотичного сп'яніння злочини вчинили 19 тис. 243 засуджених, або 32,5%. У складі організованої групи - 454 особи, що на 20,1% менше, ніж попереднього року. Також у 2007 р. зменшилася кількість засуджених, які вчинили злочини у складі злочинної організації, з 26 до 18 осіб, або на 30,8%. В апеляційному порядку в 2007 р. скасовано та змінено вирокі щодо 3 тис. 851 осіб, у тому числі з направленням справ на додаткове розслідування скасовано 399 вироків. У касаційному порядку скасовано 463 вирокі.

Розгляд судами справ про злочини проти власності:

У ст. 185 КК ("Крадіжка") передбачено відповідальність за таємне викрадення чужого майна. Таємним вважається викрадення, коли воно вчинюється за відсутності особи, у власності чи під охороною якої знаходилося майно, що викрадається, або у присутності такої особи непомітно для неї, а також у присутності сторонніх осіб, які не усвідомлюють факту викрадення майна і не можуть дати йому належної оцінки (психічно хворі, малолітні). Викрадення є таємним і в тому разі, коли воно вчиняється у присутності особи, якій доручено майно, але вона перебуває в такому стані, який виключає можливість усвідомлювати значення того, що відбувається (сон, непритомність, сильне сп'яніння тощо). Суди допускали помилки у кваліфікації викрадення при так званому змішаному способі вчинення злочину, коли воно було розпочато таємно, а продовжено відкритим способом. Так, Ізяславський районний суд Хмельницької області вирокіом від 29 березня 2006 р. визнав винним П. за ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 186 КК та призначив йому відповідне покарання. З метою викрадення чужого майна П. проник до вчительської кімнати, де намагався таємно викрасти

чуже майно, однак його дії були помічені прибиральницею, яка намагалася затримати зловмисника. Останній, усвідомлюючи викриття своїх дій, залишив викрадене майно й утік. Суд такі дії П. кваліфікував за ст. 15, ч. 3 ст. 186 КК як замах на відкрите викрадення чужого майна, обґрунтовуючи це тим, що його дії, розпочаті як таємне викрадення, перейшли у відкрите. Апеляційний суд Хмельницької області згідно з ухвалою від 29 березня 2006 р. змінив вирок районного суду та переключив дії П. з ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 186 КК на ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК. У цьому випадку суд, кваліфікуючи зазначені дії, допустив помилку, оскільки П. не намагався втекти з викраденим майном, хоча й мав таку можливість, що свідчить про відсутність у нього наміру утримувати викрадене.

Таємним також є викрадення в присутності осіб, які усвідомлюють, що вчиняється крадіжка, але суб'єкт знає, що ці особи не будуть йому перешкоджати, а також коли дії особи фактично помічені іншою особою, але суб'єкт цього не усвідомлює і вважає дії таємними. Разом з тим суди помилково кваліфікували як грабіж за ст. 186 КК дії винних осіб, які, вважаючи свої дії таємними, вчиняли викрадення чужого майна, не усвідомлюючи, що їхні дії помічені іншими особами. Наприклад, Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області вироком від 12 липня 2006 р. визнав винним Б. за ч. 3 ст. 186 КК. Згідно з вироком Б., діючи повторно, шляхом вільного доступу проник у приміщення літнього кафе, де, скориставшись неухважністю його співробітників, таємно викрав програвач міні-дисків вартістю 1 тис. 700 грн. Після того як Б. залишив приміщення, адміністратор кафе, помітивши, як він із викраденим майном сідав у тролейбус, намагався його затримати, але не встиг цього зробити, оскільки тролейбус поїхав. Апеляційний суд Хмельницької області згідно з ухвалою від 24 жовтня 2000 р. змінив вирок міськрайонного суду та переключив дії Б. на ч. 2 ст. 185 КК. Такі дії міськрайонний суд помилково кваліфікував як відкрите викрадення чужого майна за ст. 186 КК, пославшись на те, що Б. таємно викрав майно, але коли був помічений, то втік із викраденим. Але в матеріалах справи відсутні відомості про те, що Б. усвідомлював виявлення його дій та з метою утримання майна втік від переслідування.

Щоб розрізнити крадіжку від грабежу необхідно брати до уваги умисел винної особи і дані про те, чи усвідомлювали потерпілий або інші особи характер вчинюваних винних дій. Грабіж (ст. 186 КК) - це відкрите викрадення чужого майна у присутності потерпілого або інших осіб, які усвідомлюють протиправний характер дій винного, а він, у свою чергу, усвідомлює, що його дії помічені, та оцінюються як викрадення. Підвищена суспільна небезпека грабежу порівняно з крадіжкою зумовлюється тим, що грабіжник не приховує свого наміру протиправно заволодіти майном, діє відкрито для сторонніх осіб, ігноруючи волю потерпілого чи осіб, у володінні чи під охороною яких перебуває майно. Частина 2 ст. 186 КК передбачає відповідальність за грабіж, поєднаний із насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Відповідно до п. 9 постанови Пленуму від 25 грудня 1992 р. № 12 насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, слід розуміти загрозу легкого тілесного ушкодження, що не призвело до короточасного розладу здоров'я або короточасної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (нанесення ударів, побоїв, обмеження чи незаконне позбавлення волі за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент загрози). Такі насильницькі дії, вчинені в процесі грабежу, повністю охоплюються ч. 2 ст. 186 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребують. Однак, трапляються випадки, коли суди у разі загрози в процесі грабежу вказаних тілесних ушкоджень помилково кваліфікували дії винних осіб за сукупністю злочинів. Так, Носівський районний суд Чернігівської області вироком від 14 квітня 2006 р. засудив Г. О. і Я. за ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 296 КК та призначив їм відповідне покарання. Із матеріалів справи очевидно, що винні, перебуваючи у квартирі, де знаходились потерпілі Г. В. і С., стали нецензурно висловлюватися та завдавати їм удари, після чого відкрито заволоділи майном потерпілих. Внаслідок насильницьких дій потерпілим було загрозило тілесні ушкодження, які відповідно до висновку судово-медичної експертизи

належать до категорії легких тілесних ушкоджень, що не призвели до розладу здоров'я. Вважаємо, що у цьому випадку дії винних осіб не потребували додаткової кваліфікації за ст. 296 КК, оскільки зловмисники завдавали тілесні ушкодження з метою подолання волі та можливого опору потерпілих і подальшого заволодіння їхнім майном, а диспозицією ч. 2 ст. 186 КК охоплюється заподіяння тілесних ушкоджень у визначених межах.

Погроза застосування насильства, яке не становить небезпеки для життя чи здоров'я потерпілого, є психічним насильством, яке полягає у залякуванні потерпілого негайним застосуванням до нього фізичного насильства. Погрозу насильством як ознаку об'єктивної сторони у ст. 186 КК поставлено в один ряд із застосуванням насильства. Отже, ця погроза рівнозначна фізичному насильству і має бути безпосередньою та сприйматися потерпілою особою як така, що має негайно бути виконана. Оскільки характер погрози має суттєве значення для кваліфікації дій винного, з'ясування його в таких випадках є обов'язковим. Проте судді у вироках не завжди мотивують, в яких саме діях обвинувачених виражалася погроза застосування насильства, та не наводять на підтвердження доказів щодо реальності сприйняття потерпілими таких погроз. Так, Ленінський районний суд м. Вінниці вироком від 21 грудня 2006 р. визнав М. винним за ч. 2 ст. 186 КК та призначив йому відповідне покарання. М., погрожуючи спричинити тілесні ушкодження потерпілому Д., відкрито викрав у нього годинник. Проте суд у вироку не зазначив, в яких саме діях М. виражалася погроза застосування насильства до потерпілого, та не навів доказів на підтвердження реальності сприйняття погрози потерпілим.

Розбій (ст. 187 КК) є найнебезпечнішим серед зазначеної категорії злочинів. Це зумовлено тим, що обов'язковим додатковим об'єктом його виступають життя чи здоров'я потерпілого. Розбій вчиняється у формі нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. Розбій необхідно розрізняти від насильницького грабежу. Основними ознаками, за якими розрізняються ці злочини, є: 1) спосіб посягання (грабіж - це завжди відкрите посягання, а розбій може вчинюватись як відкрито, так і таємно); 2) характер фізичного і психічного насильства (під час грабежу для досягнення своєї мети винний застосовує насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або погрозу такого насильства, під час розбою - насильство, небезпечне для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або погрозу таким насильством); 3) момент закінчення злочину (грабіж є злочином із матеріальним складом і вважається закінченим із моменту, коли винна особа вилучила майно і має реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним, тоді як розбій вважається закінченим з моменту нападу, незалежно від того, чи заволоділа винна особа чужим майном). Наприклад, Ялтинський міський суд Автономної Республіки Крим вироком від 23 листопада 2006 р. визнав винним С. за ч. 2 ст. 187 КК і призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на сім років із конфіскацією майна. З метою заволодіння мобільним телефоном С. за попередньою змовою із невстановленою особою, застосовуючи насильство, небезпечне для життя та здоров'я, вчинив напад на потерпілого К. Однак телефоном зловмисники не заволоділи з незалежних від їх волі причин, оскільки їхні дії були помічені сторонніми особами, після чого невстановленій особі вдалося втекти, а С. було затримано на місці вчинення злочину.

Застосування до потерпілого з метою вилучення у нього майна наркотичних, психотропних речовин без його згоди, що призвело його до стану несвідомості та становило небезпеку для його життя чи здоров'я (що усвідомлював винний), повинно кваліфікуватись як розбій. Психічне насильство при розбої полягає у погрозі негайно застосувати фізичне насильство, небезпечне для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я або втратою працездатності). Погроза вчинити вбивство, заявлена під час розбою з метою подолання опору потерпілої особи охоплюється диспозицією ст. 187 КК і не

потребує додаткової кваліфікації за ст. 129 КК. При цьому погроза повинна мати реальний характер і сприйматися потерпілим як така, що може бути негайно реалізована.

Стаття 188(1) КК передбачає відповідальність за викрадення електричної або теплової енергії. Способами такого викрадення можуть бути: 1) самовільне використання енергії без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове); 2) пошкодження приладів обліку; 3) будь-який інший спосіб. Самовільне використання електричної або теплової енергії без приладів обліку має місце тоді, коли винний використовує енергію без відповідних приладів обліку, тоді як їх використання обов'язкове. Обов'язковість використання приладів обліку визначається правилами користування електричною і тепловою енергією та укладеним на їх підставі договором про користування такою енергією. Умисне пошкодження приладів обліку передбачає приведення цих приладів у стан, який робить неможливим їх використання за цільовим призначенням і забезпечує неконтрольоване (без обліку чи з неповним обліком) використання електричної або теплової енергії. Наприклад, розбирання окремих елементів приладів обліку, руйнування їх окремих частин, виведення з ладу тощо. Іншим способом викрадення електричної або теплової енергії слід вважати, наприклад: самовільне підключення до електричної чи теплової мережі, у результаті якого енергія споживається без укладення договору про її споживання або підключення з порушенням установлених правил користування енергією; втручання в роботу технічних засобів передачі та розподілу енергії. Згідно з приміткою до ст. 188(1) КК, шкода визнається значною, якщо вона в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Викрадення електричної або теплової енергії слід визнавати таким, що завдало шкоду у великих розмірах, якщо така шкода у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Вимагання (ст. 189 КК) полягає у незаконній вимозі передати чуже майно чи право на майно, або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони вимагання є спосіб його вчинення - погроза заподіяння шкоди потерпілому або його близьким родичам, зміст якої може бути різним. Це не тільки погроза насильством, а й обмеженням прав, свобод або законних інтересів зазначених осіб, їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною (наприклад, спалити гараж), або розголошенням відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (наприклад, оголосити дані про усиновлення потерпілим дитини, про наявність захворювання, про інтимне життя тощо). Ці відомості можуть бути правдивими або вигаданими, ганебними чи ні, важливо лише, щоб потерпілий або його близькі родичі бажали зберегти їх у таємниці. Погроза вчинити вбивство, висловлена в процесі вимагання, повністю охоплюється ч. 2 ст. 189 КК і додаткової кваліфікації за ст. 129 КК не потребує. Погроза насильством при вимаганні полягає у погрозі негайно або в майбутньому застосувати насильство до потерпілого або близьких йому родичів. Така погроза має сприйматися потерпілою особою як дійсна та розцінюватися як реальна небезпека для її життя чи здоров'я або близьких їй родичів. Визнаючи реальність погрози, необхідно виходити із суб'єктивного ставлення до неї винного і суб'єктивного сприйняття її потерпілим. Не завжди у виразах міститься підтвердження реальності сприйняття погрози потерпілими особами.

Зазначене діяння може виявлятися лише в активній поведінці - у незаконній вимозі чужого майна, права на майно, вчиненні будь-яких дій майнового характеру, на які винний не має права. Цією ознакою вимагання відрізняється від складу примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК), які за своїм змістом є законними (наприклад, вимога віддати борг, пов'язана з погрозою застосувати насильство до особи, яка дійсно є боржником). У деяких випадках суди не повною мірою досліджують обставини справи, що призводить до неправильної кваліфікації дій винних осіб. Наприклад,

Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області вироком від 26 листопада 2006 р. визнав винними М.І. та М.А. за ч. 2 ст. 189 КК і призначив їм покарання у виді позбавлення волі строком на три роки. Засуджених було визнано винними в тому, що вони за попередньою змовою, погрожуючи вбивством потерпілому Т., вимагали у нього 2 тис. 500 грн. Проте, як видно з матеріалів справи, напередодні потерпілий викрав у М.І. зазначену суму грошей, яку останній разом зі своїм братом вимагали повернути. Однак суд цю обставину залишив без уваги, хоча матеріали справи свідчать про самоправні дії М.І. та його брата.

Для розрізнення вимагання від грабежу чи розбою, необхідно виходити з того, що під час грабежу і розбою насильство або погроза його застосування спрямовані на заволодіння майном у момент їх застосування. При цьому погроза - це такі дії чи висловлювання, які виражають намір застосувати фізичне насильство негайно. Дії, що полягають у насильстві або в погрозі його застосування, спрямовані на одержання майна в майбутньому, а також вимогу передати майно, поєднану з погрозою застосувати насильство до потерпілого або до близьких йому осіб у майбутньому, належить кваліфікувати як вимагання. Якщо погроза насильством або саме насильство були застосовані з метою заволодіння майном потерпілого в момент нападу, але у зв'язку з відсутністю у нього майна вимога про передачу останнього винною особою була перенесена на майбутнє, дії такої особи слід кваліфікувати залежно від характеру погроз чи насильства як розбій або як замах на грабїж і за відповідною частиною ст. 189 КК (якщо подальші дії являли собою вимагання).

Предметом шахрайства (ст. 190 КК) може бути як чуже майно, так і право на нього. Особливістю шахрайства є те, що винний заволодіває чужим майном, спонукаючи самого потерпілого шляхом обману чи зловживання довірою до передачі йому чи уступки права на майно. Обман як спосіб шахрайства - це повідомлення неправдивих відомостей або замовчування відомостей, які мають бути повідомлені, з метою заволодіння чужим майном або для придбання права на майно. Зловживання довірою полягає у недобросовісному використанні довіри з боку потерпілого: для заволодіння чужим майном чи правом на нього винний використовує особливі довірливі відносини, які склалися між ним та власником чи володільцем майна. Добровільна передача потерпілим майна чи права на нього є обов'язковою ознакою шахрайства, хоча ця добровільність, по суті, фіктивна, оскільки такі дії власника майна чи майнових прав зумовлені введенням його в оману чи невиправданою довірливістю. Якщо обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до майна, а саме вилучення майна відбувалося таємно чи відкрито, то склад шахрайства відсутній. Такі дії слід кваліфікувати відповідно як крадіжку або грабїж.

Заволодіння майном громадян шляхом зловживання довірою має кваліфікуватися не як грабїж, а як шахрайство. Так, Шосткинський міськрайонний суд Сумської області визнав винним Ш. за ч. 2 ст. 186 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на чотири роки. З матеріалів справи вбачається, що Ш. попросив у потерпілої Б. зателефонувати з її мобільного телефону, а отримавши телефон, з ним утік. Дії засудженого суд кваліфікував за ч. 2 ст. 186 КК як відкрите викрадення чужого майна, вчинене повторно. Але апеляційний суд Сумської області ухвалою від 16 лютого 2006 р. вирок міськрайонного суду змінив, перекваліфікувавши дії Ш. з ч. 2 ст. 186 КК на ч. 2 ст. 190 КК, посилаючись на те, що потерпіла добровільно передала свій телефон Ш., який скористався її довірою.

Стаття 191 КК передбачає відповідальність за три форми вчинення злочину - привласнення, розтрату та заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Їх загальною ознакою є повноваження винного щодо майна, яким він заволодіває. Особа в цих випадках не є сторонньою для майна: воно їй ввірене, перебуває в її віданні або особа внаслідок службового становища має певні повноваження щодо нього. Привласнення характеризується незаконним утриманням (заволодінням) винним на свою користь чужого майна, яке було йому ввірене чи перебувало у його віданні. Розтрата чужого майна, яке було ввірене винному або перебувало в його віданні, характеризується його протиправним витрачанням (продажем, даруванням, споживанням тощо). Заволодіння

чужим майном шляхом зловживання службовим становищем полягає у незаконному оберненні чужого майна на свою користь або користь інших осіб з використанням службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби. Згідно з приміткою до ст. 364 КК службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Інколи суди неправильно визначали правовий статус винних осіб, внаслідок чого допускали помилки при кваліфікації їхніх дій. Так, Ківерцівський районний суд Волинської області визнав винним К. за ч. 2 ст. 191 КК і призначив йому відповідне покарання. З матеріалів справи очевидно, що К. як службова особа працював майстром у Ківерцівському лісництві та, зловживаючи службовим становищем, надав іншим особам дозвіл на вирубку лісу у ввіреному йому лісовому масиві. В результаті таких дій лісовому господарству завдано збитків на суму 11 тис. 514 грн. Відповідно до посадової інструкції майстра Ківерцівського лісництва зазначена посадова особа зобов'язана організовувати виконання всіх робіт на закріпленій за нею ділянці. Проте апеляційний суд Волинської області помилково дійшов висновку, що К. не є службовою особою, і як наслідок - неправильно переключував його дії із ч. 2 на ч. 1 ст. 191 КК. Тому Верховний Суд України згідно з ухвалою від 26 липня 2007 р. скасував рішення апеляційного суду та направив справу на новий розгляд.

До ознак, залежно від наявності яких виділяються кваліфіковані та особливо кваліфіковані види корисливих злочинів проти власності, закон відносить вчинення таких діянь: 1) повторно; 2) за попередньою змовою групою осіб; 3) організованою групою; 4) у великих розмірах; 5) особливо великих розмірах; 6) із заподіянням значної шкоди потерпілому. До обставин, що обтяжують крадіжку, грабіж і розбій, віднесено також вчинення цих злочинів із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Згідно з приміткою 1 до ст. 185 КК крадіжка, грабіж, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем визнаються вчиненими повторно, якщо вони вчинені особою, яка раніше вчинила будь-який із цих злочинів, розбій (ст. 187) чи викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 262 КК).

Повторність крадіжки згідно з приміткою 1 до ст. 185 КК має місце як тоді, коли крадіжка повторно вчинена після крадіжки, так і тоді, коли вона вчинена після вчинення злочинів, передбачених статтями 186, 189 - 191 КК або статтями 187, 262 КК. Повторність виключається, якщо: на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до відповідальності за раніше вчинений злочин; судимість за раніше вчинений злочин знята з винного в порядку амністії чи помилування, погашена чи знята згідно зі статтями 88 - 91 КК; винна особа, хоча раніше і вчинювала діяння, що містять ознаки злочинів, передбачених у примітці 1 до ст. 185 КК, була звільнена від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

У судовій практиці трапляються помилки при застосуванні законодавства про погашення та зняття судимості. Наприклад, Ковельський міськрайонний суд Волинської області вироком від 6 жовтня 2006 р. визнав винним Ф. за ч. 2 ст. 186 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на чотири роки шість місяців. За вироком суду Ф. визнано винним у тому, що він, діючи повторно, відкрито викрав у потерпілого Б. належний тому велосипед. Із матеріалів справи вбачається, що суд кваліфікував дії Ф. за ознакою повторності, оскільки він у 1996 р. був засуджений за ст. 140 КК (у редакції 1960 р.). Разом з тим суд не врахував, що Ф. засуджувався за злочин, який ним було вчинено у неповнолітньому віці. Тому відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 108 КК, п. 11 розд. 2 "Прикінцевих та

перехідних положень" КК попередня судимість на час вчинення останнього злочину вже погашена. За таких обставин апеляційний суд Волинської області згідно з ухвалою від 12 грудня 2006 р. дійшов висновку про відсутність у діях Ф. ознаки повторності та перекваліфікував його дії за ч. 1 ст. 186 КК, призначивши йому відповідне покарання.

Певну особливість мають ознаки вчинення розбою особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм (ч. 2 ст. 187 КК) та викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ч. 2 ст. 188(1) КК). Виходячи з ч. 2 ст. 187 КК повторність розбою має місце лише в тих випадках, коли йому передували тільки розбій або бандитизм. Відповідно до ст. 188(1) КК викрадення електричної або теплової енергії слід кваліфікувати за ознакою повторного вчинення лише тоді, коли йому передувало вчинення такого самого злочину. Для визначення будь-якого із зазначених злочинів повторним не має значення, чи був перший злочин закінченим, вчинювався він особою як виконавцем чи як іншим співучасником, був винний засуджений за його вчинення чи притягується до кримінальної відповідальності одночасно за попередній і новий злочини. Повторність виключається, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності або судимість була знята чи погашена. Повторне викрадення майна або протиправне заволодіння ним у інший спосіб слід розрізняти від продовжуваного викрадення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства тощо. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 32 КК повторність відсутня, коли особа вчиняє два або більше тотожних викрадень майна, об'єднаних єдиним злочинним наміром.

Інколи суди помилково кваліфікували за ознакою повторності дії винних осіб, що склалися із ряду тотожних дій (які здійснювалися одним способом) та з самого початку охоплювалися єдиним наміром і мали загальну мету незаконного вилучення майна або заволодіння ним. Так, Першотравневий районний суд м. Чернівців визнав винним К. за ч. 3 ст. 191 КК та призначив йому відповідне покарання. Із матеріалів справи вбачається, що К., працюючи продавцем магазину, протягом трьох місяців незаконно привласнював ввірені йому грошові кошти, шляхом їх вилучення - на загальну суму 5 тис. 600 грн. Такі дії К. районний суд кваліфікував за ознакою повторності. Але апеляційний суд Чернівецької області згідно з ухвалою від 30 травня 2006 р. зазначений вирок змінив, перекаваліфікувавши дії К. з ч. 3 ст. 191 КК на ч. 1 ст. 191 КК, посилаючись на те, що він вчинив продовжуваний злочин.

Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. При цьому необхідно, щоб змова відбулася до початку вчинення злочину, але не на стадії замаху і не під час його вчинення. У деяких випадках, коли у вчиненні злочину брали участь декілька осіб, одна з яких не була обізнана про протиправність вчинюваних нею дій, суди такі дії помилково кваліфікували за ознакою вчинення злочину групою осіб. Наприклад, Гусятинський районний суд Тернопільської області вироком від 9 березня 2006 р. визнав винною Г.Н. за ч. 2 ст. 185 КК та призначив їй відповідне покарання. Згідно з вироком суду Г.Н. було визнано винною в тому, що вона спільно зі своїм сином Г.П. таємно викрала деревообробний станок вартістю 1 тис.грн. Проте з матеріалів справи вбачається, що Г.П., вчиняючи крадіжку чужого майна разом з Г.Н., не усвідомлював того, що вчиняє злочин, оскільки вважав, що викрадений станок належить його матері, як вона йому про це повідомила. Крім того, в матеріалах справи наявна постановка слідчого про відмову в порушенні кримінальної справи щодо Г.П. за фактом цієї крадіжки у зв'язку з відсутністю в його діях складу злочину. Апеляційний суд Тернопільської області дійшов висновку про відсутність попередньої змови в діях Г.Н. і її сина та ухвалою від 10 травня 2006 р. перекаваліфікував дії Г.Н. за ч. 1 ст. 185 КК.

Відповідно до ст. 26 КК співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Вчинення злочину особою з участю неосудного або особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, не утворює

співучасті у злочині. Проте мають місце випадки помилкового тлумачення судами зазначеної норми закону: суди, коли лише один із учасників вчинення такого злочину є суб'єктом злочину, кваліфікують вказані дії за ознакою "вчинення за попередньою змовою групою осіб". Так, Червонозаводський районний суд м. Харкова вироком від 14 червня 2006 р. визнав винним Г.Д. за ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 188, ст. 304 КК та призначив йому відповідне покарання. Згідно з вироком суду Г.Д. засуджено за те, що він, діючи за попередньою змовою з неповнолітніми Г.А. та Г.С., які на момент вчинення злочину не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, проник у приміщення трансформаторної підстанції звідки намагався викрасти обладнання, однак не довів свого наміру до кінця, оскільки його було затримано працівниками міліції. Також Г.Д. втягнув у злочинну діяльність неповнолітніх. Вважаємо, що в такому випадку відсутня кваліфікуюча ознака вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, оскільки відповідно до вимог ст. 26 КК тільки Г.Д. є суб'єктом злочину.

Оскільки конструкція різних форм посягань на власність така, що вчинення їх групою осіб може кваліфікуватись як за ознакою вчинення їх групою осіб за попередньою змовою, так і за ознакою вчинення організованою групою, то розрізнення групи осіб за попередньою змовою від організованої групи має значення для правильної кваліфікації такої категорії злочинів за цими ознаками. Поняття "вчинення злочину організованою групою" визначено в ч. 3 ст. 28 КК, згідно з якою така форма співучасті має місце, коли в підготовці до злочину або його вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувались у стійке об'єднання для вчинення злочинної діяльності, об'єднані єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення наміченого плану, відомого всім учасникам групи. Попередня зорганізованість трьох або більше осіб для вчинення злочину може мати форму взаємопогодженого розподілу ролей між співучасниками організованої групи. При цьому її учасники можуть виконувати різні, обумовлені змовою про спільне розкрадання функції у здійсненні загального злочинного наміру. У такому випадку кожний з них визнається виконавцем злочину незалежно від тієї ролі, яку він виконував. Для кваліфікації за ознакою вчинення організованою групою не має значення, чи створювалася група тільки для вчинення лише цього виду (наприклад, для розбійного нападу) або ще й інших злочинів.

Розмір майна, яке було вилучено чи яким заволодів винний у результаті вчинення злочину, визначається його вартістю, яка виражається у грошовій оцінці конкретної речі. Вартість викраденого майна визначається за роздрібними цінами, що існували на момент вчинення злочину, а розмір відшкодування завданих злочином збитків - за відповідними цінами на час вирішення справи в суді. При цьому суди керуються нормами законодавства про ціни та ціноутворення і спеціальними нормативно-правовими актами, якими передбачено порядок визначення розміру шкоди, зокрема Порядком визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей, затвердженим відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. N 116. У разі відсутності ціни на майно його вартість визначалася шляхом проведення відповідної експертизи.

Згідно з чинним законодавством, якщо для кваліфікації злочинів або правопорушень містяться посилання на неоподатковуваний мінімум, то для таких цілей сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги. Розмір такої пільги визначається Законом від 22 травня 2003 р. N 889-IV "Про податок з доходів фізичних осіб". На перехідний період податкова соціальна пільга визначається для кожного року окремо. Для вирішення питання про наявність складу правопорушення або злочину в діяннях, які були вчинені до 1 січня 2004 р., а також для їх кваліфікації положення зазначеного Закону не застосовуються, у таких випадках розрахунки проводяться, виходячи з неоподаткованого мінімуму доходів громадян у розмірі 17 грн. Визначаючи діяння, вчинене після 1 січня 2004 р., таким, що тягне кримінальну або адміністративну відповідальність, та кваліфікуючи його, - у разі, коли настання відповідальності чи

кваліфікація зумовлені певною кількістю неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, - необхідно виходити з того, що сума такого мінімуму дорівнює розміру податкової соціальної пільги, визначеної зазначеним Законом для відповідного року. Розмір незаконно вилученого у результаті вчинення злочину майна безпосередньо впливає на кваліфікацію розглядуваної категорії злочинів. Зокрема, відповідно до примітки 2 до ст. 185, у статтях 185, 186, 189 та 190 КК значна шкода визначається з урахуванням матеріального становища потерпілого та за умови, що йому завдані збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Великий та особливо великий розміри як обставини, що обтяжують вчинення злочинів, передбачених статтями 185 - 191, 194 КК, визначаються законом. Відповідно до примітки 3 до ст. 185 КК у статтях 185 - 191, 194 КК вчиненням у великих розмірах визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Згідно із приміткою 4 до ст. 185 КК у статтях 185 - 187 та 189 - 191, 194 цього Кодексу вчиненням в особливо великих розмірах визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину. Вчинення особою декількох посягань на чуже майно, загальна вартість якого становить великий або особливо великий розмір, може кваліфікуватись як викрадення, привласнення, розтрата майна чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем у великих чи особливо великих розмірах лише в тому випадку, якщо такі діяння були вчинені одним способом і за обставин, які свідчать про умисел вчинити їх у великому чи особливо великому розмірі.

Труднощі виникають при кваліфікації дій винних осіб, які протягом певного часу вчинили декілька викрадень чужого майна. Наприклад, Києво-Святошинський районний суд Київської області визнав Ж. винним за ч. 5 ст. 185 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на сім років із конфіскацією майна. Згідно з вироким Ж. визнано винним в тому, що він протягом 2004 р. вчинив ряд крадіжок чужого майна, у тому числі й поєднаних із проникненням до житла потерпілих. Вартість викраденого майна за цей період складала понад 40 тис. 200 грн. Кваліфікуючи дії Ж. як крадіжку, вчинену в особливо великому розмірі, за ч. 5 ст. 185 КК, суд виходив із загальної вартості викраденого майна за всіма епізодами вчинених крадіжок. Проте, враховуючи, що Ж. вчиняв крадіжки із різних джерел, різного майна та зі значним розривом у часі, вартість викраденого майна за окремими епізодами не перевищувала 9 тис. 438 грн., що не перевищує 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тому кваліфікація його дій за ч. 5 ст. 185 КК є неправильною. Верховний Суд України ухвалою від 25 травня 2006 р. цей вирок районного суду змінив, перекаваліфікувавши дії Ж. за ч. 2 ст. 185 КК як вчинення крадіжки повторно та за ч. 3 ст. 185 КК - як крадіжка, поєднана з проникненням у житло, і призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на шість років без конфіскації майна.

Обтяжуючою крадіжку (ст. 185 КК), грабіж (ст. 186 КК) і розбій (ст. 187 КК) обставиною закон називає вчинення цих злочинів із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи такої кваліфікуючої ознаки, як проникнення у житло, інше приміщення та сховище, судам слід мати на увазі таке. Житло - це приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються і його складові частини, де може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо із житлом (гараж, сарай тощо).

Поняття "інше приміщення" включає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей чи матеріальних цінностей (виробничі чи службові приміщення підприємства, установи, організації, гараж, інша будівля господарського призначення, яка відокремлена від житлових будівель тощо). Сховищем слід розуміти будь-яке місце, призначене для постійного чи тимчасового

зберігання майна, яке має засоби охорони від доступу сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо). Це може бути контейнер, товарний вагон, охоронюваний загін та ін. Водночас не кожна територія, що охороняється, може бути визнана сховищем. Наприклад, не може бути сховищем охоронювана територія, що не призначена для зберігання матеріальних цінностей. Судова практика засвідчує, що не визнається сховищем неогороджена і така, що не охороняється, площа території, а також салони автомобілів. Так, Кролевецький районний суд Сумської області визнав винним М. за ч. 3 ст. 185 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на три роки. М. з метою крадіжки чужого майна проник до кабіни автомобіля "КАМАЗ", звідки викрав майно на загальну суму 606 грн. Суд такі дії кваліфікував за ознакою крадіжки, поєднаної із проникненням у сховище. Проте апеляційний суд Сумської області згідно з ухвалою від 2 листопада 2006 р. цей вирок районного суду змінив та перекваліфікував дії М. з ч. 3 ст. 185 КК на ч. 2 ст. 185 КК, зазначивши в ухвалі, що салон автомобіля в такому випадку не може вважатися сховищем.

Поняттям "сховище" не охоплюються також ділянки території (акваторії), що використовуються для вирощування продукції (наприклад, сад, город, ставок, поле тощо). Наприклад, Старосинявський районний суд Хмельницької області вироком від 20 січня 2006 р. визнав винними С. та І. за ч. 3 ст. 185 КК і призначив їм відповідне покарання. За вироком суду С. та І. визнано винними у тому, що вони, діючи за попередньою змовою, викрали зі ставка, який перебуває у приватній власності, риболовецькі сітки вартістю 600 грн. Дії засуджених суд помилково кваліфікував як вчинення крадіжки, поєднаної з проникненням у сховище. Апеляційний суд Хмельницької області обґрунтовано дійшов висновку про відсутність у діях засуджених ознаки проникнення у сховище та ухвалою від 1 березня 2006 р. перекваліфікував їхні дії за ч. 2 ст. 185 КК.

Проникненням у житло, інше приміщення чи сховище розуміється вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; обманним шляхом; з використанням підроблених документів тощо). Обов'язковою ознакою проникнення є його незаконність, тобто відсутність у особи права перебувати в цьому місці(4). Але при розгляді справ цієї категорії суди допускають помилки, що призводить до неправильної кваліфікації дій винних осіб. Наприклад: Слов'янський міськрайонний суд Донецької області вироком від 14 березня 2006 р. визнав винною П. за ч. 1 ст. 185 КК та призначив їй відповідне покарання. За вироком суду П. визнано винною в тому, що вона, перебуваючи в помешканні своєї подруги, таємно викрала її особисті речі загальною вартістю 2 тис. 744 грн. Однак із матеріалів справи вбачається, що до зазначеного помешкання винна потрапила через вікно, для чого розбила скло. Проте ця обставина не отримала кваліфікації судом. Вважаємо, що в цьому випадку дії П. слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 185 КК за ознакою проникнення у житло.

Викрадення майна особою не можна розглядати за ознакою проникнення у житло або інше приміщення чи сховище, якщо умисел на викрадення майна виник під час перебування в цьому приміщенні. Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи зазначеної кваліфікуючої ознаки, слід з'ясувати, з якою метою особа потрапила у житло, інше приміщення чи сховище і коли у неї виник умисел на заволодіння майном. Така обставина має місце лише тоді, коли проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища здійснювалося з метою заволодіння чужим майном. Так, Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області визнав винним К. за ч. 3 ст. 187 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на вісім років. Згідно з вироком К. визнано винним у тому, що він проник у будинок потерпілої О., де вчинив напад з метою заволодіння її майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя та здоров'я останньої. Проте з матеріалів справи вбачається, що К. зайшов до помешкання потерпілої з метою позичити у неї гроші, а умисел насильно заволодіти її майном у нього виник після того, як потерпіла відмовила йому позичити гроші. Апеляційний суд Закарпатської області не погодився з висновками міськрайонного суду, що з боку засудженого було протизаконне проникнення у приміщення,

та ухвалою від 29 листопада 2000 р. змінив зазначений вирок міськрайонного суду, виключивши посилання на кваліфікуючу ознаку - проникнення у приміщення - і перекваліфікував дії К. за ч. 1 ст. 187 КК.

Не може кваліфікуватись як проникнення в інше приміщення викрадення товару покупцем або сторонньою особою з магазину в ті години, коли він працює. Славутський міськрайонний суд Хмельницької області вироком від 11 вересня 2006 р. визнав винним З. за ч. 3 ст. 187 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на сім років з конфіскацією майна. З метою заволодіння чужим майном З. зайшов до магазину, де, погрожуючи продавцю металевим молотком, що є небезпечним для життя і здоров'я насильством, заволодів матеріальними цінностями у розмірі 271 грн. Проте з матеріалів справи очевидно, що винний до магазину потрапив у робочий час, коли доступ споживачів до нього був вільний, тому його дії не можуть бути кваліфіковані за ознакою проникнення у приміщення. Апеляційний суд Хмельницької області згідно з ухвалою від 21 грудня 2006 р. вирок районного суду змінив та перекваліфікував дії З. на ч. 1 ст. 187 КК.

Дії осіб, що привласнили чи допустили розтрату чужого майна, якщо вони не були наділені певною правомочністю щодо нього, однак за родом своєї діяльності мали доступ до цього майна (сторож, підсобний робітник, вантажник тощо), суди кваліфікували залежно від того, чи було в їхніх діях протиправне проникнення в сховище, приміщення чи вони перебували в цих приміщеннях у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Вчинення крадіжки, грабежу або розбою шляхом незаконного проникнення у житло, інше приміщення чи сховище не потребує додаткової кваліфікації за ст. 162 КК ("Порушення недоторканності житла"), оскільки така незаконна дія є кваліфікуючою ознакою зазначених злочинів та охоплюється диспозицією закону про відповідальність за їх вчинення.

У деяких випадках суди помилково кваліфікували за сукупністю дії винних осіб, які вчинили викрадення майна, поєднане з незаконним проникненням у житло. Так, Московський районний суд м. Харкова вироком від 3 березня 2006 р. визнав винним Н. за ч. 1 ст. 162, ч. 3 ст. 185 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на шість років. Із матеріалів цієї справи вбачається, що Н., маючи умисел на викрадення чужого майна, користуючись тим, що в квартирі потерпілої Б. вхідні двері не були зачинені на замок, незаконно проник до житла останньої, звідки таємно викрав її майно. На нашу думку, у цьому випадку є зайвою додаткова кваліфікація за ч. 1 ст. 162 КК, оскільки проникнення до житла є кваліфікуючою ознакою ч. 3 ст. 185 КК.

Вивчення зазначеної категорії справ показало, що в разі вчинення крадіжки, грабежу і розбою пошкодження під час незаконного проникнення у житло, інше приміщення чи сховище дверей, замків, ґратів тощо суди оцінюють як спосіб проникнення, а тому ці дії додаткової кваліфікації не потребують. Заподіяння в процесі розбою чи вимагання легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності, середньої тяжкості тілесного ушкодження, позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, нанесення побоїв, що мало характер мордування, охоплюється ст. 187 КК чи ст. 189 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребує. Наприклад, Бахчисарайський районний суд Автономної Республіки Крим визнав винним Ш. за ч. 1 ст. 187, ч. 1 ст. 122 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на шість років. Ш., застосовуючи фізичне насильство, вчинив напад на потерпілого А. та заволодів його мобільним телефоном (вартістю 800 грн.), в результаті чого потерпілому були заподіяні тілесні ушкодження, які відповідно до висновку судово-медичної експертизи належить до категорії тілесних ушкоджень середньої тяжкості. У цьому випадку дії Ш. не потребували додаткової кваліфікації за ст. 122 КК, оскільки він вчинив напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, чим заподіяв зазначені тілесні ушкодження, а диспозицією ст. 187 КК повністю охоплюються такі дії. З цих підстав Апеляційний суд Автономної Республіки Крим згідно з ухвалою від 22 серпня

2006 р. змінив вирок районного суду та закрити провадження у справі в частині засудження Ш. за ч. 1 ст. 122 КК.

Насильством, небезпечним для життя і здоров'я (ст. 187, ч. 3 ст. 189 КК), слід розуміти заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або короточасну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до зазначених наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. До них необхідно відносити, зокрема, насильство, що призвело до стану непритомності чи мало характер мордування, здушення шиї, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо. Трапляються випадки, коли суди в результаті неправильного встановлення характеру заподіяного до потерпілих осіб фізичного насильства допускають помилки при кваліфікації дій винних осіб. Краматорський міський суд Донецької області вироком від 10 квітня 2006 р. визнав винними А. та П. за ч. 3 ст. 187 КК і призначив їм покарання у виді позбавлення волі строком на дев'ять років із конфіскацією майна. Із матеріалів справи вбачається, що винні незаконно проникли до помешкання потерпілого Д., де, застосувавши до нього насильство, яке не є небезпечним для життя і здоров'я, заволоділи майном на суму 3 тис. 883 грн. Відповідно до висновку судово-медичної експертизи, потерпілому було заподіяно легкі тілесні ушкодження, що не спричинили короточасного розладу здоров'я. Проте суд помилково кваліфікував дії А. та П. як розбій. Апеляційний суд Донецької області ухвалою від 22 вересня 2006 р. змінив цей вирок та перекваліфікував дії засуджених із ч. 3 ст. 187 КК на ч. 3 ст. 186 КК.

Заподіяння в процесі розбою чи вимагання легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або короточасну втрату працездатності, а також середньої тяжкості тілесного ушкодження, позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, нанесення побоїв, що мало характер мордування, охоплюється ст. 187 або ч. 4 ст. 189 КК і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК не потребує. Умисне заподіяння при розбої тяжкого тілесного ушкодження, що не призвело до смерті потерпілого, не потребує додаткової кваліфікації за відповідними частинами ст. 121 КК, оскільки повністю охоплюється ч. 4 ст. 187 КК. Якщо в процесі розбою чи вимагання було умисно заподіяне тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, або останнього було умисно вбито, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочинів - за ч. 4 ст. 187 чи 189 КК і ч. 2 ст. 121 або п. 6 ч. 2 ст. 115 КК. Наприклад, Ленінський районний суд м. Севастополя вироком від 10 липня 2006 р. визнав винним Т. за ч. 2 ст. 121, ч. 4 ст. 187 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на дванадцять років із конфіскацією майна. З матеріалів справи стає очевидно, що Т. з метою заволодіння майном вчинив напад на М., заподіявши останньому тяжкі тілесні ушкодження, які спричинили смерть потерпілого.

Заподіяння потерпілому смерті через необережність у процесі розбою чи вимагання належить кваліфікувати за сукупністю злочинів - за відповідною частиною статей 187 чи 189 та ст. 119 КК. Законом від 2 червня 2005 р. N 2635-IV "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення" ст. 51 цього Кодексу було викладено у новій редакції і встановлено, що викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Таким чином, було здійснено часткову декриміналізацію окремих злочинів проти власності. Зокрема, станом на 2003 р. дрібною крадіжкою вважалось викрадення чужого майна, вартість якого не перевищувала 51 грн., у 2004 р. - 184,5 грн., 2005 р. - 393 грн., 2006 р. - 525 грн., 2007 р. - 600 грн., у 2008 р. - 772,5 грн.

Вивчення справ цієї категорії показало, що суди помилково притягують до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили дрібне викрадення чужого майна. Ось приклад, Алуштинський міський суд Автономної Республіки Крим визнав винним Р. за ч. 3 ст. 185 КК та призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на чотири роки. Із

матеріалів справи видно, що Р. через вікно проник до квартири потерпілого К., де таємно викрав майно, вартість якого становила 305 грн. Проте на момент вчинення злочину дрібною вважалася крадіжка чужого майна, вартість якого не перевищувала 393 грн. За таких обставин Апеляційний суд Автономної Республіки Крим ухвалою від 1 червня 2006 р. скасував вирок міського суду та закрити кримінальну справу за відсутністю в діях Р. складу злочину. Відповідно до п. 6 постанови Пленуму від 25 грудня 1992 р. № 12 крадіжку і грабіж слід вважати закінченими з моменту, коли винна особа вилучила майно і має реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним (заховати, передати іншим особам тощо). Проте деякі суди допускали помилки при розмежуванні закінченого складу злочину від замаху на його вчинення. Так, Алуштинський міський суд Автономної Республіки Крим вирок від 15 вересня 2006 р. засудив Б. за ч. 1 ст. 186 КК і призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на сім років. Згідно з вирок суду Б. визнано винним у тому, що він шляхом відкритого викрадення заволодів сумкою потерпілого З. вартістю 60 грн. Із матеріалів справи вбачається, що в момент грабежу Б. затримали працівники міліції, тобто він хоча й незаконно вилучив майно, проте не мав можливості розпорядитися ним на власний розсуд. Апеляційний суд Автономної Республіки Крим ухвалою від 2 листопада 2006 р. змінив вирок районного суду та обґрунтовано перекваліфікував дії Б. з ч. 1 ст. 186 КК на ст. 15, ч. 1 ст. 186 КК.

Вимагання вважається закінченим з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з погрозами, які викладені в диспозиції ст. 189 КК. Шахрайство є закінченим з моменту заволодіння майном або придбання права на майно. Обман, що не призвів до заволодіння майном або придбання права на майно, необхідно визнавати (з урахуванням обставин конкретної справи) як підготовку чи замах на шахрайство.

Відшкодування шкоди:

Відповідно до ст. 28 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК), особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, вправі при провадженні в кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою. Цивільний позов може бути пред'явлений як під час досудового слідства і дізнання, так і під час судового розгляду справи, але до початку судового слідства. Особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальній справі, а також особа, цивільний позов якої залишився без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства.

У деяких випадках, коли позови не були заявлені, суди при постановленні обвинувальних вироків вирішували питання про стягнення матеріальних збитків. Наприклад, Шевченківський районний суд м. Києва визнав винним А. за ч. 2 ст. 186 КК і призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на чотири роки та шість місяців і постановив стягнути з нього 504 грн. матеріальної шкоди на користь потерпілого Т. Але згідно з ухвалою Верховного Суду України від 18 квітня 2006 р. зазначений вирок у частині стягнення матеріальної шкоди було скасовано, оскільки потерпілий цивільний позов про стягнення з А. матеріальної шкоди на досудовому слідстві та в судовому засіданні не заявляв і цивільним позивачем визнаний не був.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 93 КПК, якщо винними у справі визнано декількох осіб, суд постановляє, в якому розмірі мають бути стягнені витрати з кожного з них, враховуючи ступінь вини та майновий стан засуджених. Проте мають місце випадки, коли суди всупереч зазначених вимог постановляють стягнути судові витрати в солідарному порядку. Так, Добровеличківський районний суд Кіровоградської області вирок від 10 березня 2005 р. визнав винними Б. та П. за ч. 3 ст. 185 КК і призначив їм відповідне покарання. Крім того, суд на порушення вимог ч. 2 ст. 93 КПК постановив стягнути солідарно із засуджених витрати за проведення експертизи. З цих підстав Верховний Суд України згідно з ухвалою від 11 травня 2006 р. зазначений вирок змінив у частині стягнення судових витрат. Також слід зазначити, що серед вивчених справ у багатьох випадках потерпілі не заявляли позови про відшкодування матеріальної і моральної шкоди. Вважаємо, що слідчі органи та суди

недостатньо проводили роботу із роз'яснення потерпілим їхніх прав щодо заявлення цивільних позовів про відшкодування шкоди.

Призначення покарання:

Відповідно до вимог ст. 65 КК при призначенні покарання за вчинення злочинів суд повинен врахувати ступінь тяжкості цього злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне і достатнє для її виправлення, а також запобігання вчиненню нею нових злочинів. Згідно зі статистичними даними, у 2007 р. за вчинення злочинів, передбачених статтями 185 - 191 КК, суди призначили покарання у виді позбавлення волі 20 тис. 220 особам, або 33,9% від засуджених за ці злочини. За сукупністю злочинів та сукупністю вироків призначено покарання 8 тис. 623 особам. Звільнено від покарання 32 тис. 480 осіб, у тому числі з випробуванням - 31 тис. 787, внаслідок акту амністії та інших підстав - 547. Накладено судом штраф на 5 тис. 253 осіб. Громадські роботи застосовано до 293 осіб; виправні роботи до - 297; арешт до - 192, обмеження волі до - 851. Згідно з вимогами ст. 69 КК суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, лише за наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного. Однак мають місце випадки, коли суди призначали більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, без посилання на ст. 69 КК та при цьому у вироків не зазначали які саме обставини або дані про особу підсудного визнають такими, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину та впливають на пом'якшення покарання. Так, Гадацький районний суд Полтавської області визнав винним К. за ч. 1 ст. 186 КК та призначив йому покарання у виді штрафу в сумі 510 грн. Проте суд без посилання на ст. 69 КК визначив штраф у меншому розмірі, ніж це передбачено законом. Оскільки ч. 1 ст. 186 КК передбачено можливість застосування штрафу в розмірі від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 850 до 1 тис. 700 грн.), Верховний Суд України згідно з ухвалою від 7 березня 2006 р. змінив вирок районного суду та призначив К. покарання із застосуванням ст. 69 КК у виді штрафу розміром 510 грн.

Відповідно до ч. 4 ст. 67 КК, якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, яка впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує. Проте трапляються випадки, коли суди, призначаючи покарання, неправомірно враховують обставини, що обтяжують покарання, наслідки, які є кваліфікуючою ознакою вчиненого злочину. Наприклад, Смілянський міськрайонний суд Черкаської області визнав винним С. за ч. 4 ст. 187 КК і, застосувавши ст. 69 КК, призначив йому покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років без конфіскації майна та на підставі ст. 75 КК звільнив його від відбування покарання. За вироків суду С. було визнано винним у тому, що він за попередньою змовою з невстановленою особою проник у квартиру, де із застосуванням насильства до потерпілого К. заволодів його майном вартістю 90 тис. 500 грн., спричинивши останньому матеріальну шкоду в особливо великих розмірах. Проте апеляційний суд Черкаської області скасував цей вирок у частині призначення покарання та постановив новий, яким призначив С. покарання у виді позбавлення волі строком на вісім років з конфіскацією майна. При цьому апеляційний суд всупереч вимогам ст. 67 КК послався на обтяжуючі відповідальність обставини, зокрема вчинення особливо тяжкого злочину групою осіб, оскільки зазначені обставини є кваліфікуючими ознаками ч. 4 ст. 187 КК. З цих підстав Верховний Суд України ухвалою від 3 жовтня 2006 р. змінив вирок апеляційного суду та призначив С. покарання із застосуванням ст. 69 КК у виді позбавлення волі строком на п'ять років без конфіскації майна.

Відповідно до санкцій ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, частин 2, 3, 4 ст. 187, частин 3, 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191 КК конфіскація майна засудженого є обов'язковим додатковим покаранням, непризначення якого може мати місце лише в разі застосування ст. 69 КК та ст. 77 КК. Проведене узагальнення засвідчило, що інколи суди, призначаючи покарання за статтями, санкціями яких передбачена конфіскація майна, безпідставно не призначали такий

вид покарання. Так, Святошинський районний суд м. Києва вироком від 1 грудня 2006 р. визнав винними П. та А. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 187 КК, і призначив їм покарання у виді позбавлення волі строком на сім років. Проте суд безпідставно не призначив А. додаткове покарання у виді конфіскації майна. Апеляційний суд м. Києва вказаний вирок у частині призначення покарання А. скасував та призначив йому покарання із застосуванням конфіскації майна. Згідно зі ст. 77 КК конфіскація майна як додаткове покарання не може застосовуватись у разі звільнення судом засудженого від відбування основного покарання з випробуванням. Однак суди в деяких випадках, призначаючи покарання, не дотримувалися зазначених вимог закону та призначали конфіскацію майна як додаткове покарання, хоча при цьому із застосуванням ст. 75 КК звільняли засуджених від відбування основного покарання з випробуванням. Наприклад, Ленінський районний суд м. Донецька засудив Д. за ст. 15 КК, ч. 2 ст. 190, ч. 4 ст. 190 КК на п'ять років позбавлення волі з конфіскацією майна і на підставі ст. 75 цього Кодексу звільнив його від відбування основного покарання з випробуванням. Оскільки суд звільнив засудженого від відбування покарання з випробуванням застосування конфіскації майна як додаткового покарання у цій справі суперечить вимогам ст. 77 КК. З цих підстав апеляційний суд Донецької області ухвалою від 28 липня 2006 р. змінив вирок районного суду в частині призначення покарання, виключивши з нього конфіскацію майна.

Звільняючи від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх осіб, суди інколи застосовують тільки ст. 75 КК та не враховують положення ст. 104 КК, яка передбачає особливий порядок звільнення для цих осіб та в якій вказано, що іспитовий строк установлюється тривалістю від одного до двох років. Так, Ленінський районний суд м. Полтави вироком від 17 квітня 2006 р. визнав винними неповнолітніх К. та Ш. за ч. 2. ст. 186 КК. Разом з тим суд, звільняючи винних від відбування покарання із випробуванням на підставі ст. 75 КК, встановив їм іспитовий строк три роки, що суперечить вимогам ст. 104 КК, згідно з якою неповнолітнім іспитовий строк установлюється тривалістю від одного до двох років.

Проведене узагальнення засвідчило, що при розгляді зазначеної категорії справ суди допускають помилки при кваліфікації дій винних осіб, розрізненні одних злочинів від інших, вирішенні питань про наявність або відсутність кваліфікуючих ознак та призначенні видів кримінальних покарань. Також виникають труднощі при визначенні такого поняття, як "проникнення у житло, інше приміщення чи сховище при вчиненні злочинів проти власності", стадії закінчення злочину тощо. Мають місце непоодинокі випадки неправильного визначення розміру матеріальних збитків, завданих злочином, допускаються помилки при вирішенні цивільних позовів потерпілих.

2. Узагальнення Верховного Суду України «Практика розгляду судами кримінальних справ про невиконання заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат»: (підготовлене суддею Верховного Суду України О.Ф. Селівомом, головним консультантом управління узагальнення судової практики О.С. Іщенко).

Право кожного громадянина на своєчасне одержання винагороди за працю та соціальних виплат закріплено у статтях 43, 46 Конституції України. Реалізація зазначених конституційних прав громадян врегульована Законом від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці», Кодексом законів про працю України (далі - КЗпП), іншими законодавчими та нормативними актами. Зокрема, ст. 1 названого Закону визначено, що заробітна плата - це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу; ч. 3 ст. 15 (у редакції Закону від 21 жовтня 2004 р. № 2103-IV) передбачено, що оплата праці працівників підприємства здійснюється в першочерговому порядку. Всі інші

платежі підприємство здійснює після виконання зобов'язань щодо оплати праці (у попередній редакції оплата праці провадилася в першочерговому порядку після сплати обов'язкових платежів); у ч. 5 ст. 24 (у тій же редакції) зазначено, що своєчасність та обсяги виплати заробітної плати працівникам не можуть бути поставлені в залежність від здійснення інших платежів та їх черговості. У ст. 115 КЗпП передбачено, що заробітна плата виплачується працівникам регулярно в робочі дні у строки, встановлені колективним договором, але не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує 16 календарних днів. Відповідно до ст. 116 цього Кодексу при звільненні працівника виплата всіх належних йому сум провадиться в день звільнення. Кримінальну відповідальність за невиконання заробітної плати встановлено ст. 175 Кримінального кодексу України (далі - КК), згідно з якою за умисну безпідставну невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої соціальної виплати громадянам більше ніж за один місяць керівник підприємства, установи або організації незалежно від форми власності може бути притягнутий до такої відповідальності.

Статистичні дані:

За даними державної статистики, у 2005 р. суди України засудили за ст. 175 КК 284 особи, що на 6,3 % менше, ніж у 2004 р. (303 особи). Найбільше за цією статтею засуджено осіб в областях: Львівській — 45, Донецькій — 26, Дніпропетровській — 23, Тернопільській — 19, Харківській — 16, Запорізькій — 15. Згідно з оперативними статистичними даними апеляційних судів, у 2005 р. за цей вид злочинів суди призначали такі види покарання, як штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі (із застосуванням ст. 75 КК). Зокрема, позбавлення волі на певний строк було призначено 16,8 % від кількості осіб, засуджених за цей вид злочину, обмеження волі — 5,6 %, виправні роботи — 11,9 %, позбавлення права обіймати певні посади — 12,5 %, оштрафовано — 53,1 % осіб. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання застосоване до 12,2 % засуджених. Від кримінальної відповідальності було звільнено 645 осіб.

Усі справи, за винятком однієї, стосувалися невиконання заробітної плати. Виняток становить справа про невиконання Г. допомоги по догляду за дитиною в сумі 1 тис. 44 грн. головою ТОВ з Вінницької області П. (ч. 1 ст. 175 КК). Тому в цьому узагальненні увага акцентується на справах про безпідставну невиконання заробітної плати.

Якість досудового слідства:

Відповідно до ст. 112 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК) у справах про злочини, відповідальність за які передбачена ст. 175 КК, досудове слідство провадиться слідчими прокуратури.

Загалом якість досудового слідства у справах названої категорії низька. Типовими недоліками є неправильність та неповнота такого слідства. Так, у практиці органів досудового слідства Сумської, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської областей та м. Севастополя поширені випадки порушення справ «за фактом невиконання заробітної плати», а не щодо конкретної особи, що є порушенням вимог ч. 2 ст. 98 КПК, зважаючи на те, що суб'єкт зазначеного злочину спеціальний, тобто ним може бути лише керівник підприємства, установи, організації. Порушувалися справи вказаної категорії за матеріалами перевірок, здійснених територіальними державними інспекціями праці, контрольно-ревізійними управліннями, а також органами прокуратури, щодо дотримання законодавства про працю. При цьому нерідко прокурори та слідчі виявляли поспішність, порушуючи кримінальні справи лише за наявності самого факту заборгованості із виплати заробітної плати, не з'ясували, зокрема, чи мали підприємство, установа, організація кошти для її виплати. З'ясування цієї обставини має важливе значення для встановлення в діях службової особи складу злочину, оскільки суб'єктивна його сторона характеризується прямим умислом.

У більшості проаналізованих справ об'єктивна та суб'єктивна сторони цього складу злочину в обвинуваченні не відображались зовсім або відображались не повною мірою, під час досудового слідства належним чином не досліджувались, інколи у зв'язку з їх

відсутністю. На порушення вимог ст. 132 КПК неконкретні обвинувачення пред'являлись особам у справах названої категорії, розслідуваних органами досудового слідства всіх областей і м. Києва. Наприклад, у справі щодо К. слідчий прокуратури Оболонського району м. Києва в обвинуваченні за ч. 2 ст. 175 КК детально виклав обставини використання коштів підприємства, водночас стосовно невиклати заробітної плати працівникам обмежився загальними формулюваннями. Яким працівникам, у яких сумах та за який період не була виплачена заробітна плата, не зазначено.

Найхарактернішими обставинами, за яких мала місце невиклата працівникам заробітку, були:- скрутне фінансове становище сільськогосподарських підприємств і підприємств оптової та роздрібної торгівлі;- наявність значної заборгованості із заробітної плати, яка виникла з вини попереднього керівника;- необхідність сплатити податки, збори та інші обов'язкові платежі, погасити банківські кредити;- спрямування коштів на поточні невідкладні потреби підприємств для забезпечення виробничої та господарської діяльності або попередження банкрутства (закупівля пально-мастильних матеріалів, запасних частин, комплектуючих деталей для техніки, а також сировини, посівного матеріалу, добрив тощо).

Слідчі у справах зазначеної категорії не завжди встановлюють причини (об'єктивні й суб'єктивні) невиклати протягом певного часу працівникам заробітної плати, допускають неточності і помилки у визначенні розміру заборгованості, строків її утворення. Привертає увагу, що в переважній більшості справ органи досудового слідства не досліджують питання щодо безпідставності та умисності невиклати заробітної плати і не наводять доказів на підтвердження цих обставин. Тому є слушними зауваження та побажання апеляційних судів про необхідність проведення в кожній такій справі судово-бухгалтерської експертизи, за допомогою якої, вивчивши й проаналізувавши відповідні документи, можна дати відповідь на поставлені питання однозначно, що полегшило б органам досудового слідства і судам прийняття правильного рішення. Необхідно також розробити і впровадити у практику органів досудового слідства методику розслідування кримінальних справ вказаної категорії, де передбачити коло питань, які потрібно з'ясувати при розслідуванні, та джерела доказів, за допомогою яких мають встановлюватись обставини справи.

Об'єктом злочину, склад якого передбачений ст. 175 КК, є трудові права громадян (у разі невиклати заробітної плати) та інші їхні права (невиклата пенсії, стипендії тощо). Отже, за змістом цього закону та відповідно до вимог ст. 49 КПК потерпілими у справах вказаної категорії мають визнаватись конкретні особи, яким таким злочином заподіяно шкоду. Проте типовим явищем при розслідуванні цих кримінальних справ є те, що працівників підприємств, установ, організацій, яким не виплачували заробітну плату, не визнають потерпілими. В одних випадках таких осіб допитували як свідків, в інших - їхні інтереси представляли представники профспілкових органів.

Така ситуація склалась унаслідок того, що керівників підприємств притягують до кримінальної відповідальності за невиклату заробітної плати всьому трудовому колективу або значній його частині, а визнання потерпілими великої кількості осіб ускладнює розслідування справи, і цього свідомо намагаються уникнути слідчі, не визнаючи потерпілими осіб, яким не виплачено заробітну плату, хоча в таких випадках порушуються їхні права. Під час досудового слідства та розгляду справи в суді є допустимою участь представників потерпілих, повноваження яких підтверджено відповідними документами, наприклад рішенням зборів трудового колективу, членам якого не виплачено заробітну плату, про надання певній особі (особам) права представляти їхні інтереси як потерпілих у конкретній кримінальній справі.

Судовий розгляд справ:

Суди під час розгляду справ названої категорії також допускали помилки і недоліки. У більшості справ простежується тенденція до автоматичного перенесення формулювання обвинувачення, пред'явленого особі органами досудового слідства, в мотивувальну частину вироку або постанови про закриття справи, причому з тими ж помилками і неточностями, які допустили органи досудового слідства. Простежуються також формальність проведення

судами попереднього розгляду справ, пасивність у дослідженні доказів тощо. Так, у жодній із вивчених справ суд не визнав працівників підприємств потерпілими, якщо вони не були визнані такими в ході досудового слідства. Не було випадків повернення справ зі стадії попереднього розгляду прокурору на додаткове розслідування, тоді як апеляційні суди при підготовці узагальнення судової практики місцевих судів вивчили справи цієї категорії і відзначили безліч помилок, фактів неправильної кваліфікації та інших порушень, допущених органами досудового слідства. Узагальнення засвідчило, що у більшості вироків не зазначена мотивація умислу винного на вчинення злочину, склад якого передбачений ст. 175 КК, а докази просто перелічені без їх аналізу й оцінки. При цьому нерідко підсудні посилалися на об'єктивну неможливість своєчасної виплати заробітної плати, але ні слідчий, ні суд не перевіряли їхніх показань і правової оцінки їм не давали. Так, Любешівський районний суд Волинської області вироком від 12 березня 2004 р. засудив голову правління ВАТ Я. за ч. 2 ст. 175 та ч. 1 ст. 364 КК на три роки шість місяців обмеження волі із застосуванням ст. 75 цього Кодексу. Формулювання мотивувальної частини вироку неконкретне і повністю ідентичне обвинуваченню. У справі відсутні докази того, що засуджений мав можливість повністю сплатити заборгованість із заробітної плати. Суд, скориставшись тим, що Я. свою вину визнав, проведення судового слідства обмежив допитом обвинуваченого і постановив обвинувальний вирок, незважаючи на неповноту досудового слідства.

Узагальнення показало, що велику кількість справ цієї категорії суди розглянули у спрощеному порядку відповідно до ч. 3 ст. 299 КПК, тобто без дослідження всіх доказів, які є у справі. Загалом застосування зазначеної норми закону при розгляді справ названої категорії досить поширене в судах усіх областей, а також м. Києва. При цьому суди часто, розглянувши справи в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 299 КПК, на порушення вимог ст. 334 цього Кодексу в мотивувальній частині вироків посилались на докази, які в ході судового слідства не досліджувалися (справи Сваявського районного суду Закарпатської області щодо Б. та щодо М., справа Воловецького районного суду цієї ж області щодо Г.).

Деякі суди, зіткнувшись із неповнотою досудового слідства, відсутністю у справах повного пакета необхідних документів, на підставі ст. 3151 КПК направляли прокурорам доручення про проведення необхідних слідчих дій, зокрема документальної ревізії діяльності підприємств тощо. Але при цьому слід мати на увазі, що за змістом цієї статті судові доручення направляються з метою перевірки та уточнення фактичних даних, одержаних у ході судового слідства, а не для з'ясування якихось нових даних.

Питання кваліфікації дій засуджених:

Аналіз надісланих для узагальнення справ висвітлив проблему правильності кваліфікації дій засуджених. Згідно з диспозицією ст. 175 КК кримінальна відповідальність настає в разі безпідставності невиклати заробітної плати, що є обов'язковим елементом цього складу злочину. Але поняття «безпідставність» є оціночним, і його застосування у практиці розгляду справ названої категорії неоднозначне.

Безпідставною треба вважати таку невиклату заробітної плати, яка вчинена за наявності об'єктивної можливості здійснити виплату, а для з'ясування такої можливості необхідно перевіряти фінансово-економічний стан підприємства, установи чи організації, де виявлено невиклату, а також мету використання коштів, які надходили на їхні рахунки. При цьому можна виявити й конфлікт інтересів підприємства та його працівників, коли за наявності заборгованості з виплати заробітної плати кошти, що надходили на рахунок підприємства, витрачались для підтримання його діяльності. У таких випадках при вирішенні питання про притягнення керівника підприємства до кримінальної відповідальності за ст. 175 КК слід виходити з положень ст. 39 цього Кодексу, яка містить поняття крайньої необхідності.

За ч. 2 ст. 175 КК необхідно кваліфікувати дії керівника, спрямовані на умисну безпідставну невиклату заробітної плати, якщо вони були вчинені внаслідок нецільового використання коштів, призначених саме для виплати заробітної плати. Узагальнення засвідчило, що на практиці виникають певні труднощі при визначенні цієї кваліфікуючої

ознаки дій винних осіб, і зокрема при з'ясуванні питання, які кошти були призначені для виплати заробітної плати. Слідчі прокуратури м. Одеси при розслідуванні справ названої категорії призначали судово-бухгалтерські експертизи для підтвердження фактів нецільового використання коштів, що могли бути використані на погашення заборгованості із виплати заробітної плати, проте кваліфікували дії обвинувачених не за ч. 2, а за ч. 1 ст. 175 КК. Подібних прикладів неправильної кваліфікації дій засуджених, а саме коли в діях винних убачались ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 175 КК, а справа надходила до суду з обвинуваченням за ч. 1 цієї статті, багато в судовій практиці всіх регіонів. Це пов'язано з певними труднощами, що виникають в органів досудового слідства і судів при тлумаченні поняття «нецільове використання коштів, призначених для виплати заробітної плати». Органи досудового слідства не з'ясовували, яким чином на підприємстві, особливо недержавної форми власності, формується фонд заробітної плати, як використовуються кошти, які надходили на рахунок підприємства. Нерідко суди погоджувалися з висновками слідчих про те, що дії керівника, який мав на рахунку чи в касі підприємства кошти і не сплачував заробітну плату, а витрачав їх на господарські потреби для забезпечення нормальної господарської діяльності підприємства, є діями, які підпадають лише під ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 175 КК.

Так, Ямпільський районний суд Сумської області вироком від 29 червня 2004 р. засудив за ч. 1 ст. 175 КК генерального директора ТОВ Ф. за те, що, маючи на рахунку і в касі товариства кошти в сумі понад 112 тис. грн. (заборгованість на 1 квітня 2004 р. становила 51 тис. грн.), на виплату заробітної плати витратив 12 тис. грн., а решту грошових надходжень витратив на оплату енергоносіїв, придбання пально-мастильних матеріалів, виплату відсотків за використання банківського кредиту й інші потреби товариства.

У зазначеній справі невивплата заробітної плати внаслідок нецільового використання коштів була закладена у формулюванні обвинувачення, але питання про кваліфікацію дій винних осіб за ч. 2 ст. 175 КК залишилося поза увагою слідчого і прокурора. Згідно з чинним кримінально-процесуальним законодавством суд розглядає справу в межах пред'явленого обвинувачення і не може ініціювати зміну обвинувачення на більш тяжкий злочин, а прокурори, які беруть участь у розгляді справи судом першої інстанції, не реагують належним чином на неправильну кваліфікацію дій винних осіб. Деякі суди Львівської й інших областей перекваліфіковували дії підсудних з ч. 2 на ч. 1 ст. 175 КК, мотивуючи свої рішення тим, що керівники підприємств приватної форми власності є розпорядниками одержаних доходів, які не мають цільового призначення на виплату заробітної плати на відміну від державних підприємств. Інші суди при витрачанні керівниками підприємств грошей на господарські цілі, а не на виплату заробітної плати або погашення заборгованості з її виплати, засуджували підсудних за ч. 2 ст. 175 КК. Наведене свідчить про відсутність єдиної судової практики щодо кваліфікації дій осіб, винних у невивплаті працівникам заробітної плати.

Розпорядження коштами за призначенням регламентується тільки для установ та організацій, які фінансуються з бюджету і у фінансових документах яких чітко визначено кошти для виплати заробітної плати. Тоді як згідно зі ст. 319 Цивільного кодексу України та ст. 134 Господарського кодексу України власник (суб'єкт господарювання) володіє, користується і розпоряджається своїм майном, у тому числі коштами, на власний розсуд. Таким чином, якщо тлумачити кваліфікуючу ознаку ч. 2 ст. 175 КК буквально, то до кримінальної відповідальності за цією статтею можна було б притягнути лише керівників тих установ та організацій, у яких використання коштів є цільовим. Проте відповідно до ч. 3 ст. 15 Закону «Про оплату праці» оплата праці працівників підприємства здійснюється в першочерговому порядку. Отже, у разі розширеного тлумачення кваліфікуючої ознаки ч. 2 ст. 175 КК за цією частиною можна притягнути до кримінальної відповідальності керівника підприємства в усіх випадках, коли кошти підприємства він використовував не на виплату заробітної плати, а на інші потреби. Тоді ч. 1 ст. 175 КК взагалі втрачає сенс існування, оскільки в разі відсутності у підприємства коштів відсутня й обов'язкова ознака злочину -

безпідставність невиклати заробітної плати, а у випадках використання коштів підприємства на інші потреби, а не на виплату заробітної плати, настає відповідальність за ч. 2 ст. 175 КК. Тому кваліфікуюча ознака ч. 2 цієї статті потребує ретельного вивчення й аналізу, а практика її застосування - додаткового роз'яснення.

Узагальнення засвідчило, що зі злочинів, вчинених за сукупністю з невиклатою заробітної плати, найбільше поширені злочини, передбачені статтями 172, 212, 364 та 366 КК, але й у цих випадках однакової практики щодо кваліфікації дій винних осіб немає. Слід ураховувати, що безпідставна умисна невиклата заробітної плати за відсутності в діях винної особи іншого складу злочину охоплюється спеціальним складом злочину, передбаченим ст. 175 КК, і додатковою кваліфікацією, зокрема за ст. 364 КК, не потребує. Найбільш типовими є випадки кваліфікації дій засуджених за сукупністю злочинів, склад яких передбачений ч. 1 ст. 175 та ч. 1 ст. 366 КК (службове підроблення). Як правило, така кваліфікація пов'язана зі складанням керівниками підприємств фіктивних документів статистичної звітності (статистичний звіт форми № 1-ПВ, звіт «Про роботу») для приховування наявної на підприємстві заборгованості з виплати заробітної плати.

У судах немає однакової практики щодо кваліфікації дій керівників, які крім невиклати заробітної плати ще й ухилялися від сплати податків. Наприклад, Токмацький районний суд Запорізької області вироком від 11 березня 2004 р. засудив за ч. 1 ст. 175 та ч. 2 ст. 367 КК директора ТОВ К., який крім невиклати заробітної плати не перерахував до бюджету 13 тис. 677 грн. прибуткового податку з громадян, що завдало тяжких наслідків державним інтересам.

Інші суди дії підсудних із ухилення від сплати податків кваліфікували за ст. 364 КК. Згідно з роз'ясненнями, наведеними у пунктах 7, 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 р. № 15 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів», ухилення від сплати податку з доходів фізичних осіб, справляння якого з 1 січня 2004 р. передбачено Законом від 22 травня 2003 р. № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб», кваліфікується за ст. 212 КК, а умисне неутримання чи неперерахування до бюджету до 1 січня 2004 р. прибуткового податку з громадян, справляння якого передбачалося Декретом Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 р. № 13-92 «Про прибутковий податок з громадян», має кваліфікуватись як зловживання владою або службовим становищем за ст. 364 КК.

Немає єдиної практики в судах і щодо кваліфікації дій керівників, з вини яких працівникам виплачувалася заробітна плата не в повному обсязі, а частково. Частиною 1 ст. 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КпАП) передбачено адміністративну відповідальність за порушення встановлених термінів виплати заробітної плати або виплату останньої не в повному обсязі, причому незалежно від розміру заборгованості. Тому кримінальна відповідальність за ст. 175 КК може наставати лише у випадку невиклати заробітної плати в повному обсязі, а в разі її неповної виплати кожного місяця керівника можна притягнути тільки до адміністративної відповідальності. Інакше зводиться нанівець дія ч. 1 ст. 41 КпАП і настає зайва й безпідставна криміналізація діянь керівників підприємств.

Безпідставну невиклату заробітної плати не можна кваліфікувати за ст. 172 КК, оскільки відповідальність за такі діяння передбачено спеціальною нормою - ст. 175 КК. Враховуючи, що ця стаття має бланкетний характер, суди у вироках і постановках, як правило, зазначають, які саме норми були порушені. Однак єдиної практики в цьому питанні немає. Більшість судів посилалась на Конституцію України, закони: «Про оплату праці», від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», від 3 липня 1991 р. № 1282-XII «Про індексацію грошових доходів населення» (у редакції Закону від 6 лютого 2003 р. № 491-IV), від 16 липня 1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», статті 115 та 116 КЗпП, укази Президента України від 12 травня 1996 р. № 333/96

«Про невідкладні заходи щодо забезпечення своєчасної виплати заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат» та від 7 травня 2001 р. № 292/2001 «Про невідкладні заходи щодо прискорення погашення заборгованості із заробітної плати». У деяких вироках відсутні посилання на будь-які законодавчі або нормативні акти. У диспозиції ст. 175 КК зазначено про відповідальність за невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої установленної законом виплати. Отже, при формулюванні обвинувачення та постановленні вироку необхідно посилається на конкретні норми закону (законів), якими встановлено ці виплати. Для заробітної плати такими, зокрема, є Конституція України, Закон «Про оплату праці» та положення КЗпП.

Звільнення осіб від кримінальної відповідальності:

Відповідно до вимог ч. 3 ст. 175 КК особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення до такої відповідальності вона здійснила виплату заробітної плати. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99 у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність), притягнення до кримінальної відповідальності як стадія кримінального переслідування починається з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину. Отже, для звільнення керівника від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 175 КК необхідно, щоб виплату заробітної плати він здійснив до пред'явлення йому обвинувачення у безпідставній невиконанні заробітної плати. Але деякі суди допускають порушення цієї вимоги закону. Так, Луцький міськрайонний суд постановою від 25 березня 2004 р. звільнив від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 175 КК директора приватної фірми Г., який протягом 2002—2003 рр. не платив працівникам фірми заробітну плату, заборгувавши 12 тис. 600 грн. При цьому суд не врахував, що заборгованість із заробітної плати Г. погасив після направлення справи щодо нього в суд з обвинувальним висновком. Справу закрито на підставі ст. 7 КПК та ст. 48 КК. Деякі суди закривали справи й у випадках погашення заборгованості на стадії розгляду справи в суді. Така практика є хибною.

Частина 3 ст. 175 КК є спеціальною нормою звільнення від кримінальної відповідальності, і в разі її застосування посилання на інші норми КК є зайвим. Крім того, застосування судами при цьому, наприклад, ст. 45 чи ст. 48 КК зобов'язує їх дотримувати зазначених у цих нормах умов звільнення від кримінальної відповідальності (вчинення злочину вперше тощо), тоді як ч. 3 ст. 175 КК інших умов, ніж виплата заробітної плати до притягнення до кримінальної відповідальності, не передбачено. Водночас у суддів виникає питання, якою нормою КПК керуватись у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 175 КК. Одні суди керуються при цьому ст. 7 КПК (звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки), інші — ст. 72 КПК (звільнення у зв'язку з дійовим каяттям). Але ці норми КПК містять посилання на певні статті КК (ст. 48 і ст. 45 відповідно), що передбачають певні умови і підстави для звільнення від кримінальної відповідальності.

У зв'язку з тим, що такий порядок звільнення кримінально-процесуальним законом не регламентовано, до урегулювання цього питання на законодавчому рівні при звільненні особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 175 КК слід керуватись ст. 72 КПК.

Практика призначення кримінального покарання:

Аналіз практики призначення покарання за вчинені злочини засвідчив, що до реального покарання у виді позбавлення волі винні не засуджувалися. Здебільшого суди призначали покарання у виді штрафу. Засуджувалися особи також до виправних робіт, обмеження волі або позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК. Застосовувалося й додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Загалом суди правильно вирішують питання щодо призначення покарання винним, тобто додержують

вимог статей 65—73 КК та роз'яснень, які дав Пленум Верховного Суду України у постанові від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (далі — постанова Пленуму № 7), й обирають засудженим покарання, достатні для їх виправлення та попередження нових злочинів. Однак узагальнення висвітлило ряд проблем щодо застосування судами додаткового покарання, передбаченого ч. 1 ст. 175 КК. Апеляційні суди нарікають на непослідовність законодавця і недосконалість санкції ч. 2 ст. 175 КК, якою не передбачено обов'язкове додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як це має місце у ч. 1 цієї статті. Водночас у жодній з перевірених справ суди не застосовували ч. 2 ст. 55 КК при засудженні особи за ч. 2 ст. 175 цього Кодексу та наявності підстав для застосування додаткового покарання у виді правової заборони обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Це свідчить про те, що суди не повною мірою використовують можливості кримінального закону.

Значна кількість судів першої інстанції при призначенні засудженим покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не конкретизує такі посади чи діяльність, обмежуючись загальним формулюванням, тобто суди не дотримують вимог, викладених у п. 17 постанови Пленуму № 7. Нерідко суди порушують вимоги ст. 70 КК й обирають додаткове покарання не за окремий злочин, а за їх сукупністю.

Цивільні позови:

Позови про стягнення заборгованої заробітної плати у справах зазначеної категорії пред'являли потерпілі або в їхніх інтересах прокурори лише в поодиноких випадках, але й у цих випадках суди вирішували такі позови неоднозначно. У деяких випадках суди взагалі не приймали рішень щодо заявлених цивільних позовів про стягнення заборгованості із заробітної плати, в інших — приймали рішення про стягнення заборгованості з підприємства, а іноді - із засудженого за ст. 175 КК керівника. Наприклад, Малиновський районний суд м. Одеси вироком від 10 серпня 2004 р. постановив стягнути на користь потерпілих 65 тис. 859 грн. несплаченої заробітної плати із засудженого за ч. 1 ст. 175 КК директора ВАТ Ю. Таке рішення суду є неправильним, оскільки заробітна плата виплачується з коштів підприємства, установи, організації і заборгованість із заробітної плати може стягуватись лише з цих юридичних осіб. Апеляційний суд Харківської області вважає, що вирішення питання щодо стягнення заборгованості із заробітної плати та відшкодування завданої їй невилплатою шкоди можливе лише в порядку цивільного судочинства, тому що (враховуючи специфіку об'єкта злочинного посягання — трудові права потерпілого) предметом цивільного позову в кримінальних справах названої категорії не може бути матеріальна вимога. Така думка є слушною.

Крім того, відповідно до ст. 32 Закону «Про оплату праці» трудові спори з питань оплати праці розглядаються і вирішуються згідно із законодавством про трудові спори. Порядок розгляду індивідуальних трудових спорів регламентовано гл. XV КЗпП, де передбачено, що трудовий спір вирішується комісією по трудових спорах або місцевим судом за заявою працівника. Зважаючи на те, що трудові спори не можуть розглядатись у кримінальному процесі і що об'єктом злочину, склад якого передбачений ст. 175 КК, є трудові, а не майнові права особи, позови про стягнення заборгованості із заробітної плати та компенсації у зв'язку з порушенням строків її виплати мають розглядатись в порядку цивільного судочинства, тим більше, що відповідачем за такими позовами має бути підприємство, установа чи організація, а не керівник, який притягується до кримінальної відповідальності за ст. 175 КК.

Окремі постанови:

Незважаючи на надзвичайну важливість у соціальному аспекті питання щодо своєчасної оплати праці і наявність підстав для відповідного судового реагування за результатами розгляду справ, суди вкрай рідко використовували можливості, надані їм положеннями ст. 232 КПК. Окремі постанови в порядку, передбаченому зазначеною статтею, у справах аналізованої категорії суди виносили лише в деяких випадках, і стосувалися вони,

як правило, недоліків роботи прокуратури. Узагальнення практики розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачений ст. 175 КК, засвідчило, що необхідно підвищувати рівень якості досудового слідства і судового розгляду справ названої категорії. У зв'язку з відсутністю методики розслідування справ такої категорії органи досудового слідства порушують вимоги КПК, допускають помилки при кваліфікації дій осіб, що притягуються до відповідальності, тощо. Слідчі та суди не завжди перевіряють і досліджують такі ознаки цього складу злочину, як умисність та безпідставність невиконання заробітної плати, а також причини її невиконання; чи не було це зумовлено необхідністю використання коштів для продовження господарської діяльності підприємства та його існування, а така неповнота досудового і судового слідства може поставити під сумнів обґрунтованість засудження керівника підприємства за умисну та безпідставну невиконання заробітної плати працівникам заробітної плати.

3. Узагальнення Верховного Суду України «Практика розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»: (підготовлене суддею Верховного Суду України В.І. Косаревим, науковим консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики О.Г. Литвишко, начальником відділу контролю за культивуванням нарковмісних рослин Департаменту боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України А.Г. Скибінським).

Згідно зі ст. 49 Конституції України кожна людина має право на охорону здоров'я і держава повинна забезпечити їй це право. Забезпечення кримінально-правового захисту здоров'я людей здійснюється в межах, передбачених у статтях 305 - 327 розд. XIII "Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення" Особливої частини Кримінального кодексу України (далі - КК). Правовий режим обігу зазначених засобів і речовин в Україні регламентовано нормами міжнародного права (Єдина Конвенція ООН про наркотичні засоби 1961 р., з поправками, внесеними відповідно до Протоколу 1972 р.; Конвенція про психотропні речовини від 21 лютого 1971 р.; Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р.) . Крім того, Верховна Рада України 15 лютого 1995 р. прийняла Закони "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів" і "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними". 22 грудня 2006 р. внесено зміни та викладено у новій редакції Закон "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори". Ще одним відомчим актом із цих питань є Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. N 770 (далі - Перелік). Постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. N 58 затверджено Порядок здійснення контролю за обігом наркотичних (психотропних) лікарських засобів. Цим документом передбачено контроль за обігом наркотичних (психотропних) лікарських засобів, зазначених у Переліку, а також наркотичних (психотропних) комбінованих лікарських засобів, що містять малу кількість наркотичних засобів або психотропних речовин і прекурсорів (включених у відповідні таблиці Переліку), з яких ці засоби чи речовини не можуть бути видобуті легкодоступним способом у кількості, що дає змогу зловживати ними. Важливе значення у судовій діяльності має наказ Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 р. N 188 "Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному

обігу" (далі - таблиці). Від правильного розуміння та застосування зазначених таблиць повною мірою залежить правильна кваліфікація того чи іншого злочину, пов'язаного з наркотиками, а в подальшому - законність та обґрунтованість вироку суду.

Зважаючи на тенденцію до поширення наркоманії в Україні, Кабінет Міністрів України розпорядженням від 24 січня 2002 р. N 26-р схвалив Концепцію реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2002-2010 роки, основною метою якої є розроблення і здійснення на державному рівні заходів щодо протидії поширенню наркоманії та злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, виконання Україною відповідних зобов'язань перед міжнародним співтовариством. 26 квітня 2002 р. Пленум Верховного Суду України прийняв постанову N 4 "Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів" (далі - постанова Пленуму N 4), в якій рекомендує судам керуватися зазначеними вище законами і відомчими нормативними актами, перш за все Переліком і таблицями.

Аналіз статистичних даних:

У 2007 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало 43,4 тис. кримінальних справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що на 0,8% більше, ніж у 2006 р. Закінчено провадження в 36,9 тис. (36,6 тис.)⁽¹⁾ кримінальних справ, або 84,9% (85%) від числа тих, що перебували на розгляді по першій інстанції.

На додаткове розслідування суди повернули 779 (884) кримінальних справ цієї категорії, що на 11,9% менше. У зв'язку з істотним порушенням положень статей 228 - 232 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК) прокурорам у порядку, передбаченому в ст. 249-1 КПК, повернено 182 кримінальні справи про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, що на 36,6% менше. Суди розглянули з постановленням вироку 29,9 тис. (30,5 тис.) таких справ, або 81% (83,3%) від числа тих, провадження в яких закінчено. Кількість справ, провадження в яких закрито, збільшилася на 27,1% і становила 5,3 тис. (4,2 тис.) справ. За даними МВС України, на вересень 2007 р. нараховувалося майже 500 тис. осіб, які регулярно вживають наркотичні засоби, із них понад 5 тис. наркозалежних - неповнолітні. Найбільшу кількість наркозалежних зареєстровано у південних областях України. Злочини, пов'язані з наркотичними засобами, вчинюються переважно особами чоловічої статі у порівняно молодому віці. Однак привертає увагу різке збільшення в останні роки частки жінок у загальній кількості засуджених за ці злочини. Особи, які ведуть паразитичний спосіб життя, складають найбільшу суспільну групу у сфері злочинності, пов'язаної з наркотичними засобами. Правоохоронні органи України загалом головним постачальником наркотиків у межах країни визнають іноземні злочинні організації. Разом з тим через своє стратегічне географічне положення Україна є важливим шляхопроводом для різних форм контрабанди.

В Україні вирощується досить доступна для споживачів наркосировина - мак снотворний і коноплі, з яких виготовляють наркотичні засоби. Найбільш поширене незаконне вирощування маку снотворного має місце в західних, а конопель - у південних областях. Як встановлено за матеріалами вивчених справ, за злочини, пов'язані з незаконним придбанням, зберіганням і перевезенням наркотичних засобів, найчастіше засуджуються особи з південних та західних регіонів країни. Із місцевих жителів найчастіше засуджуються особи, що займалися вирощуванням (з метою збуту) маку снотворного або конопель чи вчинили збут останніх, в основному приїжджим заготівельникам наркосировини. Місцем збуту наркотичних засобів у більшості випадків є ринки й інші громадські місця великих і середніх міст України.

Основні напрямки контрабандного переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів:

Аналіз роботи щодо боротьби з контрабандою наркотиків свідчить, що контрабандисти постійно удосконалюють, змінюють методи, спрямованість своєї злочинної діяльності та використовують такі головні шляхи переміщення наркотиків через територію України.

1. Балканський маршрут: починається у Південно-Західній Азії, проходить через території Ірану та Туреччини, а потім поділяється на два розгалуження, які пролягають через Балкани. Перше з них, яке називають "Північна дорога", пролягає через Болгарію-Румунію-Угорщину-Австрію-Німеччину. Друге розгалуження - "Південна дорога" - морем через Туреччину та Грецію має вихід до Італії. Як "Північна дорога", так і "Південна дорога" Балканського маршруту пролягають і через територію України: а) "Північна дорога" - через автомобільні пункти пропуску (далі - п/п) на україно-молдовському та україно-румунському державних кордонах "Могилів-Подільський-авто", "Мамалига", "Порубне" і транзитом через територію України до Республіки Польща через п/п на україно-польському державному кордоні "Ягодин", "Устилуг", "Рава-Руська", "Краківець", "Шегині". До країн Балтії - через автомобільні п/п на україно-білоруському державному кордоні "Сеньківка", "Грем'яч", "Нові Яриловичі", "Виступовичі-авто", "Доманове". Основні організатори перевезень через територію України: афганська, пакистанська та китайська общини, центри яких розташовані в містах: Одесі (Україна), Кишиневі (Республіка Молдова), Бухаресті (Республіка Румунія), Стамбулі (Туреччина). Основними перевізниками є водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень - громадяни Туреччини, Молдови, Румунії. б) "Південна дорога" проходить через морські п/п України від п/п "Одеса-1, 2, 3", "Іллічівськ-1, 2", "Скадовськ", "Євпаторія", "Ізмаїл-торговий порт", "Рені-торговий порт", далі до Італії транзитом територією України через п/п на україно-угорському й україно-словацькому державних кордонах "Тиса", "Ужгород", "Лужанка", "Вилок". Основні види наркотиків, які перевозяться "Південною дорогою", - героїн та група амфітамінів. Основними організаторами перевезень через територію України є: китайська община в м. Одесі, організовані кримінальні угруповання Автономної Республіки Крим, Молдови, Туреччини. В українські порти наркотики потрапляють з іноземними суднами з азійських країн Середземномор'я, в тому числі морськими поромами з Туреччини, Болгарії, Грузії. Основні перевізники наркотиків: водії мікроавтобусів - громадяни України (транзит країнами Східної Європи до Італії - регулярні та нерегулярні перевезення) та водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних перевезень - громадяни Туреччини, Молдови, Румунії. Для перевезення використовуються особливості конструкції вантажних транспортних засобів (тягачів), а також спеціально обладнані сховища у багажних і вантажних відсіках автомобілів та у причепах. У мікроавтобусах - серед речей багажу та в закордонних передачах і посилках. Крім того, для перевезення використовуються й лекові автомобілі. У них наркотики можуть перевозитись у салоні автомобіля на задньому сидінні під чохлами, або зберігатись у запасному колесі, у дверцятах, бамперах, бензобаку, кріпитися до днища.

2. Північно-Чорноморський маршрут також має два розгалуження, й обидва вони починаються в Афганістані. Перший маршрут далі пролягає територією країн Центральної Азії до ринків Західної Європи через Російську Федерацію (далі - РФ), Україну, Білорусь та Республіку Польща. Другий маршрут з Афганістану проходить через Іран, Азербайджан, Вірменію, Грузію, Росію, звідки пролягає до країн Західної Європи: а) "перший маршрут" проходить через автомобільні п/п на україно-російському державному кордоні "Гоптівка", "Велика Писарівка", "Катеринівка", "Бачівськ" транзитом через територію України до Республіки Польща через п/п на україно-польському державному кордоні "Ягодин", "Устилуг", "Рава-Руська", "Краківець", "Шегині". Основними видами наркотиків, які перевозять "першим маршрутом", є опій та героїн. Основні організатори перевезень через територію України - афганська, пакистанська та китайська общини, центри яких розташовані в РФ, та кримінальні угруповання України, РФ, середньоазійських країн СНД. Основними перевізниками є водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень - громадяни РФ, жителі прикордонних областей. б) "другий маршрут" проходить

із закавказьких країн (колишніх республік СРСР) через автомобільні п/п на україно-російському державному кордоні "Новоазовськ", "Успенка", "Довжанський", "Ізварине" транзитом через територію України до Республіки Польща та Угорщини через п/п на україно-польському державному кордоні "Рава-Руська", "Краківець", "Шегині", "Тиса". Основними видами наркотиків, які перевозяться "другим маршрутом", є опій, героїн, екстазі. Основні організатори перевезень через територію України - афганська, пакистанська й китайська общини, центри яких розташовані в Україні та РФ, а також кримінальні угруповання громадян України, РФ, середньоазійських та закавказьких країн. Одна зі стратегій транспортування наркотичних речовин полягає у так званому методі на два кроки: наркотики спочатку складуються у безпечному місці, а у визначений час та за сприятливих умов поступово перевозяться до країн Західної Європи. Основними перевізниками є водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень - громадяни РФ, жителі прикордонних областей.

3. Східно-Середземноморський маршрут: розпочинається в портах Пакистану та пролягає до ринків Західної Європи через Індійський океан, Червоне море, Суецький канал, південну частину острова Кіпр. Маршрут становить стратегічну загрозу для України. Для транспортування наркотиків використовуються українські судна закордонного прямування (які здійснюють чартерні або регулярні перевезення між іноземними портами Азії та Європи без заходу в порти України) або українські моряки, які працюють за наймом на судах під прапором іншої держави.

4. Циганський маршрут: а) наркотики виробляються кустарним способом в Україні (у місцях компактного проживання громадян України циганської національності), направляються автомобільним транспортом для продажу в Білорусі та РФ (напрямки: м. Житомир-Гомель (Білорусь), м. Луганськ-Ростов-на-Дону, Шахтинськ (РФ)) через п/п на україно-білоруському державному кордоні "Виступовичі-авто", на україно-російському державному кордоні - "Ізварине", "Довжанський". б) наркотики виробляються кустарним способом у Молдові (у місцях компактного проживання громадян Молдови та України циганської національності), направляються залізничним транспортом для продажу в Білорусі та РФ (напрямки: Молдова - транзит територією Білорусі - м. Санкт-Петербург, Молдова - м. Москва) через п/п на: україно-молдовському кордоні: "Могилів-Подільський-залізнична станція", "Кучурган-залізнична станція"; україно-білоруському кордоні: "Виступовичі-залізнична станція"; україно-російському кордоні: "Конотоп", "Хутор-Михайлівський", "Зернове". Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є опій, героїн, марихуана, макова солома. Основні перевізники - наркокур'єри, які є громадянами України або Молдови циганської національності.

5. Албанський маршрут: починається (виробництво наркотиків) у регіонах із компактним проживанням албанської діаспори в країнах Балканського півострова (Албанія, Македонія, Боснія і Герцеговина), далі через Румунію, Угорщину наркотики переміщуються автомобільним транспортом в Україну через п/п на україно-румунському кордоні "Дякове", "Порубне", на україно-угорському кордоні - "Вилок", "Лужанка", "Косине", "Дзвінкове", де після їх розподілу в албанських діаспорах у регіонах України морським або повітряним транспортом доставляються наркокур'єрами до Туреччини або залізничним - до РФ. Основними видами наркотиків, що перевозяться таким чином, є героїн, кокаїн, MDMA - метилендіоксиметамфетамін (екстазі, "Ешка", "ХТС"). Основні перевізники - водії вантажних автомобілів на маршрутах регулярних та нерегулярних перевезень, які є громадянами Туреччини, Румунії, Албанії, країн колишньої СФРЮ. Для перевезення наркотиків в Україну автомобільним транспортом використовуються особливості конструкції вантажних транспортних засобів (тягачів), а також спеціально обладнані сховища в багажних і вантажних відсіках автомобілів та в причепах або серед вантажу. Вивіз наркотиків з України морським транспортом до Туреччини здійснюється за змовою злочинців із членами екіпажів морських іноземних суден: як правило, наркотики перевозяться у важкодоступних місцях тих суден, на яких виконують свої обов'язки члени

екіпажу, або в їхніх каютах серед речей багажу (повітряним транспортом - серед речей багажу). Вивіз наркотиків з України залізничним транспортом у РФ здійснюється на тілі пасажирів-наркокур'єрів або серед речей їхнього багажу.

6. Африканський маршрут: починається (виробництво наркотиків) у країнах Центральної та Північно-Західної Африки, транзитом через європейські країни, далі повітряним або автомобільним транспортом наркотики потрапляють в Україну. Основні п/п, через які здійснюється ввезення в Україну: автомобільні - "Тиса", "Ужгород", "Краківець", "Ягодин", повітряні - "Львів", "Одеса", "Дніпропетровськ", "Запоріжжя". Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є героїн, кокаїн, MDMA. Основні перевізники - наркокур'єри африканського або арабського походження. Як правило, наркотики перевозяться на тілі (або в тілі) наркокур'єра чи у спеціально обладнаних схованках серед речей багажу. Використовуються також спеціально обладнані сховища в легкових автотранспортних засобах великої вартості, які ввозяться як нові. З п/п вибираються ті, де є постійний великий рух автомобілів.

7. Угорський маршрут: в Україну потрапляють і наркотики, які були вироблені в Угорщині. Їх переправляють залізничним або автомобільним транспортом для продажу в Україні, в регіони компактного проживання громадян України, угорців за національністю, через п/п на україно-угорському кордоні: "Чоп (Дружба)", "Чоп (Тиса)", "Дзвінкове", "Лужанка", "Вилок". Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є героїн, кокаїн, MDMA та група амфітамінів. Основні перевізники - наркокур'єри, які є громадянами Угорщини або України (вихідці з угорських діаспор). Для транспортування наркотиків зазвичай використовують: - рейсові автобуси і лекові автомобілі. У них наркотики перевозять у пасажирському салоні або серед речей багажу в багажному відсіку автобуса, у салоні автомобіля на задньому сидінні під чохлам (наркотики використовують як набивку сидіння). Також наркотики можуть зберігатися у запасному колесі, у дверцятах, бамперах, бензобаку, кріпитися до днища; - пасажирські поїзди (міжнародного сполучення). Наркотики перевозяться серед особистих речей багажу або як "безхоз" із використанням особливостей конструкції пасажирських вагонів поїздів закордонного прямування: технологічних порожнин, рундуків для вугілля, міжстельового простору над вбиральнями та тамбурами вагонів, рундуків під сидіннями, радіаторів опалення, "третього поверху" полиць, сміттєзбірників, люків над електрощитами, акумуляторних ящиків, ніш для котлів опалення та умивальників, вентиляційних люків тощо.

8. Місцевий кримінальний маршрут: найбільш розвинений вид злочинної діяльності (пов'язаний з наркобізнесом) через державний кордон на Північному Сході та Півдні України. Перевезення здійснюють дрібні наркокур'єри через автомобільні та залізничні п/п на україно-російському та україно-молдовських кордонах. Основними видами наркотиків, які перевозяться цим маршрутом, є наркотики кустарного виробництва (вироблені з місцевої сировини рослинного походження): макова солома, марихуана, опій. Вони перевозяться, як правило, в особистих речах брудного вигляду особами-волоцюгами або особами, які належать до найнижчого щабля в ієрархії кримінального світу.

Якість досудового слідства:

Вивчення й аналіз справ зазначеної категорії засвідчили, що органи дізнання і досудового слідства не завжди додержують вимог ст. 22 КПК щодо всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи. Трапляються випадки, коли органи досудового слідства допускають недбалість при встановленні даних про підозрювану або обвинувачену у вчиненні злочину особу та її фактичне місце проживання, що призводить до збільшення строків розгляду справи судом. Значну кількість злочинів виявляють шляхом особистого огляду на вулиці громадян та перевірки їхніх речей. Але мають місце випадки, коли під час затримання особи не були виявлені наркотичні засоби, і лише у приміщенні районного відділу міліції виявляють та вилучають у затриманої особи наркотичні засоби. Це дає підстави обвинуваченому заявляти, що наркотичний засіб йому було підкинуто. Так, Апеляційний суд Черкаської області ухвалою від 1 листопада 2005 р. скасував вирок

Черкаського районного суду від 1 липня 2005 р. щодо С., засудженого за ч. 2 ст. 309 КК на два роки позбавлення волі, та повернув справу на додаткове розслідування. Цим вироком районний суд визнав обвинуваченого винним у тому, що 29 березня 2005 р. в с. Білозір'я Черкаського району він незаконно придбав без мети збуту 178 г макової соломи, яка є особливо небезпечним наркотичним засобом. Скасовуючи вирок, колегія суддів апеляційного суду вказала на те, що органи дізнання допустили порушення вимог статей 22, 177, 178, 184 КПК (1001-05, 1002-05) . Наркотичний засіб був виявлений і вилучений у С., якого було затримано у порядку, передбаченому статтями 106, 115 КПК, що дало йому змогу в подальшому заявити, що наркотичний засіб було підкинута в його кишеню. Ці доводи не були належним чином перевірені в ході досудового і судового слідства.

Недодержання вимог закону щодо опису в протоколі вилученої речовини, її розміру (ваги) та місця виявлення дає підстави для заяв про підміну вилученого наркотичного засобу, збільшення чи зменшення його кількості чи ваги або вчинення інших зловживань з боку працівників міліції, пов'язаних з обвинуваченням особи у вчиненні злочину. Оскільки для встановлення виду, назви, властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини або прекурсорю, їх походження, способу виготовлення чи переробки необхідний висновок спеціаліста, то рішення про порушення кримінальної справи приймається після одержання довідки експертної служби УМВС про те, що передана для дослідження речовина є наркотичним засобом, психотропною речовиною чи прекурсором. Судово-хімічна експертиза в таких випадках призначається після порушення справи. Проте іноді при проведенні цієї експертизи речовий доказ фактично не досліджується, а висновок експерта обґрунтовується даними висновку експертної служби, наданого слідчому до порушення справи. Не випадково у деяких висновках судово-хімічної експертизи немає посилань на те, які саме експертні дослідження здійснено.

Відповідно до ст. 197 КПК при призначенні та проведенні експертизи обвинувачений має право заявляти клопотання про призначення нової або додаткової експертизи, які розглядаються у строк не більше трьох діб (ст. 129 КПК). Отримавши висновок експерта, слідчий знайомить із ним обвинуваченого. Із матеріалів вивчених справ вбачається, що обвинувачені ознайомлювалися з постановою про призначення експертизи одночасно з висновком останньої, що обмежує права обвинуваченого на захист. Так, Куйбишевським РВ Донецького МУ МВС у Донецькій області обвинувачувалася Ж. за ч. 2 ст. 309 КК. Наркологічну експертизу було призначено на 17 червня 2005 р. У цей же день експертне дослідження було закінчено. Згідно з матеріалами справи, протоколи про ознайомлення Ж. з постановою про призначення експертизи і про ознайомлення з висновком експертизи складено в один і той же день - 29 червня 2006 р.

Аналогічні порушення були встановлені у справі за обвинуваченням Щ. та Б. у Донецькій та в інших областях України. Вивчення справ про злочини, вчинені за попередньою змовою групою осіб, засвідчили, що обвинувачення найчастіше пред'являється одній, рідше двом особам. Щодо інших співучасників злочинів, яких встановити та затримати органи досудового слідства не змогли, справу виділяють в окреме провадження, після чого пошук винних фактично припиняється. Зазначені порушення вимог ч. 2 ст. 26 КПК призводять, по суті, до того, що винуватці злочинів уникають кримінальної відповідальності. Простежується тенденція до бездіяльності органів дізнання й досудового слідства у викритті та притягненні до кримінальної відповідальності осіб, які вирощують мак снотворний і коноплю з метою збуту, виготовляють опій, гашиш та інші наркотичні засоби і збувають цю наркопродукцію. З матеріалів переважної більшості вивчених справ вбачається, що органи досудового слідства обмежувалися притягненням до кримінальної відповідальності осіб, які незаконно придбали, зберігали або перевозили наркотичні засоби. При розслідуванні цих справ не було вжито всіх передбачених законом заходів для встановлення осіб, які вирощують нарковмісні рослини і збувають наркотики.

Органи досудового слідства, як правило, не встановлюють джерело придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Крім того, з числа

вивчених справ виявлено випадки, коли обвинувачений називав особу та місце придбання наркотичного засобу, але органи досудового слідства не вживали жодних заходів для встановлення цих осіб та притягнення їх до кримінальної відповідальності. Трапляються випадки, коли в конкретній особі вилучають наркотичний засіб, однак органи досудового слідства допитують цю особу як свідка, порушуючи таким чином їх право на захист. Так, Мукачівський міськрайонний суд Закарпатської області вироком від 21 грудня 2005 р. засудив Т. за ч. 1 ст. 309 КК. Кримінальну справу було порушено 19 жовтня 2005 р. за фактом виявлення наркотичного засобу за місцем проживання обвинуваченої. Вже у постанові про порушення кримінальної справи було зазначено, що вона придбала наркотичний засіб в особи на ім'я М., про що Т. дала пояснення 29 вересня 2005 р., а 3 листопада 2005 р. їй було допитано як свідка, і тільки після цього їй було роз'яснено право на захист і допитано як підозрювану.

Дотримання вимог чинного законодавства під час проведення оперативної закупівлі:

Оперативна закупівля є ефективним заходом оперативно-розшукової діяльності, за допомогою якого органи дізнання і досудового слідства отримують та закріплюють вагомі докази протиправної діяльності осіб, які займаються незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Такий вид закупівлі передбачений ст. 5 Закону від 15 лютого 1995 р. N 62/95-ВР "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними". У п. 2 ч. 1 ст. 8 Закону від 18 лютого 1992 р. N 2135-ХІІ "Про оперативно-розшукову діяльність" (далі - Закон N 2135-ХІІ) зазначено, що порядок проведення оперативної закупівлі та контрольного постачання визначається нормативними актами МВС України, податкової міліції, СБУ, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими Міністерством юстиції України. Таким нормативним актом є Інструкція про порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання предметів, товарів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності (затверджена наказом МВС України, СБУ, Державної податкової адміністрації України від 30 листопада 2001 р. N 1065; далі - Інструкція). Відповідно до п. 1.4 Інструкції оперативна закупівля та контрольоване постачання проводяться у строки ведення оперативно-розшукових справ, передбачені ст. 9-1 Закону N 2135-ХІІ. Про закриття оперативно-розшукової справи (ст. 9-2 цього Закону) складається мотивована постанова, яку затверджує посадова або службова особа, якій згідно зі ст. 9 зазначеного Закону надане право затверджувати постанову про заведення відповідної оперативно-розшукової справи. Якщо в такій справі здійснювались оперативно-розшукові заходи за рішенням суду, повідомлення про її закриття надсилається до суду в тридобовий строк. Законом від 21 січня 1994 р. N 3855-ХІІ "Про державну таємницю" (в редакції Закону від 21 січня 1999 р.) передбачено види інформації, які можуть бути віднесені до державної таємниці у сфері державної безпеки та охорони правопорядку. Це, зокрема, інформація про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність; про кількісний склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (п. 4 ст. 8). Суди не можуть вимагати від відділу боротьби з незаконним обігом наркотиків (далі - ВБНОН) оперативно-розшукові справи. Це стосується і постанов про зміну прізвища, імені та по батькові особи на псевдонім.

Оперативна закупівля проводиться гласними і негласними працівниками оперативних підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також особами, з якими встановлено конфіденційне співробітництво на добровільних засадах. Згідно зі ст. 15 Закону від 23 грудня 1993 р. N 3782-ХІІ "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", нерозголошення відомостей про осіб, взятих під захист, може здійснюватися, зокрема, шляхом обмеження надання відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), протоколах слідчих дій і судових засідань, а також заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органу

дiзнання, слiдчого, прокурора або за ухвалою суду про змiну анкетних даних. Цi постанови (ухвали) до матерiалiв справи не долучаються, а зберiгаються окремо в органi, у провадженнi якого перебувала кримiнальна справа. Наявнiсть такої постанови є обов'язковою. У бiльшостi випадкiв покупцями наркотичних засобiв, психотропних речовин є особи, прiзвища яких замiнено на псевдонiм. Разом з тим пiд час узагальнення судової практики виявлено, що в деяких матерiалах кримiнальних справ вiдсутнi документи про зашифрування даних про виконавця контрольної закупки (покупця).

Європейський суд з прав людини в рiшеннi у справi "Тейксейра до Кастро проти Португалiї" (вiд 9 червня 1998 р.) зазначив, що використання негласних агентiв має бути обмеженим i забезпеченим гарантiями навiть у справах, пов'язаних iз боротьбою з торгiвлею наркотиками. Суспiльним iнтересом не можна виправдати використання доказiв, здобутих шляхом пiдбурювання до такої дiяльностi з боку працiвникiв мiлицiї. Враховуючи викладене, а також обов'язковiсть застосування судової практики Європейського суду з прав людини при проведенi досудового слiдства, необхідно перевiряти, чи не було з боку працiвникiв мiлицiї та їхнiх довірених осiб пiдбурювання та органiзацiї придбання i збуту наркотичного засобу. Вирiшуючи долю речових доказiв, наркотичних засобiв тощо, при постановленнi вироку суди повиннi керуватись Iнструкцiєю про порядок знищення вилучених iз незаконного обiгу наркотичних засобiв, психотропних речовин i прекурсорiв, використання яких у законному обiгу визнано недоцiльним, а також обладнання для їх виготовлення, затвердженою наказом МВС, Генеральної прокуратури України, СБУ, Мiнiстерства охорони здоров'я, Мiнiстерства юстицiї i Верховного Суду України вiд 27 червня 1995 р. N 437. Як свiдчать результати узагальнення, суди вiдповiдно до вимог статей 81, 330 КПК при постановленнi вирокiв в основному правильно вирiшували питання про речовi докази - грошовi кошти, що передавались оперативними працiвниками особам, якi проводили оперативну закупiвлю, а потiм були виявленi та вилученi у продавцiв наркотичних засобiв. Однак траплялися випадки, коли суди в резолютивнiй частинi вироку невiрно вирiшували питання про речовi докази. Наприклад, Голосiївський районний суд м. Києва в резолютивнiй частинi вироку у справi щодо С. вказав, що речовi докази, що перебувають на зберiганнi в оперуповноваженого ВБНОН, слiд звернути на користь держави. Вiдповiдно до положень ст. 81 КПК у дохiд держави передаються грошi, цiнностi та iншi речi, нажитi злочинним шляхом (п. 4 ч. 1) або грошi, цiнностi та iншi речi, якi були об'єктом злочинних дiй, повертаються їхнiм законним володiльцям, а якщо їх не встановлено, то цi грошi, цiнностi та речi переходять у власнiсть держави (п. 5 ч. 1). Як вбачається з матерiалiв справи, грошовi кошти, вилученi у С., були отриманi ним за реалiзованi наркотичнi засоби i не перестали бути власнiстю держави, яка передала їх правоохоронним органам в оперативне користування. У зазначеному випадку такi речовi докази слiд повертати за належнiстю вiдповiдному органу МВС.

Наведене вище свiдчить про наявнiсть проблем як у законодавчому врегулюваннi порядку проведення оперативного заходу, яким є оперативна закупiвля наркотичних засобiв, так i в застосуваннi цього заходу правоохоронними органами, а також у використаннi даних, отриманих у процесi оперативної закупiвлi як доказiв у справi.

Повнота дослiдження доказiв пiд час судового слiдства:

Практика розгляду справ зазначеної категорiї мiсцевими судами склалася таким чином, що бiльшiсть цих справ розглядається в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 299 КПК, i суди не дослiджують докази в повному обсязi у зв'язку з визнанням пiдсудними своєї вини та обставин справи. У той же час виявлено випадки порушення положень цiєї норми закону. Наприклад, Апеляцiйний суд Харкiвської облaстi ухвалою вiд 19 травня 2005 р. скасував вирок Красноградського районного суду вiд 3 березня 2005 р. щодо П., засудженого за ч. 1 ст. 309 КК. Скасовуючи вирок, колегiя суддiв вказала, що суд вийшов за межi обвинувачення, пред'явленого пiдсудному. Так, iз протоколу судового засiдання вбачається, що справу суд розглянув у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 299 КПК, та переквалiфікував дiї пiдсудного з ч. 2 на ч. 1 ст. 309 КК. При цьому суд не дослiдив матерiалiв справи, не

встановив фактичних її обставин, а лише дослідив особу підсудного. Відповідно до вимог ст. 323 КПК суд повинен обґрунтовувати вирок лише тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Вирішуючи питання про недоцільність дослідження доказів у справі, деякі суди не з'ясовують, чи правильно підсудний та інші учасники судового розгляду розуміють зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності та істинності їх позицій, а також чи розуміють вони правові наслідки такого розгляду. Навіть якщо суди з'ясовують ці питання, то не завжди належним чином відображають це в протоколі судового засідання. Згода на проникнення працівників підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у жилі приміщення осіб, які підозрюються у вчиненні тяжкого злочину, або їхніх рідних для огляду помешкання не завжди є добровільною, хоча на цьому наголошено в багатьох схожих за змістом заявах. Крім того, так звані "огляди" житла за своєю суттю були обшуками, під час яких були виявлені й вилучені наркотичні засоби. Наприклад, апеляційний суд Донецької області ухвалою від 8 квітня 2005 р. скасував вирок Костянтинівського міськрайонного суду щодо Ф., засудженого за ч. 3 ст. 307 КК. На підставі ст. 374 КПК справу було повернено на додаткове розслідування. Скасовуючи цей вирок, колегія суддів апеляційного суду вказала на істотні порушення кримінально-процесуального закону (ст. 22 КПК) органами дізнання та досудового слідства. Встановлено, що дані про вилучену у Ф. речовину разом з медичними шприцами та зазначений об'єм флаконів з вилученою речовиною не відповідають тим, які надійшли на експертне дослідження. Суд не дав належної оцінки показанням Ф. про те, що згода на огляд його жилого приміщення він дав під тиском працівників міліції.

Причини скасування або зміни судових рішень у справах цієї категорії:

У 2007 р. в апеляційному порядку було скасовано і змінено вироки місцевих судів, постановлені щодо 1,3 тис. осіб, які вчинили злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, або 4,3% (3,6%) від кількості осіб, стосовно яких постановлено вироки. У тому числі скасовано вироки щодо 622 осіб, із них з направленням справи на додаткове розслідування - стосовно 122 осіб, або 19,6% від кількості тих, щодо яких вироки скасовано в апеляційному порядку. Під час проведення узагальнення встановлено, що більшість судових рішень, оскаржених у суді апеляційної інстанції, були пов'язані з порушенням вимог ст. 334 КПК. Постановляючи вироки, суди продовжують порушувати зазначену норму закону, відповідно до якої мотивувальна частина обвинувального вироку має містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків злочину, форми вини і мотивів злочину. У деяких справах причиною скасування рішення в частині засудження за ч. 1 ст. 309 КК визнано неврахування судом першої інстанції підстав, передбачених ч. 4 ст. 309 КК, а саме те, що особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності.

Підставами для скасування вироків часто є неповнота дізнання та інші недоліки в роботі органів досудового слідства. Встановлено окремі випадки порушення вимог ст. 223 КПК. Суди іноді не звертають уваги на те, чи складено обвинувальний висновок згідно з вимогами КПК, а також чи затверджений він прокурором. Допущені судами першої інстанції порушення вимог кримінально-процесуального законодавства, що були підставами для скасування вироків, є: неповнота судового слідства, порушення права підсудного на захист, а також допускалися помилки при обранні міри покарання засудженим. У переважній більшості випадків апеляційні суди змінювали вироки місцевих судів у зв'язку з пом'якшенням засудженим покарання. Найбільш поширеною із помилок, яких припускалися місцеві суди, є безпідставне визнання у справах цієї категорії рецидиву злочину як обставини, що обтяжує покарання засудженого, тоді як його дії кваліфіковано органом досудового слідства і судом за ознакою повторності. Такі порушення виявлені майже в усіх областях України. Це свідчить про неналежний підхід місцевих судів до розгляду справ розглядуваної категорії.

Кваліфікація злочинів:

У 2007 р. порівняно з попереднім роком кількість засуджених осіб за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за вироками, що набрали законної сили, зменшилася на 2,9% і становила 30,9 тис. (31,8 тис.) осіб. Водночас їх питома вага серед осіб, засуджених за вчинення всіх видів злочинів, збільшилася до 20,2% (19,8%). У структурі осіб, засуджених за вчинення зазначених злочинів, переважну більшість становлять особи, засуджені за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК) , - 21,1 тис. (20,9 тис.) осіб, або 68,2% (65,6%) від числа всіх засуджених за ці злочини. Кількість зазначених осіб порівняно з попереднім роком збільшилася на 1%. Порівняно з попереднім роком також збільшилася кількість осіб, засуджених за: - організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК) , - 850 (843), що більше на 0,8%; - викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК) , - 52 (47), що більше на 10,6%; - порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК) , - 5 (4), що більше на 25%. На 3,5% збільшилася кількість засуджених за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів або їх аналогів (ст. 307 КК) і становила 6,1 тис. (5,8 тис.) осіб. Частка осіб, засуджених за вчинення цього виду злочину, становила 19,6% (18,4%) від усіх засуджених за злочини у сфері обігу наркотичних засобів.

У 2007 р. зменшилася кількість осіб, засуджених за: - посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК) , - 2,1 тис. (3,4 тис.) осіб, що менше на 38,6%; - контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 305 КК) , - 163 особи (170), що менше на 4,1%; - незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК) , - 151 особу (164), що менше на 7,9%; - схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК) , - 237 осіб (252), що менше на 6%; - викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК) , - 182 особи (184), що менше на 1,1%.

Законність і обґрунтованість вироків у справах, що розглядаються в цьому узагальненні, залежить насамперед від правильності кваліфікації злочинів. Предметом злочинів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, є переважно такі наркотичні засоби: солома макова, кодеїн, кокаїн, морфін, опій, канабіс (гашиш, марихуана), героїн. Лише в поодиноких випадках предметом злочину були психотропні речовини, найчастіше промислового виробництва, що віднесені до транквілізаторів, а також прекурсори - хімічні речовини, які використовуються для виготовлення наркотичних засобів (переважно ацетон, оцтовий ангідрид, сірчана й соляна кислоти). Узагальнення засвідчило, що суди в основному правильно визначають вид наркотичного засобу, його розмір у ваговому вимірі та кваліфікують дії особи відповідно до встановленого.

Однією з кваліфікуючих ознак злочинів зазначеного виду є розміри наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: невеликі, великі, особливо великі. Нечітке розуміння деякими суддями термінів, понять, кваліфікуючих ознак, суб'єктів діянь, спрямованості умислу особи призводить до помилок у кваліфікації цих злочинів. Найпоширенішими є помилки у визначенні розміру наркотичного засобу, який був предметом злочину. Визначення великого й особливо великого розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів покладено законом (примітка до ст. 305 КК) на спеціально уповноважений орган виконавчої влади у галузі охорони здоров'я. Як уже зазначалося, наказом Міністерства охорони здоров'я України від 1 серпня 2000 р. N 188

затверджено відповідні таблиці. Слід враховувати при кваліфікації дій особи за ч. 1 ст. 309 КК розмір наркотичного засобу, який у таких випадках має перевищувати невеликий. Межа між невеликим розміром і тим, що може бути предметом злочину, визначається відповідно до названих таблиць. Коли ж предметом незаконних дій особи без мети збуту був наркотичний засіб або психотропна речовина в невеликому розмірі, особа має нести відповідальність за ст. 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КпАП). У деяких випадках, коли предметом такого злочину є особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини, їх невеликий розмір не визначається (наприклад, героїн, ефедрон). У такому випадку відповідальність за ст. 309 КК настає в разі здійснення таких незаконних дій навіть із мізерною кількістю цих наркотичних засобів.

У судовій практиці виникає питання про те, як потрібно кваліфікувати дії особи, в якій вилучено декілька видів наркотичних засобів, кожен з яких не перевищує невеликий чи великий розмір? Суди запитують, чи потрібно в таких випадках підсумовувати їх загальний розмір і якої при цьому необхідно дотримуватися методики? Вважаємо, що допустимим є складення розмірів наркотичних засобів різних видів. Розмір цих засобів (речовин) визначається виходячи з їх загальної кількості. У випадках, коли предметом злочину разом із наркотичним засобом чи психотропною речовиною є ще й прекурсор, об'єднувати їх розміри неприпустимо. Можна складати лише розміри прекурсорів різних видів. Якщо встановлено, що в діях винного є незакінчений склад злочину, ці дії слід кваліфікувати відповідно до ст. 15 КК як замах на злочин, який відрізняється від готування на вчинення злочину характером дій.

Суди в основному правильно визначають, що для кваліфікації діяння за ст. 307 КК достатньо встановити факт збуту наркотичного засобу, оскільки це є самостійною формою об'єктивної сторони цього злочину. Якщо ж наркотичний засіб виготовлено для збуту, а особа не встигла його збути, вона має нести відповідальність не за приготування до збуту, а за виготовлення для збуту наркотику, що є закінченим злочином. Термін "збут" означає різні способи реалізації наркотиків. При цьому не має значення та обставина, переслідувала особа мету одержати майнову вигоду чи такої мети не мала. Безоплатна передача чи пересилання наркотичного засобу в місця позбавлення волі в цілому правильно кваліфікуються судами як збут за ст. 307 КК. Слід мати на увазі, що безкоштовну передачу наркотиків необхідно розглядати як один зі способів їх збуту. Якщо при цьому суб'єкт ще й схилив особу до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, в його діях є сукупність злочинів, передбачених статтями 307 і 315 КК. Схиланням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів потрібно розуміти будь-які умисні дії, спрямовані на збудження в іншій особі бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозицію, умовляння, пораду, переконування тощо). Відповідальність за такий злочин настає незалежно від наслідків схилання, тобто від того, вжила інша особа наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити.

Дії винного, спрямовані на збудження бажання вжити наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог у двох осіб і більше, кваліфікуються за ч. 2 ст. 315 КК тоді, коли вони охоплювались єдиним умислом винного і вчинялись, як правило, в одному й тому ж місці без значного розриву в часі. Про вчинення дій, передбачених ст. 309 КК (без мети збуту) можуть свідчити: порівняно невеликі обсяги виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або пересилання вказаних засобів, коли їх кількість достатня лише для особистого споживання і встановлено факт захворювання винної особи на наркоманію тощо. Сумісне виготовлення та вживання наркотичних засобів не є збутом, а житло сім'ї, члени якої вживають наркотичні засоби, не може розглядатись як місце для незаконного вживання наркотичних засобів. Дії співучасників кваліфікуються відповідно до тієї ролі, яку вони відіграють у вчиненні злочину, згідно з нормами КК. Найчастіше у справах цієї категорії має місце проста співучасть виконавців. Спільність дій співучасників означає, що злочин учиняється їхніми спільними й об'єднаними зусиллями. Кожен із них робить свій

внесок у здійснення злочину, при цьому користуючись допомогою чи сприянням іншого співучасника або розраховуючи на це.

При призначенні покарання співучасникам злочину ставляться у вину ті дії, які вони усвідомлювали. У разі вчинення виконавцем незакінченого злочину інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за співучасть у незакінченому злочині. У випадку, коли декілька осіб за попередньою змовою вирішили незаконно придбати або виготовити наркотичні засоби і надати приміщення для збереження та вживання їх, такі дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 317 КК. Якщо серед групи осіб є особа, яка здійснювала незаконний посів, вирощування снотворного маку чи конопель та яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 309, 311, 317 КК, її дії треба кваліфікувати ще й за ч. 2 ст. 310 КК. При кваліфікації та призначенні покарання суди беруть до уваги такі кваліфікуючі ознаки, як повторність злочину, а також вчинення злочину особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306 - 317 КК. Суди враховують зазначені ознаки й призначають покарання більш суворе, ніж за злочин без кваліфікуючих ознак. При визначенні таких кваліфікуючих ознак, як повторність і вчинення злочину особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306 - 317 КК, необхідно керуватися п. 10 постанови Пленуму N 4, згідно з яким незаконне заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами та наступне їх зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту чи без такої мети, а також їх незаконний збут утворюють сукупність злочинів, передбачених ст. 308 і ст. 307 КК чи ст. 309 КК, проте не утворюють ознаки повторності, передбаченої ч. 2 ст. 307 КК або ч. 2 ст. 309 КК.

Сукупність має місце й тоді, коли з викрадених наркотиковмісних рослин виготовляється наркотичний засіб нового виду. Повторності в цьому разі немає. Частиною 2 ст. 307 КК передбачено два види повторності злочинів, а саме: повторність тотожних і повторність однорідних злочинів. Перший вид повторності має місце тоді, коли особа вчинила два або більше діянь, передбачених ч. 1 ст. 307 КК. При цьому винний, зокрема, може вчиняти в один і той же час триваючий злочин (зберігання наркотичних засобів) та продовжуваний (виробництво партії наркотиків) або одноактний (пересилання).

Якщо винний вчинив, наприклад, закінчений злочин у виді виробництва наркотичних засобів та замах на збут цих засобів, його дії підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів - за ч. 1 ст. 307 КК та ст. 15 КК і ч. 1 ст. 307 КК. Другий вид повторності, передбачений ч. 2 ст. 307 КК, має місце тоді, коли вчиненню злочину, передбаченого ст. 307 КК, передувало також вчинення тією самою особою одного зі злочинів, передбачених будь-якою частиною статей 308-310, 312, 314, 315 або 317 КК. При призначенні покарання рецидив злочину суди враховують як обставину, що обтяжує покарання підсудного. По-різному суди оцінюють дії особи, яка в порівняно невеликий проміжок часу викрала з декількох ділянок кількох землекористувачів наркотичні засоби (коробочки та стебла маку, верхівки коноплі). Одні суди вважають такі дії продовжуваним злочином, інші - повторністю злочинів.

Вважаємо, що вилучення рослин маку й конопель, якщо винний усвідомлював, що викрадає їх у різних власників або з різних земельних ділянок, утворює не один продовжуваний злочин, а кілька однорідних злочинів, що слід розглядати як повторне викрадення наркотичних засобів і кваліфікувати за ч. 2 ст. 308 КК. У випадках, коли наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналоги було одночасно виготовлено і для особистого вживання, й для збуту, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 307 і ст. 309 КК. При цьому слід мати на увазі, що за ст. 309 КК належить кваліфікувати дії винного лише в частині виробництва, виготовлення та зберігання цих засобів і речовин у тому розмірі, в якому він їх ужив чи планував ужити. При вивченні справ зазначеної категорії виявлено випадки, коли органи досудового слідства, а також суди при кваліфікації дій обвинувачених не розрізняють виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів від виготовлення, про що надані роз'яснення у п. 3 постанови Пленуму N 4.

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів і незаконне перевезення або пересилання їх за межі території України необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 307 чи ст. 309 КК та як контрабанду ще й за ст. 305 КК. Суди в основному правильно кваліфікують дії винних у незаконному посіві або вирощуванні снотворного маку чи конопель за ст. 310 КК. Однак трапляються й помилки. У цілому склалася правильна судова практика, коли злочин, передбачений ст. 310 КК, визнається закінченим з моменту висівання насіння чи посадки розсади, а також вчинення дій з догляду за рослинами незалежно від досягнення поставленої мети. Якщо з незалежних від волі особи причин (внаслідок заморозків, засухи та ін.) сходи не зійшли або рослини загинули, то й у цих випадках злочин визнається закінченим. Придбання насіння або розсади з метою посіву і вирощування маку чи коноплі, пророщування насіння, догляд за розсадою до висівання або посадки в ґрунт в основному правильно розглядаються як готування до злочину і ці дії слід кваліфікувати за ст. 14 та ст. 310 КК.

Посів наркотиковмісних рослин та їх вирощування являють собою єдиний агротехнічний процес, який продовжується в часі. Такі дії є продовжуваним злочином. Також продовжуваним є злочин і в тому випадку, коли посів і вирощування рослин були проведені з метою збуту. Злочин буде закінченим незалежно від реалізації умислу або добровільної відмови від доведення злочину до кінця. При кваліфікації дій особи за ч. 2 ст. 310 КК за ознакою незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель у кількості 500 і більше рослин потрібно виходити з того, що при підрахунку кількості останніх окремою рослиною вважається та, яка має самостійний корінь, а кількість її стебел у розрахунок не береться. При підрахунку рослин різних видів допускається складення їх кількості. Наркотичними засобами, які одержують з рослин конопель, є канабіс, смола канабісу, екстракти (настойки) канабісу та психотропна речовина тетрагідроканабінол. Канабіс (марихуана) - верхівки конопель з квітами або плодами (за винятком насіння та листків, якщо вони не супроводжуються верхівками), з яких не була виділена смола. Він є наркотичною сировиною для виготовлення натуральних наркотиків (гашишу, анаші та ін.). Смола канабісу - суміш виділеної смоли, пилку чи окремих подрібнених часток рослини коноплі, яка містить тетрагідроканабінол (особливо небезпечна психотропна речовина). Дії особи, яка вчинила незаконний посів або вирощування наркотичного засобу, а потім зберігала, перевозила, збувала перероблений наркотичний засіб, або виготовляла з нього інший наркотичний засіб, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 310 та ст. 309 КК або ст. 307 КК, виходячи з установлених при розгляді справи обставин.

Від складу злочинів, передбачених статтями 307 і 310 КК, склад злочину, відповідальність за який настає за ст. 320 КК, відрізняється тим, що в останньому випадку виготовлення, зберігання, розподіл, реалізація наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, посів або вирощування маку снотворного чи конопель здійснюються на законних підставах, але з порушенням правил обігу цих засобів, речовин або наркотиковмісних рослин. Частиною 1 ст. 311 КК передбачено відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів без мети збуту, а ч. 2 цієї статті - за такі ж дії, вчинені з метою збуту, або за збут прекурсорів. Особа підлягає кримінальній відповідальності за умови вчинення нею хоча б однієї з перелічених у ст. 311 КК дій у разі її наміру використати прекурсор саме для виготовлення наркотичного засобу чи психотропної речовини.

Аналогічно повинно вирішуватися питання про відповідальність за наявності умислу збути прекурсор особі, яка має намір виготовити наркотичний засіб. Якщо ж речовини, віднесені до прекурсорів, були придбані, зберігалися, перевозилися, пересилалися для інших цілей (наприклад, ацетон - для розведення фарб, соляна чи сірчана кислота - для акумуляторів тощо), то дії особи не утворюють складу злочину, оскільки відсутній об'єкт посягання. Наданням приміщення для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потрібно розуміти забезпечення можливості

одній чи декільком особам використати його в такий спосіб хоча б один раз. Для притягнення до відповідальності за ст. 317 КК не має значення за плату чи безкоштовно було надане це приміщення.

Практика звільнення осіб від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 307 КК та ч. 1 ст. 309 КК у разі добровільної здачі наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 4 ст. 307 КК), а також у зв'язку з добровільним зверненням до лікувального закладу і початку лікування від наркоманії (ч. 4 ст. 309 КК). Частиною 4 ст. 307 КК і ч. 4 ст. 309 КК передбачено спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Слід зазначити, що звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 307 КК за злочини, передбачені ч. 1 ст. 307 та ч. 1 ст. 309 КК, допускається лише за умови, що винна особа добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги і вказала джерело придбання цих засобів (речовин) або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із їх незаконним обігом.

Задача наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів визнається добровільною, якщо відбулася за обставин, коли особа мала й усвідомлювала можливість продовжувати протиправну діяльність, але не побажала цим скористатися. Звільнення від кримінальної відповідальності та закриття кримінальної справи із зазначених підстав мають здійснюватися за правилами, передбаченими статтями 7 - 7-2 КПК. За такими ж правилами звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії. При вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності з цієї підстави суду необхідно з'ясувати, чи дійсно особа страждала на наркоманію і потребувала лікування від неї, чи дійсно вона звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування добровільно, а не вимушено і чи дійсно ставить за мету вилікуватися від наркоманії, а не ухилитись у такий спосіб від кримінальної відповідальності за вчинений злочин. За змістом норм, передбачених ч. 4 ст. 307 та ч. 4 ст. 309 КК, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності незалежно від того, коли вона вчинила дії, які дають для цього підстави, але до закінчення судового слідства. При вивченні справ, за якими особи були звільнені від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК, виявлено непоодинокі випадки, коли підставою для застосування цього положення закону є медичні довідки приватних медичних установ про початок лікування обвинуваченого вже після надходження справи до суду, які слід перевіряти.

Приймаючи рішення про закриття справи, суди не звертають уваги на те, що згідно з висновком експерта особа не потребує лікування від наркоманії, оскільки від неї не страждає, а медичні довідки часто видаються в день судового засідання або за день до нього. При цьому суди не перевіряють достовірність цих довідок, а також те, чи дійсно особа бажає лікуватися від наркоманії, а не уникнути кримінальної відповідальності. Не дають суди оцінки й тому факту, що бажання лікуватись у підсудних виникає безпосередньо перед судовим засіданням.

Узагальнення практики розгляду кримінальних справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів засвідчило, що необхідно підвищувати рівень якості досудового слідства і судового розгляду справ названої категорії. Під час розслідування справ органи досудового слідства припускалися помилок при кваліфікації дій осіб, що притягувалися до відповідальності, й порушували вимоги КПК, зокрема щодо законності слідчих дій, правильності оформлення документів про речові докази тощо. Суди не завжди реагували належним чином на незадовільну якість дізнання та досудового слідства в цих справах. Їм також необхідно підвищити рівень судового розгляду справ, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

4. Узагальнення Верховного Суду України «Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність»: (підготовлене Управлінням узагальнення судової практики та аналітичної роботи з питань застосування законодавства Верховного Суду України).

Велике значення для профілактики злочинності серед неповнолітніх має процесуальна діяльність судів, що здійснюють провадження у кримінальних справах. Ефективні правові заходи, які суди застосовують щодо неповнолітніх, можуть реально сприяти попередженню вчинення ними нових злочинів та виправленню підлітків. Здійснюючи правосуддя, суди повинні забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод як підсудного неповнолітнього, так й інших учасників процесу. Порядок провадження у справах про злочини неповнолітніх, як передбачено ст. 432 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК), визначається загальними правилами КПК для провадження кримінальних справ і, крім того, додатковими нормами, викладеними у гл. 36 КПК "Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх". У зазначеній главі містяться норми, якими передбачено підвищення захищеності прав неповнолітніх у кримінальному судочинстві. У багатьох країнах світу (США, Великобританії, Бельгії, Франції, Німеччині та ін.), на відміну від України, судочинство у справах про злочини неповнолітніх здійснюється спеціалізованими судами різних модифікацій.

1. Діяльність таких судів для неповнолітніх оцінюється вченими-юристами досить високо:

Правосуддя щодо неповнолітніх має бути складовою процесу національного розвитку кожної країни. Відповідно до ст. 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Тому суди повинні враховувати вимоги міжнародних правових актів, зокрема тих, які стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх. У міжнародно-правових актах наголошується на необхідності особливого захисту дітей та підлітків. Україною було підписано міжнародний договір від 29 листопада 1985 р., за яким вона взяла на себе зобов'язання виконувати Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила". У пр. 2.1 зазначених Правил підкреслюється необхідність неупередженого їх застосування. В іншому важливому міжнародному документі - Конвенції про права дитини, прийнятій 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1989 р. і ратифікованій Верховною Радою України 27 лютого 1991 р. (далі - Конвенція), міститься гуманне положення щодо застосування до неповнолітнього міри запобіжного заходу. Відповідно до ст. 37 Конвенції "арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється згідно з законом та використовується лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу".

Основні напрями державної політики України стосовно дітей і заходи щодо її реалізації центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, організаціями, суспільними інститутами були визначені в Національній програмі "Діти України" (затверджена Указом Президента від 18 січня 1996 р. N 63/96; далі - Національна програма). Серед її основних завдань - здійснення заходів щодо профілактики злочинності, наркоманії, алкоголізму і куріння серед дітей. Виконання основних положень Національної програми у 1996-2000 рр. активізувало процеси практичного розв'язання проблем поліпшення становища дітей і виконання положень Конвенції, а також сприяло деякому поліпшенню стану профілактики підліткової злочинності. З метою вирішення нагальних питань щодо покращення становища дітей і захисту їхніх прав Указом Президента України від 24 січня 2001 р. N 42/2001 "Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми "Діти України" на період до 2005 р." передбачені відповідні заходи. Соціальна політика стосовно дітей у 2001-2005 рр. спрямована насамперед на зменшення впливу на них негативних явищ, які виникають під час реформування суспільства.

Незважаючи на певні позитивні зрушення - зменшення кількості зареєстрованих злочинів, вчинених неповнолітніми, - рівень злочинності серед підлітків залишається високим. Так, у 2002 р. засуджено 3235, або 16,1% від неповнолітніх, які раніше вчиняли злочини і притягалися до кримінальної відповідальності. Апеляційні суди областей відмічають негативну тенденцію до послаблення контролю з боку міліції та комісій у справах неповнолітніх за поведінкою засуджених, які були звільнені від відбування покарання з випробуванням. Ситуація зі злочинністю у дитячому середовищі вимагає удосконалення профілактичної роботи, пошуку ефективних форм взаємодії всіх заінтересованих організацій, діяльність яких спрямована на запобігання втягненню підлітків у протиправну діяльність.

Законом України від 24 січня 1995 р. "Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх" (зі змінами, внесеними згідно із законами від 11 грудня 1998 р., 8 липня 1999 р. і 3 квітня 2003 р., виходячи з положень Конституції України та Конвенції визначено правові основи діяльності органів і служб у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, що не досягли 18-річного віку. Цим же Законом (ст. 6 передбачено створення при судах інституту судових вихователів для здійснення контролю за виконанням рішень щодо неповнолітніх, який діє згідно з Положенням, яке затверджується Верховним Судом України, Міністерством юстиції України, Міністерством освіти України. Але такий інститут поки що практично не діє.

Роз'яснення судам з питань застосування законодавства щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх надані Пленумом Верховного Суду України в постановах: а) від 26 червня 1981 р. N 5 (зі змінами, внесеними постановами від 12 жовтня 1989 р. N 10, від 4 червня 1993 р. N 3, від 13 січня 1995 р. N 3 та від 3 грудня 1997 р. N 12 "Про практику застосування судами України законодавства в справах про злочини неповнолітніх і про втягнення їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність" (далі - Постанова Пленуму Верховного Суду від 26 червня 1981 р. N 5); б) від 23 грудня 1983 р. N 6 (зі змінами, внесеними постановами від 28 березня 1986 р. N 4, від 12 жовтня 1989 р. N 10, від 4 червня 1993 р. N 3 та від 3 грудня 1997 р. N 12) "Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність" (далі - постанова Пленуму Верховного Суду від 23 грудня 1983 р. N 6); в) від 22 грудня 1995 р. N 21 (зі змінами, внесеними постановою від 3 грудня 1997 р. N 12) "Про практику застосування судами примусових заходів виховного характеру".

З часу прийняття зазначених постанов відбулися значні зміни в правовій сфері. 28 червня 1996 р. прийнято Конституцію України, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Держава гарантує утвердження й забезпечення прав і свобод людини. З 1 вересня 2001 р. набрав чинності новий Кримінальний кодекс України (далі - КК), значного оновлення зазнав КПК (законами від 21 червня 2001 р. N 2533-III та 12 липня 2001 р. N 2670-III до нього внесені істотні зміни і доповнення). Зміни у законодавстві щодо неповнолітніх та поява нових питань, які виникли в судовій практиці, стали підставою для проведення узагальнення судової практики у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність.

2. Стан злочинності серед неповнолітніх:

Значні зміни відбуваються в злочинному середовищі серед неповнолітніх. Стан підліткової злочинності викликає занепокоєність та зумовлює необхідність пошуку нових засобів для її попередження, вжиття додаткових заходів з боку державних органів і громадськості, які б сприяли поступовому зменшенню злочинних проявів у середовищі неповнолітніх. Серед загальних заходів профілактики зазначених явищ важливе місце посідає процесуальна діяльність органів розслідування, прокуратури і суду, що здійснюють провадження у кримінальних справах про злочини неповнолітніх. У цій роботі необхідно значно підвищити якість розслідування і судового розгляду зазначеної категорії кримінальних справ.

Рівень криміналізації у підлітковому середовищі залишається високим (див. табл. 1 (не наводиться)). Кожний 12-й злочин із числа розслідуваних вчинено неповнолітніми. У минулому році неповнолітніми або за їх участю було вчинено 32335 злочинів, що на 10,7% менше, ніж у попередньому. Порівняно з 1993 р., тобто за 10 років, кількість засуджених неповнолітніх збільшилася на третину (+37,8%). У структурі злочинності серед неповнолітніх крадіжок стало менше, натомість збільшилася кількість тяжких та особливо тяжких злочинів.

В Україні кількість неповнолітніх віком від 14 до 18 років становить 3029636 осіб. У 2002 р. органами досудового слідства закінчено провадження у 15034 справах щодо неповнолітніх, що на 8,6% менше, ніж у попередньому році. У 2002 р. судами засуджено 20104 особи, які вчинили злочини у неповнолітньому віці, що на 1,8% більше, ніж у попередньому році. Коефіцієнт судимості неповнолітніх - 66 осіб на 10 тис. населення у віці від 14 до 18 років. Високий рівень злочинності неповнолітніх свідчить про неналежну організацію профілактичної роботи серед цієї категорії осіб.

За вчинення злочинів до кримінальної відповідальності притягнуто 26611 неповнолітніх. Різниця між кількістю осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, і тих, які були засуджені, пояснюється в основному тим, що стосовно 4228 неповнолітніх справи було закрито судом із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру.

Визначальною особливістю останніх років є зміна структури злочинності неповнолітніх у бік корисливих та насильницьких діянь. Серед них найбільш поширеними залишаються крадіжки, потім - грабежі. У 2002 р. відмічено зростання кількості проявів цього виду злочину на 3,2%. У структурі підліткової злочинності понад дві третини становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини. Неповнолітніми у 2002 р. вчинено 213 умисних вбивств, завдано 294 умисних тяжких тілесних ушкоджень, вчинено 109 зґвалтувань, 784 розбійних напади, 2383 грабежі та 529 проявів незаконного заволодіння автомобілями. У злочинному середовищі серед неповнолітніх спостерігається високий рівень організованості. Дві третини підлітків щорічно вчиняють злочини у складі групи. За участю дорослих вчинила злочини третина (6489) засуджених неповнолітніх. За втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність до кримінальної відповідальності минулого року було притягнуто 2646 осіб.

Як свідчить судова практика, більшість засуджених підлітків вчинили злочини вперше. Але залишається значною кількість неповнолітніх (16,1%), які до засудження раніше вже вчиняли злочини і притягалися до кримінальної відповідальності.

Понад 40% засуджених неповнолітніх на момент вчинення злочинів перебували поза контролем з боку суспільства, оскільки ніде не навчалися і не працювали. У 2002 р. їх кількість зросла на 4,2%. Непоодинокі випадки, коли тільки в судовому засіданні з'ясовується, що 14-річна дитина не ходить до школи і не вміє ні читати, ні писати. Неefективною є профілактична робота з так званими важкими дітьми. У 2002 р. було засуджено за вчинення злочинів 1910 неповнолітніх, які перебували на обліку в міліції у справах неповнолітніх. Однією з причин вчинення злочинів є п'янство неповнолітніх. У стані алкогольного сп'яніння вчинив злочин кожен шостий засуджений підліток. Їх кількість збільшилася минулого року на 11,5%. Підліткова злочинність молодшає. Кожний третій підліток вчинив злочин у віці 14-15 років. У зв'язку з цим набирає гостроти проблема вчинення злочинів дітьми у віці від 11 до 14 років.

За 11 останніх років відмічено стійку тенденцію до зростання кількості неповнолітніх, які на момент вчинення злочинів виховувалися у неповних сім'ях. Так, у 1992 р. було 38% засуджених неповнолітніх, які виховувалися у неповній сім'ї; в 2001 р. - 43,5%, а у 2002 р. - 45,3%. Постійно збільшується кількість засуджених неповнолітніх, які виховувалися поза сім'єю, в інтернаті, дитячому будинку. У 2002 р. їх кількість збільшилася на 3,6% і становить 1233 особи. Таких дітей нерідко використовують злочинні угруповання для вчинення протиправних дій.

Із матеріалів кримінальних справ випливає, що вікові особливості неповнолітніх значно впливають на мотивацію їхніх вчинків. Такими особливостями є: недостатній життєвий досвід; схильність до наслідування; вплив на них оточуючих, особливо дорослих осіб; бажання показати себе самостійним і намагання звільнитися від контролю та опіки з боку батьків, вихователів; специфічне трактування таких понять, як сміливість, чесність, дружба; неправильна оцінка конкретних життєвих ситуацій; недостатній розвиток, а інколи і повна відсутність критичного ставлення до своїх вчинків, вчинків інших. Ці особливості підлітків потрібно враховувати слідчим і суддям, на яких покладено обов'язок здійснювати провадження справ про злочини неповнолітніх.

Значною мірою сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми такі обставини, як безконтрольність з боку батьків, відсутність профілактичних заходів у роботі з "важкими" підлітками, їх незайнятість, вживання спиртних напоїв та наркотичних засобів, проблеми в сім'ях, безробіття батьків і відсутність у них коштів на утримання дітей.

Недосконалість державної системи соціального захисту також істотно впливає на стан злочинності серед неповнолітніх. Протягом 10 останніх років розмір заробітної плати залишається за межею прожиткового мінімуму. У 2002 р. розмір мінімальної заробітної плати (165 грн.) вдвічі менший за прожитковий мінімум (342 грн.). Як наслідок, відбувається збіднення окремо взятої сім'ї і дітей, які в ній виховуються.

Тривалий час у державі не існувало закону про орган, на який було б покладено обов'язок визначати державні соціальні стандарти, вносити зміни щодо їх розмірів. Не були визначені і забезпечені чіткі механізми введення їх у дію, а головне - не було належного фінансового забезпечення. Статтею 6 Закону від 5 жовтня 2000 р. N 2017-III "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" прожитковий мінімум визнано базовим державним соціальним стандартом, на основі якого мають визначатися мінімальна заробітна плата, пенсія та інші соціальні гарантії. Статтею 46 Конституції гарантовано, що соціальні виплати, які є основним джерелом існування, мають бути не нижче від прожиткового мінімуму. Невиконання конституційно закріплених соціальних гарантій призводить до зубожіння частини громадян, у яких виховуються неповнолітні.

Узагальнення засвідчило, що суди в основному забезпечують правильне застосування законодавства у справах про злочини неповнолітніх. Разом з тим є випадки, коли суди неналежно виконують вимоги процесуального закону, що визначають умови і порядок розгляду справ про злочини неповнолітніх, припускаються помилок при застосуванні закону про кримінальну відповідальність неповнолітніх та істотно порушують вимоги кримінально-процесуального закону. Деякі судді намагаються розглядати справи щодо неповнолітніх у спрощеному порядку без додержання процесуальної процедури. Не в усіх справах належно з'ясовуються причини й умови, що сприяли вчиненню злочинів, а постановлені щодо них окремі ухвали (постанови) не завжди виконуються. За матеріалами апеляційних судів та Верховного Суду України, з використанням даних судової статистики було проаналізовано судову практику щодо розгляду справ про злочини неповнолітніх.

3. Причини скасування та зміни вироків

Згідно зі статистичними даними, кількість помилок та порушень закону, яких припускаються місцеві суди при розгляді справ про злочини неповнолітніх, не зменшується. У 2002 р. в апеляційному і касаційному порядку було скасовано 200 вироків щодо неповнолітніх, що на 10,5% більше, ніж у попередньому році. Найбільше скасовано таких вироків в областях: Донецькій - 28, Луганській - 16, Дніпропетровській - 13, Одеській - 13, Київській - 10. У зв'язку з неправильною кваліфікацією або суворістю призначеного покарання змінено вироків щодо 316 неповнолітніх, або на 18,8% більше, ніж у 2001 р.

Основними причинами скасування та зміни вироків були порушення права неповнолітніх на захист, а також призначення підсудним занадто м'якого або суворого покарання, порушення норм КК при призначенні покарання, однобічність або неповнота досудового чи судового слідства, невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи, істотні порушення кримінально-процесуального закону тощо.

Так, ухвалою Апеляційного суду Черкаської області скасовано вирок Уманського міського суду від 7 лютого 2002 р., згідно з яким засуджено неповнолітніх М. та Б. за ч.3 ст. 101 КК 1960 р., оскільки висновки суду про те, що ці неповнолітні заподіяли потерпілому умисне тяжке тілесне ушкодження, суперечили мотивувальній частині вироку, де зазначалося, що засуджені вчинили злочин у стані сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними діями потерпілого.

Апеляційний суд Автономної Республіки Крим скасував вирок Євпаторійського міського суду стосовно неповнолітнього О., якого було засуджено за ч.2 ст. 143 КК 1960 р. (шахрайство), оскільки він не є суб'єктом цього злочину, тому що на момент його вчинення О. ще не виповнилося 16 років.

Апеляційний суд Сумської області скасував вирок Білопільського районного суду від 5 квітня 2002 р., згідно з яким було засуджено неповнолітнього В. за ч.3 ст. 185 КК. При цьому суддя, порушуючи вимоги ст. 320 КПК, не виходив до нарадчої кімнати для постановлення вироку і усно оголосив засудженим покарання без складення вироку.

У зв'язку із внесеними у ст. 318 КПК змінами від 21 червня 2001 р. суди почали припускатися багатьох помилок щодо порядку судових дебатів. Так, за новою редакцією ст. 318 КПК у дебатах виступають крім прокурора та захисника (а за його відсутності - сам підсудний), як було передбачено у старій редакції цієї статті, також потерпілий і його представник, цивільний позивач, цивільний відповідач або їхні представники та підсудний. Але деякі суди порушують порядок судових дебатів і не надають слова для промови підсудному та потерпілому. Апеляційні суди, переглядаючи вироки, розцінюють зазначене порушення вимог ст. 318 КПК як істотне і на підставі п.13 ч.2 ст. 370 КПК скасовують вироки.

Так, ухвалою Апеляційного суду Житомирської області скасовано вирок Черняхівського районного суду щодо неповнолітніх Г. та інших, адже на порушення вимог ст. 318 КПК потерпілому і підсудним не було надано можливості виступити в судових дебатах. Більшість вироків було скасовано Апеляційним судом Донецької області в I півріччі 2002 р. у зв'язку з тим, що суд позбавив підсудних, потерпілих, цивільних позивачів і відповідачів права виступати в судових дебатах.

Апеляційним судом Запорізької області 16 січня 2002 р. змінено вирок Токмацького районного суду щодо засудженого Ю., 1984 року народження. Суд призначив Ю. покарання за ч.1 ст. 296 КК - 6 місяців виправних робіт, хоча санкція цього закону такого виду покарання не передбачає. Апеляційний суд замість виправних робіт призначив Ю. штраф.

4. Обставини, що підлягають доказуванню у справах про злочини неповнолітніх

Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальній справі, визначаються статтями 64 і 23 КПК і є загальними для всіх справ, у тому числі й у справах про злочини неповнолітніх. Однією з особливостей провадження у зазначених справах є розширення меж предмета доказування. Тому крім обставин, встановлення яких є обов'язковим під час провадження кожної кримінальної справи, у справах про злочини неповнолітніх згідно зі ст. 433 КПК необхідно також з'ясувати: вік неповнолітнього; стан його здоров'я та загального розвитку; характеристику особи, умови життя і виховання неповнолітнього; обставини, що негативно впливали на його виховання; наявність дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього в злочинну діяльність. Невстановлення зазначених обставин свідчить про істотну неповноту провадження у справі. У постанові Пленуму Верховного Суду від 26 червня 1981 р. № 5 зазначено, що в разі, коли не встановлені обставини, передбачені ст. 433 КПК, і неможливо усунути таку неповноту досудового слідства в судовому засіданні, суд повинен повернути справу на додаткове розслідування.

На судову практику позитивно вплинули зміни, внесені до ст. 246 КПК Законом від 21 червня 2001 р., про обмеження підстав для повернення справ на додаткове розслідування зі стадії її попереднього розгляду. Наведений у ст. 246 КПК перелік таких підстав є вичерпним. Тому суд із цієї стадії не може повернути справу на додаткове розслідування, наприклад, з

мотивів неповноти дізнання чи досудового слідства, у зв'язку з тим, що обвинувачений після передачі справи до суду зник і місце його перебування невідоме, тощо.

У 2002 р. судами повернуто на додаткове розслідування 804 кримінальні справи стосовно неповнолітніх, що на 25,8% менше, ніж у попередньому році. Але при цьому не враховано ще 140 кримінальних справ, повернутих прокурору в порядку ст. 249 КПК для усунення виявлених судом порушень.

Основними причинами повернення справ на додаткове розслідування, за даними апеляційних судів, є: неповнота досудового слідства, для усунення якої потрібне проведення слідчих та розшукових дій, спрямованих на збір нових доказів (обшук, виїмка, відтворення обставин події, розшук свідків, пошук речових доказів); істотне порушення процесуальних прав неповнолітніх; відсутність протоколу огляду місця події, медичного висновку про причину смерті потерпілого; невиконання вимог суду, викладених у попередніх судових рішеннях про повернення справ на додаткове розслідування; порушення права підсудного на захист, у тому числі коли вимоги статей 218 - 220 КПК виконані без участі адвоката, тощо.

Так, справа щодо неповнолітнього М. та інших, які обвинувачувалися за ч.2 ст. 17, ч.2 ст. 140 КК 1960 р., постановою Дніпровського районного суду м. Херсона направлена на додаткове розслідування через те, що на досудовому слідстві порушено право на захист. Відповідно до вимог ст. 45 КПК участь у справі захисника є обов'язковою. Незважаючи на те, що до участі у справі за обвинуваченням неповнолітнього був допущений адвокат, вимоги статей 218 - 220 КПК виконані, але без його участі.

Проте є випадки помилкового повернення судами справ на додаткове розслідування з мотивів неповноти або неправильності досудового слідства, коли ці прогалини могли бути усунуті під час судового розгляду справи. Так, Апеляційний суд Черкаської області скасував постанову Придніпровського районного суду м. Черкаси від 5 лютого 2002 р. про направлення справи за обвинуваченням неповнолітнього К. та інших для проведення додаткового розслідування з мотивів неповноти досудового слідства. Апеляційний суд зазначив, що постанова винесена безпідставно, оскільки суд взагалі не дослідив доказів у справі.

Нерідко суди, повертаючи справи про злочини неповнолітніх на додаткове розслідування, не зазначають у постанові (ухвалі) підстав для такого рішення, у чому конкретно виявляється неповнота або неправильність проведеного досудового слідства, чому суд позбавлений можливості усунути їх у судовому засіданні, які саме обставини мають бути з'ясовані під час додаткового розслідування, які істотні порушення КПК допущені і як вони можуть вплинути на всебічне, повне й об'єктивне з'ясування обставин справи. Наприклад, у постанові Єнакіївського міського суду від 7 червня 2002 р. у справі щодо неповнолітнього Б., обвинуваченого за ст. 187 КК, наголошується на наявності порушень кримінально-процесуального закону, але не зазначено, які саме порушення мали місце. Постанову було скасовано.

Суди припускаються серйозних помилок, коли з посиланням на ст. 299 КПК, яка передбачає так званий спрощений порядок розгляду справи, не досліджують безпосередньо в судовому засіданні докази стосовно тих фактичних обставин справи, які передбачені ст. 433 КПК і підлягають обов'язковому встановленню у справах про злочини неповнолітніх, хоча, можливо, вони і не оспоруються сторонами.

Так, Зарічненський районний суд Рівненської області 26 лютого 2002 р. засудив неповнолітнього К. за ч.3 ст. 185 КК. На підставі ст. 299 КПК з посиланням на ту обставину, що в судовому засіданні підсудний визнав себе винним у вчиненні злочину повністю, суд визнав недоцільним дослідження доказів у справі. З протоколу судового засідання вбачається, що після допиту підсудного і пояснень його матері суд відразу перейшов до судових дебатів. Але у матеріалах цієї справи був висновок судової психолого-психіатричної експертизи, яка встановила, що К. страждає на легку розумову відсталість з емоційно-вольовими порушеннями і неповною мірою міг усвідомлювати свої дії та керувати ними. Цей висновок суд не досліджував, оскільки сторони про це не просили, оцінки йому, як і

іншим даним про особу, у вирокі не давалося. Відповідно до ст. 20 КК суд мав визнати К. обмежено осудною особою і врахувати цю обставину під час призначення йому покарання або застосування примусових заходів медичного характеру.

У зв'язку з такими фактами необхідно звернути увагу судів на неприпустимість прийняття рішення про недоцільність дослідження доказів, у тому числі і висновків експертиз щодо обставин, передбачених ст. 433 КПК, що підлягають обов'язковому встановленню у справах про злочини неповнолітніх. При провадженні у справах про злочини неповнолітніх суди мають без будь-яких обмежень виконувати вимоги ст. 433 КПК і з'ясовувати вік неповнолітнього, стан його здоров'я та загального розвитку, характеристику особи, умови життя та виховання, обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього, наявність дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього в злочинну діяльність.

5. Строки судового розгляду справ

У судах мають місце факти тяганини при розгляді справ щодо неповнолітніх. Відповідно до ст. 40 Конвенції будь-яке рішення щодо неповнолітнього має невідкладно прийматися компетентним чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом. У 2002 р. з порушенням строків, передбачених статтями 241, 256 КПК, призначено до судового розгляду 1229 кримінальних справ щодо неповнолітніх, або 8,2% від розглянутих. Наприклад, Жовківським районним судом Львівської області справа про обвинувачення неповнолітнього Н. за ч.3 ст. 185 КК призначена до попереднього судового розгляду через 2 місяці після надходження її до суду (надійшла 27 грудня 2001 р., а попередній розгляд проведено 4 березня 2002 р.); справа щодо неповнолітнього К., обвинуваченого за ч.3 ст. 185 КК, з одним епізодом обвинувачення, за яким необхідно було допитати самого підсудного і двох свідків, надійшла до Мелітопольського міського суду Запорізької області 14 лютого 2002 р., а розглянута через 3 місяці, тобто 11 травня 2002 р.

6. З'ясування обставин про особу неповнолітнього, його вік, стан здоров'я та загального розвитку

Оцінюючи дії неповнолітніх, суди мають зважати на ту обставину, що в цілому неповнолітні за рівнем інтелектуального і вольового розвитку відстають від дорослих. Життєвий досвід у них ще недостатній, а якщо є упущення у вихованні, то вони можуть неправильно оцінювати конкретну ситуацію та вибирати лінію поведінки, помилятися у трактуванні змісту таких понять, як сміливість, дорослість, взірець для наслідування. Зважаючи на вікові особливості неповнолітніх, необхідно посилювати їх правову захищеність. Для гарантування правового захисту неповнолітніх на досудовому слідстві і в судовому розгляді законом передбачено спеціальні норми, що встановлюють особливість провадження у цих справах:

- 1) участь законного представника, який має статус учасника судочинства (ст. 441 КПК);
- 2) обов'язкова участь захисника (п.1 ст. 45 КПК);
- 3) доповнення предмета доказування у кримінальній справі (ст. 433 КПК);
- 4) виділення справи стосовно неповнолітнього в окреме провадження за наявності в ній дорослих учасників (ст. 439 КПК);
- 5) вирішення судом у вирокі додаткових питань (ст. 445 КПК);
- 6) можливість застосування примусових заходів виховного характеру замість кримінального покарання (ст. 447 КПК);
- 7) порядок затримання та взяття від варту як запобіжний захід щодо неповнолітнього (ст. 434 КПК);
- 8) порядок виклику неповнолітнього обвинуваченого (ст. 437 КПК);
- 9) участь у судовому розгляді справи представників служби у справах неповнолітніх, міліції у справах неповнолітніх (ст. 442 КПК, підприємств, установ і організацій (ст. 443 КПК);

10) участь педагога або лікаря, батьків чи інших законних представників у допиті неповнолітнього обвинуваченого, коли йому не виповнилося 16 років або якщо його визнано розумово відсталим (ст. 438 КПК);

11) видалення неповнолітнього підсудного із залу судового засідання під час дослідження обставин, що можуть вплинути на неповнолітнього (ст. 444 КПК);

12) порядок пред'явлення обвинувачення і матеріалів справи неповнолітньому та його допит у присутності захисника (статті 438, 440 КПК).

Велике значення для індивідуалізації особи обвинуваченого (підсудного) при вирішенні питань, пов'язаних із застосуванням до нього кримінального та кримінально-процесуального закону, має з'ясування даних про його вік. Статтею 22 КК встановлено вік, з якого може настати кримінальна відповідальність за вчинення злочину. Судам слід мати на увазі, що вік неповнолітнього входить до переліку обставин, які відповідно до вимог ст. 433 КПК необхідно обов'язково з'ясувати. У справах стосовно неповнолітніх орган, який здійснює провадження, зобов'язаний вжити заходів до встановлення точної дати народження (число, місяць, рік) особи, яка притягається до кримінальної відповідальності. При цьому особа вважається такою, яка досягла певного віку, починаючи з наступної доби після дня народження. Дані про вік неповнолітнього мають підтверджуватися свідоцтвом про його народження. За відсутності документа, який підтверджує вік, або є обгрунтовані сумніви щодо оригіналу документа про народження, для встановлення віку обвинуваченого необхідно відповідно до п.5 ст. 76 КПК призначити судово-медичну експертизу. У випадках, коли рік народження неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою, днем народження треба вважати останній день року, зазначеного експертами, а при визначенні ними віку мінімальною і максимальною кількістю років (наприклад, від 14 до 15 років) необхідно виходити із передбачуваного експертизою мінімального віку такої особи. За даними апеляційних судів, у вивчених під час проведення узагальнення справах вік неповнолітніх був встановлений за документами про їх народження, якими є свідоцтва про народження; їх копії, додані до справ. У разі відсутності свідоцтва про народження до справи додається копія запису державного органу про народження неповнолітнього.

Органи досудового слідства і суди в основному виконують вимоги закону щодо встановлення віку неповнолітніх. Так, за повідомленням Апеляційного суду Хмельницької області, лише у двох випадках документи про народження неповнолітніх не були додані органами досудового слідства до кримінальної справи, але це було зроблено в суді. У справі щодо обвинувачення неповнолітнього Н., яка розглядалася Славутицьким міським судом Київської області, також не була додана копія свідоцтва про народження. У справі щодо обвинувачення неповнолітнього П., яку розглянув Садгірський районний суд м. Чернівців, не було будь-яких даних про вік неповнолітнього, стан його здоров'я та загального розвитку.

Відповідно до вимог ст. 433 КПК в кожній кримінальній справі щодо неповнолітнього необхідно з'ясувати стан його здоров'я та загального розвитку, а за наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з душевним захворюванням, має бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними. Дані про стан здоров'я та загального розвитку неповнолітнього можуть впливати на вирішення таких важливих питань, як притягнення його до кримінальної відповідальності, обрання запобіжного заходу, міри покарання та інші.

Для з'ясування стану здоров'я неповнолітнього відповідно до ч.2 ст. 433 КПК мають бути допитані як свідки його батьки або особи, які їх замінюють (опікун, піклувальник), про те, чи не хворів неповнолітній тяжкими хворобами, чи немає у нього психічних або фізичних вад, які його здібності щодо логічного мислення, чи не відстає він у розвитку від однолітків. Якщо неповнолітній перебував на обліку у зв'язку з психоневрологічним захворюванням або перебував у лікарні, слід витребувати відповідні медичні документи. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього відповідно до статей 76 і 433 КПК має бути призначена судово-психологічна експертиза або комплексна психологічно-психіатрична експертиза. Такі ж рекомендації дано судам постановою Пленуму Верховного Суду України

від 30 травня 1997 р. № 8 (зі змінами, внесеними постановою від 25 травня 1998 р. № 15 "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах". Так, у п.15 цієї постанови зазначається, що для встановлення рівня загального розвитку неповнолітнього, ступеня його розумової відсталості та для з'ясування питання, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними, може бути проведена відповідно до вимог ст. 433 КПК судово-психіатрична, психологічна або комплексна психологічно-психіатрична експертиза.

У випадках, коли одержані дані свідчать про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічним розладом, необхідно з'ясовувати рівень його розумової відсталості порівняно з рівнем розвитку осіб такого ж самого віку. Підліток з розумовим відставанням має менший запас знань і уявлень. Потрібно також з'ясувати, рівню розвитку якого віку відповідає фактичний розвиток неповнолітнього.

До справ про злочини неповнолітніх, як правило, долучаються характеристики зі школи, іншого навчального закладу, з місця проживання, роботи, а також довідки з міліції у справах неповнолітніх і служби у справах неповнолітніх про те, чи перебував неповнолітній на обліку, коли і за які правопорушення його взяли на облік, коли служба у справах неповнолітніх його справу розглядала, чи притягувався він до адміністративної відповідальності тощо.

Під час розгляду кожної справи також необхідно з'ясовувати умови життя і виховання неповнолітнього, тобто встановити факти щодо сімейно-побутових умов, його контактів з оточуючими. Це допомагає виявити безпосередні причини, які спонукали неповнолітнього до вчинення злочину, і зробити висновки, чи злочин є випадковим, чи він зумовлений причинами, які необхідно усунути. Напружені стосунки між батьками дуже негативно впливають на його виховання та поведінку. Судова практика свідчить, що у сім'ї, в якій неповнолітній був свідком пияцтва, злослів'я, бійок між батьками, він засвоює такі ж принципи поведінки і надалі сам починає так ставитися до інших.

7. Підстави затримання та взяття під варту неповнолітнього

При вирішенні питання про можливість призначення судового розгляду справи про злочини неповнолітніх судам потрібно ретельно перевіряти підстави арешту (взяття під варту) неповнолітнього. Відповідно до ст. 434 КПК затримання та взяття під варту як запобіжний захід можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у виняткових випадках, коли це зумовлено тяжкістю злочину, у вчиненні якого він звинувачується, за наявності підстав і в порядку, що встановлені статтями 106, 148, 150, 155 і 157 цього Кодексу. Взяття під варту застосовується до неповнолітніх лише за наявності підстав вважати, що інші, менш суворі, запобіжні заходи можуть не забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим процесуальних обов'язків і його належної поведінки. Згідно з пр. 13.2 "Пекінських правил" утримання під вартою до суду по можливості повинно замінюватись іншими альтернативними заходами. Виходячи з конкретних обставин справи та ступеня тяжкості злочину, з урахуванням відомостей про особу неповнолітнього, умов його життя і виховання, стосунків з батьками, суд на підставі ст. 436 КПК може передати його під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а неповнолітнього, який виховується в дитячій установі, - під нагляд адміністрації цієї установи. Проте інколи не виконуються ці вимоги закону і в мотивувальній частині постанови суду не зазначається, чому конкретний випадок взяття під варту неповнолітнього розглядається як винятковий.

У ст. 434 КПК міститься вимога, щоб в обов'язковому порядку були повідомлені батьки чи особи, що їх замінюють, про затримання і взяття під варту неповнолітнього. Але органи досудового слідства інколи не виконують цієї вимоги і нікого не повідомляють про затримання чи арешт неповнолітнього підозрюваного. Такі випадки відмічено майже в усіх областях.

В разі безпідставності арешту неповнолітнього суд має негайно скасувати цей запобіжний захід або замінити його іншим. На факти порушення вимог закону щодо взяття під варту неповнолітніх суд повинен реагувати окремими ухвалами (постановами).

8. Участь захисника у справах про злочини неповнолітніх

Органи досудового слідства і суди відповідно до вимог ст. 59 Конституції в усіх випадках повинні забезпечити право неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на одержання кваліфікованої юридичної допомоги. Враховуючи вікові особливості неповнолітніх, закон надає таким особам можливість користуватися правовою допомогою фахівця. Участь захисника при провадженні досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді про злочини неповнолітніх є обов'язковою (п.1 ч.1 ст. 45 КПК). Зазначена вимога закону є однією з найважливіших особливостей провадження справ про злочини неповнолітніх. Відповідно до вимог ст. 44 КПК як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги. Як захисники допускаються також близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники, але у випадках і в порядку, передбачених КПК. Захисник бере участь у справі з моменту пред'явлення обвинувачення, а якщо неповнолітнього затримано до пред'явлення обвинувачення як підозрюваного або обрано щодо нього запобіжний захід до пред'явлення обвинувачення - з моменту оголошення неповнолітньому протоколу про затримання або постанови про застосування запобіжного заходу, але не пізніше 24 годин з моменту затримання.

Правильною вбачається пропозиція деяких апеляційних судів та юристів-науковців про те, що з метою посилення гарантій права неповнолітнього на захист доцільно передбачити в новому КПК обов'язкову участь захисника з моменту визнання неповнолітнього підозрюваним - незалежно від того, було його затримано як підозрюваного чи ні, а також виду запобіжного заходу, який до нього застосовано, оскільки незалежно від характеру застосованих заходів процесуального примусу неповнолітній підозрюваний потребує правової допомоги фахівця.

Участь захисника в судовому розгляді є обов'язковою незалежно від того, чи виповнилося підсудному на той час 18 років. Згідно зі ст. 370 КПК порушення права обвинуваченого на захист є істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону. Порушення вимог ст. 44 КПК щодо моменту допуску до участі у справі захисника може мати наслідком направлення судом справи прокурору для проведення додаткового досудового слідства (статті 246, 281 КПК), а при постановленні судом вироку - підставою для скасування такого вироку (п.3 ст. 370 КПК) судовою інстанцією вищого рівня. Наприклад, Центральний районний суд м. Миколаєва вироком від 10 травня 2002 р. засудив неповнолітнього М., 1983 року народження, за ч. 1 ст. 249 КК до штрафу в сумі 510 грн. М. вчинив зазначений злочин до виповнення йому 18 років. При провадженні досудового слідства його інтереси захищав адвокат, якого було призначено на підставі п.1 ч.1 ст. 45 КПК. Однак під час розгляду справи судом неповнолітньому підсудному не було надано захисника, чим грубо порушено вимоги закону.

На практиці суди інколи визнають докази, одержані з порушенням прав неповнолітніх обвинувачених на захист. Тому, готуючи справу до судового розгляду, суд має ретельно перевірити, чи було неповнолітньому надано допомогу захисника на стадії досудового слідства.

При затриманні неповнолітньому має бути роз'яснено його право на побачення із захисником з моменту затримання (ст. 106 КПК). Відповідно до ст. 21 КПК орган досудового слідства, прокурор, суддя і суд зобов'язані до першого допиту неповнолітнього як підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного роз'яснити їм право мати захисника і обов'язково скласти про це протокол. Таким чином, згідно зі статтями 21, 43, 431, п.1 ч.1 ст. 45 і статтями 48, 106 КПК неповнолітній підозрюваний або обвинувачений може дати перше пояснення тільки після зустрічі із захисником. Під час допиту такого підозрюваного, обвинуваченого, підсудного присутність захисника є обов'язковою. Неповнолітній згідно зі ст. 46 КПК може відмовитися від конкретного захисника, але не від здійснення його захисту.

У цьому випадку захисника замінюють на іншого у порядку, передбаченому ч.4 ст. 46 КПК. Однак на практиці нерідко зазначені вимоги закону з різних причин не виконуються.

Наприклад, неповнолітній К. був затриманий слідчим Зарічного районного відділу міліції м. Сум 8 квітня 2002 р. за підозрою у вчиненні злочину, передбаченого п.3 ст. 185 КК. Але неповнолітньому не були роз'яснені права підозрюваного, йому також не забезпечили допомогу захисника. Через дві доби за участю К. було проведено відтворення обстановки та обставин події, але з порушенням п.1 ч.1 ст. 45 КПК без участі захисника. Крім того, підозрюваного К. на порушення вимог ст. 63 Конституції, було попереджено про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань та за дачу завідомо неправдивих показань.

Судам слід ретельно перевіряти, чи було роз'яснено підозрюваному, обвинуваченому право на побачення із захисником до першого допиту і чи не були вони позбавлені цього. У разі, коли зазначені вимоги закону були порушені і неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого було допитано без участі захисника, то відповідно до п.5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 10 "Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист" на ці показання не можна посилається у вироку як на підтвердження винності підсудного у вчиненні злочину.

Були виявлені випадки розгляду суддями справ щодо неповнолітніх без захисника у Хмельницькій області; у Хмельницькому районному суді у справі щодо Є., Ізяславському - у справі стосовно Т., Ярмолинецькому - у справі щодо О., а під час розгляду справи Старосинявським районним судом про застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітнього Л. останній на початку судового розгляду відмовився від адвоката, і той вийшов із зали, а суд продовжував розгляд справи без захисника.

Відповідно до ч.5 ст. 44 КПК про допуск захисника до участі у справі слідчий повинен виносити постанову. Однак у значній кількості кримінальних справ про злочини неповнолітніх цього не зроблено. Неповнолітнім лише роз'яснювалося право на захист і додавалися документи, що підтверджували повноваження захисника.

Пред'явлення обвинувачення неповнолітньому та його допит мають відбуватися, як зазначено у ст. 438 КПК, у присутності захисника. Проте органи досудового слідства нерідко порушують ці вимоги закону.

Захисник допускається до участі у справі на будь-якій стадії процесу, а близькі родичі обвинуваченого, його опікуни або піклувальники як захисники - з моменту пред'явлення обвинуваченому матеріалів досудового слідства для ознайомлення. Відповідно до ст. 45 КПК участь захисника при провадженні досудового слідства і під час розгляду справи в суді першої інстанції є обов'язковою у справах осіб, які підозрюються або звинувачуються у вчиненні злочину у віці до 18 років, - з моменту визнання особи підозрюваною чи пред'явлення їй обвинувачення. Тому у справах про злочини неповнолітніх близькі родичі обвинуваченого, його опікуни або піклувальники як захисники можуть брати участь у справі лише одночасно із захисником - адвокатом чи іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Так, у кримінальній справі щодо неповнолітнього Н., яку розглянув Корецький районний суд Рівненської області 13 серпня 2001 р. з постановленням вироку, захисником у суді був допущений лише його батько. У Хмельницькій області у справах щодо двох неповнолітніх суди визнали захисниками законних представників, у той час як вони могли виконувати цю функцію лише разом з адвокатом чи іншим фахівцем у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги. Аналогічні факти мали місце в інших областях.

У багатьох випадках підозрювані, обвинувачені, які вчинили злочини у неповнолітньому віці, та їх законні представники через відсутність коштів не в змозі запросити адвоката чи іншого фахівця в галузі права, у зв'язку з чим слідчі призначають захисників. У переважній більшості кримінальних справ про злочини неповнолітніх, де бере

участь захисник за призначенням, за даними апеляційних судів, його робота зводиться, як правило, до присутності під час проведення обмеженого кола слідчих дій, де його участь обов'язкова, а також до підписання відповідних процесуальних документів, і лише подекуди - до подання клопотань.

У ст. 161 КПК проголошено змагальність під час кримінального процесу. Але механізм реального забезпечення змагальності у цьому Кодексі не закріплений. Так, сформульоване у ч.3 ст. 47 КПК положення про те, що "особа, яка провадить дізнання, слідчий чи суд можуть призначити захисника у встановленому законом порядку через адвокатське об'єднання", не узгоджується із Законом від 19 грудня 1992 р. "Про адвокатуру". Ні в зазначеному Кодексі, ні в Законі не виписано порядку призначення захисника. У деяких областях адвокати реєструються як такі, що індивідуально займаються адвокатською діяльністю. При цьому суди позбавляються можливості "у встановленому законом порядку" призначити захисника неповнолітньому обвинуваченому. Тому не випадково, що в деяких судах неповнолітніх захищає за призначенням, як правило, один і той же адвокат. Наприклад, в усіх надісланих Сарненським районним судом Рівненської області справах неповнолітніх захищав за призначенням один адвокат.

У судовій практиці трапляються непоодинокі випадки, коли декількох неповнолітніх без з'ясування можливих суперечностей щодо їх позицій, різних ролей у вчиненні злочинів захищає один і той же адвокат. із матеріалів кримінальної справи щодо неповнолітнього С.В., 1985 року народження, вбачається, що під час його затримання як підозрюваного, при його допиті, а також в інших слідчих діях брав участь адвокат Б., але ця ж особа була адвокатом повнолітнього С.С. із матеріалів справи впливає, що під час очної ставки між неповнолітнім С.В. та його братом повнолітнім С.С. виявлено розбіжності стосовно обставин справи. Через це їм при пред'явленні органами попереднього слідства обвинувачення з одним захисником було порушено їхнє право на захист. На підставі вищезазначеного судова колегія у кримінальних справах Апеляційного суду Чернігівської області направила справу для додаткового розслідування з призначенням підсудному повнолітньому С.С. іншого адвоката. У цьому випадку, встановивши наявність обставин, за яких одна й та ж особа не може бути захисником двох і більше підозрюваних, обвинувачених чи підсудних, якщо інтереси захисту одного з них суперечать інтересам захисту іншого, згідно зі ст. 61-1 КПК слідчий повинен винести постанову про усунення захисника від участі у справі та повідомити про це захисникові і підозрюваному, обвинуваченому, підсудному. Під час судового засідання рішення про це має прийняти суд.

Практичне значення має питання про те, чи повинен захисник брати участь у справах щодо осіб, які вчинили злочин у неповнолітньому віці, а на час провадження дізнання, досудового слідства чи судового розгляду вже досягли 18 років. У п.4 постанови Пленуму Верховного Суду від 26 червня 1981 р. № 5 дано відповідне роз'яснення, що участь захисника у справі є обов'язковою, незалежно від того, чи досягла особа на час судового засідання повноліття.

Згідно з даними апеляційних судів багатьох областей, в органах внутрішніх справ поширена практика, коли неповнолітніх, щодо яких порушено кримінальну справу, впродовж досудового слідства до пред'явлення обвинувачення і застосування запобіжного заходу допитували як свідків. При цьому їх попереджали про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за дачу завідомо неправдивих показань, тобто фактично примушували свідчити проти себе. Таким чином порушувалося право на захист, гарантоване Конституцією і закріплене статтями 43 - 48 КПК, про те, що підозрюваний чи обвинувачений має право відмовитися давати показання, мати захисника і побачення з ним до першого допиту, подавати докази, заявляти клопотання, подавати скарги, а за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки, на що суди не завжди реагували.

У кримінальній справі, що розслідувалася Луцьким МВ УМВС Волинської області стосовно неповнолітніх Д. та П. за ч.3 ст. 186 КК під час затримання як підозрюваних у вчиненні крадіжки їх допитали як свідків, а також за їх участі, як зі свідками було проведено

відтворення обстановки та обставин події злочину. Кримінальну справу порушено 11 вересня 2001 р., а оперативні працівники міліції за день до цього, 10 вересня 2001 р., провели обшук без вмотивованого рішення суду. Про затримання неповнолітніх їхніх родичів не повідомили взагалі.

Апеляційний суд Автономної Республіки Крим скасував вирок Феодосійського міського суду щодо неповнолітніх Н. і П., які були засуджені за ч.2 ст. 142 КК 1960 р. Затриманих за підозрою у вчиненні злочину неповнолітніх Н. і П. допитували як свідків. При цьому Н. було попереджено про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань (ст. 385 КК і за дачу завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК), хоча на цей момент йому виповнилося тільки 15 років і він не був суб'єктом зазначених злочинів. Крім того, допит затриманих неповнолітніх було проведено без участі захисника.

З огляду на наведені обставини цілком слушною є пропозиція юристів-практиків і науковців про доповнення ст. 431 чинного КПК ще однією ознакою, за якою особу визнають підозрюваною, - порушення стосовно неї кримінальної справи.

9. Участь законного представника

Судам необхідно враховувати, що під час розгляду справ про злочини неповнолітніх бажаною є участь законного представника. За його участю можна більш повно з'ясувати умови життя та виховання неповнолітнього підсудного. Згідно зі ст. 441 КПК суди повинні викликати в судові засідання законних представників неповнолітнього, які беруть участь у судовому розгляді справи щодо осіб, котрі не досягли 18-річного віку. Після досягнення підсудним цього віку участь законного представника у справах не є обов'язковою. Так, у справах, що розглядалися судами Хмельницької області, брали участь у судовому розгляді 85,7% від загальної кількості законних представників, які в ході досудового слідства були визнані учасниками процесу і залучені до участі у справі. Мали місце й такі факти, коли законні представники з'являлися в судові засідання, але судді не роз'яснювали їм їхні права в судовому засіданні і не заслуховували їх як учасників процесу. Наприклад, такі випадки траплялись у Хмельницькому та Шепетівському міських судах цієї області.

При необхідності допитати батьків або інших законних представників неповнолітнього як свідків суд заслуховує їх показання. У цьому випадку законного представника попереджають про кримінальну відповідальність лише за дачу завідомо неправдивих показань.

Виявлено випадки, коли органи досудового слідства призначали неповнолітнім обвинуваченим законних представників, які не є такими, а суди на ці порушення не реагували. Відповідно до п.10 ст. 32 КПК законними представниками можуть бути батьки, опікуни, піклувальники особи або представники тих установ і організацій, під опікою чи опікуванням яких вона перебуває. Наприклад, розглядаючи кримінальну справу за обвинуваченням неповнолітнього С. за ч.3 ст. 185 КК, Хотинський районний суд Чернівецької області не звернув уваги на ту обставину, що на порушення зазначеного закону досудове слідство визнало законним представником брата підсудного, який не є ні опікуном, ні піклувальником неповнолітнього.

Законний представник може бути усунутий від участі в судовому розгляді, якщо буде встановлено, що його дії завдають шкоди інтересам неповнолітнього підсудного (ч.4 ст. 441 КПК).

10. Участь представників комісій, інспекцій, організацій

З метою забезпечення прав і законних інтересів неповнолітнього та досягнення попереджувальних результатів судового процесу суди повинні повідомляти міліцію і службу у справах неповнолітніх, а також підприємства, установи та організації, в яких навчається чи працює неповнолітній, про час і місце розгляду справи про вчинені ним злочини. Суд також вправі викликати в судові засідання представників зазначених органів і організацій. Апеляційні суди повідомили, що участь представників служби у справах неповнолітніх та міліції у справах неповнолітніх сприяє активізації профілактичної роботи з цією групою населення та забезпечує контроль за поведінкою неповнолітніх у період відбування

покарання, яке не пов'язане з позбавленням волі. На думку багатьох апеляційних судів, слід частіше викликати в судове засідання цих представників, а також відповідно до положень ст. 443 КПК залучати до участі представників підприємств, установ і організацій за місцем навчання чи роботи підсудних неповнолітніх. Але у більшості справ не вирішувалося питання про виклик у судове засідання представників комісії та міліції у справах неповнолітніх, а також з місця роботи чи навчання неповнолітнього, як того вимагають статті 442, 443 КПК. Так, у Харківській області у більшості справ про злочини, вчинені неповнолітніми, представники міліції та комісії у справах неповнолітніх не викликалися для участі в судовому засіданні навіть тоді, коли підсудний до вчинення злочину перебував у них на обліку. Ці недоліки в роботі судів є перешкодою до всебічного з'ясування даних про особу неповнолітнього, виявлення причин і умов, що призвели до вчинення злочину, та дослідження умов, у яких виховувалися чи навчалися неповнолітні. У багатьох матеріалах кримінальних справ дані про повідомлення служби у справах неповнолітніх та міліції у справах неповнолітніх про час і місце розгляду справи відсутні.

Суди залишають поза увагою факти неявки в судове засідання та ігнорування представниками комісій та інспекцій у справах неповнолітніх повідомлень судів про час і місце розгляду справи щодо неповнолітнього (ст. 442 КПК, а так само - представниками підприємств, установ і організацій (ст. 443 КПК).

Відповідно до вимог ст. 445 КПК при постановленні вироку крім питань, зазначених у ст. 324 КПК, суд зобов'язаний в разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням чи застосування до нього покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, обговорити необхідність призначення громадського вихователя. Але цю норму закону суди практично не використовують. За повідомленням апеляційних судів Житомирської, Полтавської та інших областей, у жодній із вивчених справ про злочини неповнолітніх це питання суди першої інстанції не порушували.

11. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність

Важливим засобом запобігання злочинності серед неповнолітніх є встановлення і притягнення до кримінальної відповідальності дорослих осіб, які спонукали неповнолітніх до вчинення злочину. Як свідчить судова статистика, за останні 11 років, починаючи з 1992 р., кількість неповнолітніх, які вчинили злочини за участю дорослих, збільшилася в 2,2 рази. У 2002 р. засуджено 6489 неповнолітніх, які вчинили злочини за участю дорослих, що на 6,3% менше, ніж у попередньому році. Третина засуджених підлітків (32,3%) вчинили злочини разом із дорослими, інколи - під їх безпосереднім впливом. Це насамперед корисливі пропозиції, прохання, поради або нерідко - залучення до спільного вживання алкогольних напоїв чи наркотичних засобів. Часто дорослі вже були судимі і втягують у злочинну діяльність молодь. Залучення підлітків до вживання алкоголю та наркотиків є додатковим мотивом для вчинення ними злочинів. У 2002 р. засуджено 3396 (16,9%) неповнолітніх, які вчинили злочини у стані алкогольного сп'яніння. Під час розгляду справ щодо неповнолітніх суди повинні ретельно досліджувати не тільки обставини пред'явленого підліткам обвинувачення, а й питання про те, чи не були вони втягнуті у злочин дорослими особами. Пленум Верховного Суду України в постанові від 23 грудня 1983 р. № 6 роз'яснив, що у випадку, коли органи досудового слідства не вжили всіх передбачених законом заходів до виявлення і притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які втягнули неповнолітніх у вчинення злочину, суд має повернути справу на додаткове розслідування. Однак належним чином вимоги ст. 433 КПК про обов'язкове з'ясування у справах про злочини неповнолітніх наявності дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього в злочинну діяльність, не виконуються. У 2002 р. органами міліції притягнуто до кримінальної відповідальності 1343 особи, справи щодо яких направлено до суду за ст. 304 КК. Але судами засуджено за цією статтею всього 225 осіб (у 2001 р. - 136), значна частина осіб була виправдана. Наприклад, за справами, які вивчені Апеляційним судом Хмельницької області, органами досудового слідства було пред'явлено обвинувачення у втягненні неповнолітніх у злочинну діяльність 67 особам, з яких 35 суди виправдали, а 32

особи засуджено за ст. 304 КК. При цьому жодної апеляції прокурора на безпідставність виправдання зазначених осіб не надходило.

Суди не завжди повно досліджують докази вини дорослих осіб у втягненні неповнолітніх у вчинення злочину. Не в усіх справах вироки достатньо мотивовані.

Втягнення неповнолітнього у злочин виявляється в діях дорослої особи, пов'язаних із безпосереднім психічним та фізичним впливом на неповнолітнього, вчинених з метою викликати у нього прагнення взяти участь у злочині, і передбачає ініціативну поведінку, пов'язану із впливом на неповнолітнього для залучення його до участі у злочині, зокрема переконання, залякування, підкуп, обман, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких спонукань, пропозицію вчинити злочин, обіцянку придбати або збути вкрадене, давання порад про місце і способи вчинення або про приховання слідів злочину, розпиття спиртних напоїв з неповнолітнім з метою полегшити схилення його до вчинення злочину тощо. Судам необхідно ретельно з'ясовувати характер взаємовідносин між дорослим і підлітком, оскільки ці дані можуть мати велике значення для з'ясування ролі дорослого у втягненні неповнолітнього у вчинення злочину. У процесуальних документах має бути зазначено, якими конкретно діями був втягнений неповнолітній у злочинну діяльність.

Органи досудового слідства, пред'являючи обвинувачення дорослим особам за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, не завжди належним чином збирають і закріплюють докази для розкриття цього злочину, здебільшого не зазначаючи у процесуальних документах, які конкретно дії ті вчинили. Здебільшого слідчі одним реченням формулюють обвинувачення дорослому про втягнення ним неповнолітнього у злочинну діяльність, зазначаючи, що він знав про неповноліття підлітка. У цій категорії справ предметом доказу є спосіб втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, який слідство повинне також обов'язково встановити. Однак у більшості випадків слідчі належним чином цього не роблять і у постанові про пред'явлення обвинувачення не зазначають, які конкретно дії вчинила доросла особа для втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність. Це призводить до постановлення судами щодо дорослих осіб виправдувальних вироків за ст. 304 КК за недоведеністю їх участі у вчиненні злочину. Так, вироком Хорольського районного суду Полтавської області від 20 лютого 2002 р. виправдано С., який обвинувачувався за ст. 304 КК. Причиною виправдання стало неконкретне обвинувачення, оскільки слідчий у постанові про пред'явлення обвинувачення за ч.3 ст. 185 і ст. 304 КК зазначив, що С., знаючи неповнолітніх Б., Н. і Х., за попереднім зговором з ними вчинив крадіжку майна.

Суди дуже часто не приділяють належної уваги диференційованому підходу до призначення покарання неповнолітньому та дорослому підсудному, який втягнув його у злочинну діяльність, і призначають однакову міру покарання обом та не вживають заходів для запобігання втягненню дітей у злочинну діяльність у майбутньому. Наприклад, вироком Шахтарського районного суду Донецької області від 23 липня 2002 р. засуджено У. та його пасинка - неповнолітнього Ш. за вчинення крадіжок із залізничних контейнерів і цистерн. Суд призначив засудженим - як неповнолітньому, так і дорослому - однакову міру покарання (хоча останній був засуджений за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність) і на підставі статей 75 і 76 КК звільнив їх від призначеного покарання у виді позбавлення волі. При цьому суд не назвав обставин, які пом'якшують покарання щодо дорослого. Суд також не взяв до уваги того, що дорослий співучасник злочину, який втягнув неповнолітнього, проживає разом із ним та має на нього вплив.

Для зменшення негативного впливу на неповнолітнього з боку дорослого співучасника злочину ст. 439 КПК передбачено можливість виділення справи про неповнолітнього в окреме провадження. Але органи досудового слідства використовують таку можливість дуже рідко. У разі, коли неповнолітній обвинувачений притягується до відповідальності в одній справі з дорослим, до нього застосовуються правила гл. 36 КПК.

12. Призначення покарання неповнолітнім

При призначенні покарання неповнолітньому суд повинен враховувати не тільки ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують чи

обтяжують покарання, а також умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості розвитку неповнолітнього. Відповідно до пр. 5.1 "Пекінських правил" реакція на її неповнолітніх правопорушників має ґрунтуватися на врахуванні не лише тяжкості правопорушення, а й особливостей їх особистості. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів.

Суди мають дотримуватися вимог ст. 98 КК щодо видів покарань, які можуть бути призначені неповнолітнім за вчинений злочин. Перелік видів покарань є вичерпним. Виходячи з положень ст. 98 КК інші види покарань - обмеження волі, конфіскація майна, довічне позбавлення волі - до неповнолітніх застосовуватися не можуть, у тому числі і в порядку переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання відповідно до ст. 69 КК. Так, до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, суд може застосувати такі основні види покарань, як штраф, громадські або виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк та додаткові покарання у виді штрафу і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Аналіз статистичних даних за 2002 р. засвідчив, що 13508, або 67,2% від усіх засуджених неповнолітніх були звільнені від покарання з випробовуванням із застосуванням ст. 104 КК. До позбавлення волі засуджено 4569 неповнолітніх, або 22,7%. Інші види основних покарань застосовуються до неповнолітніх рідко. Так, арешт призначено 98 неповнолітнім, виправні роботи - 48, громадські роботи - 81, штраф - 307. Додаткові покарання у виді штрафу застосовано до двох неповнолітніх, 10 осіб позбавлено права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Суди під час розгляду кримінальних справ про злочини неповнолітніх в основному дотримуються загальних засад призначення покарання, враховують ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Судам слід мати на увазі, що згідно зі ст. 66 КК неповноліття винного є обставиною, що пом'якшує покарання. Більш суворе покарання, ніж передбачено відповідними статтями Особливої частини КК, у 2002 р. за вчинений злочин було призначено згідно зі статтями 70, 71 КК 27 неповнолітнім, яким суд призначив позбавлення волі на строк від 10 до 15 років, причому 25 із них були засуджені за умисне вбивство, а 2 особи - за незаконне заволодіння транспортним засобом. Але стосовно двох останніх вироків було змінено з пом'якшенням покарання.

Застосовуючи міру покарання, суди мають враховувати всі обставини в їхній сукупності, які впливають на його вид та розмір. Однак при призначенні неповнолітнім покарання суди припускаються помилок, не завжди враховують передбачені законом особливості особи неповнолітнього та інші обставини.

У 2002 р. у зв'язку з пом'якшенням покарання в апеляційному порядку змінено вироків стосовно 174 неповнолітніх, що на 9,4% менше, ніж у попередньому році. При пом'якшенні покарання неповнолітнім засудженим апеляційні і касаційні інстанції здебільшого враховували крім ступеня тяжкості вчиненого злочину й такі обставини, як вчинення злочину у неповнолітньому віці, щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину, відшкодування завданих збитків, відсутність тяжких наслідків від злочину, умови життя та виховання, зокрема тяжкі сімейні обставини, наявність чи відсутність батьків або осіб, що їх замінюють, рівень їхньої турботи про дитину, матеріальні умови життя і виховання неповнолітнього, інші особливості особи неповнолітнього, рівень його фізичного, інтелектуального розвитку, а також дані про попередні судимості, як неповнолітній характеризувався, якою була його поведінка після вчинення злочину, зокрема - ставлення до потерпілого.

Так, вироком Хмельницького міського суду від 20 травня 2002 р. засуджено Р., 1984 року народження, за ч.3 ст. 185 КК на три роки позбавлення волі. На підставі ст. 71 КК йому частково приєднано невідбуте покарання за попереднім вироком і остаточно призначено 3 роки 1 місяць позбавлення волі. Р. засуджено за те, що він 25 лютого 2002 р. проник у

приміщення ресторану і викрав спиртні та солодкі напої на суму 208 грн. Проте Апеляційний суд Хмельницької області змінив вирок, пом'якшивши засудженому Р. покарання до 1 року 5 місяців позбавлення волі, оскільки місцевий суд недостатньо врахував деякі обставини, які в своїй сукупності пом'якшують покарання (щире каяття, вчинення злочину у віці до 18 років внаслідок збігу тяжких особистих обставин, зокрема те, що він виховується у школі-інтернаті і є сиротою). Зазначені обставини давали суду підстави застосувати до Р. ст. 69 КК і призначити йому більш м'яке покарання.

Виходячи з того, що покарання неповнолітніх має бути підпорядковане іншій меті - їх виправленню і перевихованню, попередженню вчинення нових злочинів - суди не повинні призначати неповнолітнім позбавлення волі за злочини, що не являють великої суспільної небезпеки. Позбавлення волі - це найсуворіше покарання серед видів покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітнього. При вирішенні питання про призначення покарання неповнолітньому слід розглядати насамперед можливість застосування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Цей вид покарання потрібно застосовувати до неповнолітнього, коли виправлення його неможливе без ізоляції від суспільства, якщо всі інші більш м'які засоби впливу не дадуть можливості досягти мети кримінального покарання. Суду обов'язково необхідно зазначити у мотивувальній частині вироку, з яких підстав застосовується до неповнолітнього найсуворіший вид покарання - позбавлення волі. Як правило, суди застосовували його щодо осіб, які вже були раніше засуджені і знову вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини, що призвели до тяжких наслідків.

Відповідно до ст. 102 КК неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості, позбавлення волі не може бути призначене. За вчинений повторно злочин невеликої тяжкості покарання у виді позбавлення волі призначається на строк не більше 2 років; за злочин середньої тяжкості - на строк не більше 4 років; за тяжкий злочин - на строк не більше 7 років; за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, - на строк до 15 років.

Таким чином, за новим КК передбачене більш м'яке і гуманне покарання для неповнолітніх осіб, які вчинили злочин невеликої або середньої тяжкості вперше, і стало суворішим для тих, що вчинили особливо тяжкий злочин, поєднаний з позбавленням життя людини.

У 2002 р. до позбавлення волі було засуджено 4569 неповнолітніх (у 2001 р. - 4743), з них на строк: від 5 до 10 років - 701 (у 2001 р. - 597); від 3 до 5 років - 1848 (1692); від 2 до 3 років - 1203 (у 2001 р. - 1305); від 1 до 2 років - 660 (у 2001 р. - 796); на 1 рік - 130 (у 2001 р. - 353). За п.5 ч.3 ст. 102 КК у 2002 р. засуджено 27 неповнолітніх до позбавлення волі на строк від 10 до 15 років. До позбавлення волі минулого року було засуджено неповнолітніх за вчинення таких злочинів: умисне вбивство - 212 (всього засуджено за цей вид злочину 223 неповнолітніх), умисне тяжке тілесне ушкодження - 133 (із 203), згвалтування - 88 (із 112), крадіжки - 2409 (із 12931), або 52,7% від загальної кількості всіх засуджених підлітків до позбавлення волі, грабіж - 589 (із 1895), розбій - 481 (із 703), незаконне заволодіння транспортним засобом - 186 (із 838), хуліганство - 109 (із 1033), злочини у сфері обігу наркотичних засобів - 98 (із 652) та інші. Аналізуючи наведені статистичні дані, можна дійти висновку, що суди в основному дотримуються рекомендацій, зазначених у підпункті "с" пр. 17.1 "Пекінських правил" про те, що позбавлення волі може застосовуватися до неповнолітнього лише за серйозні злочини із застосуванням насильства або за неодноразове вчинення інших серйозних злочинів.

Введення в дію нового КК і можливість застосування більшої кількості видів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі, сприяло істотному зменшенню кількості неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі на 1 рік включно. Так, у 2001 р. до такого строку включно було засуджено 353 неповнолітніх, а в 2002 р. - 130, що в 2,7 рази менше. Мінімальний строк позбавлення волі для неповнолітнього, як і для дорослого засудженого, становить 1 рік.

Аналіз судової практики щодо призначення неповнолітнім покарання у виді позбавлення волі свідчить про те, що в основному суди обґрунтовано застосовують такий вид покарання, зокрема щодо неповнолітніх, які раніше вчиняли злочини і знову притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. У таких випадках, як зазначають суди, підліток не бажає ставати на шлях виправлення і, залишаючись на волі, протиправними діями становить небезпеку для суспільства.

Водночас при призначенні покарання неповнолітнім за незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК) деякі суди припускаються помилок, не враховуючи обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину.

Так, вироком Братського районного суду Миколаївської області від 23 квітня 2002 р. Ф. засуджено за ч.3 ст. 289 КК до 10 років позбавлення волі. До призначеного покарання суд також приєднав частково невідбуте покарання і за сукупністю вироків призначив Ф. 11 років позбавлення волі з конфіскацією всього належного йому майна. У вирокі зазначено, що Ф., будучи неповнолітнім, у стані алкогольного сп'яніння незаконно заволодів трактором вартістю понад 20 тис. грн., що більш ніж у 250 разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, з метою покататися на ньому, але доїхавши до околиці села, трактор зупинився, і Ф., залишивши його, пішов додому. Верховний Суд України вирок щодо Ф. змінив, застосувавши ст. 69 КК, і на підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків призначив Ф. 5 років позбавлення волі, виключивши з вирокі застосування до Ф. додаткового покарання у виді конфіскації майна. В ухвалі Верховного Суду України зазначено, що при призначенні Ф. покарання суд врахував лише ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу та обставини, що обтяжують покарання, зокрема те, що Ф. раніше притягався до кримінальної відповідальності, що злочин вчинено ним у стані алкогольного сп'яніння. Обставини, що пом'якшують покарання, усупереч вимогам ст. 65 і 66 КК, суд не врахував. Проте Ф. вчинив злочин у неповнолітньому віці, щиро розкався у вчиненому, матеріальної шкоди злочином заподіяно не було. Наявність обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, давало суду право застосувати ст. 69 КК і призначити підсудному покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції ч.3 ст. 289 КК. Крім того, суд на порушення вимог ч.1 ст. 102 КК призначив Ф., який вчинив злочин у неповнолітньому віці, покарання за сукупністю вироків у виді позбавлення волі на 11 років, незважаючи на те, що законом за цей вид злочину покарання неповнолітнім не може перевищувати 10 років. На порушення вимог ст. 98 КК суд безпідставно застосував до засудженого додаткове покарання - конфіскацію майна, адже вона до осіб, які вчинили злочин у неповнолітньому віці, не застосовується.

У новому КК допущено непослідовність при визначенні санкцій щодо мір покарання залежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину. Так, у ч.3 ст. 289 КК передбачено за незаконне заволодіння транспортним засобом, вартість якого у 250 разів (4 тис. 250 грн.) перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років. Водночас ч.4 ст. 185 КК передбачено за крадіжку майна у великих розмірах, тобто на суму, яка в 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (4 тис. 250 - 10 тис. 200 грн.), позбавлення волі на строк від 5 до 8 років. Навіть за вчинення розбійного нападу з метою заволодіння майном на суму від 4 тис. 250 грн. до 10 тис. 200 грн. і більше, ч.4 ст. 187 КК передбачено менше покарання - позбавлення волі на строк від 8 років.

Згідно зі ст. 22 КК відповідальність за крадіжку (ст. 185 КК) передбачена при вповненні особі 14 років, незалежно від того, за якою частиною цієї статті кваліфіковані її дії. Згідно з ч.1 ст. 185 КК таємне викрадення чужого майна карається штрафом або виправними роботами, або позбавленням волі на строк до 3 років. Але штраф відповідно до ст. 99 КК застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти

або майно, на яке може бути звернене стягнення. Виправні роботи згідно зі ст. 100 КК можуть бути призначені неповнолітньому лише у віці від 16 до 18 років.

Відповідно до ч.2 ст. 185 нового КК крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб, карається обмеженням волі на строк до 5 років або позбавленням волі на той самий строк. Але обмеження волі відповідно до ст. 61 КК до неповнолітніх не застосовується.

Таким чином, законом передбачено два види покарання для дорослих - обмеження волі або позбавлення волі, а до неповнолітніх - лише позбавлення волі. Таке дискримінаційне ставлення до неповнолітніх вимагає внесення змін до чинного КК.

У суддів виникають також труднощі при призначенні виду та міри кримінального покарання за ч.1 ст. 296 КК неповнолітнім особам, які вчинили зазначений вид злочину у віці від 14 до 16 років. Відповідно до ч.1 ст. 296 КК хуліганство карається штрафом або арештом, або обмеженням волі. Але штраф, як зазначалося вище, застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Таких неповнолітніх практично немає, тому що приймають на роботу за трудовим договором, як виняток, осіб, яким виповнилося 15 років і у віці до 16 років за згодою одного з батьків. Згідно зі ст. 101 КК арешт може застосовуватися лише до неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років. Обмеження волі до неповнолітніх взагалі не застосовується (ст. 61 КК).

При призначенні покарання неповнолітнім судам слід дотримуватися принципу індивідуалізації, за наявності підстав розглядати можливість звільнення неповнолітніх від покарання з випробуванням, застосування до них примусових заходів виховного характеру тощо.

Відповідно до п.2 ст. 104 КК звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути застосоване до неповнолітнього лише в разі його засудження до позбавлення волі. Однак деякі суди звільняли неповнолітніх з випробуванням при засудженні до арешту. Наприклад, вироком Комсомольського районного суду м. Херсона від 31 жовтня 2001 р. засуджено неповнолітнього Н., 1984 року народження, та інших (всього 5 осіб) за ч.1 ст. 296 КК до 30 діб арешту і на підставі ст. 104 КК всі засуджені звільнені від відбування покарання з випробуванням строком на рік. Апеляційна інстанція скасувала цей вирок як незаконний, оскільки неповнолітні були звільнені від відбування покарання з випробуванням у виді арешту, хоча законом передбачено таке звільнення лише від позбавлення волі.

Суди допускають порушення вимоги ст. 104 КК щодо встановлення іспитового строку при звільненні неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням понад 2 роки. Так, Славутський міський суд Хмельницької області у справі щодо неповнолітніх братів Д. за ч.3 ст. 185 КК звільнив їх від призначеного покарання у виді 3 років позбавлення волі з іспитовим строком 3 роки. Однак на момент постановлення вироку їм не виповнилося 18 років. Таким чином суд не врахував, що ч.3 ст. 104 КК встановлює при звільненні від відбування покарання неповнолітньому іспитовий строк меншої тривалості, ніж дорослим засудженим (ст. 75 КК), - від 1 до 2 років.

Звільняючи неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням, суди відповідно до вимог ст. 76 КК покладали на засуджених обов'язки повідомляти органи кримінально-виконавчої системи про зміну місця проживання, роботи або навчання, періодично з'являтися для реєстрації в органи кримінально-виконавчої системи тощо. Однак деякі суди не враховували, що перелік обов'язків, передбачених ст. 76 КК, які можуть бути покладені на засудженого, є вичерпним, і покладали на неповнолітніх обов'язки, які не передбачені законом, зокрема, закінчити навчання, влаштуватися на роботу. Наприклад, Миколаївський районний суд Львівської області у вироку від 16 травня 2002 р. поклав на засудженого П. обов'язок успішно закінчити навчання в ПТУ. Цей же суд у вироку від 10 червня 2002 р. аналогічний обов'язок поклав на засудженого М. при звільненні його від відбування покарання з випробуванням.

У разі звільнення неповнолітнього від відбування покарання з випробуванням суди інколи згідно з ч.4 ст. 104 КК покладають на певну особу за її згодою або на її прохання обов'язок щодо нагляду за засудженим та проведення з ним виховної роботи. Так, суди Хмельницької області лише в чотирьох випадках застосували зазначене положення закону.

Деякі суди не роз'яснювали засудженим правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням, передбачені ст. 78 КК. Такі факти мали місце в Любомльському, Луцькому районних судах, Луцькому міському суді Волинської області та інших.

При звільненні неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням одні суди Донецької, Сумської, Херсонської та інших областей посилаються у вирок на ст. 104 КК, інші - на ст. 75 КК, а деякі - на обидві статті. Наприклад, Сумський районний суд вироком від 23 квітня 2002 р. засудив неповнолітнього Д. за ч.3 ст. 185 КК, але застосувавши ст. 75 і ст. 104 КК, звільнив засудженого від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 2 роки. В іншому випадку ухвалою Верховного Суду України від 19 вересня 2002 р. щодо вироку Апеляційного суду Донецької області від 20 травня 2002 р. стосовно неповнолітнього Є. при звільненні його від відбування покарання з випробуванням замість ст. 75 застосовано ст. 104 КК. Верховний Суд України в ухвалі щодо цієї справи зазначив, що згідно зі ст. 104 КК звільнення від відбування покарання з випробуванням застосовується до неповнолітніх відповідно до статей 75-78 КК з урахуванням положень ст. 104 КК.

Трапляється, що суди призначають покарання, яке не передбачене ст. 98 КК ("Види покарань"), зокрема обмеження волі та конфіскацію майна до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину. Так, Кам'янець-Подільський міський суд Хмельницької області при розгляді кримінальної справи щодо неповнолітнього В. призначив засудженому покарання у виді обмеження волі зі звільненням від покарання з випробуванням.

Вироком Білозерського районного суду Херсонської області від 26 лютого 2002 р. засуджено неповнолітнього Л., 1984 року народження, та інших за ч.1 ст. 296 КК до року обмеження волі кожного. На підставі ст. 45 КК 1960 р. постановлено покарання засудженим вважати умовним з іспитовим строком на рік. Скасовуючи вирок щодо Л., апеляційна інстанція зазначила, що призначаючи йому покарання у виді обмеження волі, суд не врахував, що на день постановлення вироку він був неповнолітнім, а відповідно до ч.3 ст. 61 КК обмеження волі не застосовується до неповнолітніх. Бахчисарайським районним судом Автономної Республіки Крим вироком від 22 березня 2002 р. з порушенням вимог ст. 98 КК та ст. 61 КК засуджені неповнолітні А., С. і П. за ч.2 ст. 185 КК до року обмеження волі.

Вироком Апеляційного суду Кіровоградської області від 15 березня 2002 р. засуджено неповнолітніх С. і З., обидва - 1985 року народження, за ч.4 ст. 187, пунктами 6, 12 ч.2 ст. 115 КК за те, що вони 10 листопада 2001 р. під час розбійного нападу вчинили умисне вбивство з корисливих мотивів за попередньою змовою групою осіб - до позбавлення волі, відповідно на 12 і 10 років з конфіскацією майна. Але засудженим С. і З. на день постановлення вироку виповнилося лише по 16 років, тому суд не вправі був застосовувати до них додаткову міру покарання - конфіскацію майна.

Згідно зі ст. 98 КК до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, не може бути застосовано додаткову міру покарання у виді конфіскації майна. Але на практиці суди по-різному вирішували питання щодо можливості застосування за відповідними статтями КК додаткової міри покарання - конфіскації майна до особи, яка вчинила злочин у неповнолітньому віці, а на момент розгляду справи в суді досягла повноліття.

Верховний Суд України після розгляду деяких справ виключив з вироку застосування до засуджених додаткової міри покарання - конфіскації майна з посиланням на ст. 98 КК на тій підставі, що ці особи вчинили злочин у неповнолітньому віці. Так, ухвалою Верховного Суду України від 7 листопада 2002 р. з вироку Апеляційного суду Вінницької області від 4 липня 2002 р., яким було засуджено неповнолітнього П., 1985 року народження, за пунктами 6, 12 ч.2 ст. 115, ч.4 ст. 187 КК на 5 років позбавлення волі за вчинення 29 листопада 2001 р. злочинів, покарання за які передбачене цими статтями, застосування до нього конфіскації майна. Вироком Апеляційного суду м. Києва від 23 серпня 2002 р. засуджено Н., 1984 року

народження, за п.6 ч.2 ст. 115 КК, ч.4 ст. 187 КК за сукупністю злочинів на 12 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна. Засуджений Н., будучи неповнолітнім, 11 вересня 2001 р. з корисливих мотивів вчинив умисне вбивство під час розбійного нападу. Ухвалою Верховного Суду України від 7 листопада 2002 р. виключено з вироку застосування стосовно Н. додаткової міри покарання - конфіскації всього майна.

Стаття 99 КК містить певні застереження щодо застосування до неповнолітніх такого виду покарання, як штраф. Відповідно до вимог цієї статті штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Тому застосування такого виду покарання є обмеженим. Призначаючи зазначену міру покарання до неповнолітніх, суди не завжди з'ясовують, який їх майновий стан, чи мають вони самостійний дохід або власні кошти і майно. Ось приклад - за період з 1 вересня 2001 р. по 1 вересня 2002 р. у Хмельницькій області до 11 неповнолітніх місцеві суди застосували таку міру покарання, як штраф. При цьому суди не врахували, що засуджені неповнолітні ніде не працюють і не мають власних коштів та майна, на які може бути звернено стягнення. На час проведення узагальнення такі вироки судів щодо сплати штрафу не виконані. Подібні випадки допущені також судами інших областей.

Частиною 2 ст. 99 КК встановлено, що розмір штрафу, який призначається неповнолітнім, не може перевищувати 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ця вимога закону судами виконується. Але не всі з них враховують, що мінімальний розмір штрафу відповідно до ч.2 ст. 53 КК становить 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Так, Шепетівським міським судом Хмельницької області неповнолітньому К. за ч.2 ст. 263 КК призначено штраф у розмірі 51 грн.

Статтю 101 КК передбачено, що арешт як міра кримінального покарання призначається неповнолітнім, яким на момент постановлення вироку вже виповнилося 16 років, строком від 15 до 45 діб. Порівняно з дорослими засудженими тривалість арешту для неповнолітніх істотно зменшена. З матеріалів судів, які надійшли для підготовки узагальнення, вбачається, що покарання у виді арешту неповнолітнім призначалося в деяких випадках з порушенням ст. 101 КК. Зокрема, вироком Слов'янського районного суду Донецької області від 12 червня 2002 р. неповнолітні Б. та І. засуджені до арешту відповідно на 3 і 6 місяців.

13. Примусові заходи виховного характеру

Суди не повинні допускати застосування кримінального покарання до неповнолітніх, які вчинили злочини, що не становлять великої суспільної небезпеки, якщо виправлення неповнолітніх може бути досягнуто шляхом застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених ч.2 ст. 105 КК.

У 2002 р. суди застосували примусові заходи виховного характеру до 4 228 неповнолітніх, що на 9,8% менше, ніж минулого року. Більше половини неповнолітніх (57,2%), до яких застосовано примусові заходи виховного характеру, є дітьми, що вчинили суспільно небезпечні діяння у віці від 11 до 14 років. Відповідно до ч.2 ст. 105 КК суди минулого року застосували до неповнолітніх такі примусові заходи виховного характеру: застереження - до 406 підлітків (9,6%); передача під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, - 3246 (76,8%); зобов'язання відшкодувати заподіяні майнові збитки - 12 (0,3%); обмеження дозвілля - 65 (1,5%); направлення до спеціальної навчально-виховної установи: до школи - 432 (10,2%), до училища - 67 (1,6%).

Примусові заходи виховного характеру, зокрема, застосовуються: у випадку прийняття судом рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі ч.1 ст. 97 КК; до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння; при звільненні неповнолітнього від покарання відповідно до ч.1 ст. 105 КК.

У справах про злочини неповнолітніх, що надходять до суду з обвинувальним висновком у порядку, передбаченому ст. 232 КПК, досудове слідство, попередній і судовий розгляд провадяться із дотриманням правил гл. 36 КПК.

Відповідно до ч.1 ст. 97 КК суд вправі звільнити неповнолітнього від кримінальної відповідальності тільки у випадку, якщо він вперше вчинив злочин невеликої тяжкості і за умови, що його виправлення можливе без застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру. Справи, що надійшли в суд у порядку, передбаченому ст. 73 або ст. 9 КПК, суддя призначає до розгляду в судовому засіданні, про що виносить постанову із зазначенням часу і місця розгляду справи й осіб, які підлягають виклику до суду.

При виявленні порушень вимог КПК, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду, або порушенні права неповнолітнього на захист, або неповноти чи неправильності досудового слідства, що не можуть бути усунуті в судовому засіданні, суддя мотивованою постановою з дотриманням вимог, передбачених статтями 246 і 281 КПК, повинен повернути справу прокурору для усунення цих порушень або для проведення додаткового розслідування.

Про час і місце розгляду кримінальної справи в судовому засіданні повідомляються неповнолітній, його законний представник, захисник та інші особи, зазначені в списку, що додається до постанови про направлення справи до суду, а також прокурор.

Якщо неповнолітній перебуває на обліку в органі чи службі у справах неповнолітніх, доцільно залучити до участі в розгляді справи представника цієї установи. Це сприятиме всебічному й повному дослідженню даних про особу, умови життя і виховання неповнолітнього.

У такому разі є змога з'ясувати думку законного представника про те, який саме примусовий захід виховного характеру буде найефективнішим. Участь у судовому засіданні неповнолітнього, його захисника, законного представника та прокурора є обов'язковою. Під час засідання з'ясовуються дані про особу неповнолітнього та повноваження законного представника, роз'яснюються їм процесуальні права, заслуховуються пояснення підсудного і його законного представника, досліджуються докази, необхідні для вирішення питань: чи мало місце суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки злочину КК; чи винен у ньому неповнолітній; інші обставини, які мають істотне значення для вирішення питання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. У цих справах судові дебати не провадяться, а прокурор, захисник, законний представник і неповнолітній висловлюють свої думки. Останнє слово неповнолітньому не надається.

Невиконання вимог ст. 447 КПК про розгляд справи за участю захисника неповнолітнього - істотне порушення цього права і є підставою для скасування рішення про застосування примусового заходу виховного характеру.

Відповідно до вимог п.6 ст. 45 КПК участь захисника є обов'язковою при провадженні справи про застосування примусових заходів виховного характеру. Якщо захисник не запрошений неповнолітнім або його законним представником, суддя призначає захисника і забезпечує його участь у справі відповідно до п.1 ч.4 ст. 47 КПК. Однак суди не завжди дотримуються цієї вимоги. Так, Петровський районний суд м. Донецька розглянув без участі захисника справу про застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього Я., 1989 року народження, що не досяг віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, за вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки ч.3 ст. 185 КК (крадіжка). При розгляді цієї справи суд допустив численні порушення вимог закону. Зокрема, порушено строк призначення її до розгляду, пояснення неповнолітнього, його законного представника суд не заслуховував, докази, які доводять вчинення Я. суспільно небезпечного діяння, не перевірялися. Суд також не з'ясував стан здоров'я та рівень загального розвитку неповнолітнього, умови його життя і виховання. Хоча неповнолітній вчинив крадіжку з групою осіб, але слідство і суд не перевіряли наявність дорослих підмовників. У справі не було запрошено в судове засідання представників комісії та міліції у справах неповнолітніх. Органи досудового слідства і суд навіть не намагалися виконати вимоги ст. 23 КПК і з'ясувати причини й умови, які сприяли вчиненню 12-річною дитиною

крадіжки. Суд при зазначених порушеннях вимог закону формально виніс постанову, якою неповнолітній був переданий під нагляд батьків.

Суди повинні мати на увазі, що перелік примусових заходів виховного характеру вичерпний. Суд вправі призначити один або декілька з них і разом з цим призначити неповнолітньому вихователя. Але, як свідчить практика, суди застосовують до неповнолітнього лише один примусовий захід виховного характеру, переважно (76,8%) - передачу неповнолітнього під нагляд батьків.

Згідно з даними судової практики, суди не завжди виконують вимоги ч.3 ст. 105 КК щодо призначення строку тривалості заходів виховного характеру. Так, Радомишльський районний суд Житомирської області на підставі ч.2 ст. 105 КК звільнив неповнолітнього Л. від покарання за ч.1 ст. 286 КК з передачею під нагляд батьків, але без встановлення строку тривалості заходів виховного характеру. У зв'язку з цим зазначене судове рішення змінено ухвалою Апеляційного суду Житомирської області від 30 квітня 2002 р. Для Л. встановлено заходи виховного характеру строком на 2 роки.

Важливо, щоб в ухвалі (постанові) суд обгрунтував, чому він вважає доцільним звільнити неповнолітнього від кримінальної відповідальності і застосувати до нього примусовий захід виховного характеру. При цьому суд повинен обрати такий з них, що найбільше сприятиме виправленню і перевихованню неповнолітнього. Вирішуючи питання, чи слід застосувати такий примусовий захід, як віддання неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, суд враховує, що цей захід застосовується лише за наявності даних про їхню здатність забезпечити виховний вплив та постійний контроль за поведінкою неповнолітнього. Не можна передавати неповнолітнього під нагляд батькові чи матері, які позбавлені батьківських прав або через свою поведінку не здатні позитивно впливати на нього. Деякі суди не зазначають у постановах прізвища батьків, яким передається дитина під нагляд. Наприклад, постановою Зарічного районного суду м. Сум від 10 травня 2002 р. до неповнолітнього К. було застосовано такий примусовий захід виховного характеру як передача під нагляд батькам. Але в постанові суд не зазначив прізвища, імена та по батькові осіб, яким передано неповнолітнього під нагляд. Такі ж недоліки допускали суди Івано-Франківської області.

Передача неповнолітнього під нагляд педагогічного чи трудового колективу можлива тільки за згодою колективу за місцем навчання або місцем роботи порушника закону за наявності даних про те, що цей колектив спроможний здійснювати належний контроль за поведінкою неповнолітнього та позитивно впливати на його виховання. Неповнолітній також може бути переданий під нагляд окремих громадян на їх прохання, але вони зобов'язані при цьому здійснювати виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою.

При передачі неповнолітніх під нагляд їхніх батьків суди в деяких випадках усупереч вимогам ст. 447 КПК заслуховують пояснення законних представників, не з'ясовують здатність батьків забезпечити позитивний виховний вплив на неповнолітніх, контролювати їх поведінку. Так, Городоцький районний суд Львівської області 16 січня 2002 р. передав неповнолітніх Ш. і Б. під нагляд їхніх батьків, але при цьому не заслухав їх пояснень.

Суд вирішує питання про направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків, коли він вийшов з-під контролю батьків чи осіб, які їх замінюють, не піддається виховному впливу і застосування інших примусових заходів виховного характеру не дають результатів. Відповідно до ст. 8 Закону від 24 січня 1995 р. "Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх" (із наступними змінами; далі - Закон від 24 січня 1995 р.) до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації направляються за рішенням суду неповнолітні віком від 11 до 14 років, а до професійних училищ соціальної реабілітації - віком від 14 років. Проте не можуть направлятися в ці установи особи, які страждають на захворювання, зазначені у переліку, що його містить Інструкція про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання (затверджена наказом Міністерства охорони

здоров'я України і Міністерства освіти України від 5 травня 1997 р. № 137/131, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 20 серпня 1997 р.; далі - Інструкція).

Однак суди не в усіх випадках з'ясовують питання про можливість перебування в такій установі підлітків за станом здоров'я. Так, Самбірським районним судом Львівської області 13 лютого 2002 р. був направлений до загальноосвітньої школи соціальної реабілітації неповнолітній П. Але в матеріалах справи немає будь-яких медичних документів про стан здоров'я підлітка, а отже, суд це питання не досліджував.

Узагальнення засвідчило, що в значній кількості справ, які були направлені в суди відповідно до статей 73, 9 КПК, відсутні дані про здоров'я та загальний розвиток неповнолітнього. Відповідно до зазначеної інструкції медичний огляд неповнолітніх для визначення можливості їх утримання у загальноосвітніх школах та професійних училищах соціальної реабілітації провадиться до розгляду справ у судах.

Статтею 433 КПК визначено, що однією з обставин, яку необхідно з'ясувати у справах про злочини неповнолітніх, є стан здоров'я та загального розвитку підлітка. Якщо це не було зроблено, то досудове чи судове слідство відповідно до п.4 ст. 368 КПК може бути визнано однобічним і неповним. У зв'язку із наведеними обставинами судам необхідно мати на увазі, що органи слідства та прокуратури, направляючи кримінальну справу до суду в порядку ст. 73 або ст. 9 КПК, повинні згідно з вимогами п.2 ч.1 ст. 433 КПК з'ясувати стан здоров'я, для чого мають провести медичне обстеження неповнолітнього.

Складним є питання про застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до загальноосвітньої школи соціальної реабілітації або професійного училища соціальної реабілітації. Відповідно до Положення про загальноосвітню школу соціальної реабілітації та Положення про професійне училище соціальної реабілітації (затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 1993 р. № 859 до цих установ не можуть бути направлені діти і підлітки, які страждають на захворювання, зазначені в інструкції. Згідно з переліком, що містить зазначена інструкція (п.11), не підлягають направленню до шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації діти і підлітки, які мають психічні захворювання, туберкульоз, ревматизм, уроджені вади серця, інфекційні та венеричні хвороби, ряд хронічних захворювань, таких, як виразкова хвороба шлунка, бронхіальна астма з тяжкими частими приступами, захворювання крові, цукровий діабет, а також хворі на СНІД тощо.

За наявності таких захворювань суди не можуть направляти неповнолітніх до спеціальної навчально-виховної установи. Найчастіше до цих дітей суди застосовують такий примусовий захід виховного характеру, як передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють. У 2002 р. під нагляд батьків суди передали 76,8% від усіх неповнолітніх, до яких застосовані примусові заходи виховного характеру. Серед цих осіб вчинили суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки таких злочинів: проти власності - 2578, умисні вбивства - 6, умисні тяжкі тілесні ушкодження - 8, зґвалтування - 4, проти громадської безпеки - 58, проти безпеки руху - 59, проти громадського порядку та моральності, у тому числі хуліганство - 165, у сфері обігу наркотичних засобів - 92.

Судова практика свідчить, що примусовий захід виховного характеру у виді передачі під нагляд батьків у багатьох випадках є малоефективним. Багато з таких неповнолітніх давно вийшли з-під контролю батьків або батьки негативно впливають на них чи позбавлені батьківських прав, тобто діти передані під нагляд батьків, які виявилися неспроможними виховувати свою дитину належним чином, або й самі втягнули її у злочинну діяльність. Суди змушені застосовувати до таких неповнолітніх менш суворі заходи виховного характеру через їхню хворобу. Так, Нахімовський районний суд м. Севастополя за вчинення неодноразових суспільно-небезпечних діянь, які підпадають під ознаки крадіжок чужого майна на значну суму з проникненням у житло (відеомагнітофон, радіотелефон, радіоприймач, фотоапарат та ін.), направив П., 1986 року народження, якому на момент вчинення злочину виповнилося 13 років, до спеціальної навчально-виховної установи для дітей та підлітків строком на 2 роки. Скасовуючи цю постанову, Апеляційний суд м.

Севастополя в ухвалі зазначив, що в матеріалах справи є довідка про те, що П. перебуває на обліку в дитячого психіатра, але суд не перевіряв із залученням спеціаліста-медика, чи може він за станом здоров'я перебувати в спеціальній навчально-виховній установі. При новому розгляді справи суд вимушений був передати неповнолітнього під нагляд матері. Але мати не мала на сина жодного впливу і не могла контролювати його поведінку, учнем у школі він був лише формально, провчився там всього два тижні, схильний до правопорушень, вчинив три суспільно небезпечних діяння, у тому числі таке, що підпадає під ознаки тяжкого злочину, останнє - після звільнення з приймальника-розподільника.

Відповідно до вимог ст. 9 Закону від 24 січня 1995 р. у державній системі охорони здоров'я повинні бути створені центри медико-соціальної реабілітації для неповнолітніх, які вживають алкоголь, наркотики, а також для неповнолітніх, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації. Але центри медико-соціальної реабілітації створено лише в Автономній Республіці Крим та трьох областях і тільки для неповнолітніх, які вживають алкоголь та наркотики. За повідомленням Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти центри медико-соціальної реабілітації для неповнолітніх, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл та училищ соціальної реабілітації, як того вимагає ст. 9 зазначеного Закону, до цього часу не створено. Водночас за даними Міністерства освіти, станом на 3 червня 2003 р. школи соціальної реабілітації укомплектовані вихованцями на 33,1%, а професійні училища - на 72,1%

Ще однією проблемою є відсутність контролю з боку суду за виконанням постанов про застосування примусових заходів виховного характеру. Так, постановою Самбірського районного суду Львівської області від 13 лютого 2002 р. до неповнолітнього П. застосовано примусовий захід виховного характеру у виді направлення його до загальноосвітньої школи соціальної реабілітації терміном на 3 роки. Однак у справі немає документів про виконання постанови, і суд на це не відреагував.

Для здійснення контролю за виконанням рішення про застосування примусового заходу виховного характеру суд повинен про його прийняття інформувати службу у справах неповнолітніх.

14. Звернення вироків до виконання

Відповідно до ст. 404 КПК вирок, що набрав законної сили, звертається до виконання судом, який його постановив, не пізніше, ніж через 3 доби з дня набрання ним законної сили або повернення справи з апеляційної чи касаційної інстанції. Апеляційні суди повідомили, що суди відповідно до вимог закону звертають вирок до виконання, направляють розпорядження, копії вироків тому органу, на який покладено обов'язок виконати вирок. Проте у справах про злочини неповнолітніх іноді відсутні підтвердження про прийняття вироків до виконання. Наприклад, немає таких підтверджень у Львівській області у справах неповнолітніх Л. і Ш., засуджених Кам'янсько-Бузьким районним судом за ч.3 ст. 185 КК; Г., засудженого Дрогобицьким міським судом за ч.1 ст. 185 КК; С., К., засуджених Старосамбірським районним судом за ч.2 ст. 296 КК, та інших.

15. Відповідальність батьків або осіб, що їх замінюють, за невиконання обов'язків щодо виховання дітей

Невиконання батьками або особами, які їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей є однією з причин, що призводить до вчинення неповнолітніми правопорушень. У 2002 р. судами накладено адміністративні стягнення за ухилення батьків від виховання неповнолітніх дітей на 12569 осіб, що на 11,7% більше, ніж у попередньому році. На 5667 осіб накладено штраф на загальну суму 258 тис. 47 грн., але стягнуто всього 42 тис. 428 грн.

16. Усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів неповнолітніми

За статистичними даними, у 2002 р. майже в усіх справах про злочини неповнолітніх слідчі органів МВС вносили відповідно до ст. 231 КПК подання про вжиття заходів для усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів. Так, за звітом форми N 1 СЛ "Про роботу органів слідства та дізнання" слідчі органів МВС надіслали прокурору для

направлення до суду 17167 справ з обвинувальним висновком про злочини неповнолітніх. У цих справах слідчими було внесено 17159 таких подань.

Відповідно до ст. 232 КПК суд, за наявності на те підстав, виносить окрему ухвалу (постанову), якою звертає увагу державних органів, громадських організацій або посадових осіб на встановлені у справі факти порушення закону, причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, і вимагає вжиття відповідних заходів. Окрему ухвалу (постанову) може бути винесено також при виявленні судом порушень прав громадян та інших випадків, якщо суд визнає це за необхідне. Не пізніше ніж у місячний строк за окремою ухвалою (постановою) має бути вжито заходи і про результати повідомлено суд, який виніс окрему ухвалу (постанову). У разі залишення посадовою особою окремої ухвали (постанови) без розгляду, суд повинен вжити заходів, передбачених статтями 254 - 257 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КпАП), і притягнути винного до відповідальності за ст. 185-6 цього Кодексу.

У постанові Пленуму Верховного Суду від 26 червня 1981 р. N 5 міститься роз'яснення про те, що суди зобов'язані суворо виконувати вимоги статей 23, 232 КПК (ретельно виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню злочинів неповнолітніми, гостріше реагувати на них шляхом винесення окремих ухвал (постанов), домагаючись усунення виявлених недоліків). У постанові також наголошено на необхідності підвищити якість окремих ухвал (постанов).

Однак дані узагальнення свідчать про те, що суди багатьох областей дуже рідко виносять у порядку ст. 232 КПК окремі ухвали (постанови). У 2002 р. жодної окремої ухвали чи постанови не винесли суди Волинської і Житомирської областей, хоча було розглянуто з постановленням вироку відповідно 224 і 359 кримінальних справ про злочини неповнолітніх. У деяких областях суди виносили окремі ухвали (постанови) лише в поодиноких випадках. Так, суди Хмельницької області у 2002 р. розглянули 267 справ з постановленням вироків щодо неповнолітніх, які вчинили злочини. Але за розглянутими справами винесено лише одну окрему постанову. Рідко виносили окремі ухвали чи постанови у порядку ст. 232 КПК суди Дніпропетровської, Івано-Франківської, Рівненської, Сумської, Харківської та інших областей. Слід зазначити, що негативно на стан роботи судів щодо виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню неповнолітніми злочинів, впливає відсутність відповідних показників у судовій статистиці. Виконання суддями зазначених вимог закону контролюється не в усіх судах.

Окремі постанови та ухвали суди виносили в основному з питань про: усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину; порушення норм кримінально-процесуального закону при провадженні досудового слідства та під час розгляду справи нижчестоячим судом; усунення умов, що негативно впливали на виховання неповнолітнього; порушення прав неповнолітнього обвинуваченого на захист.

Так, Шепетівський районний суд Хмельницької області у кримінальній справі щодо неповнолітнього Г., 1985 року народження, обвинуваченого за ч.1 ст. 125 КК, встановив, що той разом з іншими підлітками 1 жовтня 2001 р. приблизно о 13-й годині, прогулюючи шкільні уроки, після розпиття біля школи спиртних напоїв, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, через особисті неприязні взаємини умисно заподіяв неповнолітньому Я. тілесні ушкодження. Раніше Г. також без причин пропускав шкільні заняття, пиячив, на подвір'ї школи неодноразово затівав конфлікти з учнями, які були переведені з інших шкіл, але через безконтрольність з боку дирекції школи щодо нього не було вжито відповідних заходів впливу. З метою попередження умов, які сприяли вчиненню правопорушень серед учнів школи, суд виніс окрему постанову на адресу Шепетівського районного відділу освіти для відповідного реагування.

За фактами порушення норм кримінально-процесуального законодавства органами досудового слідства під час розслідування кримінальних справ суди також виносили окремі ухвали (постанови). Так, із цих підстав Апеляційний суд Черкаської області в окремій ухвалі у кримінальній справі за обвинуваченням П. за ч.1 ст. 286 КК (порушення правил безпеки

дорожнього руху) зазначив, що з метою приховати порушені строки слідства слідчий неодноразово за надуманими мотивами виносив постанови про зупинення попереднього слідства, при цьому було визнано безпідставними посилення слідчого на положення ч.3 ст. 206 КПК (через невстановлення особи, яка вчинила злочин), оскільки на момент порушення кримінальної справи були відомі всі учасники дорожньо-транспортної пригоди. Для реагування на грубі порушення кримінально-процесуального закону під час розслідування зазначеної кримінальної справи Апеляційний суд надіслав ухвалу керівництву УМВС у Черкаській області.

У деяких випадках винесення окремих постанов та ухвал не завжди буває ефективним і сприяє досягненню мети. Значна частина винесених судами окремих ухвал (постанов) має формальний характер, не містить конкретизації явищ, що призвели до вчинення злочину. Крім того, в окремі ухвалі бажано було б зазначати конкретні пропозиції, спрямовані на усунення недоліків і упущень щодо виховання неповнолітніх.

Так, Дебальцевський районний суд Донецької області 16 квітня 2002 р. виніс окрему постанову у справі за обвинуваченням З., засудженого за крадіжку двигунів. Окрему постанову направлено на адресу міського голови у зв'язку з "байдужим ставленням до долі засудженого" з боку вчителів середньої школи № 6 та Дебальцевського органу внутрішніх справ у справах неповнолітніх, через неправомірну поведінку неповнолітнього. Постанова виявилася формальною, відповіді на неї не надійшло.

За недоліки при винесенні постанов (ухвал) слід визнати: не досить чітко викладення обставин справи, з приводу яких винесено окрему постанову (ухвалу); посилення в постанові на факти, які належним чином не були перевірені судом; винесення постанови не на адресу тих органів, організацій та службових осіб, які відповідають за встановлені у справі порушення закону; ненаправлення взагалі винесених судами окремих постанов адресатам, а також відсутність контролю з боку судів за виконанням постанов про вжиття необхідних заходів для усунення причин та умов, які призвели до вчинення злочину.

Наприклад, Артемівський міський суд Донецької області у справі неповнолітніх Т. та З., які були засуджені 4 червня 2002 р. за крадіжку кришок каналізаційних люків з території пансіонату "Вогник", встановив, що причинами вчинення ними злочину був низький рівень виховної роботи у школі-інтернаті, де навчалися засуджені, слабка виховна робота відділу народної освіти щодо підлітків з проблемних родин. У постанові також було порушене питання про неналежну охорону державного майна охоронцями пансіонату "Вогник". Суд звернувся до адміністрації пансіонату, міського відділу освіти, школи-інтернату про вжиття відповідних заходів реагування. Але відповіді від зазначених установ не надійшло, оскільки окрема постанова суду не була надіслана адресатам.

У деяких випадках суди направляли окремі постанови про виявлені порушення закону під час розслідування кримінальних справ на розгляд тих службових осіб, які їх допустили, а тому отримували відписки. Так, Сніжнянський міський суд Донецької області неодноразово виявляв факти фальсифікації при підготовці процесуальних документів з боку працівників міського відділу внутрішніх справ, але суд реагував лише окремими постановами на адресу начальника цього міського відділу міліції, які не дали жодних результатів. Зокрема, при розгляді кримінальної справи за звинуваченням Х. за ч.1 ст. 190, ч.3 ст. 185, ч.3 ст. 357 КК Сніжнянський міський суд виявив істотні порушення норм КПК, несвоєчасне реєстрування злочинів, приховування первинних матеріалів огляду місця пригоди, про що було повідомлено начальника Сніжнянського міського відділу міліції УМВС у Донецькій області. Надійшла його відповідь про те, що під час службової перевірки зазначені факти не підтвердилися. Суд не відреагував на таку відписку, хоча повинен був направити відповідні матеріали прокуророві для перевірки і вжиття заходів для усунення порушень законності під час проведення дізнання та досудового слідства або довести до відома про наявні порушення законності УМВС у Донецькій області.

Судам необхідно забезпечити суворий контроль за виконанням окремих ухвал (постанов) про вжиття необхідних заходів щодо усунення виявлених у кримінальних справах

порушень закону, причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів. За даними апеляційних судів, у багатьох місцевих судах такої системи належного контролю ще не налагоджено. Суди також повинні мати на увазі, що в разі залишення службовою особою без розгляду окремої ухвали (постанови) або невжиття заходів для усунення зазначених у ній порушень закону слід вирішувати питання про притягнення такої службової особи до відповідальності за ст. 185-6 КпАП.

17. Запровадження спеціалізації суддів з розгляду справ щодо злочинів, вчинених неповнолітніми

Причинами порушення вимог закону під час провадження справ щодо неповнолітніх є недосвідченість слідчих і суддів (деякі з них досконально не володіють специфікою розслідування і розгляду кримінальних справ цієї категорії), їхня перевантаженість в роботі, тяжіння до спрощення процесу та нехтування вимогами закону щодо забезпечення підвищеної правової захищеності неповнолітніх. Тому важливо запровадити спеціалізацію суддів щодо розгляду справ про злочини, вчинені неповнолітніми. У "Пекінських правилах" (пр. 22.2) міститься рекомендація підбирати персонал органів правосуддя з врахуванням різних категорій неповнолітніх, які вступають у контакт із системою правосуддя, а також докладати зусиль для забезпечення справедливого представництва жінок і національних меншин в органах правосуддя у справах неповнолітніх.

Статтею 6 Закону від 24 січня 1995 р. передбачено, що справи неповнолітніх, які вчинили злочини, розглядаються в судах спеціально уповноваженими для цього суддями (складом суддів) за участю представників служб у справах неповнолітніх. Йдеться про те, що у зазначених суддів є певний досвід роботи, вони постійно підвищують свій професійний рівень не лише з питань права, а також педагогіки та психології. Але судова практика свідчить, що не завжди є можливість забезпечити в конкретному суді необхідну кількість суддів, які можуть залучатися до розгляду справ про злочини неповнолітніх. Усунути цей недолік, що негативно впливає на якість розгляду справ про злочини неповнолітніх, можна шляхом створення спеціалізованих судів щодо неповнолітніх. До створення таких судів доцільно рекомендувати головам місцевих та апеляційних судів видати накази, згідно з якими судді, які мають досвід роботи не менше 3 років, спеціалізувались би на розгляді кримінальних справ зазначеної категорії.

Необхідною є також спеціалізація слідчих органів внутрішніх справ, на яких відповідно до ст. 112 КПК покладено обов'язок здійснювати провадження досудового слідства в усіх справах про злочини неповнолітніх. Слідчим цих органів необхідно дотримуватися вимог закону щодо забезпечення неповнолітнім права на захист, позбутися практики допиту як свідків неповнолітніх, стосовно яких провадиться досудове слідство.

Розслідування та розгляд справ щодо неповнолітніх осіб мають здійснювати найбільш кваліфіковані та досвідчені слідчі і судді. Уся діяльність органів досудового слідства і суду з розслідування та розгляду справи неповнолітнього повинна мати виховне запобіжне значення.

5. Узагальнення Верховного Суду України «Практика розгляду судами кримінальних справ про злочини, пов'язані з порушенням вимог законодавства про охорону праці» (підготовлене суддею Верховного Суду України у відставці Самелюком П.О. та головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики Іщенко О.С.

У ст. 43. Конституції України закріплено право кожного громадянина на належні, безпечні умови праці. Ця норма є похідною від іншого конституційного принципу, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Реалізація конституційного права громадян

на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності поряд з іншими законодавчими та нормативними актами регулюється Законом від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ «Про охорону праці» (далі - Закон № 2694-ХІІ). У ч. 1 ст. 6 цього Закону сказано, що умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства. Його дія поширюється на всі підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та видів діяльності, а також на всіх громадян, які працюють або залучені до праці на цих підприємствах.

У ст. 44 Закону № 2694-ХІІ встановлено, що працівники, винні в порушенні законодавства про охорону праці, несуть кримінальну, адміністративну, дисциплінарну чи матеріальну відповідальність згідно з чинним законодавством. Зміцнення трудової і виробничої дисципліни на підприємствах, в установах та організаціях, зниження рівня можливості виникнення небезпечних та шкідливих виробничих факторів залежить і від судів, які розглядають кримінальні справи про порушення правил охорони праці.

Статистичні дані:

У 2005 р. суди України з постановленням вироку розглянули 191 кримінальну справу, у 2004 р. — 244, за якими засуджено відповідно 200 і 247 осіб. Найбільше справ стосувалося порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, відповідальність за яке передбачена у ст. 272 Кримінального кодексу України (далі — КК) — відповідно 123 та 151 справа. Не надходили на розгляд судів справи про злочини, склад яких передбачений ст. 274 КК, — порушення правил ядерної або радіаційної безпеки. За злочини вказаної категорії суди призначили такі види покарання, як позбавлення волі - 1, обмеження волі - 7, виправні роботи - 21, штраф - 41. Від відбування покарання з випробуванням відповідно до ст. 75 КК звільнено 111 осіб. Додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю суди застосували до 37 осіб. Стосовно 30 засуджених покарання призначено із застосуванням ст. 69 КК.

Якість досудового слідства. Причини повернення справ на додаткове розслідування:

В узагальненні акцентується увага на справах про злочини, склад яких передбачений статтями 271 та 272 КК. Відповідно до ст. 112 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) досудове слідство в таких справах провадиться слідчими прокуратури. Загалом якість досудового слідства у справах названої категорії задовільна. Водночас окремими слідчими були допущені серйозні помилки при застосуванні норм кримінального та кримінально-процесуального законодавств. Так, кваліфікуючи дії особи за ст. 271 або ст. 272 КК, слідчі не завжди враховували, що диспозиції цих статей є бланкетними. Тому при їх застосуванні необхідно встановити не лише те, які саме законодавчі та інші нормативно-правові акти порушено при вчиненні певного діяння, а й визначити, вимоги яких статей, пунктів, параграфів не дотримано обвинуваченим, а також розкрити суть допущених порушень. Наприклад, для встановлення того, чи належать певні види діяльності до робіт із підвищеною небезпекою (ст. 272 КК), слід звернутися до спеціальних законодавчих та нормативних актів, якими є Закон від 18 січня 2001 р. № 2245-ІІІ «Про об'єкти підвищеної небезпеки» та Перелік робіт з підвищеною небезпекою, затверджений наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26 січня 2005 р. № 15 (далі — Перелік 2005 р.). Раніше діяв Перелік робіт з підвищеною небезпекою, затверджений наказом цього Комітету від 30 листопада 1993 р. № 123 (далі — Перелік 1993 р.).

Слідчі не завжди всебічно й повно досліджували об'єктивну сторону злочину. Зокрема, в багатьох випадках не проводили огляд місця події, не призначали технічних експертиз тощо. Наприклад, машиніст гірничо-виймальних машин шахти «Великомостівська» П. був притягнутий до кримінальної відповідальності за те, що, порушивши вимоги п. 123 Інструкції з охорони праці для машиністів гірничо-виймальних робіт, не переконався у безпечності проведення маневру і запустив комбайн, частинами якого (що оберталися) був смертельно травмований помічник начальника дільниці С.

Слідчий прокуратури м. Червонограда Львівської області, кваліфікувавши дії П. за ч. 2 ст. 272 КК, не послався на Перелік 2005 р. і не дослідив, які саме роботи чи дії обвинуваченого призвели до нещасного випадку, не провів огляд місця події, не призначив судово-технічної експертизи у справі, внаслідок чого не був установлений причинний зв'язок між діями обвинуваченого та наслідками. В іншій справі за обвинуваченням начальника дільниці С. та бригадира прохідників К. шахти «Краснолиманська» за ч. 2 ст. 272 КК слідчий прокуратури м. Красноармійська Донецької області пред'явив неконкретне обвинувачення. При цьому він не дослідив і не вказав, з якої причини стався обвал у забої, внаслідок чого загинули три і травмований один працівник. У постановках про пред'явлення обвинувачення слідчий лише вказав на статті Закону від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ, не розкривши їх зміст, і сформулював обвинувачення таким чином, ніби порушення С. і К. полягало у тому, що один із них видав наряд на виконання робіт, а інший — отримав цей наряд. А це не могло бути причиною нещасного випадку. Об'єктивна сторона злочину слідчим не досліджена

Водночас є справи, в яких слідчі ставили експертам питання, вирішення яких не належить до їхньої компетенції, а є прерогативою слідчого та суду. Наприклад, чи перебували у причинному зв'язку дії особи, яка порушила правила охорони праці, з наслідками, що настали? Так, вироком Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 18 травня 2004 р. Т. засуджений за ч. 2 ст. 271 КК за те, що він як технічний директор ТОВ НВП «Сіріон» порушив вимоги ст. 18 Закону від 14 жовтня 1992 р. №2694-ХІІ та ряд пунктів чинного на той час Типового положення про навчання з питань охорони праці, а саме: без попереднього спеціального навчання і перевірки знань із питань охорони праці допустив до роботи на верстаті з обробки деревини у лісопильному цеху ТОВ с. П'ятничани Стрийського району М., яка під час виконання роботи круглопильним верстатом ампутувала собі кисть правої руки. Розслідуючи цю справу, слідчий прокуратури Стрийського району Львівської області не провів огляд місця події (лісопильного цеху), не приєднав до матеріалів справи протокол огляду місця події, складений відомчою комісією, яка розслідувала нещасний випадок на виробництві, хоча в акті розслідування вказано і у висновку технічної експертизи підтверджено, що верстат не обладнаний належним захисним пристроєм. Слідчий також необґрунтовано поставив технічним експертам питання про наявність причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) Т. і наслідками. Водночас він не дослідив питання про класифікацію виконуваної потерпілою роботи і не звернув уваги на висновок експертів про те, що роботи з обробки деревини належать до робіт із підвищеною небезпекою. Тому дії Т. необхідно було кваліфікувати за ч. 2 ст. 272 КК.

Факти неправильної кваліфікації дій обвинувачених та підсудних непоодинокі:

Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська погодився з кваліфікацією за ч. 1 ст. 271 КК дій Б., який, працюючи виконробом ТОВ «Індустрійбуд», порушив ряд законодавчих та нормативно-правових актів про охорону праці, внаслідок чого будівельник Ш. впав з 10-го поверху новобудови і загинув. Оскільки на підставі п. 100 Переліку 1993 р. роботи на висоті віднесені до робіт із підвищеною небезпекою, дії Б. підлягали кваліфікації за ч. 2 ст. 272 КК.

У іншій справі старший слідчий Вознесенської міжрайонної прокуратури Миколаївської області неправильно кваліфікував за ч. 1 ст. 271 КК дії посадових осіб ТОВ «ВПК» Л. і К., з вини яких отруїлись аміаком й отримали тілесні ушкодження працівники компресорного цеху Т. та Ч., які виконували ремонтні роботи у холодильній камері. Зважаючи на те, що п. 29 та п. 113 Переліку 1993 р. роботи з обслуговування, ремонту та експлуатації холодильних установок віднесені до робіт із підвищеною безпекою, дії зазначених осіб необхідно було кваліфікувати за ч. 1 ст. 272 КК.

Неякісне досудове розслідування справ, зокрема невизначеність із суб'єктом злочину, також є однією з причин повернення справ на додаткове розслідування. Наприклад, при розгляді Баштанським районним судом Миколаївської області кримінальної справи щодо І., який обвинувачувався у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 271 КК, прокурор заявив клопотання про направлення справи на додаткове розслідування для дослідження питання, чи був обвинувачений суб'єктом цього злочину. Суб'єкт зазначених

злочинів спеціальний, його ознаки викладені у п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р. № 6 «Про судову практику в справах, пов'язаних із порушеннями вимог законодавства про охорону праці» (далі — Постанова від 10 жовтня 1982 р. № 6). Деякі слідчі не враховували цих роз'яснень і не всіх винних у порушенні законодавства про охорону праці притягали до відповідальності, внаслідок чого справи поверталися на додаткове розслідування з мотивів неповноти досудового слідства.

У практиці судів трапляються випадки незаконного повернення справ прокурору для проведення додаткового розслідування зі стадії попереднього розгляду справи. Так, постановою Первомайського міського суду Луганської області на підставі ст. 246 КПК повернено на додаткове розслідування справу за обвинуваченням Н. та Б. згідно з ч. 2 ст. 272 КК, які були притягнуті до відповідальності за те, що вони як посадові особи шахти «Первомайськвугілля» (відповідно — заступник начальника дільниці та гірничий майстер) не забезпечили безпечних умов праці, внаслідок чого під обвалом породи загинув П. У постанові суд дав оцінку зібраним у справі доказам, вказав на їх неповноту та неконкретність пред'явленого обвинувачення. За апеляцією помічника прокурора Апеляційний суд Луганської області постанову місцевого суду скасував і направив справу на новий судовий розгляд, зазначивши, що застосування ст. 246 КПК неприпустиме, якщо неповнота розслідування може бути усунута в судовому засіданні.

Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 6 КПК кримінальна справа підлягає закриттю, якщо існує не скасована постанова слідчого про відмову в порушенні справи за тим самим фактом. Цю вимогу закону порушено при розслідуванні та судовому розгляді кримінальної справи щодо Н., який був засуджений Карлівським районним судом Полтавської області за ч. 2 ст. 271 КК. У справі є не скасована прокурором постанова слідчого прокуратури Карлівського району про відмову в порушенні кримінальної справи щодо Н. за тими ж обставинами — загибель людини внаслідок порушення вимог законодавства про охорону праці.

Судовий розгляд справ:

Аналіз справ, які надійшли для узагальнення, показав, що судді переважно дотримуються передбачених у статтях 241, 256 КПК строків розгляду справи. Проте деякі суди Донецької, Дніпропетровської, Черкаської, Вінницької, Сумської та деяких інших областей допускали порушення цих строків. Так, Тернівський міський суд Дніпропетровської області протягом двох років розглядав справу за обвинуваченням Д. за ч. 2 ст. 272 КК. Причини відкладення слухання справи були різні: неявка в судові засідання свідків, адвоката, а також невинувачено великі (два-три місяці) строки перерв у слуханні справи. У іншій справі — за обвинуваченням Ц. та Х. за ч. 1 ст. 272 КК, яка надійшла до Єнакіївського міського суду Донецької області 8 січня 2004 р., попередній розгляд був призначений суддею на 6 лютого цього ж року, але фактично розгляд справи суддя не провадив. У справі відсутні постанови судді про проведення попереднього розгляду і про призначення справи до судового розгляду. Розгляд справи по суті почався 3 березня 2004 р., а вирок постановлено 19 липня 2004 р. До того ж слухання неодноразово відкладалося з причин неявки свідків. Таким чином, справу фактично не було вирішено протягом шести місяців одинадцяти днів. Лебединський районний суд Сумської області понад рік розглядав кримінальну справу за обвинуваченням П. за ч. 2 ст. 271 КК. Справа надійшла до суду 8 січня 2003 р., була призначена до розгляду на 3 березня цього ж року, а вирок постановлений 4 лютого 2004 р. Слухання переносилося понад 10 разів у зв'язку із розглядом суддею і прокурором іншої справи, неявкою підсудного, свідків, витребуванням судом додаткових матеріалів тощо.

Статтями 53 та 254 КПК передбачений обов'язок суду забезпечити права потерпілих від злочинів. Не всі суди дотримуються цих вимог закону. Так, без виклику та участі в судовому засіданні потерпілого Карлівський районний суд Полтавської області розглянув справу за обвинуваченням Н. за ч. 2 ст. 271 КК. Деякі суди під час розгляду справ не звертають уваги на ігнорування органами досудового слідства бланкетності диспозицій статей 271 та 272 КК, від чого потерпає повнота з'ясування і висвітлення у вирокі

об'єктивної сторони злочину, зокрема причинного зв'язку, а також правильність кваліфікації дій підсудного. У вирокі Київського районного суду м. Полтави щодо М., засудженого за ч. 2 ст. 272 КК, лише зазначено, що засуджений допустив порушення правил безпеки під час виконання робіт, пов'язаних із підвищеною небезпекою, але не вказано, які статті, пункти яких саме законодавчих або нормативних актів він порушив. Подібні випадки трапляються в судовій практиці всіх регіонів. Наприклад, із чотирьох вивчених Апеляційним судом Одеської області справ зазначеної категорії тільки в одній органі досудового слідства і суд зробили посилання на нормативні акти, які були порушені.

Неврахування деякими судами бланкетного характеру диспозицій статей 271 та 272 КК зумовило неправильну кваліфікацію дій засуджених у багатьох вивчених справах: така кваліфікація простежується з моменту пред'явлення особі обвинувачення на досудовому слідстві. Місцеві суди з підстав неправильної кваліфікації дій підсудних кримінальні справи на додаткове розслідування не повертали. Проте автори узагальнення та апеляційні суди при вивченні справ цієї категорії виявили багато випадків неправильної кваліфікації дій засуджених судами першої інстанції. Солом'янський районний суд м. Києва засудив У. та П. за ч. 2 ст. 271 КК за те, що У., працюючи виконробом закритого акціонерного товариства «Оболонь», а П. — виконробом державного підприємства «Рембудкомплект», не забезпечили безпечних умов праці на будівельному майданчику по вул. Кадетський гай, 3 у м. Києві. Внаслідок цього двоє мулярів, які працювали на кладці стіни 5-го поверху будинку, загинули від травм, отриманих від падіння на них з висоти 10-го поверху піноблоків, а одному муляру були спричинені легкі тілесні ушкодження. Згідно з висновком будівельно-технічної експертизи та іншими матеріалами справи, у діях У. і П. вбачалися порушення безпеки на будівництві, в тому числі при проведенні робіт із переміщення вантажів кранами. Враховуючи бланкетний характер диспозиції статей 271 та 272 КК, суд повинен був звернутися до законодавчих і нормативно-правових актів про охорону праці та безпеку виробництва, зокрема до Законів № 2694-ХІІ та № 2245-ІІІ і Переліку 1993 р., які до таких робіт відносять і роботи з будівництва та монтажу будинків, роботи на висоті, вантажно-розвантажувальні роботи за допомогою машин і механізмів. Виходячи з наведеного та аналізу матеріалів справи, можна зробити висновок, що своїми діями У. і П. порушили спеціальні правила із забезпечення безпеки будівельних робіт, а тому їхні дії необхідно було кваліфікувати не за ч. 2 ст. 271 КК, а за спеціальною нормою, в якій передбачено відповідальність за такі дії, а саме за ч. 2 ст. 272 КК.

Подібну помилку допускали Дніпровський районний суд м. Києва, суди Вінницької, Одеської, Закарпатської, Дніпропетровської, Сумської та інших областей. За відсутності апеляцій апеляційні суди були позбавлені можливості виправити судові помилки судів першої інстанції. У судовій практиці трапляються також випадки неправильної кваліфікації дій засуджених внаслідок неточного визначення слідчим і судом правового статусу засудженого і потерпілих. Марганецький міський суд Дніпропетровської області вирок, постановленим за статтями 119 і 128 КК, засудив машиніста підйомного крана С., який порушив правила роботи на крані. Як наслідок — кран перекинувся і впала люлька, в якій перебували монтажники, один з яких загинув, а два одержали тяжкі тілесні ушкодження. Потерпілі і засуджений С. були працівниками будівельного управління, тому в його діях вбачаються ознаки злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 272 КК. Вирок не оскаржений. В іншому випадку Савранський районний суд Одеської області засудив згідно з ч. 2 ст. 272 КК електромонтера місцевого РЕМ П. за те, що внаслідок порушення останнім норм безпечного проведення робіт із монтажу електромережі був смертельно травмований житель села. Така кваліфікація дій П. є неправильною. Враховуючи, що смертельну травму отримав не працівник РЕМ, а стороння особа, дії засудженого підлягали кваліфікації за ст. 119 КК. Вирок не оскаржений.

Подібних помилок у правовій оцінці вчиненого припускалися й інші суди, які не враховували, що об'єктом злочинного посягання, передбаченого статтями 271 та 272 КК, є безпечні умови праці. Відповідно до роз'яснень, наведених у п. 9 Постанови від 10 жовтня

1982 р. № 6, потерпілими внаслідок злочинних порушень правил охорони праці можуть бути як працівники підприємства, так і інші особи, постійна або тимчасова діяльність яких пов'язана з цим виробництвом. До останніх належать, зокрема особи, які прибули на виробництво у відрядження, на практику, стажування. Це також можуть бути робітники, студенти, учні, що надають шефську допомогу підприємствам, організаціям, тощо. Наведемо також приклад правильної кваліфікації дій підсудного. Ямпільський районний суд Сумської області правильно кваліфікував за ч. 2 ст. 272 КК дії вальщика Чуйківського лісництва Є., котрий порушив правила охорони праці при зрізанні дерева, яке, впадши, спричинило тяжкі тілесні ушкодження неповнолітньому П. Досліджуючи зв'язок потерпілого з роботою у лісництві, слідчий і суд послалися на наказ директора Чуйківської загальноосвітньої школи про проведення уроків трудового навчання (збір порубочних залишків) учнями сьомих класів у Чуйківському лісництві.

У випадках, коли внаслідок порушення правил охорони праці на виробництві заподіяно шкоду здоров'ю громадян, які не є його працівниками, винні, залежно від характеру злочинних дій, мають нести відповідальність за статтями про посадові злочини або про злочини проти особи. Судові вироки у справах названої категорії оскаржувалися лише в окремих випадках, здебільшого за апеляціями засуджених у зв'язку з невизнанням вини у вчиненні злочину. Так, Апеляційний суд Харківської області ухвалою за апеляцією засудженого скасував з направленням на додаткове розслідування вирок Шевченківського районного суду Харківської області щодо старшого майстра аварійно-диспетчерської служби ТОВ «Харківгаз» У., який засуджений за ч. 2 ст. 271 КК за те, що залучив слюсаря П. до виконання робіт на тракторі Т-40, що не входило в обов'язки останнього. Внаслідок удару дверима трактора по голові П. отримав смертельну травму. Апеляційний суд обґрунтовано повернув справу на додаткове розслідування з мотивів неповноти досудового і судового слідства, зазначивши в ухвалі, що слідчому необхідно оглянути місце нещасного випадку, провести відтворення обстановки та обставин події, провести судово-технічну та комплексну судово-медичну експертизу, оглянути трактор та виконати ряд інших слідчих дій з метою усунення прогалин слідства та конкретизації обвинувачення. Апеляційні суди скасовували деякі вироки також через неправильне вирішення судами першої інстанції питань щодо цивільних позовів, заявлених потерпілими. Апеляційний суд Дніпропетровської області за апеляціями прокурора і потерпілої в частині цивільного позову скасував вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу щодо Б., засудженого за ч. 2 ст. 272 КК. Вироком суду з Б. на користь потерпілої стягнуто 20 тис. грн. на відшкодування моральної шкоди. Скасовуючи вирок, апеляційний суд послався на те, що районний суд не врахував втрату потерпілою батька і годувальника, а взяв до уваги економічне становище підприємства, яке перебувало в стадії банкрутства. Однак документів, які б цей факт підтвердили, суд не витребував. Справу повернено на новий судовий розгляд у порядку цивільного судочинства.

В іншій справі Апеляційний суд Запорізької області за апеляцією потерпілої скасував у частині вирішення цивільного позову вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя щодо Л., засудженого за ч. 2 ст. 271 КК. Суд першої інстанції відмовив потерпілій у задоволенні позовних вимог до Фонду соціального страхування (далі - Фонд) - 90 тис. грн. за моральну шкоду. Скасовуючи вирок у цій частині, апеляційний суд вказав, що суд першої інстанції не врахував деякі статті Закону від 23 вересня 1999 р. №1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» та відповідне рішення Конституційного Суду України від 27 січня 2004 р. № 1-рп/2004 (справа про відшкодування моральної шкоди фондом соціального страхування) про обов'язок Фонду у повному обсязі відшкодувати шкоду, у тому числі моральну. Справу повернено на новий судовий розгляд у порядку цивільного судочинства.

Питання вирішення цивільних позовів про відшкодування матеріальної і моральної шкоди потерпілим:

Згідно зі ст. 328 КПК суд, постановляючи обвинувальний вирок, залежно від доведеності підстав і розміру цивільного позову, задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому. Під час вивчення й аналізу розглянутих місцевими судами справ встановлено: не зважаючи на те, що потерпілим унаслідок порушення вимог законодавства про охорону праці було заподіяно фізичну, матеріальну і моральну шкоду, цивільні позови про її відшкодування заявлялися потерпілими не в усіх справах, за якими були винесені обвинувальні вироки, хоча в кожній справі органи слідства визнавали особу потерпілою, з'ясовували заподіяну їй шкоду, роз'яснювали права на її відшкодування. Заподіяна у зв'язку з лікуванням матеріальна шкода була у більшості випадків відшкодована в період досудового слідства. Не заявлялися цивільні позови у справах вказаної категорії, розглянутих судами Черкаської, Київської, Полтавської, Одеської, Закарпатської, Херсонської, Рівненської, Донецької та Львівської областей. Відсутність позовів зумовлена відмовою потерпілих від позовних вимог.

Помилки, допущені місцевими судами при вирішенні цивільних позовів усувались апеляційними судами за апеляціями потерпілих або їх представників. Так, Апеляційний суд Миколаївської області скасував у частині вирішення цивільного позову вирок Вознесенського міськрайонного суду щодо Б. (ч. 2 ст. 271КК) у зв'язку з тим, що цей суд не навів конкретних підстав для часткового задоволення позовних вимог представника потерпілої про відшкодування моральної шкоди і не визначив правових підстав для цього, тому що не послався на матеріальний закон, відповідно до якого вирішив позов. Справа в цій частині повернена на новий судовий розгляд у порядку цивільного судочинства. Цей же апеляційний суд скасував у частині вирішення цивільного позову вирок Миколаївського районного суду м. Миколаєва щодо Б. (ч. 2 ст. 272 КК) через те, що суд на порушення вимог статей 441, 450 ЦК, у яких передбачено обов'язок власника джерела підвищеної небезпеки відшкодувати збитки, завдані з вини його працівника, постановив стягнути їх із засудженого.

Практика призначення покарання:

Оскільки злочини проти безпеки виробництва за формою вини є необережними, суди в більшості випадків призначали засудженим покарання, не пов'язані з позбавленням волі, наприклад виправні роботи, штраф тощо. Враховуючи форму вини, відсутність смертельних випадків із людьми, підпадання певної частини винних осіб під дію закону про амністію, призначення таких видів покарання можна визнати обґрунтованим. При обранні засудженим покарання у виді обмеження чи позбавлення волі суди широко застосовували звільнення засуджених від відбування покарання на підставі ст. 75 КК або застосовували ст. 69 КК і призначали більш м'яке покарання або не призначали обов'язкового додаткового покарання. Така практика не може бути визнана правильною і такою, що забезпечує виконання вимог статей 50 та 65 КК, особливо у справах, в яких наслідком протиправних дій засуджених була смерть потерпілих. Так, Краснодонський міськрайонний суд Луганської області засудив гірничого майстра шахти ім. 50-річчя СРСР Я. за ч. 2 ст. 272 КК із застосуванням ст. 69 КК на п'ять років позбавлення волі без позбавлення права обіймати певні посади. На підставі ст. 75 КК Я. був звільнений від покарання з іспитовим строком тривалістю три роки з покладенням певних обов'язків, передбачених пунктами 2—4 ч. 1 ст. 76 КК. Я. визнано винним у порушенні правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, а саме: він, порушуючи правила ведення підземних робіт і знаючи, що гірник Г. працює у відсіку з видобутку вугілля, з метою прискорення робіт дав вказівку іншому гірнику виконати певні дії за допомогою спеціальної установки, яка смертельно травмувала Г. Своїми діями Я. грубо порушив правила безпеки, що спричинило загибель людини. За таких обставин призначення йому покарання із застосуванням ст. 75 КК є занадто м'яким. Окрім того, суд, застосувавши ст. 69 КК, не конкретизував, у частині основного чи додаткового покарання або яку частину статті застосовано. У деяких вироків застосування ст. 75 КК суди взагалі нічим не обґрунтовували, як, наприклад, у вирокі Яготинського районного суду Київської області стосовно Ч., засудженого за ч. 2 ст. 272 КК на два роки позбавлення волі та звільненого від відбування покарання з іспитовим строком на два роки.

У жодній із надісланих для узагальнення справ немає посилання на таку підставу застосування ст. 75 КК, як відшкодування засудженим у добровільному порядку завданої потерпілим матеріальної або моральної шкоди. Загалом застосування статей 69 та 75 КК у справах про тяжкі злочини (ч. 2 ст. 271 та ч. 2 ст. 272 КК) апеляційні суди розцінюють як тенденцію до необґрунтованого пом'якшення покарання і вважають таку практику неправильною. З такою думкою можна погодитися. Окрім того, суди рідко застосовують до засуджених додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Наприклад, не застосовувалося таке додаткове покарання у судах Львівської області. Лише у двох із 14 розглянутих у судах Сумської області справ застосовано це покарання. Апеляційний суд Запорізької області звернув увагу на те, що при призначенні покарань за злочини, склад яких передбачений статтями 271 та 272 КК, судді у вироках взагалі навіть не згадували про додаткові покарання, передбачені санкціями цих статей.

Таку практику не можна визнати правильною, й особливо у тих випадках, коли внаслідок порушення засудженими правил безпечної роботи сталися каліцтво або загибель робітників. Залишаючи таких осіб на своїх посадах, нівелюється така мета покарання, як запобігання вчиненню нових злочинів засудженими або іншими особами. Іноді суди, засуджуючи винного до додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, не конкретизують правову заборону і точно не зазначають посади чи характер діяльності, права обіймати які або займатись якою позбавляється засуджений. Підставою для такого висновку є вирок Броварського міськрайонного суду Київської області стосовно Х., засудженого за ч. 2 ст. 272 КК.

Деякі суди припускалися помилок при призначенні покарання. Так, Тиврівський районний суд Вінницької області засудив М. за ч. 1 ст. 272 КК на один рік позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК, тоді як санкцією цієї статті не передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Виправдання осіб у справах зазначеної категорії:

Виправдувальні вироки у справах зазначеної категорії судами не постановлювалися, за винятком: вироку Миколаївського районного суду м. Миколаєва у справі щодо Б. Органи досудового слідства притягнули Б. до кримінальної відповідальності за те, що вона, як завідувачий цехом кормів птахокомплексу приватного підприємства «Агрофірма «Олена», порушила вимоги законодавства про охорону праці. Б. не пересвідчилася в безпечності роботи з кормозмішувачем, тобто не перевірила, чи працюють у ньому люди, включила кормозмішувач у той час, коли всередині перебував і чистив агрегат від залишків кормів працівник цеху С., який був смертельно травмований. Також Б. обвинувачувалася в тому, що вчинила службове підроблення — після нещасного випадку внесла в офіційний документ запис про проведення інструктажу з потерпілим, що не відповідало дійсності. Дії Б. органи досудового слідства кваліфікували за ч. 2 ст. 271 КК та ч. 1 ст. 366 КК. Вироком суду Б. засуджена за ч. 1 ст. 366 КК до штрафу в розмірі 510 грн із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з функціями з охорони праці на підприємствах усіх форм власності на строк один рік. Суд виправдав Б. згідно з ч. 2 ст. 271 КК за відсутністю в її діях складу злочину (п. 2 ст. 6 КПК), зіславшись на те, що вона не є суб'єктом злочину, оскільки на неї не були покладені обов'язки із дотримання вимог законодавства про охорону праці або контролю за їх виконанням. Обґрунтованість і правильність такого рішення суду викликає сумніви. В апеляційному або касаційному порядку вказаний вирок не оскаржувався.

Виконання судами вимог ст. 232 КПК України:

Як засвідчили матеріали узагальнення, недоліком досудового слідства і судового розгляду справ зазначеної категорії є і те, що в них не було з'ясовано, як у цілому поставлено роботу з охорони праці на підприємствах, де стався нещасний випадок. Слідчі і суди також не з'ясовували, чи допускав обвинувачений (підсудний) порушення правил охорони праці до нещасного випадку, чи притягався він за це до відповідальності, чи давалися розпорядження про ліквідацію порушень, хоча за матеріалами кримінальних справ, зокрема за актами

спеціального розслідування територіальних управлінь Держнаглядохоронпраці на підприємствах, де були вчинені злочини, виявлено, що мали місце порушення законодавства про охорону праці та інших нормативних актів із безпеки виробництва, які й призвели до травмування або загибелі людей. За винятком судів Луганської та Львівської областей, інші місцеві суди за жодним випадком порушення законодавства про охорону праці, наявності причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, а також за фактами порушення норм кримінально-процесуального законодавства під час проведення досудового слідства окремих постанов не виносили.

6. Узагальнення Верховного Суду України «Судова практика розгляду кримінальних справ про службові злочини з ознаками корупційних діянь (статті 364, 365 та 368 Кримінального кодексу України), а також справ про адміністративну відповідальність за порушення вимог Закону від 5 жовтня 1995 р. «Про боротьбу з корупцією» (підготовлене суддею Верховного Суду України М.І. Грицівим, начальником відділу узагальнення судової практики управління вивчення та узагальнення судової практики Л.В. Гавриловою, головним консультантом цього відділу О.С. Іщенко, старшим консультантом відділу судової статистики О.М. Колянчук).

На виконання Указу Президента України від 17 квітня 2008 р. № 370/2008 «Про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії корупції» з метою координації заходів з протидії та запобігання корупції в державі Верховним Судом України проведено вивчення та узагальнення судової практики розгляду кримінальних справ про службові злочини з ознаками корупційних діянь (статті 364, 365 та 368 Кримінального кодексу України (далі - КК)), а також справ про адміністративну відповідальність за порушення Закону від 5 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР «Про боротьбу з корупцією» (далі — Закон № 356/95-ВР). У процесі узагальнення проаналізовано відповідні статистичні дані, вивчено 123 адміністративні справи та справи, розглянуті районними (міськими) судами у 2007 р.—І кварталі 2008 р., судові рішення за якими набрали законної сили. За завданням Верховного Суду України Апеляційним судом АР Крим, апеляційними судами областей, міст Києва і Севастополя, військовими апеляційними судами також проведені узагальнення розгляду таких справ, що використані при проведенні цього узагальнення.

Аналіз статистичних даних та розгляд судами справ про кримінальну відповідальність за корупційні діяння:

Згідно зі статистичними даними Державної судової адміністрації України (далі - ДСА), у 2007 р. за вироками, що набрали законної сили, засуджено за: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) - 505 осіб, або 0,3 % від числа засуджених за всі види злочинів; перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК) - 217 осіб, або 0,1 %; одержання хабара (ст. 368 КК) - 487 осіб, або 0,3 %.

За оперативними даними апеляційних судів, із загальної кількості засуджених у 2007 р. за вчинення службових злочинів з ознаками корупційних діянь, відповідальність за які передбачена статтями 364, 365, 368 КК, засуджено: суддів - одну особу (ст. 368 КК); прокурорів - одну особу, інших працівників прокуратури - трьох осіб (ст. 364 КК); працівників податкових органів - 23 особи та працівників прикордонних органів - чотирьох осіб. Зокрема, за одержання хабара (ст. 368 КК) найбільше засуджено працівників податкових органів судами областей: Дніпропетровської - дві особи, Донецької - дві, Хмельницької - дві та м. Києва - три.

У I півріччі 2008 р., за даними ДСА, за вироками, що набрали законної сили, засуджено за: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) — 215 [278] 1 осіб, що на 22,7 % менше, ніж у I півріччі 2007 р., або 0,3 % від числа засуджених за всі види

злочинів; перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК) — 99 [106] осіб, що на 6,6 % менше, або 0,1 %; одержання хабара (ст. 368 КК) — 234 [250] осіб, що на 6,4 % менше, або 0,3 %. Із загальної кількості засуджених, за оперативними статистичними даними, що надійшли з апеляційних судів, у II півріччі 2008 р. за вчинення службових злочинів з ознаками корупційних діянь судами засуджено: працівників податкових органів — 15, працівників прикордонних органів — двох. Зокрема, за одержання хабара (ст. 368 КК) найбільше засуджено працівників податкових органів судами Кіровоградської області — трьох осіб, АР Крим — двох осіб та м. Києва — двох осіб.

Найбільш небезпечними з корупційних правопорушень є правопорушення кримінального характеру — корупційні злочини. У чинному кримінальному законодавстві поняття «корупційні злочини» не вживається. Злочин з ознаками корупційних діянь не є самостійним видом злочину, оскільки такі ознаки можуть проявлятися у багатьох видах злочинної поведінки. Крім того, суб'єктами злочинів, відповідальність за які передбачена розд. XVII чинного КК «Злочини у сфері службової діяльності» і які можуть мати ознаки корупції, можуть бути як особи, вказані в ст. 2 Закону № 356/95-ВР, так і інші посадові особи.

Саме через це немає достатньо обґрунтованих підстав відносити такі злочини до категорії корупційних та вести відповідну статистику. Узагальнення засвідчило, що основними видами службових злочинів з ознаками корупційних діянь були злочини, склад яких передбачено ст. 368 КК, тобто одержання хабара.

Дії засуджених в основному мали ознаки корупційних діянь, наведених у п. «а» ч. 2 ст. 1 Закону № 356/95-ВР, а саме незаконне одержання матеріальних благ особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій. Розглядаючи кримінальні справи, суди керувалися вимогами чинного кримінального, кримінально-процесуального законодавства, а також нормами і положеннями Закону № 356/95-ВР, Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ратифіковані Україною у 2006 р.).

Суди також враховували роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, що наведені в постановах від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», від 25 травня 1998 р. № 13 «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією». Згідно із Законом № 356/95-ВР суб'єктами корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, можуть бути особи, уповноважені на виконання функцій держави, а саме: державні службовці, депутати всіх рівнів, сільські, селищні, міські голови та голови районних і обласних рад, військовослужбовці (крім тих, що проходять строкову службу), та інші особи, які згідно з чинним законодавством притягаються до відповідальності за адміністративні правопорушення на підставі положень дисциплінарних статутів. Крім названих осіб, суб'єктами корупційних правопорушень можуть бути судді, прокурори, слідчі, особи рядового й начальницького складу органів внутрішніх справ, співробітники служби безпеки, посадові особи податкової адміністрації та податкової міліції, митної служби й інших правоохоронних органів, перелічених у ч. 1 ст. 2 Закону від 23 грудня 1993 р. № 3781-ХІІ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», а також працівники апарату суду, прокуратури й інших зазначених органів, уповноважені на виконання функцій держави.

Під час проведення узагальнення основну увагу зверталось на кримінальні справи, суб'єктами у яких були особи, зазначені вище. Найчастіше суб'єктами корупційних злочинів були посадові особи місцевого самоврядування — сільські голови.

Для таких злочинів характерна наявність безпосереднього зв'язку між вчиненим особою діянням та посадою, яку вона обіймає, чи службовою діяльністю, яку здійснює, тобто суспільно небезпечне діяння безпосередньо зумовлене використанням службового становища суб'єктом, який вчиняє злочин. Як свідчать матеріали, надані апеляційними судами, а також аналіз кримінальних справ, що надійшли на узагальнення, досудове слідство

в більшості випадків проведено на належному рівні. У таких справах було повно встановлено об'єктивну сторону складу злочину та сформульовано обвинувачення. При цьому у справах простежується розуміння слідчими того, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів цієї категорії є зумовленість протиправного діяння використанням службового становища суб'єктом та вчинення його всупереч інтересам служби.

В узагальненнях більшості апеляційних судів зазначається, що у постановках про притягнення до кримінальної відповідальності містяться посилання на конкретні ознаки корупційних діянь, наведених у ст. 1 Закону № 356/95-ВР. Проте вивчення надісланих до Верховного Суду України кримінальних справ спростовує це твердження. У жодній кримінальній справі немає посилання на зазначений Закон, а особи притягувалися до кримінальної відповідальності на загальних підставах за вчинені службові злочини. Крім того, всі перевірені справи про службові злочини, склад яких передбачено статтями 364 та 365 КК, фактично не є справами про корупційні діяння, тому що не мають ознак таких діянь, перелічених у ст. 1 Закону № 356/95-ВР (одержання матеріальних благ, послуг, переваг, кредитів, позичок та ін.). Наприклад, Хмельницький міськрайонний суд однойменної області вироком від 18 липня 2007 р. засудив Б. за ч. 2 ст. 365 КК за те, що він, працюючи на посаді дільничного інспектора міліції відділення дільничних інспекторів міліції Південно-Західного ВМ Хмельницького МВ УМВС України в Хмельницькій області, і маючи спеціальне звання лейтенант, будучи службовою особою, яка здійснює функції представника влади, допустив перевищення наданих йому Законом від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ «Про міліцію» повноважень, що супроводжувалося насильством з його боку. Так, перебуваючи 14 вересня 2006 р. о 20-й годині в кімнаті чергового вахтера Хмельницького професійного ліцею № 8 і проводячи бесіду з неповнолітнім учнем Г. щодо вживання наркотиків, для одержання потрібних йому відповідей на свої питання з цього приводу, умисно завдав потерпілому удар кулаком в груди, чим спричинив йому фізичний біль. Інший приклад. Сихівський районний суд м. Львова вироком від 18 березня 2008 р. визнав винною П. у тому, що вона, працюючи на посаді начальника відділу реєстрації та обліку платників податків ДПП у Шевченківському районі м. Львова, видалила з автоматизованої інформаційної системи «Реєстр платників податків» дані щодо рахунку ПП «Галицькі страви», відкритого в Львівській філії АБ «Банк регіонального розвитку», через який протягом 2005—2006 рр. здійснювався рух коштів, а саме: мало місце надходження коштів на загальну суму 5 млн 856 тис. 369 грн. Потім з метою не допустити проведення перевірки фінансово-господарської діяльності ПП «Галицькі страви», сприяння власникам підприємства в швидкому припиненні діяльності та зняття його з обліку як платника податків П. подала до відділу контрольно-перевірочної роботи ДПП службовий допис, який містив недостовірні дані про рахунки ПП «Галицькі страви», а саме замість трьох наявних поточних розрахункових рахунків ПП «Галицькі страви» (у львівських філіях КБ «ПриватБанк», КБ «Укрсоцбанк» та АБ «Банк регіонального розвитку») вказала лише про два з них (у «ПриватБанку» та «Укрсоцбанку»), через які рух коштів у 2005—2006 рр. не здійснювався. На підставі поданого П. службового допису керівництвом ДПП було прийнято рішення про недоцільність проведення перевірки фінансово-господарської діяльності ПП «Галицькі страви» у зв'язку з її відсутністю. Внаслідок дій П. від ПП «Галицькі страви» до державного бюджету не надійшло обов'язкових платежів на загальну суму 1 млн 150 тис. 393 грн. Вироком суду П. засуджена за ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 212, ч. 3 ст. 362, ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 КК на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади в органах державного контролю строком на один рік два місяці. На підставі ст. 75 КК П. звільнено від відбування покарання з випробуванням строком на один рік. Вирок не оскаржено. У цій справі та інших щодо вчинення суб'єктами злочинів, склад яких передбачено ст. 364 КК, у формулюванні обвинувачення слідчими та судами нерідко вказуються такі ознаки диспозиції зазначеної статті, як корисливий мотив чи інші особисті інтереси, але у справах не розкриваються дії, які б свідчили про такі мотиви чи особисті інтереси, і які б давали право вважати ці злочини корупційними та такими, що пов'язані з

корупцією. Такі недоліки зумовлені, на нашу думку, неповним або неякісним досудовим та судовим слідством у справах. Це також свідчить про те, що в уповноважених органів та суддів виникають труднощі при визначенні того, чи є це корупційним діянням, чи правопорушенням, пов'язаним з корупцією, і в більшості випадків вони беруть до уваги тільки факт наявності будь-яких порушень правил чи норм, допущених суб'єктом корупційних діянь. Тому вважати, що такі справи належать до категорії тих, які пов'язані з корупцією, не можна. Подібних прикладів у надісланих узагальненнях та кримінальних справах багато. Водночас у них немає прикладів засудження осіб за статтями 364, 365 КК — за дії, пов'язані з одержанням винними особистої матеріальної вигоди (матеріальних благ, пільг або інших переваг), тобто за корупційні діяння. Також не було порушено кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено статтями 364, 365 КК, пов'язаних з корупційними діяннями, тобто з порушенням вимог закону про спеціальні обмеження щодо державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, про фінансовий контроль та про невжиття заходів щодо боротьби з корупцією.

Основним критерієм для віднесення службових злочинів до корупційних є те, що суб'єкт службового злочину повинен мати ознаки, які є характерними для суб'єктів корупційних діянь, визначених у Законі № 356/95-ВР. Додатковим — є вчинення умисних дій, спрямованих на протиправне використання свого посадового становища, отримання від цього певних благ та переваг чи надання таких переваг іншим особам. Взявши до уваги ці критерії, є підстави стверджувати, що із матеріалів та справ, надісланих апеляційними судами, під ознаки кримінально-караного корупційного діяння підпадають лише справи про злочини, склад яких передбачено ст. 368 КК (хабарництво). Вивчення матеріалів узагальнень, що надійшли від апеляційних судів, та надісланих ними справ свідчить про те, що корупційні дії хабарників були пов'язані з отриманням ними як хабара грошових коштів, побутової техніки, меблів, автомобілів тощо. Найбільш характерними діяннями, що визнані злочинами, які містять ознаки корупційних діянь, були дії службових осіб у сфері управлінської діяльності. Перевірені справи та матеріали свідчать, що більшість з них були порушені обґрунтовано, але мають місце непоодинокі випадки, коли обвинувачення пред'являлося без урахування особливостей суб'єкта злочину. Відповідно до п. 2 примітки до ст. 368 КК службовими особами, які займають відповідальне становище, є особи, зазначені в п. 1 примітки до ст. 364 КК, посади яких згідно зі ст. 25 Закону від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ «Про державну службу» (далі — Закон № 3723-ХІІ) віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, є особи, зазначені в ч. 1 ст. 9 названого Закону, та особи, посади яких згідно зі ст. 25 цього Закону віднесені до першої і другої категорій.

На практиці мають місце порушення вказаних вимог чинного законодавства. Так, прокурор Куйбишевської міжрайонної прокуратури Запорізької області порушив кримінальну справу стосовно голови Новоукраїнської сільської ради Куйбишевського району Запорізької області Б. Справу порушено за ч. 2 ст. 368 КК за ознакою вчинення злочину посадовою особою, яка займає відповідальне становище, поєднане з вимаганням хабара. Слідчий прокуратури, який проводив досудове слідство у цій справі, без відповідного обґрунтування та законних підстав перекваліфікував дії Б. на ч. 1 ст. 368 КК, хоча відповідно ст. 25 Закону № 3723-ХІІ сільський голова належить до службових осіб, що займають відповідальне становище, тому необхідно кваліфікувати дії такої особи за ч. 2 ст. 368 КК. У суд справа стосовно Б. надійшла за ч. 1 ст. 368 КК з обвинувальним висновком і за результатами розгляду була закрита на підставі акта амністії. Таким же чином органи досудового слідства (старший слідчий прокуратури Жовтневого району м. Запоріжжя та слідчий з особливо важливих справ прокуратури м. Запоріжжя) кваліфікували дії відповідно Б., яка одержала хабар, будучи головним спеціалістом відділу з контролю за якістю продовольчих і непродовольчих товарів Запорізького обласного управління у справах

захисту прав споживачів, С., який одержав хабар, працюючи начальником сектора з питань наглядово-профілактичної діяльності Вільнянського районного відділу Головного управління МНС України у Запорізькій області. Дії зазначених осіб, які займали відповідальне становище, мали бути кваліфіковані не за ч. 1, а за ч. 2 ст. 368 КК. Обидві справи суди закрили на підставі акта амністії.

У судовій практиці розгляду кримінальних справ щодо хабарників трапляються випадки неправильного застосування норм матеріального права при встановленні органами досудового слідства та судом такої кваліфікуючої ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 368 КК, як одержання хабара службовою особою, яка займає відповідальне становище. Так, вироком Красноперекіпського міськрайонного суду АР Крим К. засуджений за ч. 2 ст. 368 та ч. 1 ст. 366 КК. Колегія суддів Апеляційного суду АР Крим, розглянувши справу за апеляцією засудженого, змінила вирок у частині засудження К. за ч. 2 ст. 368 КК і вказала в ухвалі, що факт одержання К.Є. від К.Р. хабара у вигляді домашнього кінотеатру вартістю 5 тис. 379 грн сумнівів не викликає. Разом з тим колегія суддів дійшла висновку про те, що така кваліфікуюча ознака, як одержання хабара особою, яка займає відповідальне становище, в діях засудженого відсутня, оскільки посада оперуповноваженого відділу оперативних заходів із скорочення податкового боргу головного відділу податкової міліції Красноперекіпської об'єднаної державної податкової міліції, яку обіймав К., прирівняна до шостої категорії державних службовців за Законом № 3723-ХІІ, тобто він не є особою, яка займає відповідальне становище. Крім того, колегія суддів визнала недоведеним факт вимагання засудженим хабара. Враховуючи наведене, колегія суддів пере кваліфікувала дії засудженого К. з ч. 2 на ч. 1 ст. 368 КК.

Трапляються випадки неправильної кваліфікації дій засуджених, пов'язані з неправильним визначенням розміру хабара. Так, Центральний районний суд м. Сімферополя вироком від 8 січня 2008 р. засудив Л. за вчинення кількох злочинів, у тому числі за злочин, склад якого передбачено ч. 3 ст. 368 КК. Колегія суддів Апеляційного суду АР Крим змінила вирок, пере кваліфікувавши дії засудженого з ч. 3 на ч. 2 ст. 368 КК, і в ухвалі зазначила, що суд першої інстанції визнав Л. винним в одержанні хабара у вигляді автомобіля «Хонда-Аккорд» вартістю 7 тис. 500 доларів США, що за курсом НБУ становило 39 тис. 750 грн., а це не є особливо великим розміром.

Загалом у більшості справ вказаної категорії простежується тенденція до автоматичного перенесення формулювання обвинувачення, пред'явленого особі органами досудового слідства, в мотивувальну частину вироку або постанови про закриття справи, причому з тими ж помилками і неточностями, які допустили органи досудового слідства. Узагальнення засвідчило, що суди в основному дотримуються правових підстав та встановленого кримінально-процесуальним законом порядку звільнення осіб від кримінальної відповідальності.

Проте деякі суди все ж допускають порушення закону. Наприклад, при звільненні Б. від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 368 КК у зв'язку зі зміною обстановки та закриваючи справу, Київський районний суд м. Полтави не обговорював питання про можливість застосування до нього ст. 7 КПК, не роз'яснив підсудному які можуть бути наслідки від звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки, тобто з nereабілітуючих підстав, не вмотивував своє рішення в чому ж конкретно полягала зміна обстановки і чому вона призвела до втрати суспільної небезпечності вчиненого діяння. Цю постанову районного суду скасував апеляційний суд з направленням справи на новий судовий розгляд. У практиці судів різних областей є випадки закриття справ щодо хабарників з переданням їх на поруки колективу організацій, установ, де вони працюють, що, на нашу думку, зводить нанівець мету покарання. Хоча законодавчої заборони на такі рішення судів немає, судам при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності хабарників з переданням їх на поруки колективам за місцем роботи слід враховувати особливий статус осіб, викритих в одержанні хабара, та мету покарання за такі злочини — запобігання злочинним проявам хабарництва.

Багато справ про злочини, склад яких передбачено ч. 1 ст. 368 КК, закриті судами на підставі актів про амністію. Наприклад, постановою Слов'янського міськрайонного суду Донецької області кримінальна справа щодо Ч., обвинуваченого у вчиненні злочину, склад якого передбачено ч. 1 ст. 368 КК, закрито на підставі Закону від 19 квітня 2007 р. № 955 «Про амністію». Згідно з постановою Ч. обвинувачувався в тому, що він, працюючи санітарним лікарем Слов'янської міжрайонної санітарно-епідеміологічної станції, виявивши при перевірці на місцевому ринку порушення санітарних норм у продавця Б., отримав від неї хабар в розмірі 600 грн за те, що не притягнув її до адміністративної відповідальності за виявлені порушення.

Узагальнення свідчить, що мають місце випадки необґрунтованої зміни прокурором в порядку ст. 277 КПК обвинувачення, що було пред'явлене особі за ст. 368 КК, на обвинувачення у вчиненні менш тяжкого злочину, що призводить до неправильного призначення покарання та ухилення винної особи від кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Згідно з чинним кримінально-процесуальним законодавством суд розглядає справи в межах пред'явленого обвинувачення і не може ініціювати зміну обвинувачення на більш тяжкий злочин, хабародавець у таких справах не має статусу потерпілого і не може підтримувати попереднє обвинувачення, а прокурори, які беруть участь у розгляді справи судом першої інстанції, не реагують належним чином на неправильну кваліфікацію дій особи, а то й самі орієнтують суд на неправильну кваліфікацію дій винної особи. Наприклад, Путильський районний суд Чернівецької області постановою від 21 травня 2007 р. закрити кримінальну справу стосовно В. за ч. 1 ст. 190 КК на підставі ст. 48 КК і звільнив його від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки.

Органи досудового слідства пред'явили В. обвинувачення за ч. 2 ст. 368 КК в тому, що він, працюючи начальником Чернівецького обласного управління лісового господарства, у червні—серпні 2004 р. одержав у приватного підприємця Б. хабар у виді меблів загальною вартістю 12 тис. грн за виділення лісової ділянки. Допитані як свідки Б. та його дружина (потерпілими вони не визнавалися) підтвердили факт передачі В. хабара. Цей факт також підтвердили інші свідки у справі. У судовому засіданні прокурор безпідставно змінив обвинувачення В. з ч. 2 ст. 368 КК на ч. 1 ст. 190 КК, внаслідок чого йому фактично вдалося уникнути відповідальності за вчинений злочин і він продовжує працювати на керівній посаді. Викликає сумніви і кваліфікація дій заступника генерального директора державного підприємства «Чернівецький регіональний науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації» С., засудженого за ч. 1 ст. 368 КК до штрафу в розмірі 12 тис. 750 грн. У судовому засіданні свідок К. підтвердив, що засуджений вимагав у нього 2 тис. доларів США і він їх йому передав, попередньо звернувшись в правоохоронні органи з метою викриття С. як вимагача хабара. Факт одержання С. хабара шляхом вимагання підтвердили в судовому засіданні й інші свідки. Незважаючи на це, прокурор змінив засудженому обвинувачення з ч. 2 ст. 368 на ч. 1 ст. 368 КК. Крім того, у цій справі суд без посилання на ст. 69 КК не призначив С. додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, внаслідок чого засуджений залишився працювати на посаді, завдяки якій отримав хабар.

Неякісно проведене досудове слідство також ставало підставою для виправдання осіб, притягнутих до відповідальності за одержання хабара. Так, Калінінський районний суд м. Донецька вироком від 9 січня 2008 р. виправдав К., обвинуваченого у вчиненні злочину, склад якого передбачено ч. 2 ст. 368 КК, у зв'язку з недоведеністю його участі у вчиненні злочину. Ухвалою судової колегії в кримінальних справах Апеляційного суду Донецької області вирок суду залишено без зміни, а апеляцію прокурора — без задоволення. Орган досудового слідства обвинувачував К. в тому, що він, будучи дільничним інспектором міліції Калінінського РВ Донецького МВ УМВС України, 2 та 9 жовтня 2006 р. у приміщенні райвідділу міліції отримав від П. хабар у розмірі 500 доларів США (2 тис. 525 грн), згодом ще 900 грн і 100 доларів США за припинення заходів, спрямованих на притягнення її брата до кримінальної відповідальності. Суд дійшов висновку про недоведеність вини К. у зв'язку

з відсутністю доказів, які б підтверджували його винність у вчиненні інкримінованого злочину, і невизнанням доказів, які є у справі, такими, що отримані відповідно до вимог закону. Колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду, перевіряючи справу за апеляцією прокурора, погодилася з таким висновком суду першої інстанції і залишила вирок без змін, оскільки докази, які орган досудового слідства поклав в основу обвинувального вироку, були отримані з порушенням вимог кримінально-процесуального законодавства, а саме — мало місце збирання доказів некомпетентною особою, без відповідного доручення слідчого і до порушення кримінальної справи.

Згідно з вивченими кримінальними справами та за даними узагальнень, надісланих апеляційними судами, у переважній більшості випадків суди загалом дотримувалися встановлених законом строків розгляду справ зазначеної категорії; перевищення строків розгляду справ понад три місяці мали місце з об'єктивних причин. Наприклад, кримінальна справа щодо З. та Д., які обвинувачувалися за ч. 2 ст. 368 КК, перебувала у провадженні Хортицького районного суду м. Запоріжжя на розгляді більше року (з 26 липня 2006 р. по 6 вересня 2007 р., коли був постановлений обвинувальний вирок). Справа неодноразово відкладалася з об'єктивних причин — у зв'язку з неявкою свідків, потерпілих, хворобою захисника тощо. Справу щодо Б., обвинуваченого за ч. 1 ст. 364 та ч. 1 ст. 368 КК, Куйбишевський районний суд Запорізької області розглядав протягом шести місяців, з 1 червня по 3 грудня 2007 р.; її було закрито на підставі акта амністії, що було можливе ще при попередньому розгляді справи 11 червня 2007 р. Апеляційні суди окремими ухвалами реагують на випадки тяганини з боку місцевих судів при розгляді справ про хабарництво. Так, 29 січня 2008 р. колегія судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду АР Крим скасувала постанову місцевого суду про направлення на додаткове розслідування кримінальної справи щодо Б., звинуваченого у вчиненні злочинів, склад яких передбачено ч. 1 ст. 368 та ч. 1 ст. 366 КК. В окремій ухвалі колегія суддів звернула увагу на те, що суд першої інстанції неодноразово безпідставно відкладав розгляд справи, що призвело до невинуватого тривалого її розгляду (понад 11 місяців).

За результатами вивчення питання щодо призначення покарання особам, засудженим за хабарництво, слід зробити такий висновок. Загалом суди додержуються вимог розд. XI Загальної частини КК, ст. 65 цього Кодексу та враховують положення, викладені у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» (далі — постанова Пленуму від 24 жовтня 2003 р. № 7). Суди враховують усі обставини справи, ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного, його поведінку, наявність не знятих чи не погашених судимостей, матеріальний стан та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Вивчення кримінальних справ та матеріалів засвідчило, що загалом апеляційні суди при розгляді апеляцій прокурора або засудженого у справах про хабарництво при перегляді справ дотримуються вимог закону. У випадку невідповідності призначеного покарання вимогам ст. 65 КК постановляють нові вирок з призначенням більш суворого покарання. Так, Дніпровський районний суд м. Херсона однойменної області вироком від 21 березня 2007 р. визнав Н. винним у тому, що він, працюючи дільничним інспектором міліції Дніпровського ВМ м. Херсона, будучи представником влади, проводячи дізнання, вимагав та отримав хабар від О. в сумі 2 тис. 500 грн за прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи стосовно нього за матеріалами заяви К. про спричинення тілесних ушкоджень. Вироком суду Н. засуджено за ч. 2 ст. 368 КК і призначено покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років з позбавленням права працювати в правоохоронних органах стром на два роки. На підставі статей 75 та 76 КК його звільнено від відбування основного покарання з іспитивним строком у два роки і покладено на нього певні обов'язки. Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Херсонської області, розглянувши справу за апеляцією прокурора про скасування вироку у зв'язку з м'якістю призначеного судом покарання, вирок щодо Н. скасувала і постановила новий вирок, яким призначила Н. покарання за ч. 2 ст. 368 КК у виді позбавлення волі строком на

п'ять років з відбуванням покарання в кримінально-виконавчій установі з позбавленням права працювати в правоохоронних органах строком на два роки з конфіскацією всього майна, що належить йому на праві приватної власності. Запобіжний захід змінено з підписки про невиїзд на взяття під варту. Своє рішення колегія суддів мотивувала тим, що суд першої інстанції, приймаючи рішення про звільнення Н. від відбування покарання, не надав правової оцінки ступеню тяжкості та характеру суспільної небезпечності вчиненого ним злочину, а саме — «суд не врахував, що засуджений своїми злочинними діями підриває авторитет органів державної влади, порушив конституційні права та свободи громадянина, його законні інтереси». Інший приклад. Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Тернопільської області скасувала вирок Борщівського районного суду і постановила свій вирок щодо У., яка засуджена за ч. 1 ст. 368 КК за те, що працюючи головою правління ВАТ «Борщівський райпостач», використовуючи службове становище, 23 лютого 2007 р. одержала від Б. хабара в розмірі 500 доларів США за те, що дозволила йому користуватися приміщенням складу на території товариства без оформлення договору оренди. Суд першої інстанції засудив У. за ч. 1 ст. 368 КК із застосуванням ст. 69 КК на один рік шість місяців позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій строком на один рік. Відповідно до ст. 75 КК її звільнено від відбування покарання з іспитовим строком на один рік. Скасовуючи вирок в частині призначеного покарання за апеляцією прокурора, апеляційний суд зазначив, що суд першої інстанції необгрунтовано та помилково застосував ст. 69 КК, тому що посилення суду на такі виняткові обставини, як стан здоров'я засудженої та її вдівство, є обставинами, що характеризують засуджену, а не пом'якшують її вину. Вказівка ж у вироку на таку обставину, як сприяння розкриттю злочину, не відповідає матеріалам справи, з яких вбачається, що У. вину свою у вчиненні злочину не визнала, під час досудового слідства та в судовому засіданні давала свідчення, які не відповідали встановленим у справі обставинам. Крім того, у вироку суду першої інстанції не вказано від відбування якого саме покарання (основного чи додаткового) звільняється особа, що суперечить роз'ясненню, наведеному у п. 9 постанови Пленуму від 24 жовтня 2003 р. № 7. Своім вирокі апеляційний суд засудив У. за ч. 1 ст. 368 КК до позбавлення волі на строк два роки. На підставі ст. 75 КК звільнив її від відбування основного покарання з випробуванням та іспитовим строком на один рік. Апеляційний суд цієї ж області залишив без задоволення апеляції засудженого У. та його захисника про пом'якшення покарання і залишив без змін вирок Борщівського районного суду, яким У. засуджений за те, що він як сільський голова Щупарської сільської ради, тобто будучи службовою особою, яка займає відповідальне становище, 31 березня 2007 р. одержав хабара у вигляді мобільного телефону вартістю 950 грн від Л. за надання тому права користуватися приміщенням сільського будинку культури без оформлення договору оренди і сплати відповідних платежів. Вироком суду першої інстанції У. засуджено за ч. 2 ст. 368 КК на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на строк два роки, без конфіскації майна. На підставі ст. 75 КК його звільнено від відбування основного покарання з випробуванням та іспитовим строком на два роки.

У судовій практиці досі трапляються випадки неправильного застосування кримінального закону при призначенні покарання засудженим особам, зокрема, застосування додаткового покарання у виді конфіскації майна у випадках призначення засудженим покарання із застосуванням ст. 75 КК. Так, вирокі Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська службові особи місцевого податкового органу Л. та Я. засуджені за ч. 2 ст. 368 КК за одержання хабара від приватного підприємця до покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років, з позбавленням права обіймати певні посади та конфіскацією майна кожного з них. До засуджених застосована ст. 75 КК. За апеляціями засуджених Апеляційний суд Дніпропетровської області вирок змінив, виключивши з нього рішення про застосування судом першої інстанції додаткового покарання — конфіскації майна, яке було

застосовано, що є порушенням вимог ст. 77 КК. Вирішуючи питання про призначення покарання, суди загалом правильно розуміють вимоги закону щодо призначення його у кожному окремому випадку з урахуванням всіх обставин, що впливають на його вид і міру.

З числа перевірених справ зазначеної категорії покарання призначались у межах санкції закону, за яким винну особу було засуджено. Покарання із застосуванням ст. 69 КК призначалися лише в поодиноких випадках. Загалом у звітному періоді для практики призначення судами покарання характерне те, що лише в поодиноких випадках призначалося покарання, пов'язане з реальним позбавленням волі. Більшість покарань призначалися із застосуванням ст. 75 КК, тобто суди звільняли засуджених від відбування основного покарання з випробуванням, або у виді штрафу, коли санкція статті передбачає таку можливість. Додаткові покарання у виді позбавлення права займати певні посади призначалися і підлягали виконанню. До засуджених, звільнених від відбування покарання, також застосовувалися норми ст. 76 КК. В окремих випадках суди застосовували ст. 69 КК разом із призначенням додаткового покарання у виді позбавлення права займати певні посади. Це насамперед зумовлено тим, що суб'єктами таких видів злочинів є особи, які, як правило, раніше не притягалися до кримінальної або адміністративної відповідальності, мають позитивні характеристики та наявний ряд обставин, що пом'якшують покарання. Окрім того, як засвідчив аналіз судової практики, здебільшого до суду надходять справи, в яких обвинувачені у вчиненні злочинів, які містять у собі ознаки корупційних діянь, це працівники контролюючих органів: податкової, санітарно-епідеміологічної, інспектори пожежної служби, які використовують надані їм службові повноваження для отримання матеріальної винагороди при перевірці ринків, кіосків, невеличких магазинів, об'єктів будівництва, і вартість незаконно отриманих ними матеріальних благ незначна.

Аналіз статистичних даних та розгляд судами справ про адміністративну відповідальність за порушення вимог Закону «Про боротьбу з корупцією»

За даними ДСА, у I півріччі 2008 р. на розгляд до судів надійшло 4,6 тис. справ про корупційні правопорушення, що порівняно з аналогічним періодом 2007 р. на 6,4 % більше. З різних підстав суди повернули 363 справи про корупційні правопорушення, у тому числі 261 — для належного оформлення. Із винесенням постанов суди розглянули 3,9 тис. справ про корупційні правопорушення, або 83,3 % [84,9 %] від кількості тих, що перебували на розгляді, стосовно 3,9 тис. осіб. Нерозглянутими на кінець звітної періоду залишилися 424 [306] справи, або 9 % [6,9 %] від кількості тих, що перебували на розгляді. За порушення вимог Закону № 356/95-ВР накладено штраф на 3,1 тис. осіб, або 78 % [75,2 %] від тих, стосовно яких винесено постанови, що на 8,2 % більше. Зокрема, накладено штраф за порушення спеціальних обмежень, встановлених для осіб, уповноважених на виконання функцій держави (ст. 8), — на 2 тис. осіб, або 67 % [76,2 %] від кількості всіх осіб, на яких накладено цей вид стягнення. За нежиття заходів для припинення корупційних діянь підлеглими та за неповідомлення про вчинення таких діянь (ст. 10) притягнуто до відповідальності 6 [3] керівників. Серед осіб, стосовно яких винесено постанови про накладення штрафу, державні службовці становили 38,7 % [43,4 %]; посадові особи місцевого самоврядування — 42,6 % [36,4 %]; військові посадові особи Збройних Сил України та інших військових формувань — 8,4 % [10,9 %]; працівники системи МВС України — 7,2 % [5,7 %].

Стосовно 865 осіб справи про корупційні правопорушення закрито, що на 7,4 % менше, ніж у I півріччі 2007 р. У тому числі щодо 30 осіб справи закрито з переданням матеріалів прокурору, органу досудового слідства чи дізнання для вирішення питання про порушення кримінальної справи, що на 25 % більше. У зв'язку з відсутністю події та складу адміністративного правопорушення закрито справи стосовно 595 осіб, що на 9,6 % більше, або 15,2 % [14,4 %] від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов. За малозначністю вчиненого корупційного правопорушення звільнено від адміністративної відповідальності 126 осіб, що на 42,7 % менше, ніж у I півріччі 2007 р., або 3,2 % [5,9 %] від тих, стосовно яких справи розглянуто з винесенням постанов.

У I півріччі 2008 р. кількість подань прокурорів та скарг від осіб на постанови місцевих судів у справах про корупційні правопорушення, що надійшли на розгляд до голів апеляційних судів та їх заступників, збільшилася на 28,6 % і становила 490 [381], з них 379 — скарг від осіб, 111 — подань прокурорів. Усього розглянуто 421 скаргу від осіб та подань прокурорів на постанови місцевих судів у справах про корупційні правопорушення, що також на 28,7 % більше. За результатами перегляду скасовано та змінено 275 постанов, що більше на 45,5 %, у тому числі скасовано 257 [184] постанов, змінено — 18 [5]. Питома вага скасованих та змінених постанов у справах про корупційні правопорушення становила 7 % від загального числа винесених постанов. Окремо кількість розглянутих головами апеляційних судів та їх заступниками подань прокурорів на постанови місцевих судів у справах про корупційні правопорушення у звітах ДСА не відображається. Аналіз статистичних даних ДСА свідчить, що у 2007 р. на розгляд до судів надійшло 6,9 тис. справ про корупційні правопорушення. Для належного оформлення суди повернули 593 справи про корупційні правопорушення. Із винесенням постанов суди розглянули 6,3 тис. справ про корупційні правопорушення, або 90,1 % від кількості справ, що перебували на розгляді, стосовно 6,3 тис. осіб. Нерозглянутими на кінець звітнього періоду залишилися 97 справ, або 1,4 % від кількості тих, що перебували на розгляді.

За порушення вимог Закону № 356/95-ВР накладено штраф на 4,6 тис. осіб, або 72,7 % від тих, стосовно яких винесено постанови. Зокрема, штраф накладено: за порушення спеціальних обмежень, встановлених для осіб, уповноважених на виконання функцій держави (ст. 8 Закону № 356/95-ВР), — на 3,4 тис. осіб, або 75,5 % від кількості всіх осіб, на яких накладено цей вид стягнення; за нежиття заходів щодо припинення корупційних діянь підлеглими та за неповідомлення про вчинення цих діянь (ст. 10 зазначеного Закону) притягнуто до відповідальності трьох керівників. Серед осіб, щодо яких винесено постанови про накладення штрафу, державні службовці становили 42,3 %; посадові особи місцевого самоврядування — 37,1 %; військові посадові особи Збройних Сил України та інших військових формувань — 9,9 %; працівники системи МВС України — 6,5 %. Стосовно 1,7 тис. осіб справи про корупційні правопорушення закрито, у тому числі щодо 51 особи — з переданням матеріалів прокурору, органу досудового слідства чи дізнання для вирішення питання про порушення кримінальної справи. У зв'язку з відсутністю події та складу адміністративного правопорушення закрито справи стосовно 1 тис. 45 осіб, або 16,6 % від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов. Звільнено від адміністративної відповідальності за малозначністю вчиненого корупційного правопорушення 362 особи, або 5,8 % від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов.

У 2007 р. кількість подань прокурорів та скарг від осіб на постанови місцевих судів у справах про корупційні правопорушення, що надійшли на розгляд до голів апеляційних судів та їх заступників, становила 788, із них 600 — скарг від осіб, 188 — подань прокурорів. Усього розглянуто 747 скарг від осіб та подань прокурорів на постанови місцевих судів у справах про корупційні правопорушення, що також на 2,3 % більше. За результатами перегляду скасовано та змінено 447 постанов, у тому числі скасовано 438 постанов, змінено — дев'ять. Питома вага скасованих та змінених постанов у справах про корупційні правопорушення у 2007 р. становила 7,1 % від загального числа винесених постанов. Окремо кількість розглянутих головами апеляційних судів та їх заступниками подань прокурорів на постанови місцевих судів у справах про корупційні правопорушення у звітах ДСА не відображено. За оперативними даними, що надійшли з апеляційних судів, у 2007 р. суди розглянули справи про корупційні правопорушення та винесли постанови про накладення штрафу стосовно осіб: працівників судів — двох (I півріччя 2008 р. — трьох), працівників податкових органів — 66 (I півріччя 2008 р. — 84), працівників прикордонних органів — сімох (I півріччя 2008 р. — 12). Зокрема, у 2007 р. найбільше винесено постанов про накладення штрафу на працівників податкових органів судами АР Крим — п'ятьох осіб, м. Севастополя — вісьмох і м. Києва — чотирьох, областей: Полтавської — 15, Тернопільської — 13, Івано-Франківської — вісьмох, Київської — чотирьох, Херсонської — чотирьох. У I

півріччі 2008 р. найбільше таких постанов винесено судами областей: Львівської — стосовно 11 осіб, Чернівецької — дев'ятьох, Донецької — восьми, Полтавської та Тернопільської — по сім, Запорізької — шести осіб. Стосовно двох працівників судів Київської та Миколаївської областей у 2007 р. винесено постанови про накладення штрафу за порушення ними спеціальних обмежень, встановлених для осіб, уповноважених на виконання функцій держави (ст. 8 Закону № 356/95-ВР). У I півріччі 2008 р. за аналогічне правопорушення суди Львівської області постанови про накладення штрафу винесли стосовно трьох осіб.

При розгляді адміністративних матеріалів про вчинення корупційних правопорушень судді керуються вимогами Закону № 356/95-ВР, Кодексу про адміністративні правопорушення України (далі — КпАП) та роз'ясненнями, що надані у постанові Пленуму Верховного Суду України від 25 серпня 1998 р. № 13 «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією». За Законом № 356/95-ВР корупційні правопорушення поділяються на корупційні діяння (пункти «а», «б» ст. 1) та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, які поділяються на порушення спеціальних обмежень (ст. 5), порушення вимог фінансового контролю (ст. 6), невжиття заходів щодо боротьби з корупцією (ст. 10), умисне невиконання своїх обов'язків з боротьби з корупцією (ст. 11). Як зазначено у ст. 12 Закону № 356/95-ВР, порядок адміністративного провадження у справах про корупційні діяння або інші правопорушення, пов'язані з корупцією, визначаються КпАП, за винятком положень, встановлених цим Законом.

Серед таких положень слід виділити особливий порядок виявлення ознак корупційного діяння, строки направлення справи до суду та її розгляд, а також можливість призупинення цих строків, підсудність таких справ тощо. Разом з тим для провадження в таких справах притаманне застосування всіх основних положень, що визначені КпАП. У зв'язку з цим початком провадження в справі є складання протоколу на підставі проведених заходів для виявлення корупційного правопорушення, встановлення винної особи, з'ясування всіх обставин, які мають значення для встановлення складу конкретного правопорушення. Відповідно до ст. 12 Закону № 356/95-ВР підставою для складання протоколу є достатні дані, які свідчать про наявність у діянні особи ознак корупційного діяння або іншого правопорушення, пов'язаного з корупцією. Це означає, що орган, який веде боротьбу з корупцією, повинен додержуватися вимог ст. 245 КпАП, тобто своєчасно, всебічно, повно й об'єктивно з'ясовувати обставини діяння. У разі встановлення підстав, передбачених ст. 247 КпАП, за яких провадження у справі не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю — не складати протокол. Поняття «достатність» щодо даних, які свідчать про наявність у діянні особи ознак корупційного правопорушення, є оціночною категорією. Питання про те, чи достатньо таких даних, у кожному конкретному випадку вирішує особа, уповноважена на складання протоколу. Але за будь-яких обставин це мають бути дані, які однозначно свідчать про те, що: 1) корупційне правопорушення мало місце; 2) його вчинено певною особою; 3) ця особа є суб'єктом корупційного правопорушення; 4) це правопорушення вчинено умисно; 5) наявні інші, передбачені Законом № 356/95-ВР ознаки корупційного правопорушення (наприклад, присутня мета незаконного одержання матеріальних благ).

Як засвідчило узагальнення, уповноважені на складання протоколу органи цих вимог закону в повній мірі не дотримуються і в багатьох випадках відкривають провадження в справах без достатніх на те підстав. Це підтверджується значною кількістю закритих суддями справ з підстав відсутності складу корупційного правопорушення. Наприклад, стосовно П. — слідчого СВ Вознесенського МВ УМВС України в Миколаївській області — був складений протокол, згідно з яким він обвинувачувався в тому, що при розслідуванні кримінальної справи не ознайомив потерпілу з матеріалами справи і склав фіктивний лист про те, що вона повідомлена про закінчення слідства, тобто відмовив у наданні інформації. Постановою судді Вознесенського міськрайонного суду від 11 лютого 2008 р. П. був визнаний винним у вчиненні правопорушення, передбаченого п. «г» ч. 1 ст. 5 Закону № 356/95-ВР і на нього накладено штраф в сумі 255 грн. Постановою голови Апеляційного суду

Миколаївської області постановою судді скасована з тих мотивів, що ненадання інформації, передбаченої ст. 217 КК, не утворює складу корупційного правопорушення. Інший приклад. Постановою Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області завідувача відділом культури місцевої ради О. визнана винною у вчиненні правопорушення, склад якого передбачено п. «а» ч. 2 ст. 1 Закону № 356/95-ВР, а саме в тому, що уклала договір оренди нежилых приміщень між відділом культури і ЗАТ «Київстар» для розміщення контейнера з обладнанням та пристроями зв'язку. За це ЗАТ передало в користування відділу культури два телефони і щомісячно видавало скрейч-карти на суму 300 грн. Суддя наклав на О. адміністративне стягнення у виді штрафу в розмірі 425 грн. Постановою Першого заступника Голови Верховного Суду України постановою місцевого судді була скасована, а матеріали справи направлені на новий судовий розгляд. При цьому зазначено, що мотивувальна частина постанови судді не містить формулювання суті правопорушення, визнаного судом доведеним, з викладенням конкретних доказів, а лише наведений зміст протоколу, який до того ж викладений нечітко, без наведення обставин, що мають істотне значення для правильного вирішення справи. При новому розгляді справа була закрита у зв'язку з відсутністю в діях О. складу правопорушення.

Вивчення матеріалів узагальнення свідчить про те, що у разі відповідного оскарження зацікавленими особами постанов суддів місцевих судів у справах цієї категорії, більшість таких постанов скасовувалися судами вищих рівнів з аналогічних або подібних підстав. Закон не встановлює особливих вимог щодо змісту протоколу про корупційне діяння, однак згідно з правилами ст. 12 Закону № 356/95-ВР складений протокол повинен відповідати всім вимогам ст. 256 КпАП. У вступній частині протоколу обов'язково необхідно зазначити дату і місце його складання, повну назву посади особи, яка склала протокол, та підрозділу відповідного державного органу, в якому вона працює, відомості про особу порушника із зазначенням його дати народження, місця проживання, освіти та сімейного стану, місця роботи та займаної посади, рангу чи категорії державного службовця. Крім того, слід зазначити й інші дані, які впливають на розмір стягнення. Необхідно також вказати місце і час вчинення правопорушення. У мотивувальній частині необхідно викласти суть корупційного правопорушення. При цьому доцільно чітко вказати, які діяння визнаються корупційними чи які спеціальні обмеження були порушені. Необхідно також кваліфікувати дії порушника з правильним посиланням на пункт, частину та статтю Закону № 356/95-ВР, якими визначаються дії корупційними або встановлюються спеціальні обмеження (пункти «а», «б» ч. 2 ст. 1; пункти «а», «б», «в», «г» ч. 1 ст. 5; пункти «а», «б», «в», «г» ч. 3 ст. 5; ч. 1 та ч. 2 ст. 9; ч. 1 та ч. 2 ст. 10; ст. 11). Іншими статтями та пунктами зазначеного Закону не визначається склад правопорушення і посилання на них є неправильним. Якщо особа вчинила декілька правопорушень, пов'язаних з корупцією, то слід чітко розмежувати ці дії, даючи оцінку кожному з них окремо. Необхідно також відобразити пояснення особи, стосовно якої складено протокол, таким чином, щоб було зрозуміло чи визнає вона свою вину, чи заперечує її. Крім того, в протоколі слід зазначити дані про осіб, які виступають як свідки, та інші відомості, необхідні для вирішення справи. У протоколі також повинні бути дані про роз'яснення прав особи, яка притягається до відповідальності згідно зі ст. 268 КпАП, та її підписи про ознайомлення з протоколом та матеріалами справи. Протокол підписується особою, яка його склала.

Аналіз судової практики засвідчив, що складені протоколи у багатьох випадках не відповідають зазначеним вище вимогам, здебільшого оформлені в довільній формі, безсистемно та без зазначення необхідних даних. З таких протоколів важко встановити не тільки дані про особу, але й суть правопорушення та його кваліфікацію. Непоодинокі випадки, коли в протоколі не зазначено, якими діями були порушені спеціальні обмеження службовця та яка стаття Закону № 356/95-ВР передбачає відповідальність за порушення. Деякі протоколи мають форму доповідної записки про те, що службовець вчинив протиправні дії, але в чому саме полягає їх протиправність не вказано. Так, прокурор Оржицького району Полтавської області направив до суду протокол щодо голови

Денисівської сільської ради Т. за ознаками вчинення правопорушення, склад якого передбачено п. «г» ч. 1 ст. 5 Закону № 356/95-ВР. У протоколі відсутні необхідні відомості про особу правопорушника, про особу, яка склала протокол, та свідків, протокол не підписаний правопорушником та особою, яка його склала. Подібних порушень при складанні протоколів правоохоронними органами багато. Ми вважаємо правильною практику суддів, які повертають такі справи (протоколи) для дооформлення органам, які їх склали. Деякі протоколи є перевантажені переліком посадових та службових обов'язків, виписками з Конституції України та інших законів і правових актів, а потім однією фразою констатується, що службовець все це порушив. Дивує і явне незнання деякими посадовими особами, які складають протокол, норм Закону № 356/95-ВР. Так, непоодинокими є випадки, коли дії службовця кваліфікують за певними пунктами ч. 2 ст. 5 цього Закону, тоді як зазначена частина не тільки не містить пунктів, а у ній не передбачено й будь-яких правопорушень. Так, у протоколі, що надійшов з прокуратури м. Івано-Франківська до суду, про вчинення корупційних діянь головним спеціалістом місцевого управління охорони навколишнього середовища Н. зазначено, що він неналежно виконував свої посадові обов'язки та нерегулярно проводив заміри реальних характеристик скидання вод деякими підприємствами, що потягло зменшення розміру штрафних санкцій за порушення природоохоронного законодавства. З протоколу незрозуміло, в чому саме полягає корупційне правопорушення. Прокурор послався на порушення Н. п. «г» ч. 2 ст. 5 Закону № 356/95-ВР. Однак ч. 2 ст. 5 цього Закону не містить пункту «г», нею не встановлено жодних обмежень і за змістом протоколу не стосується порушення державним службовцем службових обов'язків. Висновки правоохоронного органу із зазначених питань повинні згідно зі ст. 251 КпАП ґрунтуватися на достовірних доказах. При цьому відомості про належність правопорушника до категорії державного службовця, депутата, іншої особи, уповноваженої на виконання функцій держави, мають бути стверджені офіційним документом, одержаним від відповідного державного органу чи установи.

Практика свідчить, що значна кількість протоколів про корупційні правопорушення та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, складаються без дотримання вказаних вимог Закону, що у подальшому дає підстави для закриття справи і для висновків про необґрунтованість відкриття провадження у справі. Протоколи про вчинення корупційного діяння або іншого правопорушення, пов'язаного з корупцією, складається органами, зазначеними у ст. 4 Закону № 356/95-ВР, а саме працівниками відповідних підрозділів МВС України, податкової міліції, Служби безпеки України, органів прокуратури України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, інших органів та підрозділів, що створюються для боротьби з корупцією згідно з чинним законодавством. На практиці значну кількість протоколів складають слідчі та прокурори, які не завжди дотримуються вимог ч. 2 ст. 12 Закону № 356/95-ВР, згідно із якими право на складання протоколу у них виникає на підставі даних прокурорської перевірки чи даних досудового слідства, за яким відмовлено в порушенні кримінальної справи або справа закрита у зв'язку з наявністю в діях особи ознак корупційного діяння або іншого правопорушення, пов'язаного з корупцією. Наприклад, прокурор Орджонікідзевського району м. Запоріжжя, не вирішивши питання стосовно ознак злочину, склав протокол про вчинення викладачем навчального закладу М. корупційного діяння, що виразилося в отриманні матеріальних благ (200 грн). З матеріалів справи неможливо встановити, коли ці дії були вчинені, чи було вирішено питання про відмову в порушенні кримінальної справи за цим фактом або про закриття справи. Суддя провадження у справі закрав.

Аналіз судової практики засвідчив наявність непоодиноких випадків явної невідповідності між фактом діяння і правовою оцінкою вчиненого, яке ставиться в провину правопорушнику. Так, прокурор Новосанжарського району Полтавської області склав протокол стосовно головного спеціаліста відділу грошових виплат та компенсацій управління праці та соціального захисту населення Новосанжарської РДА К., яка протягом 2005—2007 рр. привласнила державні кошти на загальну суму 14 тис. 53 грн. Прокурор

вважав, що в діях К. є ознаки корупційного діяння, склад якого передбачено п. «а» ч. 2 ст. 1 Закону № 356/95-ВР. У матеріалах справи є постанова помічника прокурора цього району про відмову в порушенні кримінальної справи, згідно з якою в діях К. відсутній склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 191 КК, «оскільки збитки відшкодовані добровільно, а вбачається склад адміністративного правопорушення, передбаченого Законом «Про боротьбу з корупцією». Постановою судді К. визнана винною у вчиненні корупційного діяння та на неї накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 425 грн. Інші приклади. Постановою судді Хмельницького міськрайонного суду від 11 червня 2007 р. санітарного лікаря Хмельницької облсанепідемстанції В. визнано винним в тому, що він 5 травня 2007 р. в кафе-барі «Флінт» у м. Дунаївцях незаконно отримав від власниці бару 200 грн та пляшку горілки за нескладання адміністративного протоколу про порушення в барі санітарних норм. На винного накладено штраф у розмірі 300 грн, хоча фактично в його діях вбачаються ознаки злочину, склад якого передбачено ст. 368 КК. Аналогічні порушення допустив і Красилівський районний суд цієї ж області у справах щодо працівників ДАІ Ф. та Г., які незаконно отримали матеріальні блага (гроші, талони на бензин) за нескладання адмінпротоколів про порушення Правил дорожнього руху. Подібних прикладів досить багато в судовій практиці, що може свідчити й про зловживання з боку правоохоронних органів та суддів.

Статтею 245 КпАП встановлено завдання провадження в справах про адміністративні правопорушення, якими є своєчасне, всебічне, повне та об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, її вирішення відповідно до закону. Розглядаючи справи, суди повинні з'ясувати, чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, які пом'якшують і обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (ст. 280 КпАП). Узагальнення показало, що місцеві суди переважно правильно кваліфікують діяння осіб за порушення ними вимог Закону № 356/95-ВР. Водночас нерідко виносяться постанови, які належно не вмотивовані, не завжди в них викладені обставини вчинення правопорушення, не обґрунтовується кваліфікація вчиненого, не наводяться докази на підтвердження винуватості особи тощо. При цьому у багатьох справах простежується тенденція до дублювання в постанові того, що викладено у протоколі, нерідко з тими ж помилками, неточностями, неповнотою та неконкретністю, не наводяться пояснення порушника, свідків. Наприклад, постановою судді Харцизького міського суду Донецької області від 24 травня 2007 р. С. визнана винною у тому, що, займаючи посаду заступника міського відділу освіти, будучи державним службовцем, при декларуванні доходів надала в декларації неповні відомості про свої доходи і витрати на утримання свого майна. У постанові, як і в протоколі про адміністративне правопорушення, не конкретизовано в чому виявилася ця неповнота, а також не зазначено закон, який зобов'язує державних службовців декларувати доходи. Крім того, суддя послався на порушення С. вимог ст. 9 Закону № 356/95-ВР, яка передбачає відповідальність за корупційне діяння, якою слід було користуватися при накладенні стягнення, а не при кваліфікації вчиненого правопорушення. Посилання на ст. 6 цього Закону, за якою необхідно було кваліфікувати дії С., у постанові відсутнє.

У багатьох постановях судді лише наводять обставини, за яких правопорушення було вчинене, чітко не формулюючи в чому саме особа визнається винною. Крім того, судді спрощують дослідження доказів, наводячи коротко пояснення особи або взагалі вказуючи тільки, що особа визнала себе винною, з переліком окремих письмових доказів. При цьому фактично аналіз цих доказів у постанові не наводиться, що призводить до постановлення необґрунтованих або незаконних рішень. Так, постановою Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області Л. — голова Іванівської сільської ради однойменного району — обвинувачувався в тому, що підписав фіктивні акти приймання підрядних робіт філією «Очаківський райавтодор», внаслідок чого остання отримала бюджетні кошти в сумі 8 тис. 900 грн. Ні в протоколі, ні в постанові суду не вказано, в чому полягала зацікавленість Л. та

які матеріальні блага, пільги чи інші переваги він отримав. Вказаною постановою Л. визнано винним у порушенні п. «а» ч. 1 ст. 5 Закону № 356/95-ВР і накладено штраф у розмірі 255 грн. Постанова не оскаржувалася. Також слід зазначити, що особи, які складають протоколи про корупційне правопорушення, і судді не завжди чітко встановлюють час вчинення правопорушення, нерідко визначають його приблизно або визнають правопорушення триваючим. Вважаємо таку практику неправильною, тому що корупційне правопорушення не є триваючим, через це уповноваженим на складання протоколу органам та суддям слід чітко встановлювати час вчинення правопорушення і вираховувати відповідні строки з моменту його вчинення.

Аналіз судової практики викрив факти різного розуміння, тлумачення і застосування суддями окремих статей Закону № 356/95-ВР та роз'яснень, наведених у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України. Так, згідно з п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 травня 1998 р. «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією» правопорушення, пов'язані з використанням посадовими особами в особистих чи інших неслужбових цілях державних коштів, наданих їм у службове користування приміщень, засобів транспорту чи зв'язку, техніки або іншого державного майна, до корупційних не належить. Відповідальність за такі правопорушення передбачена ст. 1841 КпАП, а саме за неправомірне використання державного майна. Одні судді у справах про встановлення та одержання головами місцевих рад надбавок або премій для себе визнають такі дії корупційними, інші — закривають справи за відсутністю в їх діях складу адміністративного правопорушення. Так, постановою Шевченківського районного суду м. Чернівців закрито провадження у справі щодо сільського голови Т. за відсутністю в його діях складу правопорушення, передбаченого п. «а» ч. 2 ст. 1 Закону № 356/95-ВР. Обвинувачувався Т. у тому, що незаконно встановив і одержував надбавку до посадового окладу в розмірі 50 %. А постановою судді Корольовського районного суду м. Житомира С. визнано винним у вчиненні корупційного діяння, передбаченого п. «а» ч. 2 ст. 1 Закону № 356/95-ВР. Як зазначено в постанові судді, С., перебуваючи на посаді заступника начальника управління агропромислового розвитку Чуднівської РДА Житомирської області, незаконно видав наказ про преміювання себе та отримав премію в сумі 147 грн 33 коп. Судді, вирішуючи справи за зазначеними обставинами, не звертають увагу на те, що суть корупційного діяння, передбаченого п. «а» ч. 2 ст. 1 Закону № 356/95-ВР, полягає в тому, що особа, уповноважена на виконання функцій держави, незаконно одержує від інших осіб матеріальні блага, послуги чи інші переваги, які їй надаються лише за те, що вона перебуває на конкретній посаді та виконує певні функції. Отже, протиправні діяння, що вчиняються особою, уповноваженою на виконання функцій держави, набувають корупційного характеру лише у тому разі, коли матеріальні блага, послуги чи інші переваги їй надаються іншою фізичною чи юридичною особою, і вона їх одержує. Тобто відповідальність такої особи за цією нормою Закону № 356/95-ВР настає за сам факт одержання нею матеріальних благ і за умови, що вони дійсно надавались іншою особою. У тому разі коли особа неправомірно використовує державне майно чи обертає його певним способом на свою або іншої особи користь, залежно від фактичних обставин справи, вона має нести дисциплінарну, адміністративну чи кримінальну відповідальність.

Через неправильне застосування норм матеріального права деякі судді приймають незаконні рішення. Так, місцеві суди різних областей розглянули ряд справ про притягнення до відповідальності осіб за ознаками п. «а» ч. 2 ст. 1 Закону № 356/95-ВР, а саме за одержання незаконних благ землевпорядниками сільських рад при проходженні ними державної служби з порушенням вимог ст. 66 Закону від 22 травня 2003 р. № 858-IV «Про землеустрій». У зазначеному пункті йдеться про те, що професійною діяльністю у сфері землеустрою можуть займатися громадяни, які мають спеціальну вищу освіту відповідного рівня і професійного спрямування. Однак отримання заробітної плати за фактично виконану роботу на посаді, на яку призначено особу, гарантовано статтями 38, 43 Конституції України.

Незважаючи на це, постановою судді Індустріального районного суду м. Дніпропетровська Г. визнана винною у вчиненні корупційного правопорушення, передбаченого п. «а» ч. 2 ст. 1 Закону № 356/95-ВР з накладенням штрафу в розмірі 850 грн за те, що вона з 2002 р. до дня складання протоколу про адміністративне правопорушення від 25 січня 2008 р., працювала на посаді землевпорядника, не маючи спеціальної вищої освіти відповідного рівня. Ця постанова, на нашу думку, є незаконною, тому що суддя не взяв до уваги те, що Г. отримувала заробітну плату за фактично виконану роботу. Постанова не оскаржена.

Наявна й інша проблема. У ч. 3 ст. 5 Закону № 356/95-ВР встановлено додаткові обмеження для державних службовців, які є посадовими особами. Водночас ці обмеження не поширюються на інших суб'єктів корупційного правопорушення, зазначених у ст. 2 цього Закону, у тому числі на посадових осіб місцевого самоврядування і військових посадових осіб Збройних Сил України та інших військових формувань. Незважаючи на це, деякі судді притягують до адміністративної відповідальності за пунктами «а», «г» ч. 3 ст. 5 зазначеного Закону посадових осіб місцевого самоврядування (сільський, селищний голова, секретар сільської ради) та посадових осіб Збройних Сил України і накладають на них стягнення. З метою попередження таких помилок суддям при визначенні статусу особи, тобто чи є вона посадовою особою органів місцевого самоврядування, слід керуватися Законом від 7 червня 2001 р. № 2493-III «Про службу в органах місцевого самоврядування».

Аналіз судової практики свідчить про наявність проблеми з кваліфікацією дій правопорушників за п. «г» ч. 3 ст. 5 Закону № 356/95-ВР. Так, постановою судді Богунського районного суду м. Житомира, яку ніхто не оспорив, Д. визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого п. «г» ч. 3 ст. 5 Закону № 356/95-ВР з накладенням стягнення у виді штрафу в розмірі 255 грн. За матеріалами справи Д., працюючи на посаді старшого державного податкового ревізора — інспектора відділу контрольно-перевірочної роботи ДРІ у Романівському районі, під час розгляду матеріалів щодо заняття підприємницькою діяльністю без відповідної ліцензії приватним підприємцем В., за що передбачена адміністративна відповідальність за ст. 164 КпАП, всупереч вимогам ст. 255 цього ж Кодексу, протокол про адміністративне правопорушення стосовно В. не склала, чим надала переваги фізичній особі під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів та рішень. На наше переконання, за вчинене діяння Д. мала б нести дисциплінарну або іншу відповідальність. Інший приклад. Постановою судді Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області А. визнано винним та накладено на нього адміністративне стягнення у виді штрафу в розмірі 300 грн. за те, що він, займаючи посаду головного інспектора сектору митного оформлення в пункті пропуску «Табакки» Ізмаїльської митниці, надав незаконні переваги фізичній особі Н., проставивши в контрольному талоні особисту печатку, яка надала Н. виключне право на виїзд за межі України без оформлення належних документів. Постановою голови Апеляційного суду Одеської області постанову місцевого суду скасовано, а провадження у справі закрито за відсутності в діях А. складу правопорушення, пов'язаного з корупцією, оскільки не було встановлено і наведено в постанові, у порівнянні з ким Н. надані незаконні переваги, та не доведено наявності умислу на вчинення корупційного діяння та особистого інтересу. Таким чином, надання спеціальним суб'єктом незаконних переваг фізичним чи юридичним особам під час готування або прийняття рішень може набувати характеру корупційних лише у тому разі, коли такі дії мали місце в умовах спеціальної, законодавчо визначеної процедури. Якщо особа готує чи приймає незаконне рішення поза межами спеціальної процедури, мова може йти про її відповідальність (за умови доведеності вини) за конкретно вчинені дії, але не за спеціальним законом, яким є Закон № 356/95-ВР.

Такої ж правової позиції дотримується і Верховний Суд України. Хоча автори деяких узагальнень пояснюють складність застосування п. «г» ч. 3 ст. 5 Закону № 356/95-ВР тим, що в більшості постанов Голови Верховного Суду України та його заступників зазначено, що надання незаконних переваг фізичним або юридичним особам під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи рішень можливе лише в умовах конкурсу чи тендеру і така

орієнтація (позиція) звужує сферу застосування цієї норми Закону № 356/95-ВР. Погодитися з такою точкою зору не можна, тому що розширення сфери застосування вказаної норми цього Закону може потягти винесення судових рішень, які, на нашу думку, будуть порушувати права осіб. Наприклад, суддя Київського районного суду м. Харкова постановою від 31 березня 2008 р. визнав Л. винним у вчиненні правопорушення, склад якого передбачено п. «г» ч. 3 ст. 5 Закону № 356/95-ВР, з накладенням штрафу в розмірі 300 грн. Л. визнано винуватим у тому, що він, перебуваючи на посаді інспектора відділу митної варти Магістральної митниці, 16 листопада 2007 р. під час проведення оперативних заходів з виявлення порушень митних правил на митному посту «Готівка», при перевірці документів у громадянина Німеччини Р. на автомобіль «Даймлер Бенц» «безпідставно склав протокол про порушення митних правил, передбачених ст. 348 Митного кодексу України, щодо Р., чим надав Магістральній митниці незаконні переваги при підготовці та прийнятті нормативного правового акта чи рішення, яким за своєю юридичною суттю є протоколом про порушення митних правил, оскільки кількість виявлених порушень митних правил є одним з показників діяльності митних органів, чим порушив спеціальні обмеження, передбачені п. «г» ч. 3 ст. 5 Закону № 356/95-ВР. За скаргою Л. голова Апеляційного суду Харківської області скасував постанову місцевого суду і закриття провадження у справі на підставі ч. 1 ст. 247 КпАП (за відсутності в його діях складу корупційного правопорушення).

Також мають місце випадки, коли судді не встановлюють мету правопорушення і необґрунтовано визнають особу винною. Так, постановою Московського районного суду м. Харкова від 1 жовтня 2007 року Н. визнано винною у вчиненні правопорушення, склад якого передбачено п. «а» ч. 1 ст. 5 Закону № 356/95-ВР із накладенням стягнення у вигляді штрафу в розмірі 255 грн. Н. визнана винною у тому, що вона, працюючи секретарем Чапаєвської селищної ради, використовуючи своє службове становище, сприяла фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності, а саме надала довідку П., що містила недостовірну інформацію. За змістом п. «а» ч. 1 ст. 5 цього Закону протиправна діяльність державного службовця має бути спрямована на користь третіх осіб та переслідувати мету незаконного одержання певних благ. Така діяльність має полягати у сприянні в здійсненні підприємницької діяльності або у сприянні в отриманні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг. Із наявних матеріалів справи видно, що Н. не вчиняла жодних дій, які б підпадали під ознаки об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого п. «а» ч. 1 ст. 5 зазначеного Закону, оскільки даних про те, що Н. сприяла П. у здійсненні ним підприємницької діяльності з метою одержання матеріальних благ, немає.

Статтею 9 Закону № 356/95-ВР встановлена відповідальність за невиконання вимог фінансового контролю, зокрема, декларування доходів і зобов'язань фінансового характеру. Типовими формами неповноти чи неправдивості відомостей про доходи є відсутність вказівки в декларації про доходи про отримані суми орендної плати за земельний пай, а також відсутність вказівки про витрати на утримання нерухомого майна або транспортних засобів. Нерідко особи притягуються до відповідальності за зазначеною статтею Закону № 356/95-ВР за те, що невірно вказали в декларації розмір доходів членів сім'ї. При цьому в справах відсутні докази того, що правопорушник свідомо викривив дані про доходи членів родини. Так, суддя Ялтинського міського суду АР Крим, розглядаючи справу щодо державного службовця М. про те, що він не вказав в у своїй декларації доходи членів своєї родини, а саме доходи свого батька, з'ясував, що М. не проживає однією сім'єю з батьками, не має з ними єдиного сімейного бюджету і тому не вказав в декларації відомості про доходи батька. Постановою судді провадження у справі закрито у зв'язку з відсутністю складу правопорушення в діях М.

Узагальнення показало, що суди загалом виконують вимоги статей 7—10 Закону № 356/95-ВР щодо санкцій при визначенні виду і розміру стягнення. Нерідко судді призначають стягнення у виді штрафу в розмірі 255 грн. При цьому враховуються такі обставини, як притягнення до відповідальності вперше, щире каяття, позитивні характеристики, характер вчиненого проступку. Відповідно до ст. 22 КпАП при

малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган, уповноважений вирішувати справу, може звільнити правопорушника від адміністративної відповідальності й обмежитися усним зауваженням. Оскільки у цій статті не міститься визначення та перелік малозначних правопорушень, це питання має вирішуватися у кожному конкретному випадку індивідуально, виходячи з того, що малозначні правопорушення — це такі дії, які не спричинили, або не могли спричинити істотної шкоди суспільним та державним інтересам, правам і свободам громадян або іншим цінностям, що охороняються законом.

Суди в основному правильно вирішували питання про застосування до порушників ст. 22 КпАП, враховуючи, що застосування цієї статті є правом, а не обов'язком суду. На практиці судді, вирішуючи питання про визнання адміністративного правопорушення малозначним, посилаються на характеристики особи правопорушника, ступінь протиправності вчиненого правопорушення, наявність обставин, що пом'якшують відповідальність та інших обставин, за якими можна визнати, що вчинене правопорушення є малозначним. Проте мали місце і помилки при звільненні винних від адміністративної відповідальності за малозначністю вчиненого правопорушення. Так, постановою Шевченківського районного суду м. Чернівців від 30 січня 2007 р. Д. було звільнено від адміністративної відповідальності на підставі ст. 22 КпАП. Відповідно до постанови Д., працюючи начальником паливно-мастильних матеріалів в/ч А 2308, отримав від підлеглого С. два ваучери поповнення рахунку мобільного зв'язку на загальну суму 100 грн. за надання тому можливості в робочий час вирішувати свої особисті питання. Водночас у судовій практиці непоодинокі приклади протилежного вирішення справ, тобто за явних ознак малозначності вчиненого суд не застосовує ст. 22 КпАП. Наприклад, постановою судді Лисичанського міського суду Луганської області від 10 липня 2007 р. головний спеціаліст управління зі здійснення енергетичної політики Лисичанської міської ради Ц. на підставі п. «а» ч. 2 ст. 1 та ч. 1 ст. 7 Закону № 356/95-ВР притягнутий до адміністративної відповідальності у виді штрафу в розмірі 425 грн за одержання переваги перед іншими володільцями транспортних засобів у вигляді відмови заплатити 2 грн за стоянку свого автомобіля на платній стоянці підприємства «ПП Кучеренко». Голова Апеляційного суду Луганської області цю постанову скасував, провадження у справі закрити, вказавши на малозначність вчиненого проступку.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону № 356/95-ВР порядок адміністративного провадження у справах про корупційні діяння або інші правопорушення, пов'язані з корупцією, а також виконання постанов про накладення адміністративних стягнень визначається КпАП, за винятком положень, встановлених Законом. Строки направлення матеріалів до суду та строки розгляду їх в суді встановлені ч. 5 ст. 12 зазначеного Закону. Так, протокол про вчинення корупційного діяння або іншого правопорушення, пов'язаного з корупцією, разом з матеріалами перевірки надсилається до районного (міського) суду у триденний строк з моменту його складання. У переважній більшості випадків матеріали направляються в суди у вказаний законом строк. Однак є випадки порушення цих строків. Так, протокол щодо Ш. за п. «г» ч. 1 ст. 5 Закону № 356/95-ВР, складений прокурором Березанського району Миколаївської області 16 лютого 2007 р. надійшов до суду 1 березня 2007 р., тобто більше ніж через 15 днів. Трапляються випадки й більш тривалих затримок з переданням матеріалів до суду — і місяць, і два місяці. Як правило, такі справи потім закриваються з підстав пропущення строку притягнення до відповідальності. Наприклад, протокол щодо Т. за п. «г» ч. 1 ст. 5 Закону № 356/95-ВР, складений старшим оперуповноваженим відділу ДСБЕЗ Арбузинського РВ УМВС України в Миколаївській області 19 червня 2007 р. був направлений до суду 21 серпня 2007 р., тобто більше ніж через два місяці. При цьому слід відмітити, що цей протокол був направлений в суд безпідставно, оскільки Т. інкримінувалося правопорушення, вчинене 23 жовтня 2006 р. Постановою суду провадження у справі закрито у зв'язку із закінченням строків притягнення до адміністративної відповідальності. Інший приклад. Постановою судді Красногвардійського районного суду АР Крим провадження у справі щодо М., яка притягалася до

відповідальності за вчинення правопорушення, склад якого передбачено п. «г» ч. 1 ст. 5 Закону № 356/95-ВР, закрито у зв'язку із закінчення строків накладення адміністративного стягнення. За даними справи, М. вчинила адміністративне правопорушення 14 серпня 2007 р., строк накладення адміністративного стягнення закінчився 14 лютого 2008 р., а матеріали надійшли до суду 11 березня 2008 р., тобто після закінчення зазначеного строку. Слід відмітити, що передбачений ч. 5 ст. 12 Закону № 356/95-ВР строк, який ще називають строком давності адміністративної відповідальності, включає в себе строк, протягом якого може бути складений протокол про вчинення корупційного правопорушення, і строк, протягом якого може бути винесена постанова про накладення адміністративного стягнення.

У ході вивчення справ та матеріалів встановлено випадки неправильного застосування закону у разі конкуренції між загальною та спеціальною нормами закону, що призводить до необґрунтованого закриття провадження у справі. Так, постановою судді Тельманівського районного суду Донецької області від 17 серпня 2007 р. на підставі ст. 38, п. 7 ст. 247 КпАП закрито провадження у справі щодо Ч., який притягнувся до відповідальності за п. «г» ч. 3 ст. 5 Закону № 356/95-ВР. Як зазначено в постанові судді, правопорушення мало місце 23 квітня 2007 р., до суду протокол про адміністративне правопорушення надійшов 16 серпня 2007 р., тобто на день розгляду справи закінчився двохмісячний строк, не пізніше якого може бути накладено адміністративне стягнення. Провадження у справі закрито у зв'язку із закінченням строків притягнення до адміністративної відповідальності. У цьому випадку слід було застосувати спеціальну норму закону, передбачену ч. 5 ст. 12 Закону № 356/95-ВР, відповідно до якої адміністративне стягнення за корупційні діяння або інші правопорушення, пов'язані з корупцією, може накладатися протягом шести місяців з дня його вчинення. Цей строк на момент розгляду справи щодо Ч. ще не закінчився. Відповідно до ч. 6 ст. 12 Закону № 356/95-ВР постанова суду про накладення адміністративного стягнення у виді штрафу за корупційні діяння або інші правопорушення, пов'язані з корупцією, у триденний строк направляється відповідному державному чи виборному органу для вирішення питання про звільнення особи з посади або усунення її від виконання функцій держави. Контроль за правильним і своєчасним виконанням постанов про накладення адміністративного стягнення згідно з вимогами ст. 305 КпАП здійснюється судом, який виніс постанову.

Узагальнення засвідчило, що суди у більшості випадків не виконують вказані вимоги Закону № 356/95-ВР. Як правило, в справах є лише повідомлення про направлення для виконання копій постанови у виконавчу службу в частині стягнення штрафів. Наприклад, постановою судді Снігурівського районного суду Миколаївської області від 29 березня 2007 р. голову Павлівської сільської ради Д. притягнуто до адміністративної відповідальності за п. «г» ч. 1 ст. 5 та п. «г» ч. 3 ст. 5 Закону № 356/95-ВР за те, що він у листопаді 2006 р. за власним підписом надав Т. письмовий дозвіл на продаж алкогольних та тютюнових виробів в магазині, вказавши, що проти такого дозволу не заперече виконком сільської ради, хоча насправді виконком сільради такого дозволу не давав. За ці правопорушення на Д. накладено штраф у розмірі 850 грн. У частині виконання стягнення штрафу копія постанови була направлена у виконавчу службу. Однак, до сільської ради копія постанови не направлялась. Необхідно відмітити як зразкову практику з цього питання, яка існує у судах Селидівського міського суду та Новоазовського районного суду Донецької області, де кожна з винесених постанов про притягнення до адміністративної відповідальності у справах цієї категорії направлялась на місце роботи правопорушників для відповідного реагування.

Узагальнення виявило наявність ряду правових проблем, від вирішення яких залежить подальша активізація боротьби з корупцією. Полягають вони, з одного боку, в неоднаковому розумінні працівниками правоохоронних органів та суддями норм Закону № 356/95-ВР та неправильному їх застосуванні, а з другого, — недосконалістю правового регулювання відповідальності за корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією. З метою вдосконалення чинного законодавства для вирішення складних питань при розгляді кримінальних справ зазначеної категорії справ слід у кримінальному законодавстві

передбачити визначення окремих корупційних діянь як злочинних, кримінальну відповідальність за найбільш поширені корупційні діяння. Відсутність такого законодавства негативно впливає на ефективність практичної кримінально-правової боротьби з корупцією. Наприклад, ст. 364 КК може бути доповнена п. 4 такого змісту: «Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони мають ознаки корупційного діяння» тощо.

Нині саме кримінально карана корупція залишена поза увагою щодо правового регулювання. Оскільки Україна ратифікувала міжнародні конвенції про протидію корупції, то вирішення зазначених проблем є на часі та дуже актуальне. Заслугове на увагу й ідея про створення Антикорупційного Кодексу України, який би комплексно врегулював усі питання, що стосуються боротьби з корупцією. Запропоновані заходи, в разі їх реалізації, сприятимуть поліпшенню взаємодії між державними відомствами, дадуть змогу запобігти правовим колізіям і непорозумінням при судовому розгляді кримінальних справ.

Узагальнення виявило також ряд правових проблем у застосуванні законодавства при розгляді адміністративних справ зазначеної категорії. Не досить чітко розуміння підстав та умов, коли за вчинене корупційне діяння настає кримінальна відповідальність, призводить до того, що за наявності кримінально-караного діяння винна особа несе адміністративну відповідальність. Склад корупційного правопорушення передбачає наявність чотирьох взаємозумовлених і взаємопов'язаних елементів: об'єкта та об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони. Відсутність хоча б однієї з вказаних ознак виключає наявність корупційного діяння. Виходячи зі змісту Закону, обов'язковою ознакою, за якою будь-яка неправомірна або неетична поведінка осіб, уповноважених на виконання функцій держави, визнається корупційною, є корисливий або інший особистий їх інтерес, або інтерес третіх осіб. У значній кількості перевірених справ ця обов'язкова складова суб'єктивної сторони правопорушення не з'ясована, що ставить під сумнів правомірність прийнятих суддями рішень. Багато помилок допускається при вирішенні справ внаслідок неправильного розуміння поняття «інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави», особливо це стосується працівників міліції, суддів, прокурорів.

Також виникають труднощі при визначенні поняття «посадові особи», що має відношення до ч. 3 ст. 5 Закону № 356/95-ВР. Є випадки, коли виникає питання, чи вправі суддя у разі, коли у протоколі невірно зазначена норма цього Закону, за вчинене особою правопорушення застосовувати стягнення за іншою нормою Закону № 356/95-ВР. На практиці трапляються випадки, коли суддя, не повертаючи протокол і не вирішуючи питання відповідальності згідно з даними протоколу, вирішують питання про відповідальність особи за вчинене нею правопорушення, пославшись на іншу норму цього Закону. Щоправда випадків, коли ця обставина погіршувала становище особи, не було. Судді звертають увагу, що ряд норм Закону № 356/95-ВР викладено не досить повно і потребують більш точного визначення поняття «корупція» і «корупційна діяльність». Також бажано було б дати визначення інших термінів, які використовуються в цьому Законі.

З метою вдосконалення чинного законодавства судді вважають доцільним конструктивно викласти норми Закону № 356/95-ВР таким чином, щоб в одній статті містилися як диспозиція з визначенням суті протиправного діяння, так і санкція за його вчинення (статті 1, 5, 6—9). Потрібно також передбачити в санкціях статей Закону основні й додаткові адміністративні стягнення і чіткіше визначити повноваження районного (міського) суду щодо їх застосування. У ст. 38 КпАП потрібно було б передбачити можливість зупинення строків накладення адміністративного стягнення за корупційне правопорушення на час вирішення відповідною радою питання про дачу згоди на притягнення депутата до відповідальності, а так само на час його хвороби. Судді апеляційних суддів пропонують надати судам роз'яснення, що відповідальність за п. «г» ч. 1 ст. 5 Закону № 356/95-ВР настає лише у разі наявності звернення фізичних чи юридичних осіб за наданням інформації; а також просять роз'яснити, як слід розуміти надання незаконних переваг фізичним або юридичним особам під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів чи рішень. Норми, викладені в Законі № 356/95-ВР, доцільно було б внести до КпАП окремим розділом

з назвою «Адміністративні корупційні правопорушення» та узгодити їх з іншими нормами цього Кодексу.

Звертає увагу той факт, що до відповідальності за корупційні правопорушення притягаються здебільшого керівники і спеціалісти державних структур нижчої ланки, як правило, не вище районної. Серед притягнутих до відповідальності найбільше службовців органів місцевого самоврядування (сільських голів, секретарів сільських рад, землевпорядників тощо) та державних службовців рівня районних державних адміністрацій. Це свідчить про те, що діяльність правоохоронних органів поки що спрямовується на боротьбу з корупцією у владних органах нижчих рівнів. Водночас слід відмітити, що з огляду на характер правопорушень умовами для їх вчинення є низький рівень оплати праці сільського населення та недостатнє бюджетне фінансування службовців органів місцевого самоврядування, працівників міліції та інших державних органів, що змушує їх вишукувати додаткові джерела доходу.

7. Узагальнення Верховного Суду України «Судова практика у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи»: (підготовлене суддею Верховного Суду України А.М. Скотарем, начальником управління вивчення та узагальнення судової практики Ф.М. Марчуком і головним консультантом цього управління В.В. Антощуком).

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи є посяганнями на особистість і пов'язані з грубими порушеннями норм суспільної моралі, тому кримінальним законодавством за їх вчинення передбачено доволі суворе покарання. Статеві злочини характеризуються аморальністю та цинічністю дій винних осіб, принижують честь і гідність потерпілої особи та можуть завдати значної шкоди здоров'ю. Надзвичайно небезпечні статеві злочини проти неповнолітніх, вони посягають на їх статеву недоторканність та нормальний статевий розвиток. Такі злочини часто призводять до глибоких душевних травм у потерпілих осіб, штовхають їх до аморального способу життя.

Згідно з чинним законодавством України кримінальна відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи передбачена розд. IV Особливої частини Кримінального кодексу України (далі — КК), зокрема за: зґвалтування (ст. 152); насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153); примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154); статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155); розбещення неповнолітніх (ст. 156).

Найбільш тяжким і найпоширенішим серед злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи є зґвалтування. Пленум Верховного Суду України у постанові від 27 березня 1992 р. № 4 «Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини» (зі змінами та доповненнями, внесеними у 1993 р. та 1997 р.; далі — постанова Пленуму від 27 березня 1992 р. № 4) надав судам роз'яснення з питань застосування законодавства при розгляді справ цієї категорії. Але із введенням у дію в 2001 р. нового КК у законодавство про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи були внесені зміни, у зв'язку з якими постанова Пленуму від 27 березня 1992 р. № 4 потребує внесення відповідних доповнень. З метою надання судам роз'яснень з питань застосування нового законодавства про відповідальність за вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи Верховним Судом України проаналізовано судову практику щодо розгляду справ цієї категорії, розглянутих судами в 2005 р.

Аналіз статистичних даних:

За вчинення зґвалтування (ст. 152 КК) у 2005 р. суди розглянули 688 справ, що на 6,4 % менше від попереднього року. З постановленням вироку розглянуто 573 справи, закрито провадження з різних підстав у 22 справах, на додаткове розслідування судами повернено прокурору 57 справ, або 8,3 % від кількості розглянутих. За вироками, що набрали законної сили, суди за зґвалтування засудили осіб: у 2001 р. — 787, у 2002 р. — 727, у 2003 р. — 695, у 2004 р. — 640 та у 2005 р. — 656. У 2005 р. за ст. 152 КК засуджено три жінки. За частинами ст. 152 КК засуджено: ч. 1 — 194 особи, ч. 2 — 63, ч. 3 — 313 та ч. 4 — 86 осіб. Привертає увагу та обставина, що абсолютна більшість засуджених за зґвалтування осіб вчинили цей злочин у стані алкогольного сп'яніння. Так, у 2005 р. за вчинення зґвалтування у нетверезому стані засуджено 540 осіб, або 82,3 % від кількості засуджених за цей вид злочину. Більше половини засуджених вчинили зґвалтування у віці від 18 до 30 років, у 2005 р. судами було засуджено 379 таких осіб, або 57,8 % від числа засуджених за цей вид злочину. Серед засуджених за зґвалтування — 380 осіб, або 57,9 %, які вчинили й інші злочини, у зв'язку з цим суди призначили їм покарання за сукупністю злочинів та сукупністю вироків. За вчинення інших злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності у 2005 р. судами було засуджено за: насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК) — 228 осіб, що на 18 % менше, ніж у попередньому році; статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК) — 25 осіб, що на 30,6 % менше; розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК) — 75, що на 12,8 % менше порівняно з минулим роком. У 2005 р. засуджених за примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК) не було. Усього у 2005 р. за статтями 152—156 КК засуджено 984 особи, що на 5,5 % менше від попереднього року.

Якість проведення досудового слідства:

Досудове слідство у справах цієї категорії в цілому провадилося з дотриманням вимог кримінально-процесуального закону щодо всебічного, повного та об'єктивного розслідування справ. Органи досудового слідства виконували необхідні слідчі дії, що є характерними при розслідуванні таких справ, зокрема здійснювали огляд місця події, направляли на медичне обстеження потерпілих та підозрюваних, призначали проведення судово-медичних і судово-імунологічних експертиз підозрюваних та потерпілих. Водночас траплялися й випадки, коли досудове слідство було проведено неповно та односторонньо, що не давало підстав для постановлення вироку. Інколи така неповнота слідства поєднувалася з істотними порушеннями вимог кримінально-процесуального закону, які перешкоджали суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний та обґрунтований вирок. Зазначені обставини були підставами для направлення справ на проведення додаткового розслідування. Наприклад, при розгляді П'ятихатським районним судом Дніпропетровської області справи за обвинуваченням Г. за ч. 4 ст. 152, ч. 2 ст. 155 КК встановлено допущені органами досудового слідства істотні порушення кримінально-процесуального закону щодо забезпечення прав неповнолітньої потерпілої особи, оскільки розслідування справи проведено без участі її законного представника і в обвинувальному висновку не вказано статтю КК, за якою обвинувачений Г. притягувався до кримінальної відповідальності. Справу було повернено прокурору для усунення виявлених порушень закону.

У постанові про пред'явлення обвинувачення за вчинення зґвалтування (ст. 152 КК) та обвинувальному висновку слідчі не завжди вказували, в чому полягало фізичне насильство та погроза його застосування з боку обвинуваченого як спосіб подолання опору потерпілої особи, що становить об'єктивну сторону зазначеного злочину. На ці недоліки не звертали уваги і прокурори, які затверджували обвинувальні висновки. Так, слідчий прокуратури Любешівського району Волинської області у справі за обвинуваченням Б. за ч. 1 ст. 152, ч. 1 ст. 153 КК, пред'являючи йому обвинувачення, зазначив, що останній, застосовуючи фізичне насильство та погрозу його застосування, вступив у статеві зносини зі своєю матір'ю. Але слідчий не вказав, у чому саме виражалися фізичне насильство та погроза його застосування.

У деяких справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи слідчі обмежувалися проведенням судово-медичних експертиз лише потерпілих. Щодо обвинувачених такі судово-медичні дослідження провадилися не завжди, що істотно ускладнювало перевірку заяв потерпілих про їх зґвалтування обвинуваченими. Так, у справі, розглянутій Євпаторійським міським судом АР Крим за обвинуваченням Б. за ч. 1 ст. 152, ч. 1 ст. 153 КК, видно, що підозрюваний був затриманий працівниками міліції безпосередньо після вчинення насильницьких статевих зносин із потерпілою Т. Однак судово-медичну експертизу для обстеження підозрюваного не призначено. Зразки для проведення експертного дослідження було взято лише в потерпілої, що дало можливість Б. у судовому засіданні заперечувати свою причетність до вчинення щодо потерпілої Т. насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Апеляційний суд Волинської області повідомив, що майже за всіма справами, які надійшли для аналізу, слідчі порушували вимоги ч. 2 ст. 197 КПК, оскільки лише після проведення експертиз та пред'явлення цих матеріалів обвинувачених ознайомлювали із постановами про призначення експертиз і роз'яснювали їм передбачені законом права, у тому числі просити про постановку перед експертизою додаткових питань, давати пояснення експертам.

Інколи дії обвинуваченого у вчиненні статевих зносин із застосуванням фізичного насильства органи досудового слідства кваліфікували лише як заподіяння потерпілій тілесних ушкоджень. Наприклад, Первомайський районний суд АР Крим 20 січня 2005 р. направив прокурору справу за обвинуваченням М. за ч. 1 ст. 122 КК для проведення додаткового розслідування у зв'язку з неправильністю досудового слідства, яка не могла бути усунена у судовому засіданні. У цій справі було винесено постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за ст. 152 КК про зґвалтування із застосуванням фізичного насильства до неповнолітньої Б. Заподіяння їй умисних середньої тяжкості тілесних ушкоджень кваліфіковано за ч. 1 ст. 122 КК. Із матеріалів справи вбачається, що заподіяння тілесних ушкоджень було засобом подолання опору потерпілої при вчиненні з нею статевих зносин із застосуванням фізичного насильства. Повторно ця справа надійшла до суду за обвинуваченням М. у вчиненні зґвалтування.

У п. 3 постанови Пленуму від 27 березня 1992 р. № 4 роз'яснено про недопустимість натуралізації в обвинувальних висновках та у вироків обставин вчинених статевих злочинів, що виключають їх публічне оголошення. У випадках недопустимої натуралізації опису злочинів в обвинувальних висновках судам слід повертати такі справи прокурору для складання цих документів відповідно до вимог ст. 230 КПК. Вирок, у якому допущено таку натуралізацію, підлягає скасуванню як постановлений з порушенням закону. Але майже з усіх апеляційних судів надійшла інформація про випадки неприпустимої натуралізації опису в обвинувальних висновках обставин вчинення насильницького статевих акту як з боку органів досудового слідства, так і судів при складенні вироків. Так, Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області визнав винним М. за ч. 3 ст. 152 КК та призначив йому покарання у виді семи років позбавлення волі. М. із застосуванням фізичного насильства зґвалтував неповнолітню Ч. Але в обвинувальному висновку допущено неприпустиму натуралізацію опису обставин вчиненого насильницького статевих акту, яку суд відтворив у вирокі. Зазначена обставина залишилася поза увагою й Апеляційного суду Чернігівської області при розгляді апеляцій на вирок. Верховний Суд України ухвалою від 28 лютого 2006 р. скасував цей вирок, оскільки він принижує авторитет цього документа, проголошеного іменем держави Україна, та виключає його публічне оголошення. Справу було направлено прокурору на нове розслідування зі стадії складання нового обвинувального висновку.

Органи досудового слідства неоднаково кваліфікували дії винних осіб у разі вчинення ними зґвалтування, поєднаного з незаконним проникненням до житла потерпілої. Наприклад, із матеріалів кримінальної справи за обвинуваченням Д. за ч. 3 ст. 152, ч. 1 ст. 162 КК вбачається, що обвинувачений незаконно проник до будинку, в якому проживала неповнолітня Л., де із застосуванням фізичного насильства зґвалтував її. Такі дії Д. органи

досудового слідства правильно кваліфікували за ч. 1 ст. 162 КК як незаконне проникнення до житла та за ч. 3 ст. 152 КК як зґвалтування неповнолітньої. Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області вироком від 10 листопада 2005 р. засудив Д. за ч. 3 ст. 152, ч. 1 ст. 162 КК до семи років позбавлення волі. В аналогічному випадку у кримінальній справі, розглянутій 1 березня 2005 р. Бердянським міськрайонним судом Запорізької області за обвинуваченням К. за ч. 1 ст. 153 КК, органи досудового слідства кваліфікували дії обвинуваченого лише за ч. 1 ст. 153 КК, хоча з матеріалів справи видно, що він шляхом вибиття вхідних дверей незаконно проник до помешкання потерпілої С., із застосуванням фізичного насильства вчинив щодо неї насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Такі дії К. органи досудового слідства кваліфікували лише як вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, хоча в його діях також наявний склад злочину, передбаченого ст. 162 КК (порушення недоторканності житла).

Практика розгляду судами справ про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи:

З об'єктивної сторони зґвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом полягають у вчиненні винною особою вказаних дій сексуального характеру та застосуванні при цьому фізичного насильства, погрози його застосування або використанні беспорядного стану потерпілої особи. Фізичним насильством слід розуміти застосування до потерпілої особи фізичних дій, спрямованих на подолання її опору. Внаслідок зазначених дій потерпілій особі можуть бути завдані тілесні ушкодження. Згідно з роз'ясненнями, які містяться у п. 7 постанови Пленуму від 27 березня 1992 р. № 4, заподіяння потерпілій особі легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у такому випадку не потребує додаткової кваліфікації, оскільки заподіяння шкоди здоров'ю у вказаних межах є складовим елементом об'єктивної сторони зґвалтування. Однак при розгляді справ цієї категорії суди не завжди дотримуються зазначених роз'яснень. Наприклад, Житомирський районний суд вироком від 30 травня 2005 р. засудив М. за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 152, ч. 1 ст. 122 КК до двох років позбавлення волі. Він із застосуванням фізичного насильства до потерпілої Б. намагався вступити з нею в статеві зносини, однак свій намір не довів до кінця з незалежних від його волі фізіологічних причин. Внаслідок насильницьких дій М. заподіяв потерпілій тілесні ушкодження, які відповідно до висновку судово-медичної експертизи належать до категорії середньої тяжкості. У цьому випадку дії М. не потребували додаткової кваліфікації за ст. 122 КК, оскільки він, намагаючись вступити з потерпілою в статевий зв'язок, застосовував при цьому фізичну силу як спосіб подолання її опору, чим заподіяв останній тілесні ушкодження середньої тяжкості. Диспозицією ст. 152 КК повністю охоплюються такі дії. З цих підстав Апеляційний суд Житомирської області ухвалою від 9 серпня 2005 р. змінив вирок районного суду та закрити провадження у справі в частині засудження М. за ч. 1 ст. 122 КК.

У разі заподіяння потерпілій особі тілесних ушкоджень із застосуванням до неї фізичного насильства, яке не було спрямоване на подолання її опору, а вчинене з будь-яких інших мотивів, такі дії підлягають додатковій кваліфікації за сукупністю злочинів за ст. 152 КК або ст. 153 КК та відповідною статтею КК, якою передбачено відповідальність за злочин проти життя та здоров'я особи. У ч. 1 ст. 152 КК України 2001 р. порівняно з ч. 1 ст. 117 КК 1960 р. визначення поняття «зґвалтування» має чіткіший характер у частині, що стосується застосування погрози як засобу подолання опору потерпілої і досягнення при цьому злочинної мети. Раніше мова йшла про погрозу взагалі, нині поняття «погроза» при вчиненні зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом звужене. Погрозою, що застосовується як засіб подолання опору потерпілої особи, слід розуміти її залякування висловлюваннями, жестами чи іншими діями про застосування фізичного насильства до самої потерпілої особи чи до її родичів (наприклад, до дитини). Інші види погроз, наприклад погроза знищенням або пошкодженням майна потерпілої особи або її родичів, розголошення компрометуючих відомостей або застосування фізичного насильства

до потерпілої чи її родичів у майбутньому, не дають підстав для кваліфікації зґвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом із погрозою застосування фізичного насильства. За наявності підстав такі дії можуть бути кваліфіковані за іншими статтями Особливої частини КК. Погрозу фізичним насильством як ознаку об'єктивної сторони зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом поставлено в один ряд із застосуванням фізичного насильства, отже, ця погроза є рівнозначною фізичному насильству. Погроза має сприйматися потерпілою особою як дійсна та розцінюватися нею як реальна небезпека для її життя чи здоров'я або її родичів. Погроза може сприйматися потерпілою особою як реальна виходячи з обстановки, що склалася (оточення потерпілої групою осіб, глухе і безлюдне місце, нічний час, зухвале, грубе й настирливе домагання вступити в статевий зв'язок, особа винного тощо). Однак не завжди у вироках міститься мотивація на підтвердження реальності сприйняття потерпілою такої погрози.

Із проаналізованих справ вбачається, що погроза застосування фізичного насильства як засіб подолання опору потерпілої виражалася в погрозі вбити, завдати тілесних ушкоджень, демонстрації зброї або інших предметів, якими можна заподіяти тілесні ушкодження, вчинення з потерпілою статевих актів кількома особами тощо.

Наприклад, Бахчисарайський районний суд АР Крим вироком від 11 липня 2005 р. засудив І. за ч. 3 ст. 152 КК та призначив йому покарання у виді 10 років позбавлення волі. Із матеріалів цієї справи видно, що І. шляхом обману привів неповнолітню В. до себе додому, де прочитав їй копію вироку, яким він був раніше засуджений за вчинення зґвалтування із застосуванням до потерпілої фізичної сили. Погрожуючи аналогічною фізичною розправою, І. зґвалтував В. Потерпіла сприймала погрозу застосування до неї фізичного насильства як реальну, оскільки з прочитаного вироку вбачається, що засуджений застосовував грубу фізичну силу до іншої потерпілої.

Якщо після вчинення зґвалтування мала місце реальна погроза вбивством потерпілої особи для того, наприклад, щоб вона нікому не повідомила про те, що трапилося, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю статей 152 КК та 129 КК. Апеляційний суд Львівської області визнав винним К. за ч. 3 ст. 152 та ч. 1 ст. 129 КК, який із застосуванням фізичного насильства зґвалтував неповнолітню С., після чого, тримаючи в руках ножа, погрожував потерпілій вбивством, якщо вона заявить про зґвалтування в органи міліції. Суд обґрунтовано дійшов висновку про те, що К., застосовуючи фізичне насильство, вчинив зґвалтування неповнолітньої та вчинив щодо неї погрозу вбивством, оскільки в неї були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози. Ухвалою Верховного Суду України від 30 березня 2004 р. цей вирок було залишено без зміни. Слід також зазначити, що суди у вироках не завжди мотивують, в яких саме діях обвинувачених виражалася погроза застосування фізичного насильства як засіб подолання опору потерпілих осіб, та не наводять на підтвердження доказів реальності сприйняття потерпілими таких погроз. Так, Старовижівський районний суд Волинської області вироком від 17 березня 2005 р. визнав С. винним за ч. 1 ст. 152 КК та призначив йому покарання у виді трьох років позбавлення волі. С., погрожуючи застосувати фізичне насильство до потерпілої В., проти її волі вступив з нею в статеві зносини. Суд у вироку не вказав, в яких саме діях С. виражалася погроза застосування фізичного насильства до потерпілої, та не навів доказів на підтвердження реальності сприйняття погрози потерпілою. Проте з матеріалів справи вбачається, що С. погрожував потерпілій кулаками та ножем. З урахуванням того, що зазначені дії відбувалися в лісі, були підстави вважати, що потерпіла реально сприймала погрози гвалтівника застосувати до неї фізичне насильство.

Однією з кваліфікуючих ознак відповідно до диспозиції ст. 152 КК є вчинення зґвалтування винною особою з використанням безпорадного стану потерпілої особи. У судовій практиці зґвалтування визначається вчиненням з використанням безпорадного стану потерпілої особи у випадках, коли вона за своїм фізичним або психічним станом (малолітній вік, фізичні вади, розлад душевної діяльності, хворобливий або непритомний її стан тощо) не

могла розуміти характеру і значення вчинюваних із нею дій або не могла чинити опір насильнику, який міг і повинен був усвідомлювати, що потерпіла особа перебуває саме в такому стані. Розрізняють два види безпорадного стану: психічну безпорадність і фізичну безпорадність. У разі психічної безпорадності потерпіла особа не може розуміти характеру і значення вчинюваних із нею дій. Про психічну безпорадність свідчать: а) психічна хвороба, за наявності якої потерпіла особа не усвідомлює своїх дій, не може керувати ними. Психічну хворобу такої особи можна розглядати як безпорадний стан тільки у випадках, якщо ця хвороба має явний характер або коли винний знав про неї та свідомо використовував неспроможність потерпілої особи внаслідок психічної хвороби правильно усвідомлювати або оцінювати те, що відбувається; б) непритомний стан (наприклад, непритомність, що виникла незалежно від дій винного); в) малоліття потерпілої особи.

Для визнання зґвалтування вчиненим з використанням безпорадного стану потерпілої внаслідок алкогольного, наркотичного сп'яніння або дії на її організм отруйних, токсичних та інших сильнодіючих речовин не має значення, чи винний довів потерпілу до такого стану (наприклад, дав наркотик, снотворне тощо), чи вона перебувала у безпорадному стані незалежно від його дій. Наприклад, вироком від 8 листопада 2005 р. Красноперекіпського міськрайонного суду АР Крим засуджено О. за ч. 2 ст. 152 КК та призначено йому покарання у виді семи років і шести місяців позбавлення волі. О., будучи раніше судимим за зґвалтування (судимість не знята і не погашена), з використанням безпорадного стану потерпілої зґвалтував її. Безпорадний стан потерпілої виник у зв'язку з тим, що вона з приводу випускного вечора у школі вживала спиртні напої, перебувала в стані сильного алкогольного сп'яніння і не могла чинити опір гвалтівнику. Безпорадний стан може бути викликаний фізичними вадами потерпілої особи (наприклад, відсутність рук, ніг, сліпоту тощо), її похилим віком або хворобою, що не є психічною, наприклад пов'язаною з високою температурою; виснаженістю організму, перенесеною операцією тощо. У цих випадках, хоча потерпіла особа й усвідомлює характер вчинюваних щодо неї дій, але не може чинити опір гвалтівнику. Пленум Верховного Суду України у п. 8 постанови від 27 березня 1992 р. № 4 роз'яснив судам, що для визначення того, чи була потерпіла в безпорадному стані внаслідок застосування лікарських препаратів, наркотичних засобів, отруйних, токсичних чи інших сильнодіючих речовин, з'ясування механізму впливу яких на організм людини потребує спеціальних знань, слід призначати відповідну експертизу.

При кваліфікації дій винних осіб за ст. 152 КК чи ст. 153 КК суди виходили з того, що зґвалтування вважається закінченим злочиним з моменту початку насильницького статевого акту, при цьому не має значення чи закінчив гвалтівник статевий акт у фізіологічному розумінні. Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом вважається закінченим злочиним з початку здійснення, вказаних у законі дій сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті. Кваліфікуючи дії винної особи як замах на зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, суди мають виходити з того, що ця особа вчинила дії, безпосередньо спрямовані на вчинення цих злочинів, але злочини не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі (наприклад, коли потерпіла вирвалася від гвалтівника, вчинила сильний опір, злочинні дії були припинені іншими особами тощо).

Суд повинен зазначити у вирокі причини, у зв'язку з якими злочин не було доведено до кінця. Дії, спрямовані на здійснення насильницького статевого акту природним або неприродним способом, але не доведені до кінця з незалежних від волі винного причин, суди із посиланням на ст. 15 КК правильно кваліфікували як замах на зґвалтування чи замах на насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Так, Марганецький міський суд Дніпропетровської області визнав винним М. за ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 152 КК та із застосуванням ст. 75 КК звільнив його від відбування покарання з іспитивим строком на два роки. М. із застосуванням фізичного насильства намагався вступити у статеві зносини з потерпілою Р., однак не зміг це зробити з причини фізіологічної неспроможності. У цьому випадку суд дійшов обґрунтованого висновку, що М., подолавши опір потерпілої, виконав

всі дії, спрямовані на вчинення зазначеного злочину, але не довів його до кінця з причин, що не залежали від його волі.

Відповідно до ст. 17 КК добровільна відмова від вчинення зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом виключає відповідальність за замах на вчинення цих злочинів. При визнанні відмови від зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом добровільною суди повинні виходити з того, що особа, маючи реальну можливість довести такі злочини до кінця, відмовилась від цього та з власної волі припинила злочинні дії. У таких випадках особа може нести відповідальність лише за фактично вчинені нею дії, якщо вони утворюють склад іншого злочину. Наприклад, Коломийський районний суд Івано-Франківської області вироком від 4 жовтня 2005 р. визнав винним Т. за ч. 1 ст. 296 КК та призначив йому відповідне покарання. Із матеріалів справи видно, що Т. вчинив грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалося винятковим цинізмом. У громадському місці, у присутності інших осіб він із застосуванням фізичного насильства до потерпілої Д. намагався вступити з нею в статеві зносини, однак не довів свій намір до кінця, оскільки дізнавшись, що потерпіла є неповнолітньою, погодився на її пропозицію зустрітись наступного дня для добровільних стосунків. За таких обставин суд обґрунтовано дійшов висновку, що Т. добровільно відмовився від вчинення зґвалтування, маючи реальну можливість це зробити, та перекваліфікував його дії на ч. 1 ст. 296 КК як вчинення хуліганства.

У ч. 2 ст. 152 і ч. 2 ст. 153 КК передбачена відповідальність за зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинені повторно (тобто хоча б двічі). Повторним буде зґвалтування чи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, якщо кожному з них відповідно передувало здійснення такого ж злочину. Зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом не може розглядатись як вчинення одного з цих злочинів повторно, якщо винна особа, діючи з єдиним умислом, без значної перерви у часі, вчинила два чи більше природних статевих актів або два чи більше актів насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом з однією й тією ж потерпілою особою, тобто за наявності ознак продовжуваного злочину. У цих випадках потерпіла особа продовжує перебувати під впливом психічної або фізичної дії насильника, її воля паралізована ще при перших статевих зносинах.

Водночас у судовій практиці трапляються випадки, коли суди зазначені дії кваліфікували за ознакою повторності. Так, Крюківський районний суд м. Кременчука Полтавської області вироком від 18 січня 2005 р. засудив О. за ч. 2 ст. 153 КК за те, що він під вигаданим приводом завів у квартиру свою знайому Т. де із застосуванням фізичного насильства декілька разів вчинив із нею насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. У вирокі суд, зазначивши це, кваліфікував його дії за ознакою повторності (за ч. 2 ст. 153 КК). Апеляційний суд Полтавської області ухвалою від 20 квітня 2005 р. цей вирок районного суду змінив та перекваліфікував дії О. з ч. 2 ст. 153 КК на ч. 1 ст. 153 КК. У ч. 2 ст. 152 і ч. 2 ст. 153 КК передбачено спеціальний вид повторності зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, якщо вказані злочини були вчинені особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, які перелічені у цих статтях. Так, за ч. 2 ст. 152 КК кваліфікується зґвалтування вчинене особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом), 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок) і 155 (статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості) цього Кодексу. За ч. 2 ст. 153 КК кваліфікується задоволення статевої пристрасті неприродним способом вчинене особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 152 (зґвалтування) або 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок) цього Кодексу.

Для визнання злочину повторним не має значення, чи була винна особа засуджена за раніше вчинений злочин, чи були обидва злочини закінченими і чи є особа їх виконавцем або

іншим співучасником. Ознака повторності виключається, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності або якщо судимість за раніше вчинений злочин була погашена чи знята у встановленому законом порядку або на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до відповідальності за раніше вчинений злочин. Якщо умислом особи охоплювалося вчинення нею (у будь-якій послідовності) зґвалтування і насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом стосовно однієї і тієї ж потерпілої, вчинене належить оцінювати як сукупність злочинів, передбачених статтями 152 і 153 КК. При цьому для кваліфікації вчиненого не має значення чи була значна перерва в часі при вчиненні стосовно потерпілої зґвалтування і насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом. У випадках, коли в діях особи містяться ознаки вчинення щодо потерпілої зґвалтування чи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом при обтяжуючих обставинах, вчинене має кваліфікуватися за відповідними частинами статей 152 і 153 КК.

Разом з тим неоднаковою є судова практика у визначенні ознаки повторності при кваліфікації дій винної особи, яка без значної перерви в часі вчинила стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, а потім її зґвалтувала в зворотному порядку. Так, Євпаторійський міський суд АР Крим вироком від 22 жовтня 2004 р. засудив Б. за ч. 1 ст. 152, ч. 1 ст. 153 КК за те, що він із застосуванням фізичного насильства до потерпілої Т. вчинив задоволення статевої пристрасті неприродним способом. За тих же обставин Б. вчинив з Т. проти її волі ще й насильницький статевий акт природним способом. Такі дії Б. суд кваліфікував як продовжуваний злочин без кваліфікуючої ознаки повторності зґвалтування.

Водночас деякі суди за таких обставин дотримувались іншої позиції щодо визначення повторності вчинення цього виду злочинів. Наприклад, Держинський районний суд м. Харкова вироком від 7 травня 2004 р. визнав винним М. за ч. 2 ст. 152, ч. 1 ст. 153 КК та призначив йому покарання у виді п'яти років позбавлення волі. М. із застосуванням фізичного насильства задовольнив статеву пристрасть неприродним способом зі своєю колишньою дружиною І., а потім зґвалтував її. Такі дії М. суд кваліфікував за ч. 1 ст. 153 КК як задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства та за ч. 2 ст. 152 КК, як зґвалтування із застосуванням фізичного насильства, вчинене особою, яка раніше вчиняла злочин, передбачений ст. 153 КК. Ухвалою Верховного Суду України від 12 січня 2006 р. цей вирок було залишено без зміни.

На нашу думку, у разі вчинення стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, а потім її зґвалтування чи навпаки, ці злочини кваліфікуються окремо, причому останній злочин кваліфікується за ознакою повторності, оскільки нею вже було вчинено злочин, передбачений статтями 152 чи 153 КК. Кваліфікація зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчиненого групою осіб, може мати місце у разі, коли група осіб (два і більше) діяла узгоджено з метою вчинення насильницького акту з потерпілою особою. Узгодженість дій учасників групи щодо потерпілої особи означає, що свідомістю кожного учасника охоплюється об'єктивне сприяння один одному у вчиненні злочину. Для визнання зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом вчиненими групою осіб, не обов'язковою є попередня змова між учасниками цих злочинів.

Дії особи, яка не вчинила і не мала наміру вчинити статевий акт, але безпосередньо застосовувала фізичне насильство, погрозу його застосування чи довела потерпілу особу до безпорадного стану з метою зґвалтування її іншою особою, повинні розглядатися, як співвиконавство у цьому злочині. Кваліфікацію дій таких співвиконавців необхідно здійснювати без посилання на ст. 27 КК. Так, вироком від 21 квітня 2005 р. Хортицького районного суду м. Запоріжжя визнано винною Д. за ч. 3 ст. 152 КК та із застосуванням ст. 69 КК призначено їй покарання у виді трьох років позбавлення волі. Д. за попередньою змовою з особою, матеріали справи стосовно якої виділені в окреме провадження у зв'язку з

розшуком, застосувала до неповнолітньої М. фізичне насильство з метою її зґвалтування особою чоловічої статі.

Дії учасників групового зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом підлягають кваліфікації за ч. 3 ст. 152 КК або ч. 2 ст. 153 КК і в тому разі, коли інші учасники злочину через неосудність, недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, або з інших передбачених законом підстав не були притягнуті до кримінальної відповідальності. Проте деякі суди помилково вважають, що кваліфікуюча ознака вчинення зґвалтування групою осіб відсутня у разі, коли інші учасники злочину не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Вироком від 1 листопада 2005 р. Гуляйпільський районний суд Запорізької області засудив Ф. за ч. 3 ст. 152 КК та ст. 304 КК і на підставі ст. 70 КК призначив йому сім років позбавлення волі. Ф. засуджено за те, що він із застосуванням фізичного насильства, з використанням безпорадного стану потерпілої, групою осіб за участю П., 1992 р.н., котрий на момент вчинення злочину не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність, зґвалтував потерпілу Б., а також втягнув неповнолітнього П. у злочинну діяльність. Але ухвалою Апеляційного суду Запорізької області від 23 січня 2006 р. вирок щодо Ф. змінено: його дії перекваліфіковано з ч. 3 ст. 152 КК на ч. 1 ст. 152 КК і призначено покарання у виді трьох років позбавлення волі. Апеляційний суд обґрунтував перекваліфікацію дій Ф. тією обставиною, що співучасник зґвалтування П. на момент вчинення злочину не був суб'єктом зґвалтування, а тому, на думку апеляційного суду, в діях Ф. відсутня кваліфікуюча ознака вчинення зґвалтування групою осіб. Апеляційний суд помилково перекваліфікував дії Ф. із ч. 3 ст. 152 КК на ч. 1 цієї статті, тобто визнав їх як більш м'який злочин. Відповідно до п. 14 постанови Пленуму від 27 березня 1992 р. № 4 дії учасника групового зґвалтування підлягають кваліфікації за ч. 3 ст. 152 КК і в тому разі, коли інші учасники злочину через недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, або з інших передбачених законом підстав не були притягнуті до кримінальної відповідальності.

Якщо винні особи діяли узгоджено щодо кількох потерпілих, хоча кожен з них мав на меті і зґвалтував одну потерпілу, дії кожного підлягають кваліфікації як зґвалтування, вчинене групою осіб. При застосуванні закону про кримінальну відповідальність за зґвалтування неповнолітньої або малолітньої особи, судам слід мати на увазі, що кваліфікація цих злочинів за ч. 3 або ч. 4 ст. 152 КК можлива лише у випадках, коли винний знав або допускав, що вчиняє насильницький статевий акт з неповнолітньою або малолітньою особою, а так само, коли він міг і повинен був це передбачати. При цьому суд повинен урахувати показання не тільки підсудного, а й потерпілої особи, ретельно перевіряти їх відповідність усім конкретним обставинам справи. При вирішенні цього питання має враховуватися вся сукупність обставин справи, зокрема зовнішні фізичні дані потерпілої особи, її поведінка, знайомство з нею винного, володіння останнім відповідною інформацією. Неповнолітній або малолітній вік потерпілої особи не може бути підставою для кваліфікації зґвалтування за ч. 3 чи ч. 4 цієї статті, якщо буде доведено, що винний помилявся щодо фактичного віку потерпілої. Наприклад, Вільнянський районний суд Запорізької області визнав винним неповнолітнього Б. за ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 152 КК і на підставі ст. 104 КК звільнив його від відбування покарання з випробуванням. Б. із застосуванням фізичного насильства намагався зґвалтувати неповнолітню Х., однак свій намір не довів до кінця, оскільки його дії було припинено сторонніми особами. Із матеріалів цієї справи вбачається, що ні під час досудового слідства, ні в суді не було доведено, що гвалтівник на момент вчинення злочину був обізнаний про неповнолітній вік потерпілої. Враховуючи, що цей злочин Б. вчинив у нічний час, раніше не був знайомий з потерпілою, якій тоді було більше 17 років і яка відповідно до показань свідків була фізично розвинутою та виглядала старшою від свого віку, він міг вірогідно помилятися щодо її фактичного віку. Однак суд ці обставини залишив поза увагою. В апеляційному порядку справа не розглядалася.

З моменту прийняття у 2001 р. КК у тексті ч. 3 ст. 153 цього Кодексу містилася неточність, згідно з якою можна було розуміти, що відповідальність за цією частиною статті настає лише у разі вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом щодо малолітньої чи малолітнього за умови, якщо воно спричинило особливо тяжкі наслідки. Законом від 21 грудня 2004 р. № 2276-IV «Про внесення зміни до статті 153 Кримінального кодексу України» цю неточність було виправлено. У новій редакції ч. 3 ст. 153 КК насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом має дві кваліфікуючі ознаки: вчинене щодо малолітньої або малолітнього, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Але деякі суди й до цього часу використовують стару редакцію ч. 3 ст. 153 КК і допускають помилки при кваліфікації вказаних дій. Наприклад, Генічеський районний суд Херсонської області вироком від 30 травня 2005 р. засудив Т. за ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК та із застосуванням ст. 69 КК призначив йому покарання у виді п'яти років позбавлення волі. Із матеріалів цієї справи видно, що Т. із застосуванням фізичного насильства та з використанням безпорадного стану потерпілої намагався згвалтувати малолітню М., 1999 р.н., яка через свій вік не могла усвідомлювати характер вчинюваних із нею дій та чинити йому опір. Цей злочин Т. не зміг довести до кінця з причини анатомічного розвитку малолітньої потерпілої, проте задовольнив з нею свою статево-пристрастну неприродним способом. Суд помилково кваліфікував дії засудженого Т. за ч. 2, а не ч. 3 ст. 153 КК, пославшись при цьому на те, що внаслідок вчинення вказаних дій малолітній потерпілій не було заподіяно особливо тяжких наслідків. У разі згвалтування малолітньої особи, яка не досягла статевої зрілості, такі дії утворюють склад злочину, передбаченого ч. 4 ст. 152 КК, і не потребують додаткової кваліфікації за ст. 155 КК. Проте Красилівський районний суд Хмельницької області вироком від 7 червня 2005 р. визнав Ч. винним за ч. 4 ст. 152, ч. 2 ст. 155 КК і призначив йому покарання у виді 10 років позбавлення волі. Судом було встановлено, що Ч. протягом тривалого часу із застосуванням фізичного насильства та погроз його застосування вступав у статеві зносини зі своєю малолітньою дочкою, якій на момент вчинення насильницьких дій виповнилося лише 11 років. Дії засудженого суд кваліфікував за сукупністю злочинів: згвалтування малолітньої особи за ч. 4 ст. 152 КК та статеві зносини, вчинені батьком з особою, яка не досягла статевої зрілості, за ч. 2 ст. 155 КК. У цьому випадку додаткова кваліфікація за ч. 2 ст. 155 КК є зайвою, оскільки відповідальність за згвалтування малолітньої особи повністю охоплюється диспозицією ч. 4 ст. 152 КК, а ст. 155 КК передбачено відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, при цьому такі статеві зносини з боку потерпілої мають добровільний характер.

Особливо тяжкими наслідками, про які йдеться у ч. 4 ст. 152 та ч. 3 ст. 153 КК, можуть бути визнані смерть або самогубство потерпілої особи, втрата будь-якого органу чи його функцій, душевна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на третину, непоправне знівечення обличчя, переривання вагітності чи втрата здатності до дітонародження, а так само зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби або сифілісом, що сталися внаслідок згвалтування. Відповідальність за спричинення особливо тяжких наслідків настає як тоді, коли винний передбачав їх можливість, так і коли він міг і повинен був їх передбачити. При цьому не можуть вважатися такими, що спричинили особливо тяжкі наслідки, згвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом чи замах на ці злочини, поєднані із заподіянням потерпілій особі тілесного ушкодження, визнаного тяжким лише за ознакою небезпечності для життя на момент його заподіяння. Такі дії підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 152 або 153 і 121 КК. Наприклад, Кагарлицький районний суд Київської області вироком від 15 березня 2005 р. визнав винним П. за ч. 1 ст. 121, ч. 2 ст. 152 КК та призначив йому покарання у виді дев'яти років позбавлення волі. Із матеріалів справи видно, що П. з метою згвалтування потерпілої Ч. для подолання її опору здавлював їй шию руками, внаслідок чого вона знепритомніла. Подолавши таким чином опір потерпілої,

П. зґвалтував її. Згідно з висновком судово-медичної експертизи потерпілій було заподіяно тяжкі тілесні ушкодження, небезпечні для життя в момент заподіяння. За таких обставин суд правильно дійшов висновку про наявність у діях П. ознак злочинів, передбачених статтями 121 та 152 КК.

Також не може бути визнано особливо тяжкими наслідками свідоме поставлення потерпілої особи в загрозу зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою або сифілісом, якщо захворювання не настало. Вказані дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів. Так, Тернопільський міськрайонний суд вироком від 18 серпня 2005 р. засудив Т. за ч. 1 ст. 130 і ч. 1 ст. 152 КК та призначив йому покарання у виді чотирьох років позбавлення волі. Т., достовірно знаючи, що він є носієм вірусу імунодефіциту, із застосуванням фізичного насильства вступив у статеві зносини із потерпілою М. Ураховуючи, що в результаті вказаних дій захворювання потерпілої М. не настало, суд правильно кваліфікував дії Т. за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 152 і ч. 1 ст. 130 КК як зґвалтування та свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини.

Пленум Верховного Суду України у п. 14 постанови від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» роз'яснив, що умисне вбивство, якщо воно було поєднане зі зґвалтуванням потерпілої особи або насильницьким задоволенням із нею статевої пристрасті неприродним способом, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після нього, тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК. При цьому злочинні дії кваліфікуються і за ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК або ще й за відповідною частиною ст. 15 КК. Умисне вбивство з метою задовольнити статеву пристрасть із трупом також тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК. У випадках, коли особу було умисно вбито через певний час після її зґвалтування чи насильницького задоволення з нею статевої пристрасті неприродним способом з метою їх приховання, дії винного кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 152 або ст. 153 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК. Апеляційний суд Миколаївської області вироком від 30 липня 2005 р. визнав винним за ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 153, пунктами 9, 10 ч. 2 ст. 115 КК С. і призначив йому покарання у виді 15 років позбавлення волі. С. із застосуванням фізичного насильства зґвалтував Н. та задовольнив з нею статеву пристрасть неприродним способом. Під час вчинення вказаних дій С. задушив потерпілу. Верховний Суд України ухвалою від 6 жовтня 2005 р. зазначений вирок апеляційного суду змінив: виключив із нього засудження С. за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК (вбивство з метою приховати інші злочини), оскільки засуджений позбавив життя потерпілу під час вчинення щодо неї статевого злочинів. Дії засудженого С. у цій частині повністю охоплюються п. 10 ч. 2 ст. 115 КК.

Зґвалтуванням є вчинення статевого акту між особами різної статі природним способом усупереч бажанню або поза бажанням однієї з них, шляхом застосування до неї фізичного насильства, погрози застосування такого насильства або з використанням її безпорадного стану. При відмежуванні зґвалтування від інших статевого злочинів треба мати на увазі, що насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом виключає природний статевий акт і вміщує у собі акти мужолозтва, лесбійства, а також інші прояви неприродного збудження і реалізації статевої пристрасті чоловіка або жінки неприродним способом, які супроводжувалися фізичним насильством, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Проте в деяких випадках, коли мало місце зґвалтування, поєднане із насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, суди такі дії помилково розглядали як продовжуваний злочин. Так, Бериславський районний суд Херсонської області вироком від 3 жовтня 2005 р. засудив У. за ч. 1 ст. 153 КК до трьох років позбавлення волі. Із матеріалів цієї справи вбачається, що У. із застосуванням фізичного насильства та погрози його застосування вчинив природний статевий акт із потерпілою В., після чого задовольнив з останньою свою статеву пристрасть неприродним способом. За таких обставин суд кваліфікував дії У. лише як насильницьке

задоволення статевої пристрасті неприродним способом за ч. 1 ст. 153 КК, хоча в його діях був також наявний склад злочину, передбачений ст. 152 КК (згвалтування).

Статтею 155 КК передбачено відповідальність за добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Потерпілою може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі, яка не досягла статевої зрілості. Відповідно до підпунктів 2.1.2, 2.13.2 «Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи» (затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6; зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26 липня 1995 р. за № 248/784; далі — Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів), станом статевої зрілості у жінок слід розуміти закінчення формування організму, коли статеве життя, запліднення, вагітність, пологи та годування дитини є нормальною функцією і не призводять до розладу здоров'я; статеві зрілість в осіб чоловічої статі характеризується станом загального фізичного розвитку та формуванням статевих залоз, за якого статеве життя є фізіологічно нормальною функцією, не викликає розладу здоров'я і не завдає шкоди подальшому розвитку організму. Встановлення статевої зрілості проводиться щодо осіб як жіночої, так і чоловічої статі віком з 14 до 18 років. Досягнення статевої зрілості встановлюється судово-медичною експертизою відповідно до Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів.

Обов'язковість проведення такої експертизи зумовлена п. 4 ст. 76 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК). Кримінальна відповідальність за ст. 155 КК виключається у разі, коли судово-медичною експертизою буде встановлено, що потерпіла неповнолітня особа досягла статевої зрілості. Добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, утворюють склад злочину в разі, коли суб'єкт знав або припускав, що потерпіла особа не досягла статевої зрілості, а так само тоді, коли міг і повинен був це передбачити. Така оцінка статевих статусу потерпілої особи має ґрунтуватися на об'єктивних обставинах: її зовнішній вигляд, знання про її вік, медичні показники тощо. Так, Корольовський районний суд м. Житомира вироком від 19 травня 2005 р. визнав винним Ю. за ч. 1 ст. 155 КК та із застосуванням ст. 75 КК звільнив його від відбування покарання з випробуванням. Ю., достовірно знаючи, що потерпілій С. ще не виповнилося 13 років, тобто вона є малолітньою особою й тому не досягла статевої зрілості, за погодженням з останньою декілька разів вступав із нею в статеві зносини природним способом.

Якщо потерпіла особа за своїм розвитком або через свій малолітній вік не розуміла характеру та наслідків вчинюваних з нею дій, злочин підлягає кваліфікації як згвалтування з використанням беспорядного стану потерпілої особи. Висновок про саме такий стан потерпілої особи має ґрунтуватися на даних судово-психологічної експертизи. Засуджуючи осіб за вчинення статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК), суди не в усіх випадках досліджували здатність потерпілих з урахуванням їх малолітнього віку усвідомлювати характер вчинюваних із ними дій. Відсутність у потерпілої особи можливості правильно розуміти ступінь і характер вчинюваних із нею сексуальних дій або керувати своїми вчинками свідчить про використання її беспорядного стану, що є предметом злочину, передбаченого ст. 152 або ст. 153 КК. Так, Сокальський районний суд Львівської області вироком від 22 червня 2005 р. визнав винним К. за ч. 1 ст. 155 КК та із застосуванням ст. 75 КК звільнив його від відбування покарання з випробуванням. К. за взаємною згодою неодноразово вступав у статеві зносини із малолітньою С. Із матеріалів цієї справи видно, що судом не вирішувалося питання, чи здатна була потерпіла за своїм віком розуміти характер вчинюваних із нею за її згодою дій та їх наслідки, оскільки їй виповнилося лише 12 років.

Статтею 156 КК передбачено відповідальність за вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що він спричиняє шкоду нормальному моральному та фізичному становленню неповнолітніх, формує аморальні погляди у дитини. Потерпілими від зазначеного злочину можуть бути особи як чоловічої, так і жіночої статі, яким не виповнилося 16 років. Для відповідальності за цей злочин не має значення, чи досягла потерпіла особа статевої зрілості.

Розпусні дії мають сексуальний характер і можуть набувати вигляду фізичних дій або інтелектуального розбещення. Такі дії спрямовані на задоволення винною особою статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту. До фізичних розпусних дій належать оголення статевих органів, винної чи потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схилення або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих зносин у присутності дитини, акту анонізму тощо. Інтелектуальними розпусними діями можуть бути випадки ознайомлення дитини із порнографічними зображеннями, відеофільмами, цинічні розмови з потерпілою особою на сексуальні теми тощо. Використання в ході вчинення розпусних дій порнографічних предметів тягне кваліфікацію за сукупністю злочинів — за ст. 156 і ст. 301 КК. Розпусні дії можуть бути спрямовані на задоволення винним таким чином статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту.

Згода потерпілих на вчинення щодо них розпусних дій на кримінально-правову оцінку дій винного не впливає. Розпусні дії щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, можуть відбуватись як за її згодою, так і з застосуванням до неї фізичної сили з метою примушення її до вчинення певних дій сексуального характеру. Наприклад, Чугуївський міський суд Харківської області вироком від 26 жовтня 2005 р. визнав винним Г. за ч. 2 ст. 156 КК та призначив йому покарання у виді трьох років позбавлення волі. Г., перебуваючи у нетверезому стані, зайшов у квартиру, в якій перебувала одна малолітня А., і, знаючи про її малолітній вік, з метою вчинення розпусних дій із застосуванням фізичної сили завів потерпілу в одну з кімнат, повалив її на диван та, утримуючи силою, зняв з неї одяг і вчинив непристойні доторкання руками до статевих органів потерпілої. Згідно з висновком судово-медичної експертизи потерпілій при вчиненні з нею розпусних дій тілесних ушкоджень не було спричинено. Заподіяння потерпілій особі шкоди здоров'ю шляхом спричинення тілесних ушкоджень не охоплюється диспозицією закону про відповідальність за вчинення розпусних дій. Тому, якщо розпусним діям передували або вони супроводжувалися нанесенням побоїв чи мордуванням, тілесними ушкодженнями або погрозами вбивством, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 156 і статтями 126, 125, 121, 122 чи 129 КК 8.

Розпусні дії з потерпілою особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені безпосередньо перед її згвалтуванням, насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом або в процесі замаху на зазначені злочини, повністю охоплюються відповідними частинами статей 152, 153 КК, оскільки в подібних випадках розбещення неповнолітніх із урахуванням спрямованості умислу винного розглядається лише як етап у вчиненні інших статевих злочинів. Однак суди допускали помилки при кваліфікації вказаних дій. Наприклад, Тростянецький районний суд Сумської області вироком від 25 жовтня 2005 р. засудив Д. за ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 153, ч. 2 ст. 156 КК та призначив йому покарання із застосуванням ст. 69 КК у виді п'яти років позбавлення волі. Із матеріалів справи видно, що Д. заманив до підвального приміщення жилого будинку малолітню Б., 2000 р.н., де, скориставшись її безпорадним станом, оскільки вона через свій малолітній вік не могла усвідомлювати характеру вчинюваних із нею дій та чинити йому опір, намагався задовольнити з останньою статевою пристрастю неприродним способом. Однак Д. не довів злочин до кінця з причин, що не залежали від його волі, оскільки його дії були припинені мешканцями цього будинку. Суд правильно кваліфікував дії Д. як замах на задоволення статевої пристрасті неприродним способом з використанням безпорадного стану потерпілої, вчинений щодо малолітньої особи. Але кваліфікація за ч. 2 ст. 156 КК є зайвою.

Відповідно до статей 20, 253 КПК розгляд кримінальних справ про згвалтування та інші статеві злочини допускається в закритому судовому засіданні за мотивованою постановою судді чи ухвалою суду з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі. При цьому судом може бути прийнято рішення про закритий розгляд справи як у повному обсязі, так і частково

(наприклад, при проведенні судового слідства). З урахуванням вимог статей 20 і 307 КПК суд під час розгляду справ цієї категорії повинен вживати необхідних заходів для того, щоб особи молодше 16 років, крім підсудних, не перебували у залі судового засідання. Головуючим у судових засіданнях потрібно стежити за змістом і формою запитань, що ставляться підсудним, потерпілим і свідкам, а також за виступами учасників розгляду справи в судових дебатах із тим, щоб не принижувалася честь і гідність цих осіб. Але суди в багатьох випадках, прийнявши рішення про призначення справи до судового розгляду, не вирішували при цьому питання про розгляд справи цієї категорії у відкритому чи закритому судовому засіданні. Справи у таких випадках слухалися судами в режимі відкритого судового засідання. У деяких справах в протоколі зазначено, що справа слухається у відкритому судовому засіданні, а у вироку — в закритому, чи навпаки. Наприклад, справу за обвинуваченням Ш. за ч. 3 ст. 152 КК Луцьким міськрайонним судом Волинської області було вирішено за клопотанням потерпілої слухати у закритому судовому засіданні, хоча у вироку вказано, що справа слухалась у відкритому судовому засіданні.

З метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі, суди мають чітко вирішувати на стадії попереднього розгляду питання щодо слухання справ про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у закритому судовому засіданні. Крім того, деякі суди направляли копії вироків у справах про зґвалтування для обговорення за місцем проживання, роботи, навчання засуджених або потерпілих осіб. Так, Дунаєвецький районний суд Хмельницької області вироком від 26 квітня 2005 р. визнав винним неповнолітнього Л. за ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 152 КК та звільнив його від відбування покарання з випробуванням. Л. із застосуванням фізичного насильства намагався вступити в статеві зносини із малолітньою Д., однак не зміг цього зробити з причин, які не залежали від його волі, а саме через анатомічний розвиток малолітньої потерпілої. Для обговорення поведінки Л. суд направив копію вироку до Сокільнянської загальноосвітньої школи, де навчалися Л. та малолітня потерпіла.

Відшкодування шкоди:

При вирішенні питання про відшкодування моральної шкоди за позовами потерпілих осіб суди мають керуватися відповідними положеннями Цивільного кодексу України та роз'ясненнями, що містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» (зі змінами, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 25 травня 2001 р. № 5). Питання про розмір відшкодування моральної шкоди у справах про статеві злочини суди вирішували, в основному, залежно від характеру та тривалості страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнала потерпіла особа, та з урахуванням інших обставин. Зокрема, суди враховували стан здоров'я потерпілої особи, необхідність лікування, вимушені зміни в її життєвих стосунках, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану тощо. Однак у деяких вироках суди не обґрунтовували визначення розміру моральної шкоди для відшкодування. Наприклад, Олександрійський районний суд Кіровоградської області визнав винними Ю.О. за ч. 3 ст. 152 КК і Ю.П. — за ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК, призначивши їм відповідне покарання. У справі потерпілою М. було заявлено цивільний позов про стягнення на її користь 10 тис. грн моральної шкоди. Суд задовольнив цивільний позов лише частково — на суму 1 тис. грн, пославшись на великий розмір заявленого цивільного позову. Апеляційний суд Кіровоградської області вирок районного суду залишив без зміни. Ухвалою від 7 лютого 2006 р. Верховний Суд України скасував цей вирок, оскільки висновки районного суду про часткове задоволення у сумі лише 1 тис. грн заявленого потерпілою позову, разом із твердженням про великий розмір її відшкодування, є необґрунтованими і не містять мотивів визначення заповдіяними злочинами моральної шкоди з посиланням на сукупність негативних наслідків. Оскільки суд призначив покарання засудженим усупереч вимогам ст. 65 КК, а також невірно вирішив цивільний позов, судові рішення щодо Ю.О. та Ю.П. скасовано з направленням справи на новий судовий розгляд.

Відповідно до ст. 28 КПК цивільний позов може бути пред'явлений як під час досудового слідства і дізнання, так і під час судового розгляду справи, але до початку судового слідства. Однак не в усіх випадках суди враховували зазначені положення закону. Так, Красноперекоський міськрайонний суд АР Крим визнав винним Д. за ч. 1 ст. 154 КК та призначив йому покарання у виді шести місяців арешту і постановив стягнути з нього моральну шкоду на користь потерпілих К., М.В., М.Л., Ш. — по 1 тис. грн. кожній. Але ухвалою Верховного Суду України від 30 червня 2005 р. вказаний вирок у частині вирішення цивільного позову було скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд у порядку цивільного судочинства, оскільки суд порушив вимоги ст. 28 КПК. Як вбачається з матеріалів справи, потерпілі заявили цивільний позов після дослідження доказів судом першої інстанції, що унеможливило доказування підстав і розміру цивільного позову.

Призначення покарання:

Відповідно до вимог ст. 65 КК при призначенні покарання за вчинення статевих злочинів суд повинен урахувати ступінь тяжкості цього злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначено покарання, необхідне і достатнє для її виправлення, а також для запобігання вчиненню нею нових злочинів. Згідно зі статистичними даними у 2005 р. за вчинення зґвалтування (ст. 152 КК) суди призначили покарання у виді позбавлення волі 524 особам, або 79,9 % від засуджених за цей вид злочину. Більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, із застосуванням ст. 69 КК за вчинення зґвалтування було призначено 141 особі, або 21,5 %. Від відбування покарання з випробуванням за ст. 75 КК звільнено 107 осіб, або 16,3 % від числа засуджених за цей вид злочину. Призначаючи більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, та звільняючи засуджених від відбування покарання з випробуванням, суди враховували їх неповнолітній вік, щире каяття, сприяння розкриттю злочину, неправильну поведінку потерпілих осіб, відсутність тяжких наслідків та добровільне відшкодування завданої шкоди. При призначенні винним особам виду та розміру покарання суди враховували також думку потерпілих. Із вивчених справ цієї категорії вбачається, що в разі зґвалтування декількох потерпілих, рецидиву зґвалтування, вбивства потерпілої особи суди призначали винним особам покарання, наближене до максимальної межі.

Згідно з вимогами ст. 69 КК суд може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, лише за наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного. Однак мали місце випадки, коли суди призначали більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, за вчинення статевих злочинів за наявності лише однієї пом'якшуючої обставини. Так, Прилуцький районний суд Чернігівської області вироком від 23 березня 2005 р. визнав винним П. за ч. 1 ст. 15, ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 153 КК та із застосуванням ст. 69 КК призначив йому покарання у виді чотирьох років позбавлення волі. П. намагався зґвалтувати свою прийомну чотирирічну дочку, однак довести свій намір до кінця не зміг із незалежних від його волі причин, після чого він задовольнив з останньою свою статеву пристрасть неприродним способом. При призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, суд у вирокі послався на пом'якшуючу обставину — вчинення злочину внаслідок збігу тяжких сімейних обставин — та врахував позитивну характеристику підсудного. Але суд при визначенні П. виду покарання не звернув уваги на те, що підсудний не визнав себе винним у вчиненому злочині й намагався ввести суд в оману. Апеляційний суд Чернігівської області цей вирок у частині призначення покарання скасував та вироком від 1 червня 2005 р. призначив покарання П. у виді восьми років позбавлення волі.

Відповідно до п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» у кожному випадку застосування ст. 69 КК суд зобов'язаний у мотивувальній частині вироку зазначити, які саме обставини справи або дані про особу підсудного він визнає такими, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину і впливають на пом'якшення покарання. Черкаський районний суд вироком від 4 березня 2005 р. визнав винним С. у зґвалтуванні за ч. 1 ст. 152

КК. У мотивувальній частині вироку суд зазначив, що підстав для застосування статей 69, 75 КК немає, проте з невідомих причин призначив С. покарання у виді одного року позбавлення волі, хоча санкцією ч. 1 ст. 152 КК передбачено покарання у виді позбавлення волі строком від трьох до п'яти років. Серед обставин, які пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого зґвалтування, суди у деяких справах враховували поведінку потерпілої особи, що сприяла вчиненню злочину. Але не завжди у вироках було зазначено, які ж саме дії потерпілої у конкретній ситуації були неправильними. Наприклад, Антрацитівський міськрайонний суд Луганської області вироком від 4 листопада 2005 р. визнав винним М. за ч. 4 ст. 152, ч. 1 ст. 185 КК та із застосуванням ст. 69 КК призначив йому покарання у виді п'яти років позбавлення волі. Із матеріалів справи видно, що М. із застосуванням фізичного насильства зґвалтував К. і викрав її мобільний телефон та інші речі на загальну суму 1 тис. 953 грн. Згідно з висновком судово-медичної експертизи потерпілій було заподіяно тілесні ушкодження середньої тяжкості, а також непоправно знівечене обличчя, що становить особливо тяжкі наслідки. Призначаючи М. більш м'яке покарання, ніж передбачено ч. 4 ст. 152 КК із застосуванням ст. 69 КК, суд урахував його щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину та добровільне відшкодування завданого збитку. Крім того, суд також визнав обставиною, яка пом'якшує покарання засудженому, поведінку потерпілої, що сприяла вчиненню щодо неї злочину. Однак у вироку не вказано, яку саме поведінку потерпілої суд вважає неправильною. Інший приклад. Житомирський районний суд вироком від 24 жовтня 2005 р. засудив Д. за ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 153 КК із застосуванням ст. 69 КК до семи років позбавлення волі. Призначаючи засудженому більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, суд урахував при цьому негативну характеристику потерпілої, а саме її неналежне ставлення до занять у школі, що ніяк не могло пом'якшити покарання засудженому та істотно знизити ступінь тяжкості вчинених проти неї статевих злочинів.

Інколи суди неповною мірою враховували ступінь тяжкості вчинених злочинів зазначеної категорії справ і необґрунтовано звільняли винних осіб від відбування покарання з випробуванням. Так, Деснянський районний суд м. Києва визнав винними П. і Ч. за ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК та із застосуванням ст. 69 КК призначив їм покарання у виді п'яти років позбавлення волі і на підставі ст. 75 КК звільнив їх від відбування покарання. Засуджені особи визнані винними в тому, що, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, із застосуванням фізичного насильства завели в будинок неповнолітню А., де групою осіб протягом декількох годин її гвалтували та задовольняли з нею статеву пристрасть неприродним способом. Крім того, вони не віддали потерпілій одяг, і вона вимушена була вночі роздягнутою повертатися додому. Призначаючи П. і Ч. більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, та звільняючи їх від відбування покарання з випробуванням, суд врахував їхні позитивні характеристики. Однак Апеляційний суд м. Києва 16 листопада 2005 р. зазначений вирок скасував і постановив новий, яким призначив П. та Ч. за вчинення вказаних злочинів покарання у виді семи років позбавлення волі. При цьому апеляційний суд зазначив, що суд першої інстанції у вироку не вказав жодної із пом'якшуючих покарання обставин, які б свідчили про істотне зниження ступеня тяжкості вчинених винними злочинів. Ухвалою Верховного Суду України від 21 липня 2006 р. вирок апеляційного суду щодо засуджених П. та Ч. залишено без зміни.

Статеві злочини становлять підвищену суспільну небезпеку. Сподіваємося, що правильному розгляду судами справ цієї категорії має сприяти проведене узагальнення.

8. Узагальнення Верховного Суду України «Розгляд судами кримінальних справ про хуліганство»: (підготовлене суддею Верховного Суду України Ю.М. Кармазіним та науковим консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики О.Г. Литвишко).

Хуліганство є одним із найпоширеніших правопорушень, спрямованих проти громадського порядку. Особа, яка вчинила хуліганство, посягає на суспільні відносини, що забезпечують нормальні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, спокійний відпочинок і дотримання правил поведінки в суспільному житті та побуті, часто завдає шкоди особистим інтересам людей, їхньому здоров'ю, власності, навколишньому середовищу тощо. Чинним законодавством країни кримінальну відповідальність за хуліганство встановлено ст. 296 Кримінального кодексу України (далі – КК).

Статистичні дані з розгляду кримінальних справ про хуліганство:

У 2005 р. в провадженні судів перебувало 10175 кримінальних справ про хуліганство, що на 9,8 % менше, ніж у 2004 р. Закінчено провадження у 8414 кримінальних справах цієї категорії, що становить 82,7 % від тих, що перебували у провадженні. Із постановленням вироку суди розглянули 5808 справ. Із порушенням строків, передбачених статтями 241 і 256 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), у 2005 р. було призначено до розгляду 507 справ, що на 37,6 % менше порівняно з попереднім роком. З порушенням строків суди призначили до попереднього розгляду 131 (201) справу, а до судового розгляду — 376 (612) справ. У 2005 р. за вироками, що набрали законної сили, засуджено 7343 (8617) особи за хуліганство, що на 14,8 % менше, ніж у попередньому році. За відповідними частинами ст. 296 КК засуджено осіб: ч. 1 — 2770, ч. 2 — 2933, ч. 3 — 927, ч. 4 — 681.

Звільнено від відбування покарання 5417 осіб, або 73,8 % від числа всіх засуджених, у тому числі з випробуванням — 5037, або 68,6 %.

Якість досудового слідства:

На додаткове розслідування судами було повернено 427 справ, що на 14,1 % менше, ніж у 2004 р. Крім того, в порядку, передбаченому ст. 2491 КПК, суди повернули прокурору для усунення істотних порушень вимог статей 228–232 цього Кодексу ще 102 справи (у 2004 р. — 148). Виправдано було 17 (12) осіб, які обвинувачувалися за ст. 296 КК.

За матеріалами узагальнення виявлено факти надходження до судів справ про хуліганство, що були розслідувані однобічно й неповно, а іноді й необ'єктивно. У справах, повернутих судами на додаткове розслідування, найчастіше не були встановлені час, місце, спосіб, мотиви вчинення злочинних дій, не було притягнуто до відповідальності всіх осіб, які брали участь у вчиненні злочину, й не був з'ясований розмір завданої шкоди. Мали місце випадки, коли суд, повертаючи справу на додаткове розслідування з мотивів неповноти досудового слідства, не вказував при цьому, в чому саме полягала ця неповнота і чому її не можна було усунути в судовому слідстві. Наприклад, Жовтневий районний суд м. Харкова постановою від 2 липня 2004 р. направив на додаткове розслідування кримінальну справу за обвинуваченням Ш.В. і П.Р. у вчиненні ними злочину, відповідальність за який передбачено ч. 3 ст. 206 та ч. 2 ст. 296 КК. У постанові районний суд зазначив, що органу досудового слідства необхідно було відтворити обстановку та обставини події за участю допитаних у суді свідків, потерпілих та підсудних, оскільки в їхніх свідченнях були суперечності. Судова палата з кримінальних справ Апеляційного суду Харківської області ухвалою від 26 жовтня 2004 р. цю постанову скасувала через порушення вимог ст. 281 КПК, а справу повернула на новий судовий розгляд.

Під час аналізу й узагальнення справ виявлено випадки неправильної кваліфікації органами досудового слідства дій осіб, що обвинувачувались у вчиненні хуліганства. Так, Шевченківський районний суд м. Львова, розглядаючи справу щодо обвинуваченої К.Т. за ч. 4 ст. 296 і ч. 2 ст. 263 КК за кваліфікуючою ознакою вчинення хуліганства із застосуванням холодної зброї, встановив, що вилучені в підсудної нунчаку вона взяла для самозахисту і тримала при собі в поліетиленовому пакеті. При вчиненні хуліганських дій вона їх не застосовувала. Тому суд її дії з ч. 4 ст. 296 КК переключив на ч. 1 ст. 296 КК.

Судовий розгляд справ:

Кримінально караним хуліганством визнається таке умисне грубе порушення громадського порядку, яке вчинене з мотивів явної неповаги до суспільства і супроводжувалось особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Основним безпосереднім

об'єктом хуліганства є громадський порядок. Його додатковим факультативним об'єктом можуть бути здоров'я особи, авторитет органів державної влади, громадська безпека.

Громадський порядок визначається в юридичній літературі як зумовлена закономірностями соціального розвитку система правил та інститутів, що забезпечує упорядкованість суспільних відносин і надає їм певної організаційної форми. Хуліганство є суспільно небезпечною дією, що грубо порушує громадський порядок. Зазначений у ч. 1 ст. 296 КК термін «грубе порушення» є оціночною категорією. Його предметний зміст залежить від конкретних обставин вчинення винним діяння. Такими закон визначає лише дії, якими спричинено істотну шкоду громадському порядку. Грубість порушення громадського порядку слід визначати з урахуванням характеру вчинених хуліганських дій, їх наслідків, місця й тривалості їх вчинення, кількості потерпілих від зазначених дій, їхнього віку, стану здоров'я, істотності порушення їхніх інтересів або інтересів підприємств, установ, організацій. Особа, яка вчиняє хуліганські дії, грубо нехтує правилами поведінки в суспільстві.

Суди при доведенні факту вчинення хуліганства не завжди визначають зміст та ознаки «грубого порушення» громадського порядку, іноді лише цитують наведене визначення, не розкриваючи ознак хуліганства. Такий підхід зумовлений тим, що поняття «грубе» є оціночною категорією, тобто не конкретизованою в законі. Але слід мати на увазі, що саме порушення громадського порядку ще не свідчить про вчинення кримінально караного хуліганства. Хуліганські дії можуть бути вчинені в будь-якому місці. Найчастіше це відбувається на вулицях, у парках, у місцях проведення публічних заходів й інших громадських місцях. Але наявність у діях особи ознаки хуліганства законом не пов'язано з його вчиненням лише в громадських місцях. Вважається, що громадський порядок може бути порушений в окремій квартирі чи кімнаті, в безлюдному місці, у будь-який час доби, за відсутності сторонніх осіб, тобто в присутності лише потерпілого.

Мотивом грубого порушення громадського порядку є явна неповага до суспільства. При цьому явною (очевидною як для винної особи, так і для потерпілих чи оточуючих) неповагою до суспільства вважається прагнення показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі. Відсутність у діях винної особи прояву явної неповаги до суспільства виключає визнання злочину хуліганством. Обов'язковою ознакою хуліганства є вчинення таких умисних дій, що супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. За ознакою особливої зухвалості хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалося, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знущанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке особа тривалий час уперто не припиняла.

Хуліганством, яке супроводжувалося винятковим цинізмом, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад проявом безсоромності чи грубої непристойності, знущанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або такою, яка перебувала у безпорадному стані, та ін. Наприклад, Малиновський районний суд Одеської області 29 жовтня 2004 р. засудив З.О. за ч. 1 ст. 296 КК за те, що той, перебуваючи на автобусній зупинці у стані алкогольного сп'яніння, у присутності громадян пошкодив рекламний щит, супроводжуючи свої дії нецензурною лайкою. На зауваження присутніх не звертав уваги. Крім того, з винятковим цинізмом біля зупинки на проїжджій частині вулиці прилюдно справив природні потреби, чим зупинив рух транспорту, а потім продовжував чіплятися до перехожих та водіїв.

Оскільки особлива зухвалість чи винятковий цинізм дій винного є ознаками хуліганства, то в мотивувальній частині вироку суд має вказати, в яких діях винної особи чи їх наслідках виразилися зазначені ознаки злочину. Так, Здолбунівський районний суд

Рівненської області вироком від 27 січня 2004 р. засудив Н.В. за ч. 1 ст. 296 КК за те, що той, перебуваючи в кафе у стані алкогольного сп'яніння, грубо порушив громадський порядок, виявляючи при цьому особливу зухвалість, яка полягала в тому, що під час вчинення хуліганських дій було знищене і пошкоджене майно власника кафе. Суд послався у вирок на наявність двох ознак хуліганства (особлива зухвалість і винятковий цинізм), але при цьому не зазначив, які дії винного супроводжувалися проявами виняткового цинізму.

Деякі суди часто не розрізняють поняття «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм». Наприклад, Апеляційний суд Львівської області змінив вирок Галицького районного суду м. Львова від 28 вересня 2004 р., яким Ж.В. було засуджено за ч. 1 ст. 296 КК, і виключив вказівку суду про те, що дії засудженого крім особливої зухвалості супроводжувалися ще й винятковим цинізмом, оскільки такий у діях засудженого був відсутній. Нахабне поводження, буйство, бешкетування винного, поєднане з насильством, були помилково розцінені судом як винятковий цинізм.

У судовій практиці виникають труднощі при розмежуванні хуліганства та злочинів проти життя і здоров'я особи. Критеріями, які можуть бути покладені в основу відмежування хуліганства від інших злочинів, є спрямованість умислу, мотиви, цілі винного та обставини вчинення ним кримінально караних дій. Дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за статтями КК, якими передбачено відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише в тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувалися особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Так, Ленінський районний суд м. Севастополя 8 квітня 2004 р. визнав винним і засудив Б.С. за ч. 1 ст. 121, ч. 4 ст. 296 КК. Маючи при собі газовий балончик «Терен-1» і складаний ніж, Б.С. 30 вересня 2003 р. увійшов до кімнати готелю «Україна» і декілька разів випустив струмінь газу з газового балончика в обличчя З.О. Після цього заздалегідь заготовленим для заподіяння тілесних ушкоджень складаним ножем став завдавати З.О. удари у піднижньощелепову ділянку шиї. Внаслідок таких дій потерпілій було заподіяно тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили непоправне знівечення обличчя. Апеляційний суд м. Севастополя погодився з кваліфікацією дій Б.С. за ч. 1 ст. 121 КК, але скасував вирок у частині його засудження за ч. 4 ст. 296 КК на підставі п. 2 ст. 6 КПК. При цьому колегія суддів дійшла обґрунтованого висновку, що місцевий суд, оцінюючи зібрані у справі докази обвинувачення Б.С. в хуліганстві, не врахував таких важливих обставин, як те, що суб'єктивна сторона хуліганства характеризується навмисною формою вини і мотивом явної неповаги до суспільства. Із матеріалів справи вбачається, що Б.С. прийшов до З.О. у робочий офіс, що розташований у кімнаті готелю, з метою з'ясування особистих стосунків. Сам факт навмисного заподіяння тілесних ушкоджень З.О. у приміщенні за місцем її роботи не свідчить про наявність у Б.С. наміру вчинити хуліганство.

При вирішенні питання про кваліфікацію дій винних осіб, які під час вчинення грубого порушення громадського порядку з мотиву явної неповаги до суспільства вчинили й інші злочини, склад яких передбачений різними статтями Особливої частини КК, судам належить виходити з положень ст. 33 цього Кодексу. Наприклад, вироком Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська від 2 червня 2006 р. Ф.Я. засуджено за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена ч. 1 ст. 121 і ч. 4 ст. 296 КК. Так, Ф.Я., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння біля кафе у м. Дніпродзержинську, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, використовуючи малозначний привід, виявляючи особливу зухвалість, умисно завдав потерпілому Д.В. удар у голову, а потім заздалегідь заготовленим для заподіяння тілесних ушкоджень ножем завдав також один удар у живіт, тобто тяжке тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння. Ухвалою Верховного Суду України від 28 листопада 2006 р. вирок залишено без

зміни, оскільки суд правильно кваліфікував дії засудженого відповідно до установлених фактичних обставин справи.

Хуліганство, яке супроводжується побоями (ч. 1 ст. 126 КК) або спричиненням легкого тілесного ушкодження (ст. 125 КК), не потребує додаткової кваліфікації, оскільки такі дії характеризують його особливу зухвалість. Однак якщо в такій ситуації були вчинені злочини, які за своїми ознаками і ступенем тяжкості істотно відрізняються від хуліганства, має місце сукупність злочинів, що потребує кваліфікації дій за ст. 296 і відповідними статтями КК (наприклад, статтями 121, 122, ч. 2 ст. 126, статтями 127, 194, 352). Так, поєднана з грубим порушенням громадського порядку з хуліганських мотивів погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо судді, народного засідателя чи присяжного (а також їхніх близьких родичів) у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя, має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачено ч. 1 ст. 377 КК і відповідною частиною ст. 296 КК.

У разі коли хуліганські дії містять ознаки злочинів, склад яких передбачений різними частинами ст. 296 КК, одночасна кваліфікація дій за цими частинами може мати місце лише за наявності реальної сукупності злочинів. Так, дії особи, яка вчинила кілька епізодів хуліганства, перший з яких характеризувався особливою зухвалістю, другий — застосуванням зброї, а третій — опором представникові влади, належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачено відповідно частинами 1, 3, 4 ст. 296 КК.

Хуліганські дії, поєднані з наругою над могилою, нищенням, руйнуванням чи псуванням пам'яток історії або культури, необхідно кваліфікувати за сукупністю вказаних злочинів. Наприклад, Новоодеський районний суд Миколаївської області вироком від 19 листопада 2004 р. засудив С.І. за ч. 2 ст. 296 КК за те, що він у групі з іншою особою на огороженій території братської могили загиблих воїнів відламав від історико-архітектурного пам'ятника Воїну-визволителю голову. Після цього умисно розбив два кам'яних стовпчики та секцію огорожі братської могили. Зазначені хуліганські дії підлягали додатковій кваліфікації ще й за ст. 297 КК (наруга над могилою). Дії, пов'язані з публічною наругою над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України чи офіційно встановленим або піднятим прапором або ж гербом іноземної держави, підлягають кваліфікації за сукупністю злочинів, якими передбачено відповідальність за хуліганство та наругу над державними символами.

Іншою є судова практика при кваліфікації дій винних осіб у вчиненні умисного вбивства з хуліганських мотивів. Оскільки п. 7 ч. 2 ст. 115 КК спеціально передбачено відповідальність за зазначений злочин, вчинене в такому випадку необхідно кваліфікувати лише за цією нормою. Пленум Верховного Суду України у п. 11 постанови від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» роз'яснив судам, що як умисне вбивство з хуліганських мотивів за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК дії винного кваліфікуються, коли він позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу.

Якщо крім убивства з хуліганських мотивів винний вчинив ще й інші хуліганські дії, що супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, вчинене належить кваліфікувати за п. 7 ч. 2 ст. 115 і за відповідною частиною ст. 296 КК. Не можна кваліфікувати як вчинене з хуліганських мотивів умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи з інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих неприязних стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок.

Дії, що становлять об'єктивну сторону складу умисного вбивства, вчиненого з хуліганських мотивів, не повинні враховуватись як кваліфікуюча ознака при вирішенні питання про вид вчиненого при цьому хуліганства. Зокрема, використання за таких обставин

фінського ножа лише для вбивства не перетворює просте хуліганство в особливо кваліфіковане, відповідальність за яке передбачено ч. 4 ст. 296 КК.

У ч. 2 ст. 296 КК передбачено нову кваліфікуючу ознаку — вчинення хуліганства групою осіб, тоді як у ст. 206 КК 1960 р. такої кваліфікуючої ознаки не було. Деякі дослідники хуліганства називають «природною» ознакою вчинення його групою осіб. Так, за статистичними даними, у 2005 р. було засуджено за ч. 2 ст. 296 КК майже 3000 осіб, що становить 40,2 % від загальної кількості засуджених за цей вид злочину. Хуліганство визнається вчиненим групою осіб і кваліфікується за ч. 2 ст. 296 КК, якщо у вчиненні злочинних дій брали участь декілька (два і більше) виконавців — незалежно від того, яка форма співучасті (ст. 28 КК) мала місце. Кваліфікація за цією ознакою дій осіб, які вчинили злочин за попередньою змовою або організованою групою, не виключає визнання цих обставин такими, що обтяжують покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК).

Хуліганство, вчинене групою осіб, необхідно відрізнити від групового порушення громадського порядку (ст. 293 КК) і від масових заворушень. Для групового порушення громадського порядку (ст. 293 КК) характерне порушення значною кількістю людей порядку проведення мітингів, пікетувань, демонстрацій, що полягає в їх відмові звільнити певну територію чи приміщення та в ігноруванні розпоряджень представників влади чи адміністрації цього приміщення. Але групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК) відрізняється від хуліганства, вчиненого групою осіб (ч. 2 ст. 296 КК), відсутністю хуліганських мотивів. Тому в разі, коли групове порушення громадського порядку вчиняється з мотивів явної неповаги до суспільства, відповідальність має наставати за ч. 2 ст. 296 КК. При масових заворушеннях дії завжди вчиняються натовпом, причому ці дії супроводжуються погромами, підпалами, руйнуванням чого-небудь, насильницьким виселенням громадян, нерідко озброєним опором представникам влади. При вчиненні групового хуліганства ці ознаки відсутні, а його виконавці грубо порушують громадський порядок винятково з мотивів явної неповаги до суспільства. Відповідальність за масові заворушення несуть організатори та активні його учасники, тоді як за групові хуліганські дії — усі учасники.

У ч. 3 ст. 296 КК передбачено відповідальність за хуліганство, визначене в перших двох частинах цієї статті, якщо воно було вчинене особою, раніше судимою за хуліганство. За ознакою вчинення хуліганства особою, раніше судимою за нього, дії винного кваліфікуються за ч. 3 ст. 296 КК тоді, коли він на час учинення злочину мав не зняту чи непогашену судимість хоча б за однією з частин зазначеної статті або за ч. 2 чи ч. 3 ст. 206 КК 1960 р. Хуліганські дії, вчинені повторно без наявності судимості за одну з них, не є підставою для кваліфікації вчиненого за ч. 3 ст. 296 КК, але це може бути враховано при призначенні покарання як обтяжуюча обставина. Судимість за вбивство з хуліганських мотивів не є кваліфікуючою ознакою ч. 3 ст. 296 КК. Кваліфікований вид хуліганства утворюють також хуліганські дії, пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншому громадянину, який припиняв хуліганські дії (ч. 3 ст. 296 КК). Саме при кваліфікації цього виду хуліганства органи досудового слідства та суди допускають найбільше помилок.

Опір як кваліфікуюча ознака хуліганства виявляється в активній протидії представникові влади чи громадськості або іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, з метою позбавити зазначених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку. Опором можна вважати такі дії винного, як відштовхування, завдання побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень тощо. При цьому опір має бути складовою частиною хуліганства, мати місце у період його вчинення. Такий опір охоплюється ч. 3 ст. 296 КК як кваліфікуюча ознака передбаченого нею злочину, а тому не потребує додаткової кваліфікації за частинами 2, 3 ст. 342 цього Кодексу. Винятком із цього є опір, поєднаний з таким насильством, що містить ознаки ще й іншого, більш тяжкого злочину (наприклад, ст. 121, ч. 3 ст. 345 КК та ін.). У тих випадках, коли опір мав місце після припинення хуліганських дій, — як протидія затриманню, він не може бути кваліфікуючою

ознакою хуліганства, і відповідальність за такі дії має наставати за сукупністю злочинів, склад яких передбачений відповідними частинами статей 296 і 342 КК. Наприклад, Сихівський районний суд м. Львова вироком від 5 квітня 2004 р. засудив З.Є. за ч. 1 ст. 296 КК та ч. 2 ст. 342 КК за те, що той, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, у приміщенні комунального підприємства грубо порушив громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, завдав декілька ударів руками в голову головному інженеру К.Б., при цьому нецензурно висловлювався на його адресу, а на вимогу працівника міліції припинити такі дії не реагував. З метою уникнути затримання З.Є. вчинив опір працівникові правоохоронного органу. Суд правильно кваліфікував дії засудженого З.Є. за сукупністю вказаних злочинів у зв'язку з тим, що опір працівникові міліції було вчинено винним після припинення ним хуліганських дій, з метою протидії його затриманню.

Деякі суди при кваліфікації дій винного за ч. 3 ст. 296 КК у вирокі не формулюють свого висновку із конкретним зазначенням, у чому саме полягав опір представникові влади або представникові громадськості, який виконував обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії. Наприклад, Березнівський районний суд Рівненської області вироком від 5 квітня 2004 р. визнав винним Г.М. за ч. 3 ст. 296 КК. У вирокі зазначено, що Г.М., грубо порушуючи громадський порядок і виявляючи явну неповагу до суспільства, спричинив дружині тілесні ушкодження середньої тяжкості, а доньці — легкі. Також суд визнав, що хуліганські дії Г.М. супроводжувались опором громадянам, які їх припиняли. Але у вирокі не вказано, хто із громадян припиняв хуліганські дії винного і які заходи для цього вживалися.

До поняття «припинення хуліганських дій» належать активні дії, наприклад затримання, зв'язування тощо. Водночас умовляння, прохання, вимоги припинити злочин не є його припиненням, оскільки в подібному випадку припинення хуліганства залежить від прийнятого самим винним рішення, а не всупереч йому. Тому заподіяння хуліганом удару громадянину, який вимагав припинити хуліганство, але не вживав для цього активних дій, саме по собі не свідчить про наявність розглядуваної кваліфікуючої ознаки, тоді як завдання за таких же обставин удару працівнику міліції або члену добровільної народної дружини (члену громадського формування з охорони громадського порядку) має кваліфікуватися за ч. 3 ст. 296 КК за ознакою здійснення під час хуліганства опору представникові влади чи громадськості, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку. Від опору як активної протидії треба відрізнити злісну непокору. Злісною непокорою, відповідальність за яку передбачено ст. 185 Кодексу про адміністративні правопорушення (далі — КпАП), є відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень працівника міліції при виконанні ним службових обов'язків, члена громадського формування з охорони громадського порядку чи військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку або виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок. Відмінність опору від злісної непокори полягає в тому, що опір — це активна фізична протидія законній діяльності потерпілих, а злісна непокора — це пасивна поведінка. У разі коли опір представникові влади чи громадськості мав місце під час учинення дрібного хуліганства, тобто нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, винна особа підлягає відповідно кримінальній (за ч. 2 чи ч. 3 ст. 342 КК) та адміністративній (за ст. 173 КпАП) відповідальності.

Кваліфікуюча ознака хуліганства:

Кваліфікуючою ознакою хуліганства, що передбачена ч. 4 ст. 296 КК, є застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для заподіяння тілесних ушкоджень. Таке застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета полягає у фактичному їх використанні для спричинення шкоди здоров'ю та заподіяння тілесних ушкоджень, використанні бойових властивостей вогнепальної зброї, направленні такої зброї на особу, здійсненні пострілу в

сторону потерпілого, намаганні завдати ударів ножем потерпілому, киданні ножа з метою ураження потерпілого, приставляння ножа (його колото-ріжучої частини) до тіла потерпілого. Ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цих предметів під час учинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян. Потрібно мати на увазі, що диспозиція ч. 4 ст. 296 КК (в редакції 2001 р.) на відміну від диспозиції ч. 3 ст. 206 КК (в редакції 1960 р.) не містить такої кваліфікуючої ознаки хуліганства, як спроба застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для заподіяння тілесних ушкоджень. Тому однієї погрози застосування зброї або іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для зазначеної мети, навіть підкріпленої їх демонстрацією, недостатньо для кваліфікації дій за ч. 4 ст. 296 КК. Наприклад, Апеляційний суд Чернігівської області новим вироком від 20 жовтня 2005 р., постановленим після скасування вироку Бахмацького районного суду цієї ж області, засудив І.В. за ч. 2 ст. 121 і ч. 4 ст. 296 КК та І.П. — за ч. 4 ст. 296 КК. Згідно з вироком апеляційного суду, І.В. визнано винним у тому, що він, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння та діючи спільно з батьком І.П. на літньому майданчику кафе-бару у м. Бахмачі, безпідставно й грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, з особливою зухвалістю вчинив хуліганські дії, які полягали в тому, що ігноруючи існуючі в суспільстві правила поведінки, разом із батьком вони витягнули заздалегідь заготовлені для заподіяння тілесних ушкоджень ножі, стали ними розмахувати і кидатися на громадян, які перебували на літньому майданчику. Під час вчинення хуліганських дій І.П. ножем завдав один удар в ногу громадянину М., внаслідок чого останній отримав тяжкі тілесні ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. Верховний Суд України ухвалою від 7 лютого 2006 р. вирок щодо засудженого І.П. змінив: перекваліфікував його дії з ч. 4 на ч. 2 ст. 296 КК, оскільки засуджений І.П. жодним чином не допомагав сину в заподіянні потерпілому тілесних ушкоджень, а лише в процесі здійснення хуліганства в групі зі своїм сином демонстрував взятий із собою ніж.

Вогнепальною зброєю вважаються пристрої заводського чи кустарного виробництва, призначені для ураження живої цілі за допомогою снаряда, що приводиться в рух енергією порохових газів чи інших спеціальних горючих сумішей. Це всі види бойової та іншої стрілецької зброї військового зразка, спортивні малокаліберні пістолети, гвинтівки, самопали, пристосовані для стрільби пороховими зарядами, газові пістолети, нарізна мисливська зброя, а також перероблена зброя, в тому числі обрізи із гладкоствольної мисливської зброї. Холодною зброєю вважаються предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим її типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колото-ріжучий, рубаючий, роздроблюваний або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або механічного пристрою. Гагарінський районний суд м. Севастополя 28 січня 2004 р. засудив за ч. 2 ст. 263 та ч. 4 ст. 296 КК М.Н., який, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння й грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, діючи з хуліганських спонукань, злякав малолітнього Ф., за якого заступився дідусь Б.В. Але М.Н., продовжуючи хуліганські дії з особливою зухвалістю, кастетом завдав удар у голову Ф.О., матері малолітнього потерпілого, заподіявши їй рубану рану лівої вушної раковини з ушкодженням хрящової частини. Суд правильно визнав вчинене М.Н. хуліганством із застосуванням холодної зброї ударно-роздроблюваної дії.

Іншими предметами, спеціально пристосованими для заподіяння тілесних ушкоджень, слід вважати предмети, які пристосовані винною особою для цієї мети заздалегідь або під час учинення хуліганських дій. Використання при вчиненні хуліганства ножів, які не належать до холодної зброї, інших предметів господарсько-побутового призначення, спеціальних засобів (гумового кийка, газових пістолета, балончика, гранати, а також пневматичної зброї,

сигнальних, стартових, будівельних пістолетів, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії), пневматичної зброї, сигнальних, стартових, будівельних пістолетів, ракетниць, вибухових пакетів, імітаційно-піротехнічних та освітлюваних засобів, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, а також інших спеціально пристосованих для заподіяння тілесних ушкоджень знарядь злочину є підставою для кваліфікації дій винної особи за ч. 4 ст. 296 КК не лише в тих випадках, коли вона заподіює ними тілесні ушкодження, а й тоді, коли ця особа за допомогою зазначених предметів створює реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян. Наприклад, Гагарінський районний суд м. Севастополя 26 травня 2004 р. засудив за ч. 4 ст. 296 КК Ш.Д., який, перебуваючи у приміщенні ігрових автоматів ПП «Акрос», порушуючи при цьому нормальну діяльність зазначеного підприємства, застосував газовий пістолет, зробивши з нього п'ять пострілів у потерпілого Ч.А., заподіявши йому легкі тілесні ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я. Застосування або спроба застосування предметів, підібраних на місці злочину (цегилина, палиця), які не були спеціально пристосовані для заподіяння тілесних ушкоджень, не дає підстав для кваліфікації дій винного за ч. 4 ст. 296 КК.

До задалегідь заготовлених предметів, які хоч і не зазнали попереднього оброблення, але ще до початку хуліганства були заготовлені винним для заподіяння тілесних ушкоджень, можна віднести будь-які предмети (господарський, садовий або складаний ніж, молоток, шило, ножиці, гумовий кийок тощо), якими реально можна заподіяти тілесні ушкодження і які умисно й цілеспрямовано приховані чи принесені на місце вчинення злочину і були застосовані при вчиненні хуліганства. Предмети, задалегідь заготовлені для заподіяння тілесних ушкоджень, — це такі, які за своїми об'єктивними фізичними властивостями не піддавалися будь-якому попередньому обробленню і залишаються у первісному вигляді, придатні для заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого. Спеціально пристосованими для заподіяння тілесних ушкоджень належать такі предмети, які можуть бути знаряддям цього злочину і були для таких цілей пристосовані як завчасно, так і в ході хуліганських дій (розбиті спеціально пляшка, віконне або дверне скло, зламаний більярдний кий тощо); за їх допомогою було заподіяно тілесне ушкодження потерпілому або мало місце реальне намагання його заподіяти. Предмети, спеціально пристосовані для заподіяння тілесних ушкоджень, набувають такої специфічної якості в разі їх виготовлення, повної або часткової зміни форми (заточене лезо викрутки), тобто предмет виготовляється чи пристосовується для зазначеної мети як у цілому, так і в будь-якій його частині. Головне, що після таких дій предмет набуває реальних властивостей, зручності та придатності для заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень. Шевченківський районний суд м. Львова вироком від 22 червня 2004 р. засудив Я.С. за ч. 3 ст. 296 КК із перекваліфікацією дій з ч. 4 цієї ж статті з підстав, що ніж, яким підсудний завдавав удари, вчиняючи хуліганство, не був задалегідь заготовлений для заподіяння тілесних ушкоджень. Апеляційний суд Львівської області скасував вказаний вирок і, визнавши ніж предметом, спеціально пристосованим для заподіяння тілесних ушкоджень, засудив Я.С. за ч. 4 ст. 296 КК.

Практика судів, відповідно до якої необхідною умовою для кваліфікації дій за ч. 4 ст. 296 КК є доведеність наявності у винного мети носіння ножа для заподіяння тілесних ушкоджень, не є правильною. По-перше, ніж має колото-ріжучі властивості і за своїм призначенням може бути використаний з будь-якою метою, у тому числі для заподіяння шкоди здоров'ю громадян шляхом завдання ударів, порізів тощо, а по-друге — встановлення наявності такої мети (виходячи з різноплановості застосування ножа) на практиці є майже неможливим, що призводить до того, що хуліганські дії із завданням потерпілим ножових поранень не одержують у суді належної правової оцінки, що дає можливість винній особі й за вчинення тяжкого злочину уникнути більш суворої відповідальності. Зважаючи на те, що суб'єктивна сторона хуліганства характеризується умисною формою вини і мотивом явної неповаги до суспільства, правильною є практика тих судів, які хуліганські дії із

застосуванням ножа для заподіяння тілесних ушкоджень кваліфікують за ч. 4 ст. 296 КК незалежно від мети, з якою його носила винна особа, оскільки умисел на застосування цього знаряддя злочину може виникнути як на стадії підготовки до хуліганства, так і безпосередньо в процесі його вчинення.

При вчиненні хуліганства групою осіб за ч. 4 ст. 296 КК можуть бути кваліфіковані дії тих його учасників, які особисто застосували зброю або інший спеціально пристосований чи заздалегідь заготовлений предмет для заподіяння тілесних ушкоджень, а також тих, які хоча самі й не застосували, але дали згоду чи в інший спосіб сприяли застосуванню зазначених знарядь іншими виконавцями такого хуліганства. Якщо під час вчинення хуліганських дій одним із учасників злочину були застосовані знаряддя вчинення особливо кваліфікованого хуліганства без відома інших учасників злочину, то відповідальність за ч. 4 ст. 296 КК має нести лише особа, яка застосувала зазначені знаряддя. Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи такої кваліфікуючої ознаки, як застосування при вчиненні хуліганських дій вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для заподіяння тілесних ушкоджень, слід враховувати, що ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв або намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли їх використання у процесі хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

Автор - упорядник:

*Хряпінський Петро Васильович, д.ю.н., професор
професор кафедри кримінального права та кримінології*

*Навчальний посібник з спеціального курсу
«Кримінальна правотворчість (Теорія кваліфікації злочинів)»
для студентів з напряму підготовки 6.030401 «Правознавство»*

Відповідальна за випуск: завідувачка кафедри кримінального права та кримінології, доцент, заслужений юрист України Є.Г. Шаніна.

*ДВНЗ «НГУ»
49005, м. Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 19*